

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ЄВРОПИ»

Одеса: ДУОП, 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний університет «Одеська політехніка»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ЄВРОПИ»
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
IV курсу VII семестру

**Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри міжнародних відносин та права**

Протокол № 1 від «30» серпня 2021 р.

Одеса: ДУОП, 2021

Конспект лекцій з дисципліни «Зовнішня політика країн Європи» для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» IV курсу VII семестру / Укл.: Моїсеєва Т. М., Чістякова І. М., Кривдіна І. Б., Кудлай І. В., Шевченко Т. В. Одеса: ДУОП, 2021. 198 с.

Рецензенти: 1. Марушак В. П., доктор. юр. наук, проф.
2. Палько В. І., канд. юр. наук, доц.

Конспект лекцій з дисципліни «Зовнішня політика країн Європи» / Укл. Моїсеєва Т. М., Чістякова І. М., Кривдіна І. Б., Кудлай І. В., Шевченко Т. В. Одеса: ДУОП, 2021. 198 с.

Конспект лекцій містить 15 тем, які передбачені програмою дисципліни «Зовнішня політика країн Європи», для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Крім загальних питань, у конспекті є навчальна література, яка може бути використана здобувачами вищої освіти при підготовці до занять з навчального предмету «Зовнішня політика країн Європи».

ЗМІСТ

Передмова	5
СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1	6
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	6
Лекція 1. Зародження та розвиток ідей і концепцій єдиної Європи.....	6
Лекція 2. Передумови та основні етапи європейської інтеграції.	16
Лекція 3. Розширення ЄС: процес, процедура, критерії.....	30
Лекція 4. Європейська політика «Сусідства» та «Східне партнерство».....	43
Лекція 5. Інституційна система Європейського Союзу.....	56
Лекція 6. Компетенція та спільні політики Європейського Союзу.....	73
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	83
Лекція 7. Правове регулювання зовнішніх зносин Європейського Союзу. Міжнародна правосуб'єктність Євросоюзу.....	83
Лекція 8. Спільна політика безпеки та оборони.....	92
СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 2	107
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПИ	107
Лекція 9. Зовнішня політика Великої Британії.	107
Лекція 10. Зовнішньополітичні пріоритети Франції.....	120
Лекція 11. Зовнішня політика ФРН.	129
Лекція 12. Трансформації зовнішньої політики держав Центральної та Східної Європи	139
Лекція 13. Формування зовнішньої політики країн Бенілюксу.....	152
Лекція 14. Зовнішня політика Балтійських та Скандинавських держав.....	166
Лекція 15. Пріоритети зовнішньої політики держав Південної Європи та Балканського півострова.....	178
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	191

Передмова

Сучасна система міжнародних відносин є складною і багатогранною. Концептуальні підходи до розуміння сучасного етапу еволюції міжнародних відносин і зовнішньої політики були закладені в період руйнації біполярного світу епохи «холодної війни» і формування нових основ світового і міжнародного порядку.

Важливе значення у підготовці майбутніх фахівців, має навчальний курс «Зовнішня політика країн Європи», який є складовою частиною циклу дисциплін професійної підготовки обов'язкової частини навчального плану.

Мета навчальної дисципліни: формування у здобувачів вищої освіти глибоких систематизованих знань про зовнішню політику європейських країн, закономірності та особливості євроінтеграційного процесу.

Завдання вивчення навчальної дисципліни є:

- засвоєння здобувачами вищої освіти основ формування зовнішньої політики країн Європи;
- формування у здобувачів вищої освіти комплексного уявлення про фактори впливу і головні напрямки зовнішньої політики європейських країн;
- висвітлення ключових вимірів сучасної зовнішньої політики держав Європи;
- визначення пріоритетів зовнішньої політики ЄС, його ролі для розвитку європейських країн та формування світового порядку а також процесу формування та реалізації єдиної зовнішньої та оборонної політики ЄС.

У запропонованому конспекті лекцій, на конкретному матеріалі, розкриваються: зміст, специфіка та закономірності зовнішньої політики країн Європи у постбіполярний період; особливості двосторонніх та багатосторонніх відносин; вплив євроінтеграційних і євроатлантичних процесів на формування зовнішньополітичних доктрин та вирішення безпекових питань європейських держав

Конспект розрахований на здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалавру. Зміст посібника відповідає науковим та методичним розробкам українських науковців останніх років та враховує досвід читання супутніх дисциплін викладачами кафедри.

Структурно конспект побудований за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах згідно до рекомендацій Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС).

СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.

ЛЕКЦІЯ 1. ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЙ І КОНЦЕПЦІЙ ЄДИНОЇ ЄВРОПИ.

1. Сутність та види інтеграції.
2. Зародження та еволюція ідеї європейської єдності.
3. Теорії європейської інтеграції.
4. Євроскептицизм.

1.1. СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ІНТЕГРАЦІЇ

Усунення суперечностей, забезпечення стабільного розвитку та безпеки можливі за умови ефективного і справедливого використання усіма країнами наявних у людства ресурсів. Одним із можливих шляхів є інтеграція, яка набула розвинутих форм в економіці та військово-політичній сфері.

Людство століттями йшло до усвідомлення необхідності мирного співіснування між народами та поглиблення співпраці між націями, державами, регіонами. Перш ніж процеси міжнародної інтеграції набули глобального масштабу, довелося пережити віхи постійної ворожнечі, загарбницьких воєн і конфліктів, які неодноразово ставили світ на межу катастрофи.

Інтеграційні процеси кардинально змінюють геополітичне положення окремих країн і цілих регіонів, набувають нових форм. **Основними організаційними формами інтеграції стають міжнародні організації та союзи**, що функціонують у складній, багаторівневій системі міжнародних зв'язків.

Найяскравішим прикладом поширення інтеграційних процесів є ЄС. Західну Європу вважають колицкою світової інтеграції, адже тут інтеграційні процеси досягли найбільшої інтенсивності у післявоєнний період, а ЄС став зразком для багатьох інших регіональних організацій світу. У більшості наукових праць з вивчення інтеграційних процесів в усьому світі їх аналізують саме з точки зору розвитку європейської інтеграції, яка стала своєрідним еталоном.

Європейський Союз на початку XXI ст. є зразком безпрецедентної міждержавної інтеграції, яка нині визначає як ситуацію у самій Європі, так і її місце у світі. Європейський союз сьогодні – це економічне та політичне утворення, що **об'єднує 27 європейських держав**¹, займає 7-му за величиною площу в світі та нараховує понад 500 млн. мешканців.

ПОНЯТТЯ ІНТЕГРАЦІЇ запровадив у науковий обіг **Г. СПЕНСЕР** (1820-1903), англійський філософ, психолог, соціолог, який **позначав** ним **об'єднання різних елементів якогось явища в процесі розвитку.**

У **МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ** під **ІНТЕГРАЦІЄЮ** розуміють **об'єднання держав з метою вирішення завдань**, які не під силу одній країні, для досягнення спільних цілей. **Інтеграцію можна розглядати як процес і як стан.** Беручи зобов'язання дотримуватися певних норм і стандартів, держави у процесі інтеграції створюють умови для дотримання прав людини, зовнішньої і внутрішньої безпеки в кожній країні-учасниці

---

¹ **Європейський Союз:** Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція.

та в усьому світі, доступу до світових надбань у сфері культури, інформації, науки і техніки та багато чого іншого.

РЕЗУЛЬТАТОМ процесу інтеграції є спільний для країн простір, на якому діють єдині для країн-учасниць політика, правила та стандарти у певних сферах: безпеки, економічний, культурний, інформаційний, науково-технічний простір, тобто стан інтеграції національної оборони, економіки, науки, культури тощо; інтеграція забезпечує однакові гарантії безпеки, прав і свобод громадян. Чим ширші такі сфери і чим більша їх кількість — тим вищий ступінь інтегрованості країн-членів.

ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – це **сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, злиття** суспільних, політичних, військових, економічних структур або етносів у межах однієї держави чи кількох держав з метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам.

Інакше кажучи, **політична інтеграція між державами** приводить до формування деякого цілісного комплексу на рівні політичних систем. **Однією з форм** політичного прояву інтеграційних процесів є **військово-політична інтеграція**, внаслідок якої **об'єднуються військові та політичні структури держав-учасниць**. У сучасних умовах політична інтеграція **передбачає** наявність достатньо високого рівня відносин між політичними одиницями, готовність делегувати частину свого суверенітету наднаціональним органам, зростання усвідомлення спільності потреб, інтересів, цінностей, наявність тенденцій до зближення, об'єднання різних елементів політичних відносин і зв'язків.

Найбільшу увагу в науковій літературі приділяють **ЕКОНОМІЧНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ** – об'єктивному процесу економічної взаємодії кількох країн, зближенню, взаємопереплетенню і взаємодоповненню їх національних економік, веденню узгодженої економічної політики, яка поєднує господарські механізми. **Економічна інтеграція відбувається** на регіональній основі, **зумовлена** взаємними інтересами, **спрямована** на створення єдиного господарського механізму, **набуває форми** міжнародних, регіональних і субрегіональних економічних об'єднань, заснованих на принципах преференційної, вільної торгівлі, спільних ринків, митних і валютних союзів, **забезпечена** проведенням узгодженої міждержавної політики.

Процеси економічної інтеграції розвиваються динамічно і значною мірою визначають логіку сучасного світового процесу. Це **зумовлено** економічним розвитком країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу ресурсів, закономірностями науково-технічного прогресу, тенденціями демографічного розвитку, наявністю і необхідністю вирішення глобальних проблем (енергетичної, продовольчої, економічної, охорони навколишнього середовища, використання світового океану та космосу, економічного зростання та народонаселення, економічної безпеки, роззброєння), різким скороченням відстаней завдяки розвитку транспортно-комунікаційних мереж, ринковою уніфікацією економічного розвитку.

ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ є: **1)** взаємопроникнення і переплетення національних виробничих процесів -спеціалізація та кооперація; **2)** глибокі структурні зміни в економіці країн-учасниць внаслідок спеціалізації та кооперації; **3)** створення наддержавних структур.

Розвитку теорії економічної інтеграції присвятив свою наукову діяльність американський економіст угорського походження **БЕЛЛА БАЛАШША** (1928–1991), головним науковим досягненням якого є створення чіткої концепції етапів економічної інтеграції. На думку Б. Балашші, для аналізу проблем економічної інтеграції використовують концепцію, в якій визначено такі **ЕТАПИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**:

- **зона вільної торгівлі** з відміною митних бар'єрів у взаємній торгівлі;
- **митний союз** зі встановленням єдиних митних тарифів у торгівлі з іншими країнами;

- **спільний ринок** з ліквідованими бар'єрами між країнами не тільки для взаємної торгівлі, а й для переміщення робочої сили і капіталів;

- **економічний союз**, якому властиві єдина економічна політика, спільна валюта та збільшення повноважень органів наднаціонального регулювання.

Кожний із наступних етапів передбачає ширшу інтеграцію і має свої особливості. Як правило, утворення інтеграційних об'єднань починається з простіших форм. Все залежить від того, які завдання ставлять перед собою країни – учасниці утворюваних інтеграційних об'єднань: відновлення економічного потенціалу; прискорення НТП; укріплення позицій на світовому ринку чи інше.

Європейський Союз послідовно пройшов усі етапи економічної інтеграції та розпочав формування політичного союзу, інші сучасні інтеграційні організації до цього часу не реалізували проектів спільного ринку і тим більше економічного і валютного союзу. Отже, потенціал поглиблення інтеграційних процесів в усьому світі не вичерпаний.

Існують такі **ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**:

ЗАГАЛЬНІ – пов'язані з основними тенденціями світової політики та особливостями сучасних міжнародних відносин. Глобалізація набуває універсальності, відображає посилення взаємозалежності країн у вирішенні спільних та національних завдань: забезпеченні стабільного розвитку суспільства при достатньо високому рівні добробуту населення, раціональному використанні природних ресурсів, вирішенні екологічних проблем, протидії глобальним загрозам та викликам, реалізації спільних програм інформаційного і торгового обміну, забезпеченні безпеки та стабільності, боротьбі з міжнародним тероризмом тощо;

ОСОБЛИВІ – регіональні завдання, які різняться через особливості історичного розвитку, географічного розташування та соціально-культурного досвіду, їх вирішення об'єктивно зумовлює посилення взаємодії держав і народів, координацію дій урядів та міжнародних організацій, внаслідок чого поглиблюються інтеграційні процеси на регіональному рівні.

Вирізняють декілька **МОТИВІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТІ**. Серед них:

- **ідеологічний** – об'єднання на основі спільних християнських цінностей;
- **геополітичний** – ґрунтувався на гегемоністських устремліннях окремих держав;
- **гуманістичний** – умотивований ідеалами «братерства народів» і сторіччями підтримуваний співпрацею видатних мислителів;
- **економічний** – основою якого ще з часів середньовіччя була торгівля, а пізніше – промислова революція.

1. 2. ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТІ.

Ідея європейської єдності має глибокі історичні корені. Основа для європейської інтеграції закладалася ще у **СЕРЕДНЬОВІЧНУ добу**, коли, завдяки мандрям португальських, іспанських, голландських, французьких, британських першопрохідців, європейці почали усвідомлювати себе окремою частиною світу, об'єднаною спільними цивілізаційними надбаннями.

Ідея об'єднаної Європи існувала в **найрізноманітніших формах** – починаючи від монархічного, дворянсько-аристократичного пан'європейства до марксистської тези «Об'єднаних Штатів Європи» та демократичної ідеї створення «Сполучених Штатів Європи» як федерації народів Західної Європи.

ПЕРШИМ фактором, що сприяв ідеї політичної та духовної єдності народів Європи стала **віра**, а саме **РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА**, яка на кілька століть взяла на себе роль головного інтегратора та інтерпретатора європейської єдності. **Ключовим гаслом** того періоду було створення єдиної європейської теократичної держави з насильницьким навертанням в «істинну віру» тих народів, які ще були поза католицьким світом. Саме християнство стало одним з ключових витоків гуманістичного та

пацифістського тлумачення європейської єдності. Так, наприклад, італійський мислитель **ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ** мислив гарантом миру єдину державу, імперію на чолі з монархом, який повинен втілювати християнські чесноти – справедливість, свободу та добробут.

Але **більш конкретні нариси єдиної Європи** стали з'являтися значно **пізніше** – **наприкінці епохи ВІДРОДЖЕННЯ**. Це було пов'язано з незакінченими етнічними та національними процесами в Європі, несталими державними кордонами та пануванням монархічної форми правління, з властивою для неї персоналізацією зовнішньої політики – всі ці конкретні історичні умови сприяли **загостренню боротьби за території та сфери впливу**. Їх наслідки проявилися під час **Тридцятирічної війни**, яка охопила майже всю Європу та призвела до важких людських і матеріальних втрат. Разом з тим, ця війна показала, наскільки взаємопов'язаними є долі європейських народів. Усвідомленням цього факту і був обумовлений новий політико-прагматичний підхід до забезпечення миру в Європі на основі **«балансу сил»** або **«балансу інтересів»**.

Першим проектом, заснованим на ідеї європейського «балансу сил» став **«Великий план»** герцога **МАКСИМІЛІАНА ДЕ СЮЛЛІ** – прем'єр-міністра французького уряду за часів правління Генріха IV, в якому він пропонував європейську **конфедерацію** з 15 християнських держав, приблизно однакових за територією та ресурсами, аби забезпечити оптимальну рівновагу між ними. **Сюллі вбачав у конфедерації** не лише гарант миру в Європі, а й фортецю проти зовнішніх ворогів, насамперед Туреччини та Росії. Однак через те, що проект планувався під патронатом Франції і мав забезпечити перш за все французькі інтереси, він був приречений.

В епоху **РЕНЕСАНСУ** стали відомі європейські проекти англійця **УІЛЬЯМА ПЕННА** та француза **ШАРЛЯ СЕНТ-П'ЄРА**. В **1693** р. в розпал війни Франції з Аугсбурзькою лігою **ПЕНН** публікує **«Нарис про сьогоденний та майбутній мир в Європі»** (нарис «Назустріч теперішньому та майбутньому миру в Європі»), в якому він спробував поєднати християнський гуманізм та пацифізм з прагматичним підходом, що враховував реальну політичну структуру Європи, розділеної на кілька держав. На думку Пенна, **головним принципом**, на якому має базуватися мирний порядок, є справедливість, забезпечена не монархами, а «**шляхом розумного договору людей про мир**».

КЛЮЧОВА ідея **ПЕННА** – створення **Європейської ліги або конфедерації**, яка могла би стати охоронцем й гарантом миру в Європі та забезпечити захист від зовнішніх ворогів. **Вищим керівним органом**, за задумом Пенна, мало стати зібрання представників європейських держав, а **головною його функцією** передбачалося мирне врегулювання конфліктів між державами. Вільям Пенн, який запропонував форму співробітництва, де **рішення приймалися шляхом голосування**, в якому **кількість голосів** окремих держав-учасниць визначалася відповідно до **встановлених квот**.

На **початку XVIII** ст. зі своїм планом виступив французький дипломат та філософ, абат **ШАРЛЬ СЕНТ-П'ЄР**. В **1712** р., будучи делегатом на мирній конференції в **Утрехті**, що завершила Війну за іспанську спадщину, він **публікує** в першому варіанті **«ПРОЕКТ ВІЧНОГО МИРУ В ЄВРОПІ»**. У цій роботі Сент-П'єр розмірковує «про спокійне та миролюбне співтовариство братів, що мешкають в одвічній згоді та керуються однаковими істинами, щасливі в загальній злагоді». Він чітко **формулює тезу про рівновагу сил** як ключовий принцип мирного устрою. Він **пропонує** створити «постійне товариство» у складі **24 країн**, що базується на багатосторонньому договорі на основі статус-кво та гарантій проти зовнішніх та громадянських війн з обов'язковістю вирішувати міжнародні суперечки за допомогою арбітражу. **Головним керівним органом** даного товариства мав стати **«Сенат миру»** у складі всіх учасників організації. На той час такими представниками Сент-П'єр вбачав монархів.

Основна мета гарантування миру та безпеки залишилася **центральною** і у планах та поглядах **ЖАН ЖАКА РУССО**, який виступав прихильником встановлення вічного миру в Європі шляхом **об'єднання всіх держав континенту** (Витяг з Проекту

«Багаторічний мир», 1761), та **ЕММАНУїЛА КАНТА**, який висував ідею створення **союзу рівноправних держав**, заснованих на засадах республіканізму і верховенства права (трактат «Про вічний мир»).

Французький соціолог, філософ, представник позитивізму **ЕМІЛЬ ЛІТТРЕ** фундаментом своєї доктрини вважав «солідарність, що пов'язувала **п'ять крупних народів Європи – англійців, французів, італійців, іспанців та німців**». Літтре зазначав: «Це «загальне братство» вже увійшло до умів народів, у зв'язку з чим усі зусилля демократів повинні зосередитися на створенні великої західної федерації, яка може бути лише республіканською. Вона і затвердить остаточно серед європейської еліти порядок і мир».

В середині XIX ст. важливим елементом європейського життя став **ПАЦИФІСТСЬКИЙ РУХ**, що суттєво був відображений в мирних конгресах та в рамках якого відбувалось значне поживлення європейських ідей та проєктів.

Зокрема, з ім'ям **ДЖУЗЕППЕ МАДЗІНІ** пов'язана перша спроба створення загальноєвропейської революційно-демократичної організації, одним з програмних гасел якої став лозунг «Єдиної Європи». В 1830 р. Мадзіні організує союз «Молода Італія», трохи пізніше виникають «Молода Польща» та «Молода Німеччина», а в 1834 р. всі вони об'єднуються в асоціацію «МОЛОДА ЄВРОПА», що, як було проголошено в «Акті братства», «являє собою федерацію народів, засновану на принципах національної незалежності та свободи кожного у внутрішніх справах, але одностайну у спільній вірі і в дійсному братстві...». Мадзіні у своїх виступах часто використовував термін «Сполучені Штати Європи», але першим його вжив італійський республіканський діяч **КАРЛО КАТТАНЕО**, який писав: «Принцип національностей веде до розриву держав на сході Європи та до фрагментарної федерації вільних народів. Між цими народами можлива лише єдина форма єдності – федерація. Ми можемо досягти миру лише тоді, коли матимемо **СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ ЄВРОПИ**».

Видатний французький письменник **В. ГЮГО** в якості почесного президента третього Конгресу миру в Парижі (Конгрес друзів миру в усьому світі) на відкритті **21 серпня 1849** р. виголосив промову, яка стала віхою у розвитку ідеї «Єдиної Європи». «Настане день, – казав він, – коли ти, **Франція**, ти, **Росія**, ти, **Італія**, ти, **Англія**, ти, **Німеччина**, всі ви, нації континенту, не втрачаючи ваших відмінних рис і вашої прекрасної своєрідності, нерозривно зіллетьесь в якійсь вищій єдності і створите **європейське братство**... Настане день, коли ми своїми очима побачимо два гігантських союзи – **Сполучені Штати Америки** та **Сполучені Штати Європи**, які, ставши обличчям одне до одного та скріпивши дружбу рукостисканням через океан, вдосконалюють все створене ними та заради загального добробуту поєднують дві неосяжних сили – братство людей та могутність бога!».

Гасло «Сполучених Штатів Європи» використовувалося створеною в 1867 р. в **Парижі ЛІГОЮ МИРА** (в 1872 р. вона була перейменована на Товариство друзів миру, а в 1883 – в Арбітражне товариство).

Найвідомішою стала створена в 1867 р. в Женеві **МІЖНАРОДНА ЛІГА МИРУ ТА СВОБОДИ**, яка пропагувала ідею Сполучених Штатів Європи за допомогою спеціально створеного друкарського органу з аналогічною назвою. Серед ініціаторів створення Ліги були Джузеппе Гарібальді, Михайло Бакунін, Огюст Куврер.

На **Конгресі миру у Лозанні в 1869** р. замість гасла «Сполучені Штати Європи» була вжита **формула «ФЕДЕРАЦІЯ НАРОДІВ ЄВРОПИ**». Однак, заклики до європейського об'єднання, що лунали від представників Міжнародної ліги миру та свободи, носили лише декларативний характер, а гостра проблема роззброєння розглядалася виключно з моральної точки зору – без пошуку конкретних джерел для її вирішення. Федеративна програма Ліги була утопічною ще й з огляду на те, що, визнаючи принцип «суверенності народу», вона у той же час висувала ідею деяких наднаціональних

інтересів, які б мали послугувати першим кроком на шляху до створення загальноєвропейської федерації – республіканських Сполучених Штатів Європи.

Слабкість Міжнародної ліги миру та свободи виявилася вже на початку 70-х рр. XIX ст. – після франко-прусської війни 1870–1871 рр. та придушення Паризької комуни. Політика канцлера Германської імперії Отто фон Бісмарка та реакція у Франції зруйнували ілюзії європейських буржуазних лібералів. В нових міжнародних умовах пацифістські гасла були позбавлені реального змісту чи слугували лише прикриттям агресивних прагнень. **В Європі складалася система імперіалістичних блоків та союзів**, що вступили в жорстоку боротьбу за гегемонію на континенті за переділ колоній та залежних територій. Гостре суперництво європейських держав, що призвело до Першої світової війни, робило безпредметною та неможливою реалізацію ідей та проєктів загальноєвропейської єдності, втілених в гаслі «Сполучених Штатів Європи».

Таким чином, **XX ст. Європа зустріла розрізненою. НІМЕЧЧИНА** прагнула гегемонії на континенті та переділу вже поділеного світу, мріяла про придбання нових колоній, джерел сировини та ринків збуту; **ВЕЛИКА БРИТАНІЯ** намагалася зберегти свої позиції провідної держави світу, значну увагу приділяла збереженню своїх колоніальних володінь та боротьбі з Німеччиною за світове панування; **ФРАНЦІЯ** шукала нових союзників у протидії Німеччині, а **РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ** виношувала ідеї слов'янської федерації, яка б, з одного боку, дозволила їй протистояти німецьким прагненням, а з іншого – посилила б позиції Росії в слов'янських країнах та на Балканському півострові.

Європейські ідеї та гасла набули чіткого національного забарвлення та зрештою призвели до трагічних подій **I світової війни**. Незважаючи на те, що жодний з вищезазначених проєктів не був втілений у життя, саме вони стали ідеологічним підґрунтям для формування **КОНЦЕПЦІЇ ПАН-ЄВРОПИ** у 20-х роках XX ст. та, зрештою, створення Європейського Союзу таким, яким ми бачимо його сьогодні.

В **ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ** лежить можливість створення загальноєвропейських міждержавних органів, базуючись на ліберально-демократичних цінностях. Ця **ідея передбачала** створення європейської континентальної унії (конфедерації) від Португалії до Польщі як регіонального військово-політичного та економічного альянсу. **Поняття пан'європеїзму** позначало **конфедерацію всіх європейських держав** (крім Великобританії та Росії) **зі спільними інститутами в галузі торгівлі, фінансів і зовнішньої безпеки**. Тільки створення такої конфедерації могло вивести Європу з глибокої кризи і, крім того, забезпечити на території європейських держав стабільні умови розвитку.

Виникнення **ІДЕЇ ПАН'ЄВРОПЕЇЗМУ** пов'язане з **Ріхардом КУДЕНХОВЕ-КАЛЕРГІ**, який після Першої світової війни обґрунтував цю теорію у своїй **праці «ПАН-ЄВРОПА»**, де закликав до об'єднання європейського континенту задля запобігання майбутнім загрозам: новій світовій війні, економічній гегемонії США, російській експансії. Він зазначав, що причина європейського занепаду політична, а не «біологічна». Європа помирає не від старості, а від того, що її жителі знищують один одного усіма сучасними технологічними засобами. Світова війна змінила політичну карту Європи, але не її політичну систему. Він **закликав європейців** не оглядатися на вчорашній день, а дивитися вперед у майбутнє та створити європейську структуру замість європейської анархії. Опублікувавши роботу «Пан-Європа», **автор зазначив**, що світова гегемонія Європи відійшла в минуле і відновлення статусу центру світової політики буде можливе лише у разі об'єднання європейських держав в єдиний «політико-економічний союз». Вказуючи на необхідність об'єднання з метою успішного протистояння зовнішнім небезпекам, він запропонував створити систему загальноєвропейських інститутів.

До початку XX ст. ідеї об'єднаної Європи мали здебільшого абстрактний характер, їхні ідеологи керувалися переважно утопічними ідеями європейської єдності не враховуючи при цьому політичні, економічні та соціальні реалії. Проте **після Першої**

світової війни ідея об'єднання в ім'я збереження миру знову стала актуальною, адже саме в цей період європейський континент втратив своє домінуюче становище в міжнародних відносинах. Саме тому західній Європі потрібно було заново визначити своє місце в системі міжнародних відносин, знайти нові важелі зміцнення своїх позицій.

1.3. ТЕОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.

Процеси європейської інтеграції є предметом численних теоретичних та емпіричних досліджень, автори яких шукають відповіді на запитання, як і чому держави, за власним бажанням, щораз тісніше співпрацюють й об'єднуються з іншими державами, втрачаючи при цьому певні атрибути суверенності, натомість отримуючи нові можливості співпраці та вирішення конфліктів, вивчають механізми творення наднаціональних інституцій і принципи поділу та обміну досвідом між рівнями влади.

Після I світової війни, у політичних і громадських колах західноєвропейських держав запанувало загальне усвідомлення необхідності об'єднання. На початку з'явилися **ДВІ КОНЦЕПЦІЇ** про те, як можна було б реалізувати інтеграцію: **НАДНАЦІОНАЛІЗМ** і **МІЖДЕРЖАВНИЙ УРЯД**.

Концепція «**НАДНАЦІОНАЛІЗМУ**» передбачала створення системи, в якій **національний суверенітет держав-членів значно обмежується**. Водночас концепція «**МІЖДЕРЖАВНОГО УРЯДУ**» вбачала інтеграцію через співпрацю між національними урядами з мінімізацією створення нових структур.

Погляди у теоретичних дискусіях щодо сутності та форм інтеграційних процесів досить змінилися, сформувавшись у дві різні групи прибічників. Прибічники «мінімалістського» погляду на європейську інтеграцію прагнули до створення федералістського устрою з метою заснування Сполучених Штатів Європи. У той же час прибічники «максималістського» погляду розглядали співпрацю між європейськими державами, в основу якої було закладено економічний союз.

Представником «мінімалістського» погляду був, наприклад, **ВІНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ**, який у Цюріхській промові у 1946 р., стверджував, що одним зі способів встановлення миру будуть більш тісні зв'язки між народами Європи через зміцнення торговельних відносин. Тоді перспектива війни буде значно скорочена, оскільки будь-які можливі бойові дії через кордони загрожують потенційним торговим партнерам і споживачам. **АЛТІЕРО СПІНЕЛЛІ**, прихильник «максималістського» напрямку, стверджував, що лише комбінація економічного та політичного союзу може забезпечити довгострокові мирні умови; він навіть написав проект конституції для федеральної Європи. Спінеллі сприймав європейську інтеграцію як важливу для спасіння національної держави після двох руйнівних світових війн та періодів економічної і політичної нестабільності. Проте доволі часто саме такі погляди сприймалися як кінець національної держави в Європі

Сукупність численних теоретичних **інтерпретацій інтеграції** формує **функціональну, неофункціональну ТЕОРІЮ** та теорію міжурядової співпраці, а їх найвідомішими **КОНЦЕПЦІЯМИ** розвитку інтеграції є **конфедераційна, федеральна та конституційна. КЛЮЧОВИМ ДИСКУСІЙНИМ ПИТАННЯМ** представників цих підходів є **різне ставлення до ролі й місця політичної інтеграції в об'єднувальних процесах**.

КОНФЕДЕРАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ, прихильником якої був президент Франції **Шарль де Голль**, окреслює «**Європу батьківщин**» - співтовариство в формі конфедерації, що **базується** на співпраці незалежних держав, які значною мірою зберігають власну автономію та національну суверенність.

Конфедералізм передбачає відмову учасників від деяких владних повноважень на **користь правлячого органу**. На конфедеративній основі працюють, наприклад, більшість міжнародних неурядових організацій, використовуючи правлячий орган для

координування діяльності та для свого представництва у співпраці з іншими структурами при збереженні національного суверенітету в процесі реалізації політики. **Інтеграційні процеси в конфедеративному об'єднанні** розвиваються лише в тих напрямках, де збігаються інтереси усіх держав-членів. **Основними інструментами інтеграції**, згідно з цією моделлю, є обмін поглядами, міжурядові переговори та координація дій.

В історичній ретроспективі чи не найпершою інтеграційною концепцією, що ставила за мету підведення теоретичного підґрунтя під процеси європейського об'єднання, була **КОНЦЕПЦІЯ ФЕДЕРАЛІЗМУ**.

Прихильники **ФЕДЕРАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ**, серед яких були **Вінстон Черчилль, Альтьєро Спінеллі, Конрад Аденауер та Поль-Анрі Спаак**, відстоюють **необхідність** поступового переходу до міцніших політичних та юридичних зав'язків, аж до утворення в Європі високо інтегрованої в політичному сенсі **союзної держави**. Для цього окремі держави повинні відмовитися від власної суверенності і передати свої повноваження спільним, наднаціональним органам. **Модель передбачає утворення** відповідального перед парламентом спільного уряду, що має великі повноваження. У федерації важливим є гарантування демократичного характеру ухвалення рішень.

Прибічники **КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ**, найважливішими для процесу інтеграції, вважають **методи регулювання конституційного характеру**. Їх формують наднаціональні органи, які також розмежовують повноваження між національними і наднаціональними рівнями.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ (концепція **функціональної інтеграції**) інтеграції з'явилася в **40-х роках ХХ століття**. Основні її положення сформулював англійський соціолог **Д. МІТРАНІ**, який виводив основні положення своєї концепції з реальних тенденцій і потреб міжнародних відносин у міжвоєнний період, особливо в період кризи 1930-х років. **Основна ідея** полягала в «запобіганні політичних розбіжностей **шляхом** розширення мережі міжнародних агентств (**функціональних агенцій**), націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх націй». Кожній з таких агенцій буде передано контроль над певною сферою життя суспільства.

Співробітництво і взаємодія при цьому **пропонувалися** саме в питаннях **соціально-економічного характеру**, вирішення яких є актуальним для всіх країн, що, в деякій мірі, об'єктивно може стати об'єднуючим елементом. Оскільки потенціал співпраці є найвищим в сфері економіки, то саме з неї, на думку прихильників функціональної теорії, треба розпочинати європейську інтеграцію.

Функціоналісти зазначали, що міжнародні організації не є самодостатніми, а радше слугують засобами для досягнення цілей, продиктованих людськими потребами, і тому мусять бути гнучкими, тобто модифікувати свої завдання (функції) відповідно до обставин.

Прихильники **ТЕОРІЇ МІЖУРЯДОВОЇ СПІВПРАЦІ**, на чолі з професором Гарвардського університету **ЕНДРЮ МОРАВЧИКОМ**, слідом за функціоналістами **стверджують**, що європейська система вимагає постійних компромісів і переговорів між державами, а також посередництва наднаціональних інституцій у розв'язанні суперечок. Оскільки Європейська співпраця передбачає постійну конфронтацію власних інтересів і переваг з інтересами інших держав, важливим завданням інтеграції є створення інституційних меж, які дають можливість провадити міжурядові переговори та координувати дії.

Спроби пояснити унікальність ЄС, знайти відповіді на питання, які виникають у процесі інтеграції і на які не могли відповісти прихильники класичного федералізму та функціоналізму, привели до появи в **60-70-х рр. ХХ ст.** теорії **НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМУ**, серед прихильників якої американський учений **ЕРНСТ ХААС** та його учень і послідовник **ЛЕОН ЛІНДБЕРГ**.

Неофункціоналізм розширив вживання запозиченого у функціоналізмі **поняття** «переливання інтеграції» на **політичну сферу** – ефективність інтеграції в одному

секторі спричиняє лобізм та активізацію політичних прагнень до подальшої інтеграції. **Згідно з цією теорією**, для держав-членів, що вже обрали інтеграцію, цей процес з часом виходить за початково передбачувані межі, що, в кінцевому підсумку, може сприяти створенню європейської федеральної держави. Також вони вважають, що **особливе значення для інтеграції** мають **інституційні структури** та передання повноважень національних урядів щодо ухвалення рішень наднаціональним інституціям.

Значний внесок у розвиток концепції неофункціоналізму зробив **А. МАРШАЛЬ**, який розробив **ТЕОРІЮ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**. Сутністю інтеграції, за концепцією А. Маршала, є **вироблення почуття солідарності між різними націями**. Тому, на думку вченого, **першою формою інтеграції є соціальна**, а вже наступними – **політична та економічна**. Аналізуючи історію процесу розширення Європейського Співтовариства, можна зробити висновок, що неофункціоналістська теорія, навіть у відкоригованій формі, має значні обмеження щодо дослідження інтеграційних процесів у Європі, особливо на стадії розширення Співтовариства. Збільшення кількості країн-членів значно ускладнює формування консенсусу між правлячими елітами щодо довготривалих цілей ЄС. Розширення зменшує також однорідність Співтовариства, послаблюючи цілісність та ефективність його політики. Таким чином, неофункціоналістська теорія наблизилася до розуміння процесу європейської інтеграції, зокрема, завдяки наголосові на «ефекті переливання», вона, як і інші інтеграційні теорії, ігнорувала головний елемент цього процесу – поступове формування, розвиток та посилення спільних політик.

До середини 1990-х рр. неофункціоналізм залишався фактично основним теоретичним напрямом дослідження європейської інтеграції. Проте, після підписання Маастрихтської угоди, що внесла суттєві корективи у внутрішню та зовнішню політику ЄС, традиційні теорії євроінтеграції потребували змін.

Новий погляд на євроінтеграційний процес і визначення ролі держав та наднаціональних інститутів у ньому запропонувала **ТЕОРІЯ НОВОГО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ**. Новий інституціоналізм **ставить успіх інтеграції в залежність від ефективної діяльності наднаціональних інституцій**. Категорії «інститут» у новому інституціоналізмі, як зазначає **ЛЕОНІД БУНЕЦЬКИЙ**, надається комплексне визначення як складному поєднанню формальних і неформальних правил, культурно-ціннісних компонентів, що формують «сенсові рамки» для діяльності політичних акторів. **Новий інституціоналізм зокрема визначає**, яким чином інститути змінюються під впливом часу, а також, яким чином інститути впливають на поведінку індивідів, які їх засновують. Наприклад, **ПОЛ ПІРСОН** вважає, що прийняття Єдиного європейського акту, який заклав основи політичної інтеграції Співтовариств, неможливо пояснити лише наслідком змін у внутрішній політиці провідних європейських країн, а необхідно розглядати в контексті розвитку самого Співтовариства і, насамперед, його інститутів.

Якщо винести за дужки «форму інтеграційного об'єднання» в концентрованому вигляді, «**Ідея об'єднаної Європи**» являє собою **модель** формування цілісної політичної системи, яка б включала європейські держави та базувалася на ліберально-демократичних цінностях і «гарантом» **ТРЬОХ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ**, на яких базується європейський проект: **1) стабільна система безпеки** (в широкому сенсі); **2) економічне зростання** держав-членів та проекту в цілому; **3) позиціонування** себе на міжнародній арені державами-членами не як окремими суб'єктами, а **як члени спільноти**. Важливе місце в зазначеній моделі посідав прагматичний підхід «realpolitic» у процесі ведення політики.

Отже, інтеграція є складним, багатостороннім і часто суперечливим явищем. Незважаючи на те, що інтеграція є наслідком усвідомлення необхідності спільного вирішення проблем сучасності, вона, з одного боку, створює умови для формування інтернаціональних (міждержавних чи наддержавних) політичних інститутів, а з іншого – може призвести до протистояння різних соціально-політичних сил, партій, держав,

цивілізацій. Оскільки кожен із теоретичних підходів акцентує увагу на певному аспекті інтеграції, то у практичній діяльності наднаціональні організації не застосовують у «чистому» вигляді ідеї якогось одного теоретичного підходу. Проте теоретичні засади інтеграції мали значний вплив на формування програм різноманітних міжнародних союзів. Наразі євроінтеграція характеризується ускладненими й багаторівневими взаємодіями інституцій ЄС з національними урядами і саме тому теоретичне визначення майбутнього ЄС знову стало одним з найбільш важливих дослідницьких завдань сьогодення.

1.4. ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ

На початковому етапі будівництва користь від об'єднання зруйнованого Другою світовою війною Старого Світу була очевидна, проте у міру трансформації Європейського проекту і виникнення нових викликів, все більше починали звучати голоси євроскептиків, і все більше держав ставили під сумнів ефективність наднаціональних інститутів, вибираючи шлях національної, а не спільної або узгодженої політики.

Не дивлячись на те, що **ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ** як феномен **виник** ще в далекі **1950-ті рр. XX ст.**, у час, коли **було створене перше європейське об'єднання**, посправжньому він увійшов до політичного дискурсу лише **на початку 1990-х рр. ПРИВОДОМ** до зростання популярності євроскептиків у новому тисячолітті стала **фінансова криза і заходи жорсткої економії**, які послідували за нею та викликали невдоволення громадян, чий рівень добробуту помітно знизився.

Взагалі цей феномен визначається як **скептичне, негативне ставлення до процесів європейської інтеграції**. Під цим поняттям розуміють відповідну ідейно-політичну течію і політичний рух у сучасній Європі, що характеризуються неприйняттям членства держави в Європейському Союзі й негативним ставленням до ідеї вступу в ЄС держави-кандидата (офіційного і неофіційного), а також політикою обмеженої участі в європейських інтеграційних процесах (наприклад, обмежена участь у Шенгенській угоді, збереження національної валюти).

Євроскептицизм не є цілісною концепцією, оскільки **різняються підходи та бачення різних течій**: **ОДНІ** вимагають виходу держави з Європейського союзу, **ІНШІ** дотримуються думки про необхідність реформування інтеграційного об'єднання тощо. Проте переважно євроскептики відстоюють позиції підтримки національних держав, їх суверенітету, висловлюючи побоювання, що поглиблення інтеграції шкодить суверенітету держав-членів.

Головними ОБ'ЄКТАМИ КРИТИКИ євроскептиків є: **1)** розширення повноважень брюссельської бюрократії; **2)** несправедливий розподіл фінансової допомоги (причому у державах-донорах критикується надмірність такого фінансування, натомість у «проблемних» державах незадоволення викликає його недостатність); **3)** катастрофічність наслідків міграційної та етноінтеграційної політики і так званого мультикультуралізму; **4)** позбавлення національних держав суверенних прав і повноважень в ім'я загальноєвропейської єдності тощо. **Євроскептики виступають проти** створення «єдиної-держави», насамперед **через те**, що основні договори ЄС мають на меті створення Сполучених Штатів Європи, які унеможливають існування європейських держав, а також **проти ЄС у тій формі**, яка нав'язується сучасними «ідеологами» Союзу.

Євроскептицизм, як явище, що посилюється за рахунок кризових процесів, **утвердився як політико-ідеологічний «мейнстрим»²** у досить великій і неоднорідній групі держав-членів ЄС – як **охоплених кризою** (Греція, Іспанія, Португалія, Кіпр,

---

² **Мейнстрим** (англ. mainstream — основна течія) – термін, що позначає переважний напрямок у певній області (науковій, культурній, медійній тощо) для певного періоду часу. Часто вживається для позначення яких-небудь «офіційних», масових тенденцій у культурі, мистецтві, медіа для контрасту з альтернативою, андеграундом, немасовими, елітарними напрямками.

Угорщина, Італія), так і тих, які прагнуть відділитися від кризової «епідемії» (Великобританія, Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди).

Останнім часом внутрішню діяльність Європейського Союзу можна охарактеризувати фактором зростаючого націоналізму: переходом держав і їх представників на користь власних / національних інтересів і віднесенням наднаціональних /спільних / узгоджених інтересів, які поклалися в основу створення організації, на другий план. У межах європейських держав починають формуватися партії та групи прихильників популістських та національних настроїв, які скептично ставляться до ЄС та все більше виступають за збереження та «першість» національних інтересів та політичної влади держави.

Прихильники та лідери окремих партій чітко окреслюють позицію того, що **кожна із держав повинна займатися лише питаннями «власного» суверенітету**. Різні прояви націоналістичної активності (боротьба за економічний розвиток та «виживання», питання біженців та мігрантів, відстоювання національної ідентичності, тероризм) так чи інакше пов'язані з ослабленням місця національних держав, а тому направлені на захист наявних національних ідентичностей, а не європейської.

Отже, на сучасному етапі функціонування Європейського проекту прослідковується тенденція розмивання підвалин «Ідеї об'єднаної Європи» як системоутворюючого концепту існування Європейського Союзу, проте ця тенденція не є свідченням деактуалізації цієї ідеї в контексті «змістовного наповнення» процесу функціонування або навіть існування Європейського Союзу. Імовірніше, вона є свідченням того, що сучасні кризові явища виступають індикаторами необхідності повернення до дискусій щодо «форми» організації процесів.

Контрольні запитання

1. Назвіть причини поширення інтеграційних процесів.
2. Розкрийте поняття «політична інтеграція»
3. Поясніть сутність концепції пан'європеїзму.
4. Охарактеризуйте зародження та еволюцію ідеї європейської єдності.
5. Назвіть автора та сформулюйте сутність функціональної теорії європейської інтеграції.

ЛЕКЦІЯ 2. ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.

1. Передумови європейської інтеграції. Європа після Другої світової війни – початок співпраці (1945-1954).
2. Період об'єднання і створення спільного ринку (1955-1989).
3. Подальше об'єднання. Єдиний валютний союз (1990 – сьогодні).

2.1. ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ. ЄВРОПА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ – ПОЧАТОК СПІВПРАЦІ (1945-1954)

Умови для реалізації концепцій мирної інтеграції європейських держав сформувалися лише **після Другої світової війни**. Виснажена післявоєнна Європа прагнула встановити таку систему міжнародного порядку, яка б максимально виключала можливість нових масштабних військових конфліктів. У цьому збігалися думки і настрої як правлячих еліт, так і широких верств населення. Отже, до завдань подолання суперечностей між західними державами додалися міркування щодо забезпечення надійної європейської безпеки. У березні 1948 р. п'ять західноєвропейських країн – Великобританія, Франція, Бенілюкс – утворюють оборонний союз (Брюсельський

договір), а 4 квітня 1949 р. створюється Північноатлантичний альянс із 9-ти західноєвропейських країн і США та Канади.

Свою роль у повоєнному піднесенні руху за європейську інтеграцію відігравали, з одного боку, такі події, як розкол у таборі союзників і початок холодної війни на фоні безпрецедентного масштабу матеріальних втрат у Другій світовій війні, а з іншого – ці ж події були стримуючими чинниками євроінтеграційних процесів.

На думку науковця **О.В. Пістракевич**, посилення інтеграційних процесів у Західній Європі саме після Другої світової війни **обумовлене** низкою **ЧИННИКІВ**.

ПО-ПЕРШЕ, Європа вдруге стала ареною найкривавішої битви, а отже, потрібно було розробити та вжити **необхідних заходів з метою недопущення подібних масштабних конфліктів**.

ПО-ДРУГЕ, **інфраструктура Європи зазнала значних руйнувань, фінансово-економічна галузь практично не функціонувала**. Те, що Європа, яка мала колись колонії по всьому світові, виявилася відкинutoю на декілька рівнів розвитку, вважалося принизливим фактором, якого європейці намагалися якнайшвидше позбутися та повернути свій вплив на геополітичній арені світу.

ПО-ТРЕТЄ, на тлі США та СРСР, що набирали впливовості у світі, **Європа намагалася стати третьою силою**.

Подібне судження висловлює і дослідниця **Палагнюк Ю.В.**, яка до найбільш важливих **ПРИЧИН європейської інтеграції** відносить наступні:

1) потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирив усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі;

2) сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг;

3) утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені. Європейці добре розуміли, що обидві світові війни значно ослабили позиції європейських країн у світі. Лише тісна співпраця у цих сферах допомогла б повернути їм владу, яку вони втратили.

ІДЕОЛОГОМ європейської інтеграції на основі західних цінностей демократії та вільного ринку був **У. ЧЕРЧИЛЛЬ**, який у вересні **1945 р. (1946 р.?)** у Цюриху закликав до негайного створення **Сполучених Штатів Європи**.

Із самого початку США фактично виступали гарантом процесів європейської інтеграції, не беручи в них безпосередньої участі. Насамперед вони взяли на себе оборонну й безпекову функції захисту західноєвропейських країн та стримування можливої радянської агресії, що засвідчує **ДОКТРИНА ГАРРІ ТРУМЕНА**³ від **12 березня 1947 р.**

На основі доктрини, якою було закладено принципи підтримки європейських країн і прокладено шлях для надання програми американської допомоги післявоєнній Європі, державним секретарем США **Джорджем МАРШАЛЛОМ** (у **1947 р.**) був розроблений план, який отримав офіційну назву «Програма відбудови Європи». Згідно з цим планом,

---

³ **12 березня 1947 р.** президент **Г. Трумен** виступив на спільному засіданні обох палат американського конгресу. «Доктрина Трумена» була спрямована на обмеження комуністичних режимів, які посилювалися після 2-ї світової війни 1939-1945, ведення безперервного тиску на СРСР та інших країн соціалістичного блоку, підтримка антикомуністичних сил та режимів. Поклала початок наданню широкої військової допомоги іншим країнам, що супроводжувалося створенням мережі військових баз на їх територіях.

була створена **ЄВРОПЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ (ЄОЕС)**⁴ для управління допомогою у 16 європейських країнах – певний прообраз майбутніх загальноєвропейських інституцій.

Допомога з боку США в Європі сприймалася неоднозначно. Попри те, що План Маршалла мав значний вплив на відбудову європейської економіки, особливо ФРН, а також те, що він посідає особливе місце в історіографії «холодної війни», оскільки був доповненням до політики стримування комунізму, яку проводили США, деякі історики-ревізіоністи неоднозначно його оцінюють. Одні з них вбачають у ньому цілеспрямовані зусилля США на завоювання панівної позиції в Європі. Інші вважають, що діяти саме у такий спосіб американців зумовила слабкість європейської економіки. Багато європейців, чітко усвідомлюючи небезпеку, яку таїла в собі економічна щедрість та військовий захист США, сприймали європейську інтеграцію як спосіб збереження незалежності континенту.

У травні **1948** р. на **конгресі в ГААЗІ**, скликаному за ініціативи європейських політиків та інтелектуалів, була прийнята **ПОЛІТИЧНА ДЕКЛАРАЦІЯ**, яка закликала всі європейські країни до об'єднання (започатковано повоєнний європейський рух). У **липні-серпні 1948** р. було складено відповідний **МЕМОРАНДУМ**, за результатами обговорення якого **ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ ЄВРОСОЮЗУ** розглядали п'ять членів Брюссельського пакту – **Франція, Великобританія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург** (три останні держави входили до економічного союзу Бенілюксу). Загалом проект було підтримано, хоча **«проти» виступила Великобританія**. Не дивлячись на це, в **листопаді 1948** р. в **Парижі** все-таки зібрався **ПОСТІЙНИЙ КОМІТЕТ** з проблем вивчення та розвитку європейської федерації.

У **січні 1949** р. на основі компромісу було вирішено створити Раду Європи – форум, у межах якого мали відбуватися дискусії з питань європейської інтеграції. Результатом цього рішення стало створення **5 ТРАВНЯ 1949** р. **РАДИ ЄВРОПИ**⁵ – першої європейської організації співпраці.

КРАЇНАМИ-ЗАСНОВНИКАМИ РАДИ ЄВРОПИ були: Бельгія, Великобританія, Італія, Люксембург, Франція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Швеція. **Завданням** Ради Європи було зміцнення демократії, охорона прав людини та підтримка європейської культурної ідентичності.

9 травня 1950 р. **РОБЕРТ ШУМАН** (міністр закордонних справ Франції), оголосив про безпрецедентний **план розміщення всього франко-німецького видобутку вугілля та сталі під загальним Вищим органом влади** в рамках організації, відкритої для участі інших країн Європи. **ЖАН МОНЕ**⁶, високопоставлений французький чиновник, був «мозком», який стояв за ініціативою. **План Р. Шумана** був зумовлений зростанням напруженості між Францією та Німеччиною, причиною якої залишався проблемний регіон Саару, та зменшенням ролі Ради Європи в євроінтеграційному процесі. Унаслідок такого об'єднання ключові ділянки військової промисловості мали перейти під спільний контроль, що унеможливило підготовку окремої країни до нової війни.

---

⁴ У 1958 р., коли почала функціонувати Європейська економічна спільнота, ОЕСС було перетворено на Організацію економічної співпраці та розвитку, яка стала займатися міжнародними економічними дослідженнями та аналізом.

⁵ Рада Європи була офіційно заснована **5 травня 1949** року **Лондонською Угодою**, підписаною **десятьма країнами-засновниками**. Цей договір зараз відомий як Статут Ради Європи. Основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи (РЄ) є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей РЄ.

⁶ На момент декларації Шумана Жан Моне був директором французького плану модернізації. План був розроблений з метою капітального ремонту економіки Франції, яка виявила ознаки серйозної хвороби задовго до Другої світової війни. Моне направив свою пропозицію щодо громади вугілля та сталі як Рене Плевену, прем'єр-міністру Франції, так і Шуману. Плевен не зреагував швидко на пропозицію Моне, що дозволило Шуману взяти на себе ініціативу.

План Шумана-Моне, відомий як «**ДЕКЛАРАЦІЯ ШУМАНА**», вважається початком створення того, що зараз є Європейським Союзом і містить наступні **ПОЛОЖЕННЯ**: **1) передавання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво; 2) створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації; 3) звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації; 4) скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.**

ПЛАН ШУМАНА був розроблений на **засадах теорії функціоналізму**, за яким міжнародна інтеграція стає процесом творення функціональних організацій – економічних, культурних, інтелектуальних спільнот, що виходять за межі національних держав і діють на основі спільності інтересів. Поступово держави мають делегувати свої повноваження на наднаціональний рівень таким міжнародним функціональним структурам, які в сукупності відіграють роль інтеграційного центру.

Сьогодні **9 ТРАВНЯ** перетворився на європейський символ (**ДЕНЬ ЄВРОПИ**), який разом із прапором, гімном («Ода радості» Людвіга ван Бетховена), девізом («єдність у різноманітті») та єдиною валютою (євро) визначає політичну особу Європейського Союзу. День Європи – це привід для активних заходів та свят, які наближають Європу до своїх громадян та народів Союзу.

18 квітня 1951 р. в ПАРИЖІ шість європейських держав підписали Договір про заснування **ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ З ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ (ЄСВС). ПАРИЗЬКИЙ ДОГОВІР**, який по-суті «узаконив» план Р. Шумана та Ж. Моне, **набрав чинності в липні 1952 р.**, а термін дії його передбачався на **50 років**. До Європейської спільноти з вугілля і сталі **ввійшло шість держав** (так звані «країни-засновники ЄС»): **Франція, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу – Бельгія, Нідерланди і Люксембург**⁷.

ОРГАНАМИ Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі стали: виконавчий орган, що називався **Вищим керівним органом** і був «прообразом» сучасної Європейської Комісії (автор Палагнюк Ю.В. називає – **Високу Владу**, першим головою якого був Жан Моне); **Консультативний комітет**, доданий до Вищого керівного органу (нинішній Соціальний і економічний комітет); Спеціальна **Рада міністрів**, яка стала «першим варіантом» сучасної Ради, яку ще називають Радою Міністрів або Радою ЄС; **Парламентська Асамблея** – дорадчий орган, який складався з представників парламентів країн-членів (нинішній Європейський Парламент), **Суд**.

ПАРИЗЬКИЙ ДОГОВІР став **першим правовим інструментом європейської інтеграції**. Він складається із 100 статей, трьох додатків, трьох протоколів і конвенцій з тимчасовими положеннями. Він закріпив найсуттєвішу особливість ЄСВС — її наднаціональний, а не міжурядовий характер. Спільноту було влучно визначено західними вченими як напівфедерація держав-членів у важливому економічному секторі та всіх інших секторах, де вони зберігають свій суверенітет.

Договір окреслив **ПРИНЦИПИ СПІВПРАЦІ** між країнами-членами. Вони базувалися на **4 ГРУПАХ ЗАБОРОН**:

- ✓ на встановлення імпортного та експортного мита чи схожих оплат на вугілля та сталь (а також кількісних обмежень) у межах організації;
- ✓ на застосування практики протекціонізму, обмежуючого конкуренцію;
- ✓ на податкові пільги чи будь-яку іншу допомогу з боку держави;
- ✓ на застосування обмежень щодо поділу ринків.

---

⁷ Реалізація військового складника євроінтеграції була намічена створенням Західноєвропейського союзу (ЗЕС) у 1955 р. І хоча ЗЕС мав лише консультативні функції, слід підкреслити, що європейський інтеграційний проект починався з об'єднання основних галузей, що забезпечували функціонування військової промисловості. На той час, однак, політичні та оборонні питання країни «шістки» залишили на задньому плані, надавши перевагу створенню ефективної економічної спільноти.

Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) **створив** не тільки **спільний ринок** чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й **спільне регулювання** обсягів виробництва і рівня цін, **інвестиційні програми** і раціональне використання робочої сили. ЄОВС контролювало 60% виплавки сталі і 50% видобутку вугілля у Західній Європі. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної.

Отже, Декларація Роберта Шумана та Жана Моне про солідарність галузей Німеччини та Франції мала на меті забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам – економічний розвиток. Створене на початку 1950-х років Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) слугувало важливою метою у післявоєнному світі з точки зору франко-німецького примирення та пов'язаної з цим мети європейської інтеграції.

2.2. ПЕРІОД ОБ'ЄДНАННЯ І СТВОРЕННЯ СПІЛЬНОГО РИНКУ (1955-1989).

Наступний етап економічної інтеграції країн Західної Європи розпочався відразу після початку **конференції в МЕССІНІ** (Італія), яка відбулася в **червні 1955** року. Учасниками конференції були міністри закордонних справ країн-членів ЄСВС, які **обговорили майбутнє європейської інтеграції**.

В **березні 1957** р., **шість держав-засновників** європейської інтеграції, а також учасники Європейського співтовариства вугілля та сталі (**Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія**) підписали **РИМСЬКІ УГОДИ** про створення **ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА (ЄЕС, «СПІЛЬНИЙ РИНОК»)**⁸ та **ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ** (Євратом). Ці договори були **націлені** насамперед на функціональну інтеграцію у сфері зовнішньої торгівлі, транспорту, сільського господарства, на сприяння руху капіталів і робочої сили, **визначили** головні параметри діяльності європейської спільноти на **подальші 30 років**.

Хоча офіційно обидва називаються Римськими договорами, на практиці лише договір про створення ЄЕС відомий сьогодні як Римський договір. До кінця року шість країн (Франція, ФРН, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург) ратифікували два договори, тому обидва договори **набрали чинності 1 січня 1958** року.

МЕТА РИМСЬКОГО ДОГОВОРУ було:

- ✓ організація спільноти;
- ✓ створення спільного ринку шляхом усунення перешкод на шляху вільного руху капіталу, робочої сили, товарів і послуг;
- ✓ розробка спільної зовнішньої торговельної, аграрної, транспортної політики та політики в галузі рибальства;
- ✓ узгодження економічної та соціальної політики, співпраця в галузі ядерних досліджень з мирними цілями.

Крім того, у **Договорі згадувалося** про **поступову ліквідацію митних платежів** при товарообміні між країнами-членами ЄЕС, **встановлення спільних митних тарифів і впровадження спільної торговельної політики** із третіми країнами, **запровадження спільної сільськогосподарської політики, стандартизації національних законодавств** країн-членів до тієї міри, яка буде необхідна для функціонування спільного ринку. ЄЕС було відкритим для нових членів.

---

⁸ На противагу Європейському Економічному Співтовариству у **1960** році **Великобританія** (разом з **Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією**) ініціювала створення **Європейської Асоціації Вільної торгівлі (ЄЗВТ [EFTA – англ.]**). Проте згодом більшість членів цієї організації вступили до ЄС. **Сьогодні до ЄАВТ входять 4 держави** (Швейцарія, Ліхтенштейн, Норвегія, Ісландія).

Отже, Європейські співтовариства (ЄЕС) – «Спільний ринок» – було засновано з перспективною програмою економічної і політичної інтеграції. **КІНЦЕВОЮ МЕТОЮ ЄЕС** було проголошено створення **Сполучених Штатів Західної Європи**.

Європейське Співтовариство з питань Атомної Енергії було створене для того, щоб контролювати мирне використання ядерної енергії. Завдання Співтовариства полягало у встановленні норм безпеки для санітарної охорони працівників та населення та в контролі над використанням радіоактивних матеріалів. Це Співтовариство не мало значного впливу на процес європейської інтеграції.

Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано **КОНВЕНЦІЮ** про Деякі **Спільні Інституції**. Центром прийняття політичних рішень стала **РАДА МІНІСТРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА (ЄЕС)**, якій підпорядкована виконавча комісія з постійним секретаріатом і галузевими групами. Також спільними органами ЄЕС стають **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ** у Страсбургу та **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД**.

Як зазначалося вище, **ЄСВС** мало п'ять основних інституцій. Коли були засновані ЄЕС і Євратом, їхні інституції також формувалися за моделлю ЄСВС, що, природно, призвело до дубляжу й паралелізму в їхніх діях. З метою уникнення не лише цих негативних явищ, але і їх надмірної кількості, було прийнято рішення об'єднати окремі інституції цих трьох спільнот, відповідальні за досягнення схожих завдань.

У травні 1965 р. був підписаний відповідний **ДОГОВІР**, який набрав чинності 1 липня 1967 р., передбачаючи подальше **ЗЛИТТЯ** спільнот **ЄОВС**, **ЄЕС** та **ЄВРАТОМУ** в єдиній організації.

Договір встановлював єдину **Комісію**, яка замінювала Вищий керівний орган ЄСВС і Комісії ЄЕС і Євратому, та єдину **Рад**у, яка замінювала окремі Ради цих трьох спільнот. «Договір об'єднання», що закінчив інституційне злиття трьох спільнот, символізував подальший крок у напрямі до можливого об'єднання спільнот у формі єдиної Європейської Спільноти. **ВНАСЛІДОК ЗЛИТТЯ** органів управління **ЄОВС**, **ЄЕС** і **Євратому** утворилась триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою **Європейські співтовариства**, або **ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО**.

У цей же період в межах «Спільного ринку» здійснювався процес **формування спільної сільськогосподарської політики**, прийнятої під тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільськогосподарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами. Отже, у 1962 р. **ЄС розпочинає свою «спільну сільськогосподарську політику»**, надаючи країнам спільний контроль над виробництвом продуктів харчування. Небажаним побічним ефектом є надвиробництво сільськогосподарської продукції. **Починаючи з 1990-х, пріоритетними напрямками** були скорочення надлишків та підвищення якості продуктів харчування.

У 1968 р. шість країн (Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург) знімають мита на товари, що імпортуються одна з одної, дозволяючи вперше здійснювати вільну транскордонну торгівлю. Отже, було **СТВОРЕНО МИТНИЙ СОЮЗ**.

У період 1958-1969 рр. **ФОРМУВАВСЯ СПІЛЬНИЙ РИНОК**. Уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінялись **ЄДИНИМ ТАРИФОМ**, який члени Співтовариства почали застосовувати з 1 липня 1968 р., з одночасним усуненням мита у ЄС⁹. У 1969-1973 роках відбувалося поглиблення й розширення спільного ринку.

---

⁹ В сучасному ЄС митники зустрічаються лише на зовнішніх кордонах ЄС. Вони допомагають захищати довкілля та нашу культурну спадщину та захищають робочі місця за рахунок боротьби з підробкою та піратством. Вони також застосовують ті ж мита на свій імпорт із закордонних країн.

У грудні 1969 р. у Гаазі (Нідерланди) було прийнято **РІШЕННЯ** про **розширення Європейських спільнот та поглиблення інтеграції**. Початок 70-х рр. приніс Спільноті багато **ПОЗИТИВНИХ ЗДОБУТКІВ**, особливо в **ЕКОНОМІЧНОМУ ПЛАНІ**.

- ✓ **1973** р. – створення «**валютної змії**» (механізм, що регулює коливання національних валют країн-членів) та Європейського Фонду валютної співпраці;
- ✓ **1975** р. – створення **Суду Аудиторів**, завданням якого було здійснювати контроль за реалізацією бюджету Спільнот;
- ✓ **1978** р. – створення **Європейської валютної системи**, яка мала визначити нову якість економічної інтеграції європейських держав.

Спільна митно-тарифна політика **забезпечила утворення у 1970-х роках власних коштів Співтовариства**, головним чином за рахунок надходжень від митних виплат і компенсаційних зборів, що стягувались при імпорті товарів з третіх країн.

У **1970-ті** роки новий етап **НТР обумовив** необхідність розробки і спільної політики **структурної перебудови економіки в Співтоваристві** – країни-члени **об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії**¹⁰. Щоб протистояти цьому, було **вирішено** відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. **Коло сфер інтеграції розширилось**. Зокрема, країни об'єднали зусилля на широкомасштабних **наукових та технологічних дослідженнях**, почалось **формування спільної індустріальної політики**.

У **1974-1984** рр. спостерігався певний **застій євробудівництва**. Він був **спричинений** передусім економічним спадом та глибокою структурною перебудовою, викликаними світовими енергетичною й валютною кризами, які зачепили також Співтовариства. Виникли **труднощі** з бюджетом, із сільськогосподарською політикою та функціонуванням спільного ринку. В цих умовах відбувся певний крок назад у економічній співпраці, тому що з метою захисту власних ринків держави-члени Співтовариств почали **вдаватися до протекціонізму**¹¹. Натомість у масштабі Співтовариства було запроваджено низку соціальних програм і почала розвиватися регіональна політика.

Щоб проявити свою солідарність, лідери ЄС у **1974** р., створили **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**, **МЕТОЮ** якого було фінансування заходів, спрямованих на **вирівнювання регіональних диспропорцій у країнах-членах співтовариства**.

Важливим елементом подальшої інтеграції стало створення **ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ (ЄВС)**, що почала функціонувати з **березня 1979** р., і перед якою були поставлені **ЧОТИРИ ГОЛОВНІ ЦІЛІ**: **1)** досягнення валютної стабільності в межах ЄС; **2)** спрощення конвергенції процесів економічного розвитку; **3)** забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності; **4)** стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин. Базовим елементом ЄВС є **запровадження розрахункової валютної одиниці – ЕКЮ**.

Завдяки цьому, зокрема, **країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 1980-х** років. Після подолання інфляції у 1980-ті роки було відмінено обмеження з поточних фінансових операцій, а 1990 р. було введено режим вільного руху капіталів.

Таким чином, на початку 1980-тих рр. вдалося залагодити проблеми і розпочати **роботу над внутрішніми реформами**. З цією метою було створено **ДВА КОМІТЕТИ**,

---

¹⁰ На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські фірми за рахунок технологічної переваги та скорочення витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови.

¹¹ **ПРОТЕКЦІОНІЗМ** (від лат. protectio – прикриття, захист) – економічна політика держави, яка виражається в системі взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підтримку й захист власних товаровиробників від іноземної конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

один з яких, Комітет ДУГА (Dooge), мав зайнятися питанням інституційних змін, а інший, Комітет АДОННІНО (Adonnino), – питаннями створення «Європи Громадян».

У червні 1985 р. Європейською Комісією була представлена **БІЛА КНИГА** у справі внутрішнього ринку. Цей документ, разом із підготовленими доповідями вищезгаданих комітетів, став основою для **ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО АКТУ** (ЄСА), підписаного в лютому 1986 р. ЄСА модифікував Римські Договори і закріпив програму переходу до 1993 р. до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на **ЧОТИРЬОХ СВОБОДАХ**: 1) вільний рух товарів; 2) вільний рух осіб; 3) вільний рух капіталу; 4) вільний рух послуг.

Одночасно ЄСА посилив роль Парламенту та розширив поле діяльності ЄЕС до соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень.

Єдиний європейський акт став одним з ключових правових актів конституційного характеру, який конкретизував умови побудови Європейського Союзу. Основна цінність ЄСА полягає в тому, що він одночасно удосконалив три попередні засновницькі договори для подальшої успішної реалізації ідеї щодо створення єдиної Європейської Спільноти.

Стосовно вдосконалення деяких питань управлінського характеру ЄСА дещо врегулював повноваження і функції інституцій, установив процедуру співробітництва, яка посилювала вплив Європарламенту на рішення Ради і, спираючись на принцип єдності, закріпив спосіб голосування кваліфікованою більшістю в процесі ухвалення рішень Радою.

ЄСА дав потенціал для швидкого розвитку ЄС, адже успішна програма єдиного ринку сприяла європейській інтеграції у суміжних економічних та соціальних секторах. Єдиний європейський акт та програма єдиного ринку викликали відновлення інтересу до економічного та валютного союзу (ЄВС). У той же час і у відповідь на подібний політичний та економічний тиск рух за реформи в Центральній та Східній Європі прискорив крах комунізму. Більш ніж будь-яка інша подія, зруйнування Берлінської стіни в листопаді 1989 р. символізувало закінчення «холодної війни» та призвело до об'єднання Німеччини у 1990 році.

2.3 ПОДАЛЬШЕ ОБ'ЄДНАННЯ. ЄДИНИЙ ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ (1990 – СЬОГОДЕННЯ)

Падіння Берлінської стіни та об'єднання Німеччини призвели до того, що політична інтеграція набрала обертів. Варто враховувати те, що на початку 1990-х рр., за визначенням вітчизняного кандидата історичних наук Т. Герасимчук, «перед ЄС постали такі **ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ**: 1) визначити та юридично оформити основні принципи приєднання країн ЦЄ; 2) провести інституційну реформу; 3) знайти фінанси для надання допомоги країнам-кандидатам; 4) змінити деякі напрямки політики, в першу чергу Спільної сільськогосподарської політики й політики економічного та соціального єднання».

У 1990 р. Бельгія запропонувала організувати конференцію, на якій можна буде напрацювати принципи для поглиблення політичного союзу та впровадження спільної валюти (ЕКЮ).

Ця конференція розпочалася в грудні 1990 р. у Римі й завершилася 7 лютого 1992 р. в **МАСТРИХТІ** підписанням **ДОГОВОРУ ПРО СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**, і **ЗАКЛЮЧНОГО АКТУ ПРО ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ**¹². Договір набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації усіма сторонами¹³.

¹² за місцем його прийняття, одержав назву «**МАСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР**» (англ. Maastricht Treaty).

¹³ З 1 листопада 1993 р. Європейське співтовариство перейшло у нову стадію економічної інтеграції і за рішенням держав і урядів країн-членів стало називатись **ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**¹³.

У цьому документі відзначено: «Європейський Союз будується на основі Європейських Співтовариств, доповнюючись політикою та формою співпраці встановленими у цьому Договорі (...). Європейський Союз базується на **принципах** свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права; ці принципи є спільні для усіх країн-членів». Під час підписання Договору було **визначено**, що в **1996** р. відбудеться чергова міжнародна конференція, на якій буде **обговорено реалізацію Договору** та буде ухвалено рішення щодо переходу до наступної фази інтеграції.

Договір офіційно об'єднав усі раніше згадані європейські співтовариства, виділяв серед інших дві **найважливіші сфери співробітництва** – у сфері вироблення і проведення єдиної зовнішньої політики і політики безпеки та у сфері юстиції і **внутрішніх справ**.

Крім того, цей договір створив нову структуру Об'єднання, **побудовану** на так званих **ТРЬОХ «ОПОРАХ»** (pillars): **ПЕРША** опора – Європейські Співтовариства разом з положеннями про створення Економічного і Монетарного Союзу як вищої ланки **економічної інтеграції**; **ДРУГА** опора – **спільна зовнішня політика та політика безпеки**; і **ТРЕТЯ** – співробітництво у **сферах внутрішніх справ та правосуддя**.

Отже, **ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ** було **визначено** декілька **ЗАГАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ**:

1. Сприяти соціально-економічному прогресу шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, посилення економічної й соціальної згуртованості, заснування економічного та валютного союзу.

2. Утверджувати свою ідентичність на міжнародній арені шляхом **здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки** і в перспективі спільної оборонної політики.

3. посилити захист прав і інтересів громадян його держав-членів за рахунок впровадження громадянства Союзу.

4. Розвивати тісне співробітництво в галузі правосуддя і внутрішніх справ.

ГОЛОВНОЮ МЕТОЮ цього Договору можна назвати підготовку для створення Європейського валютного союзу шляхом введення спільної валюти Євро, а також запровадження елементів політичного союзу, наприклад, через ініціювання спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

У межах ЄС **планувався також перехід і до політичної інтеграції** – створення нової наддержави конфедеративного або федеративного типу. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері. **До 1999 р. передбачалось** створити Європейський центральний банк, впровадити спільну валюту, єдине громадянство, закінчити створення організаційного та правового механізму узгодження зовнішньої політики та політики безпеки держав-членів ЄС.

Маастрихтський Договір давав можливість перегляду та змін деяких положень, зокрема тих, що стосувалися Європейського Парламенту та СЗБП, а також права ЄС. Вирішено проводити інституційні та правові реформи таким чином, щоб підготувати ЄС до розширення на Схід.

Подальші зміни в організаційно- правовий механізм європейської інтеграції, згідно з Договором про Європейський Союз (як відзначає український доктор юридичних наук В. Муравйов), були внесені **АМСТЕРДАМСЬКИМИ** консолідованими **ДОГОВОРАМИ про ЄС та заснування Європейського співтовариства 1997** р. На його думку, вони стали якісно новим етапом у розвитку правового механізму європейської інтеграції, визначаючи основу його функціонування в сучасний період. **АМСТЕРДАМСЬКИЙ договір**, що був підписаний **2 жовтня 1997** р. та вступив в силу **1 травня 1999** р., ставив за **МЕТУ** реформування інститутів ЄС для підготовки вступу нових держав-членів з **Центральної та Східної Європи**.

Після того, як почав діяти Амстердамський договір, стало зрозуміло, що функціонування ЄС буде неможливим без загальної та ґрунтовної зміни його діяльності. **13 грудня 1997 р. Європейська Комісія представила ПЛАН ДІЙ — 2000**, в якому представила стратегію зміцнення ЄС перед розширенням, передбачаючи також потребу реформування систем спільної сільськогосподарської політики, інституцій, соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень. План дій був прийнятий Радою ЄС під час її засідання в Берліні 24–25 березня 1999 р.

Ще 1 січня 1993 р. було встановлено єдиний ринок з його **ЧОТИРЬОМА СВОБОДАМИ**: вільний рух товарів, послуг, людей і грошей. Починаючи з 1986 року було прийнято понад 200 законів, що стосуються податкової політики, регулювання бізнесу, професійної кваліфікації та інших бар'єрів для відкритих кордонів.

Серед них – **ДОГОВІР «Про відміну паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу»**, первинно підписане 14 липня 1985 р. сімома європейськими державами (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Португалія та Іспанія) в ШЕНГЕНІ, маленькому містечку в Люксембурзі. Угода вступила в дію 26 березня 1995 року.

26 березня 1995 р. **ШЕНГЕНСЬКА УГОДА** набуває чинності у семи країнах – Бельгії, Німеччині, Іспанії, Франції, Люксембурзі, Нідерландах та Португалії.

Мандрівники будь-якої національності можуть подорожувати між усіма цими країнами без паспортного контролю на кордонах. Це завдяки шенгенським правилам, які є частиною законодавства ЄС. Ці правила скасовують весь контроль внутрішніх кордонів, але встановлюють ефективний контроль на зовнішніх кордонах ЄС та запроваджують спільну візову політику. **ПОВНИМИ ЧЛЕНАМИ ШЕНГЕНУ** є Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція (але не Ірландія та Великобританія) плюс Ісландія, Норвегія та Швейцарія, Ліхтенштейн (які не є членами ЄС).

Шенгенська угода стала символом принципово нового етапу розвитку європейської інтеграції. Фактична ліквідація внутрішніх кордонів між державами – учасницями Шенгенського договору стала ще одним важливим кроком на шляху до єдиної Європи.

Найбільше протиріч на шляху інтеграції у 1990-х рр. викликала **ідея введення СПІЛЬНОЇ ВАЛЮТИ**.

Три невдалі спроби запровадження спільної валюти було здійснено: у 1992, 1995 та 1997 роках. Вони показали, що не всі країни зможуть увійти до валютного союзу одночасно. Постійне відкладання введення євро ставило **під сумнів увесь проект**, оскільки створення валютного союзу потребує одночасного збігу значної кількості факторів, що, можливо, ніколи не буде досягнуто. Саме тому в ЄС не було одностайної думки про готовність Союзу до введення спільної валюти у 1999 р.

Створення валютного союзу залежало від ступеня готовності держав до участі в ньому. Для цього ЄС визначило кілька **УМОВ-КРИТЕРІЇВ**:

- ✓ Інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш, ніж на 1,5 відсоткових пункти;
- ✓ Розміри бюджетного дефіциту мають становити не більше, як 3% ВВП країни;
- ✓ Коливання обмінних курсів національних валют (при відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи (“+”, “-”, 2,25%);
- ✓ Норма довгострокового прибутку не повинна перевищувати 2% від середньої норми прибутку трьох членів ЄС, які мають найнижчу норму прибутку;
- ✓ Національний борг не повинен перевищувати 60% ВВП.

У 1995 р. критеріям **Маастрихтського договору** за рівнем інфляції відповідали **11 країн-членів ЄС з 15**. Усі вимоги виконувала лише одна країна – Люксембург, по три вимоги виконували Німеччина, Франція, Великобританія, Данія та Ірландія.

Для поліпшення ситуації керівні органи ЄС передбачили низку заходів посилення контролю за економічною політикою держав-членів.

З метою вирішення валютних проблем створено ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ Банк у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) у червні 1998 року¹⁴. ЄЦБ взяв на себе повноваження щодо реалізації монетарної (валютної) політики в зоні євро, а також забезпечує стабільність цін. До директорату ЄЦБ ввійшли управляючі центральними банками 11 країн Єврозони. Національні банки держав-членів лише реалізують валютну політику, не визначаючи її. Рішення про створення валютного союзу певним чином змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що усі держави-учасниці мають рухатись на шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила.

З 1 січня 1999 року ЄВРО вводиться у 11 країнах. З 1 січня 1999 р. євро почало існувати лише у чеках, банківських розрахунках і перерахунках.

Єдина європейська валюта – ЄВРО – стала реальністю 1 січня 2002 року, коли банкноти та монети євро замінили національні валюти у **12 з 15 країн ЄС** (Бельгії, Німеччині, Греції, Іспанії, Франції, Ірландії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Австрії, Португалії та Фінляндії). У **2007 році до євро зони приєдналась** Словенія, у **2008 р.** – Мальта і Кіпр, **2009** – Словаччина, у **2011 р.** – Естонія, у **2014 р.** – Латвія й у **2015 р.** – Литва. **Сьогодні членами євро зони є 19 країн-членів ЄС¹⁵.**

Інші країни ЄС приєднуються до Єврозони, як тільки вони відповідатимуть умовам, передбаченим Маастрихтськими критеріями конвергенції, згідно встановленого порядку.

ПЕРЕВАГИ введення єдиної європейської валюти ЄВРО: **1)** Немає ризику коливання валюти та вартості обміну валюти; **2)** Більше вибору та стабільні ціни для споживачів; **3)** Більш тісне економічне співробітництво між країнами ЄС; **4)** Може використовуватися всюди в Єврозоні.

У межах євро зони **економічна політика** залишається значною мірою відповідальністю держав-членів, але національні уряди повинні координувати свою відповідну економічну політику для досягнення загальних цілей стабільності, зростання та зайнятості. Запровадження ЄВРО призвело до того, що в країнах, в яких вона запроваджена, стала здійснюватися **єдина валютна політика.**

Розширення Європейського Союзу закономірно поставило питання про остаточно побудову його архітектури. **28 лютого 2002 року** розпочав роботу **КОНВЕНТ** (тобто робоча група з підготовки проекту рішення) **щодо майбутнього Європи, МЕТОЮ** якого було створення і **прийняття** Основного закону ЄС – **КОНСТИТУЦІЇ**. Проект Конституції готувався 16 місяців під керівництвом колишнього президента Франції Валері Жискар Д'естена.

Остаточний текст Конституції ЄС узгоджено у Брюсселі 18 червня 2004 р. Договір та Заключний акт про запровадження Конституції для Європи підписано головами держав-членів (**25 держав**) у **Римі 29 жовтня 2004 р.** **Кінцевий варіант тексту Договору** про КЄ було схвалено на пленарному засіданні **Європейського Парламенту 5 січня 2005 р.** і відправлено на ратифікацію державам-членам та державам-кандидатам.

ПРОЕКТ Європейської Конституції був досить значним за обсягом «багатоступеневим» правовим актом, **СТРУКТУРУ** якого склали преамбула, частини, розділи, підрозділи, секції, підсекції, статті, а також протоколи й декларації. Усього налічувалося **чотири частини** (у трьох з яких — 448 статей), 36 протоколів, три доповнення, 50 декларацій (входили до четвертої частини), які гармонійно поєднувалися в одне ціле.

¹⁴ **Попередник ЄЦБ** – Європейський монетарний (валютний) інститут.

¹⁵ **Монети** виглядають так: одна сторона з національними символами, одна сторона – загальна.

ЧАСТИНА I визначала цінності, мету, засадничі права та громадянство, компетенції та їх здійснення, інституції, демократичне життя Союзу, фінанси, питання сусідства та членства в Європейському Союзі тощо.

ЧАСТИНА II містила «ХАРТІЮ ЗАСАДНИЧИХ ПРАВ СОЮЗУ», в якій визначалися конституційні положення стосовно гідності, свободи, рівності, солідарності, прав громадян, правосуддя та регулювання, тлумачення і застосування Хартії.

ЧАСТИНА III, найбільша за обсягом, включала конституційні положення загального застосування, про недискримінацію та громадянство, внутрішні політики та заходи, асоціацію з заморськими країнами та територіями, зовнішні дії та функціонування Європейського Союзу тощо.

ЧАСТИНА IV містила загальні та кінцеві положення, включаючи конституційні положення про символи, мови, скасування попередніх договорів, сферу застосування, процедури прийняття і перегляду Конституції, протоколи і декларації.

Європейська Конституція була покликана не замінити національні конституції держав-членів, а гармонійно співіснувати з ними. Маючи свої власні юрисдикцію і автономію, проект ЄК визначав сфери, у межах яких Європейський Союз наділений компетенцією діяти, встановлював окрему й цілісну інституційну систему, елементами якої є **Європейський Парламент, Рада Міністрів, Європейська Комісія, Суд ЄС, Комітет регіонів та ін.** У такий спосіб Європейська Конституція мала створити, по суті, оновлену систему європейського управління наднаціонального рівня.

Відповідно до нового закону, проект мав вважатися прийнятим, якщо за нього проголосує 55% країн-учасниць, причому населення цих держав повинне становити не менш 65% від загального населення Євросоюзу. **Текст Конституції повинні були ратифікувати парламенти всіх країн-членів ЄС.**

Однак процес ратифікації Європейської Конституції був **призупинений** у зв'язку із провальними референдумами у травні 2005 р. у Франції та в червні у Нідерландах.

16-17 червня 2005 року відбувся САМІТ ЄС, на якому, серед інших питань, було вирішено продовжити ратифікацію Конституції для Європи після проведення інформаційних компаній, націлених на роз'яснення громадянам ЄС значення та переваг Конституції для Європи. Таким чином, було прийнято рішення взяти «**ЧАС ДЛЯ РОЗДУМІВ**» та реалізувати ПЛАН «Д» - **Демократія, Діалог та Дебати**. Передбачалося, що «ні», яке сказали Конституції громадяни Франції та Нідерландів в подальшому не припинить процесу ратифікації в державах-членах, а тим паче не призведе до розпаду ЄС.

Суттєві зрушення у здійсненні конституційної реформи в ЄС внесло **головування Федеративної Республіки Німеччини у першому півріччі 2007 р.** За цей період німецький уряд зумів сформулювати концепцію нового засновницького договору ЄС та запропонувати компромісні зміни до його тексту, які б дозволили забезпечити його ратифікацію всіма державами членами. На черговому засіданні Європейської Ради **23 червня 2007 р. у Брюсселі** було схвалено **ОНОВЛЕНУ КОНЦЕПЦІЮ НОВОГО ЗАСНОВНИЦЬКОГО ДОГОВОРУ ПРО РЕФОРМУВАННЯ В ЄС**, пакет змін, підготовлених німецьким головуванням, та затверджено узгоджений політичний мандат національним делегаціям держав-членів на переговори щодо тексту нового договору в рамках Міжурядової конференції.

Чотирьохмісячна робота спеціальної Міжурядової конференції ЄС (з **23 липня до 18 жовтня 2007 р.**), покликаної визначити деталі нового договору ЄС, який має вступити у силу не пізніше наступних виборів до Європейського Парламенту в 2009 р., зуміла на технічному рівні погодити запропоновані німецьким головуванням зміни та доповнення до первісного проекту Договору про запровадження Конституції для ЄС.

5 жовтня 2007 р. уряд Португалії, яка головувала в ЄС, оприлюднив **проект Договору про реформування в ЄС** перед подальшим обговоренням на найближчому саміті Союзу. **18–19 жовтня 2007 р. у ЛІСАБОНІ** відбулося неформальне засідання Європейської Ради, де було **узгоджено й підписано (27 країн) текст ДОГОВОРУ ПРО**

РЕФОРМУВАННЯ В ЄС, який містить зміни та доповнення до засновницьких договорів ЄС. **РАТИФІКАЦІЯ** Лісабонського договору була офіційно завершена всіма країнами-членами Європейського Союзу **3 листопада 2009 р.** Після ратифікації всіх країн-членів ЄС договір **набув чинності 1 грудня 2009 року.**

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР є наслідком **дворічного обговорення** і досягнутого в результаті **консенсусу**. По суті, він став **компромісом** між країнами, які ратифікували текст Європейської Конституції, і державами, що не підтримали її чи не почали процес ратифікації. У результаті **Договір про реформи ЄС** став не лише компромісною редакцією попереднього проекту Конституційного договору ЄС, але й **новим основоположним договором**, спрямованим на забезпечення безперерйного функціонування розширеного ЄС шляхом **реформування його інституцій та змін у процедурі прийняття рішень.**

Зміст Лісабонської угоди значною мірою залишився тим самим, який був запропонований у неприйнятій Конституційній угоді. **Хоча** за викладом тексту відрізняються: **на відміну від Конституції**, виклад у якій було побудовано «з чистого аркуша», Лісабонська угода (або Договір про реформування ЄС) вносить **зміни** до низки **попередніх договорів** (Договір про Європейський Союз 1992 р., Договір про створення Європейського економічного співтовариства 1957 р., Договір про створення європейського співтовариства атомної енергії).

З нової угоди було **ВИЛУЧЕНО** найбільш **дражливі пункти неприйнятого проекту Конституції**: Договір не містить згадки про офіційну символіку ЄС (прапор, гімн і девіз) та її обов'язкове використання країнами-членами (хоча практично вони існують і продовжують існувати); з преамбули вилучено посилання на християнські цінності, а посаду міністра закордонних справ перейменовано на найвищого представника із закордонних справ і політики безпеки тощо.

Реформа ЄС назріла через збільшення кількості держав-членів. Відповідно Лісабонський договір вносить **ЗМІНИ** до положень щодо складу Європейського парламенту, Комітету Регіонів та Європейського економічного та соціального комітету.

Відповідно до положень Договору, **кількість депутатів парламенту** не повинна перевищувати 750+1 (Президент Європарламенту), а місця розподіляються за системою «знижуваної пропорційності», де мінімальна кількість представників від держави становить 6 депутатів, а максимальна – 96.

Що стосується **повноважень Європарламенту**, то його вагомість щодо законодавчих та бюджетних функцій було прирівняно до Ради ЄС (ст.9А).

Крім того, Лісабонський договір **реформував процес прийняття рішень в Раді ЄС** – стара система зваженого голосування була скасована, і було **запроваджене нове визначення кваліфікованої більшості**. Починаючи з 2014 року кваліфікованою більшістю вважається **як мінімум 55%** голосів членів Ради (щонайменше 15 країн), котрі представляють мінімум 65% населення Союзу. Блокуючу меншість формують чотири держави-члени ЄС, які представляють 35% населення ЄС.

Договір також **ЗАПРОВАДИВ ДВІ НОВІ ПОСАДИ** в інституційній архітектурі ЄС:

1) Президента Європейської Ради, якого глави держав та урядів кваліфікованою більшістю обирають на **2,5 роки** з можливістю переобрання (ст. 9В). Таким чином, Європейська Рада перетворилась на інституцію ЄС, до цього відіграючи лише роль періодичного зібрання глав держав та урядів держав-членів;

2) Верховного представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, якого, за погодженням з Президентом Європейської Ради, кваліфікованою більшістю **призначає Європейська Рада** (ст.9Е).

Крім того, з метою вдосконалення функціонування ЄС, **Договір скасував стару структуру опор ЄС (pillar structure)** і запровадив **нову систему розподілу повноважень між ЄС та державами-членами.**

Однак усередині ЄС зберігаються підстави для дискусій щодо питання, чи є нова угода кроком у напрямі побудови ЄС як наддержави, чи йдеться лише про вдосконалення системи європейських інституцій задля полегшення їх ефективного функціонування. Попри наполягання офіційного Брюсселя на тому, що Лісабонська угода зорієнтована виключно на реформу інституцій (що підкреслено у назві), вона, за оцінками експертів, підтримує поступовий рух ЄС у напрямі його оформлення як супердержави.

Водночас, залишається незмінним, що країни, які входять до ЄС, добровільно поступаються національним суверенітетом у певних сферах для того, аби спільними зусиллями забезпечити економічну та зовнішню безпеку всіх країн-членів. Нова угода поглиблює політичну та економічну кооперацію у певних галузях і поширює її на нові сфери, що тягне за собою подальший перерозподіл національних повноважень на користь ЄС.

Лісабонський Договір став першим юридичним документом такої ваги в ЄС, спільно узгодженим та підписаним «старими» і «новими» країнами Союзу, оскільки його вперше разом підписали країни, які раніше були відокремлені залізною завісою. Крім того, завдяки цьому договору була подолана тривала конституційна криза в ЄС і безвихідь багатьох років, зроблено у такий спосіб важливий крок у напрямку до розвитку ЄС.

Набуття чинності Лісабонським Договором створило інституціональну спроможність Європейського Союзу органічно й ефективно функціонувати у складі 27 держав-членів насамперед через удосконалення процедури ухвалення рішень в ЄС, внутрішню демократичність Союзу та консолідацію європейської зовнішньої політики. У свою чергу, це заклало потенційну перспективу подальшого розширення ЄС для майбутніх кандидатів на членство, в тому числі і для України.

ОТЖЕ, сучасний Європейський Союз є результатом більш ніж 60-річної інтеграційної діяльності в Європі. В його основі знаходяться Європейські Спільноти, створені ще в 50-х рр. минулого сторіччя. У свою чергу, появи Спільнот в Європі сприяли такі чинники, як історичні, культурні, соціальні, економічні та політичні. Ці чинники були тісно пов'язані з Другою світовою війною та ситуацією, що виникла після її завершення.

До передумов виникнення євроінтеграційних процесів, які спричинили утворення в другій половині ХХ ст. Європейських Спільнот / Європейського Союзу, можна віднести: тенденції до зміцнення миру та безпеки; потреби взаємного порозуміння між європейськими країнами, передусім між Німеччиною та Францією; сподівання на економічний розвиток та добробут; прагнення реанімувати провідну економічну й політичну роль на міжнародній арені.

Процес просування все більш тісної інтеграції на Європейському континенті після закінчення Другої світової війни полягав не лише в інтеграції різних сфер життя шляхом прийняття так званих «договорів про заснування», а й в географічному розширенні його меж за рахунок вступу до Європейських Співтовариств/Європейського Союзу нових держав. Так, на станом на 2020 р. після семи розширень ЄС нараховує 27 держав-членів (до виходу Великобританії з ЄС 31 січня 2020 р. було 28 держав-членів ЄС), хоча державами-засновницями цього об'єднання були лише шість держав Західної Європи після Другої світової війни.

Контрольні запитання

1. Розкрийте зміст «декларації Шумана».
2. Назвіть органи керівництва Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі стали.
3. Розкрийте головні тези Римських угод 1957 р.
4. Сформулюйте труднощі євробудівництва в період 1974-1984 рр.
5. Розкрийте процес створення Конституції ЄС.

ЛЕКЦІЯ 3. РОЗШИРЕННЯ ЄС: ПРОЦЕС, ПРОЦЕДУРА, КРИТЕРІЇ.

1. Чотири розширення ЄС у ХХ ст.
2. Три розширення ЄС у ХХІ ст.
3. Процедура та критерії вступу до ЄС.

3.1 ЧОТИРИ РОЗШИРЕННЯ ЄС У ХХ СТ.

ПЕРШЕ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПИ (ВЕЛИКОБРИТАНІЯ, ДАНІЯ, ІРЛАНДІЯ).

Процес розширення ЄС має далекосяжні наслідки як для Європейського субконтиненту в цілому, так і для внутрішнього інституційного устрою ЄС зокрема.

Процес розширення є постійною складовою частиною порядку денного ЄС. **РОЗШИРЕННЯ** – це довготривалий процес, що розпочинається задовго до приєднання нової країни-члена і продовжується після набуття членства в ЄС (приєднання нових членів ЄС до Шенгенської зони, до зони євро). Водночас зміст і завдання процесу приєднання нових членів у різні періоди значно відрізнявся. Шлях від об'єднання із 6 членів до нинішніх 27 включав кілька етапів.

Від часу створення Європейських Співтовариств **можливість їх подальшого розширення була передбачена в установчих договорах**. Про це зокрема йшлося в **РИМСЬКОМУ ДОГОВОРІ 1957** р. про створення Європейського Економічного Співтовариства та всіх подальших модифікаціях, аж до останньої редакції положень про ЄС, затверджених Лісабонським договором у 2007 році.

ВПЕРШЕ рішення про необхідність одночасного поглиблення інтеграції та приєднання нових членів було прийнято в Гаазі в грудні 1969 р., тобто практично одночасно із завершенням створення спільного ринку шістьма країнами-засновницями Європейських Спільнот: **Францією, Німеччиною, Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом**. З того часу відбулося **СІМ ЕТАПІВ РОЗШИРЕННЯ ЄС**: у 1973 році до «шістки» приєдналися **Велика Британія, Данія та Ірландія**; у 1981 р. **Греція**; у 1986 р. **Іспанія і Португалія**; у 1995 р. **Австрія, Фінляндія і Швеція**; у 2004 році – **Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Угорщина**; у 2007 році – **Болгарія, Румунія**; у 2013 році – **Хорватія**.

В ході **ПЕРШОГО РОЗШИРЕННЯ** Європейського співтовариства, яке сталося у 1973 р., до нього приєдналися країни – **ВЕЛИКОБРИТАНІЯ, ДАНІЯ та ІРЛАНДІЯ**.

Але вступ цих держав супроводжувався певними **ТРУДНОЩАМИ**:

- **ВЕЛИКОБРИТАНІЇ** довелося майже 15 років чекати своєї черги до вступу.
- **ІРЛАНДІЇ** заради вступу до ЄС довелося змінювати конституцію, що обмежувало її суверенітет,
- рішення про вступ **ДАНІЇ** до Європейської спільноти було прийнято на референдумі з мінімальною перевагою для країни.

Коротко зупинимось на особливостях вступу до ЄС **ВЕЛИКОБРИТАНІЇ**.

Після завершення Другої світової війни, **стратегія Великобританії** (найбільш впливового учасника антигітлерівської коаліції) була зосереджена на зміцненні стосунків із Сполученими Штатами Америки, при цьому, європейські справи займали незначне місце у її стратегічній політиці.

Явне небажання британців долучитися до європейської інтеграції переконало США і Францію в тому, що в цьому процесі доведеться рухатися вперед без участі й допомоги Великобританії, яка не лише понад усе цінує національну незалежність і не сприймає різного роду наддержавні утворення, але й продовжує орієнтуватись на колонії-домініони суто з економічних інтересів (таку позицію Об'єднане Королівство займало до 1960-х рр.).

Крім цього, така **поведінка Великобританії** зумовлена кількома **ПРИЧИНАМИ**:

ПО-ПЕРШЕ, тривалою історією її відносин з континентальною Європою, які не позначалися особливою активністю обох сторін стосовно одна одної;

ПО-ДРУГЕ, унікальним досвідом часів Другої світової війни, коли цій країні пощастило уникнути гітлерівського вторгнення;

ПО-ТРЕТЄ, Британія бачила себе в ролі оригінального посередника між США та континентальною Європою, і, попри заспокоювання та втішні запевнення офіційного Вашингтона, боялась поставити під загрозу цей ключовий аспект англо-американських традиційно тісних стосунків;

ПО-ЧЕТВЕРТЕ, британські політики й урядовці вважали, що надто активна участь в процесі європейської інтеграції може зашкодити неухильному політичному й економічному курсу Великобританії на трансформацію колишньої імперії у співдружність.

Не дивлячись на всю складність поведінки Великобританії, за нею зберігалася можливість участі в переговорах стосовно приєднання до спільноти вугілля й сталі. Однак, для набуття повноцінного членства в спільноті всі претенденти мусили визнати принцип обмеження державного суверенітету, незалежно від того, що саме це означатиме на практиці. **Велика Британія** безпосередньо **вважала**, що обов'язковою умовою європейської співпраці та інтеграції є збереження суверенітету країн і міжурядовий підхід роботи.

Проте те, що хотіла і могла **запропонувати Велика Британія** країнам Західної Європи в економічній області, **обмежувалося створенням зони вільної торгівлі**.

Ще **під час роботи над створенням ЄЕС в 1955-1957 рр.** британці пропонували створити економічну організацію, яка б базувалася на меншій, ніж в ЄСВС, кількості зобов'язань. **Англійська пропозиція** зводилася, зокрема, до такого: **створити зону вільної торгівлі**, де не було б внутрішніх мит, але кожна держава-член могла б самостійно і незалежно проводити торгівлю з третіми країнами. Ця пропозиція не зацікавила членів ЄСВС, які прагнули до тіснішої співпраці.

Великобританія вирішила **«власноруч»** реалізувати свій план. З цією метою у **1960 р.** Об'єднане Королівство разом з Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією утворила **Європейську Зону Вільної Торгівлі (ЄЗВТ [EFTA — англ.]**). Ця організація, однак, не підняла міжнародного престижу Великобританії і не сповільнила стагнації англійської економіки, на що Лондон дуже сподівався. У подальшому успіхи ЄЕС призвели до того, що країни-члени ЄЗВТ почали помічати за собою небезпеку економічної ізоляції та падіння конкурентної спроможності своїх продуктів і, відповідно, зменшення впливу на ситуацію в Європі.

Переговорний процес про вступ цих **ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, ДАНІЇ та ІРЛАНДІЇ** до Європейських Спільнот, який почався в 1961 р., був досить складним і тривалим (разом із цими країнами переговори проводила і Норвегія). Найбільше проблем мала Великобританія, **ПРОТИ ВСТУПУ** якої виступала **ФРАНЦІЯ** в особі тодішнього Президента Франції **ШАРЛЯ ДЕ ГОЛЛЯ**, який використав **ПРАВО ВЕТО**, **аргументуючи** своє рішення тим, що прийняття Великобританії ослабить Спільноту економічно і змінить їх внутрішньо. Проте, усім було зрозуміло, що насправді де Голль дбав не стільки про добробут Європейських Спільнот, скільки про утримання домінуючої позиції Франції в них. В результаті політичні інтриги загальмували процес розширення Спільнот і припинили переговори зі всіма країнами.

У **1967 р.** англійці знову подали **заявку про вступ**, однак і на цей раз **Франція** її **відкинула**. Лише в **1969 р.**, коли де Голль змінив **Джордж Помпиду**, уряд Франції дав згоду на початок переговорів, які успішно закінчилися для всіх вищезгаданих претендентів. **ДОГОВІР ПРО ПРИЄДНАННЯ** був підписаний з ними **22 січня 1972 р.** і **набрав чинності 1 січня 1973 р.**, але лише для трьох країн. **Норвегія**, у зв'язку з негативними результатами національного референдуму, не ратифікувала Договору і, відповідно, двері до Європейської Спільноти перед нею зачинилися.

Приєднання, окрім певних привілеїв, зобов'язало нових членів до певних дій. Усі нові члени отримали п'ятирічний перехідний період для пристосування національного законодавства до норм Спільнот, які виникають з членства. Хоча вони й «виторгували» для себе певну свободу в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було додано до Договорів про вступ у вигляді Додатків.

Перші етапи поглиблення європейської інтеграції характеризувалися тим, що вони протікали на відносно обмеженій території, яка охоплювала лише **шість країн**.

В економічному сенсі ці країни керувалися принципами досить сильного колективного протекціонізму, який протягом певного періоду сприяв становленню Європейських Співтовариств як одного з найбільш потужних центрів глобальної економічної системи, перетворенню підприємств цих країн на конкурентоспроможних суб'єктів господарювання, здатних протистояти потужним американським транснаціональним корпораціям. Економічне піднесення Співтовариств створювало передумови і для зміцнення політичних позицій країн-членів, які значно підсилювалися започаткуванням формування спільних політичних інститутів, а згодом – і формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Таким чином, прогресуючий процес поглиблення європейської інтеграції, досягнення її первісних цілей створив передумови для територіального розширення Європейських Спільнот, а згодом і Європейського Союзу. Ця мета диктувалася геополітичними та гео економічними інтересами зміцнення своїх позицій в епоху, коли народжувався новий формат світової економіки, який зараз прийнято характеризувати як процес глобалізації.

СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКЕ (ДРУГЕ І ТРЕТЄ) РОЗШИРЕННЯ ЄС: ГРЕЦІЯ, ІСПАНІЯ, ПОРТУГАЛІЯ

Прийняття до Європейських Спільнот Великобританії, Данії та Ірландії **відкрило дорогу** до вступу для інших європейських країн – **Греції, Іспанії та Португалії**, які мали бажання приєднатися до Спільноти після падіння своїх диктатур. Цей етап розширення ЄС характеризується прагненням ЄС поширити демократичні свободи на південь Європи, перетворивши його на зону стабільності та безпеки.

ДЕСЯТИМ членом Спільноти стала в **1981** році **ГРЕЦІЯ**, яка пройшла складний інтеграційний шлях. Спустошена гітлерівською окупацією та чотирирічною громадянською війною, Греція після реформ 1958 року подала заявку на членство, в чому були зацікавлені Європейські Спільноти, оскільки це відкривало їх державам-членам доступ до басейну Середземного моря. В **1961** році було підписано **угоду про асоціацію** між Грецією та Європейськими Спільнотами. Однак у **1967** році в Греції відбувся **переворот**, наслідок якого запанувала диктатура **чорних полковників**¹⁶. Після повалення в 1974 році диктаторського режиму відносини між Грецією та Європейськими Спільнотами поліпшилися, в результаті чого вже в наступному **1975** році **Греція** знову подала заявку, а з **1 січня 1981** р. стала **повноцінним членом Спільноти**.

Наступне розширення Європейських Спільнот відбулося за участю **ІСПАНІЇ та ПОРТУГАЛІЇ**, в яких також були подолані диктатури. Євроінтеграційний шлях цих країн був досить складним, що розтягнуло в часі переговорний процес. **ГОЛОВНА ПРИЧИНА** полягала у величезній різниці між економічним розвитком обох країн-кандидатів та державами-членами Європейської Економічної Спільноти. Крім того, Іспанія та Португалія могли стати для Франції та Італії серйозними конкурентами у виробництві традиційної для середземноморського регіону сільськогосподарської продукції.

¹⁶ Режим полковників, або **Чорні полковники** (термін, який використовувався в радянській пресі) — **військова диктатура в Королівстві Греція**, встановлена **21 квітня 1967** року, щоб запобігти перемозі на виборах лівого «Союзу центру» Папандреу. В результаті Грецька військова хунта, в якій провідне місце незабаром зайняв Георгіос Пападопулос, встановила диктаторський режим.

Щоб цього не сталося, для цих країн були встановлені так звані **ПЕРЕХІДНІ ЕТАПИ**, в період яких вони не могли використовувати в повному обсязі вигоди, які надавалися членством у Європейських Спільнотах. **ІСПАНІЇ** було визначено перехідний період у сільському господарстві терміном на **10 років**, а для **ПОРТУГАЛІЇ** – **5 років**, у рибальстві для **обох країн 7 та 10 років** відповідно та **7 років** для **обох країн** щодо вільного руху робочої сили. **1 січня 1986 р.** членами Спільноти стали **ІСПАНІЯ** та **ПОРТУГАЛІЯ**.

Прийняття до Європейських Спільнот **Іспанії, Португалії та Греції** стало **важливою історичною подією**, яка стала своєрідним історичним прецедентом, оскільки членами Спільноти стали ті **європейські країни, які були значно біднішими** за інші держави-члени. Особливого значення мав той факт, що ідея поширення європейських політичних, соціальних і моральних цінностей у країнах, де донедавна панувала диктатура, виявилася сильнішою за побоювання про власний добробут народів цих країн.

Неминуче розширення стало психологічним стимулом та додатковим обґрунтуванням інституційної реформи. Саме зі вступом Іспанії та Португалії **вперше** було **застосовано принцип «двох швидкостей»** в інтеграційному процесі і в практичній площині розпочато обговорення шляхів інституційного реформування. Мова йшла про розробку більш гнучкої інституціональної структури Співтовариства, перегляду механізму голосування в сторону більш широкого запровадження механізму кваліфікованої більшості.

Таким чином, другий та третій етапи розширення Європейського Союзу пов'язані зі вступом таких країн, як Греція, Іспанія і Португалія. Проте, різний рівень економічного розвитку країн призводив до труднощів в реалізації програми розширення ЄС. Наприклад, Португалія та Іспанія лише у 1992 році змогли повністю увійти до Митного союзу. Також існували ускладнення та проблеми у реалізації вільного руху товарів, послуг.

ЧЕТВЕРТЕ РОЗШИРЕННЯ (ШВЕЦІЯ, ФІНЛЯНДІЯ, АВСТРІЯ)

Питання про подальший розвиток європейської інтеграції, а відповідно і про наступне розширення Європейських Спільнот постало після **падіння в 1989 році БЕРЛІНСЬКОЇ СТІНИ**, яке ознаменувало собою **закінчення епохи холодної війни** між СРСР та західними державами.

Стрімке падіння впливу Радянського Союзу у Східній Європі, різкий перехід країн колишнього соціалістичного табору до ринкової економіки та їх орієнтація на європейську інтеграцію – ці та ряд інших чинників **зумовили** необхідність подальшого розширення Європейських Спільнот на північ та схід.

Закінчення холодної війни привело до **зміни геостратегічної ситуації в Північній Європі**, що спричинило трансформацію концептуальних основ політики міжнародної безпеки країн регіону.

Будучи достатньо однорідною групою невеликих за розміром країн з високим рівнем економічного розвитку та сталими демократичними традиціями, **країнам ЄАВТ** – Європейської асоціації вільної торгівлі (**Австрія, Швеція, Фінляндія**) було досить легко адаптуватися до основних вимог вступу до ЄС. Крім того, падіння комуністичних режимів у країнах Східної Європи, об'єднання Німеччини у 1990 р. та розпад Радянського Союзу в 1991 р., у результаті якого відбувся розпад світової біполярної системи воєнно-політичного протистояння, призвели до нових оцінок нейтральними країнами ЄАВТ свого статусу. Він ставав практично сумісним з повним членством в ЄС.

ОБЕРЕЖНУ позицію щодо більш тісного співробітництва або вступу до ЄС зайняла **ШВЕЙЦАРІЯ**¹⁷ та **ЛІХТЕНШТЕЙН** (члени ЄАВТ з 1991 р.). **ІСЛАНДІЯ** ж

---

¹⁷ Громадяни Швейцарії виступили проти приєднання держави до Європейського економічного простору (ЄЕП) на загальнонаціональному референдумі у грудні 1992 р., після чого уряд Швейцарії прийняв

взагалі **не розглядала** можливості вступу до ЄС, остерігаючись відкрити свої ресурси для потреб рибної промисловості Співтовариства.

Створення в 1992 році ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ активізувало процес розширення і вже на **початку 1993 року** розпочалися **переговори** про вступ з **АВСТРІЄЮ, ШВЕЦІЄЮ, ФІНЛЯНДІЄЮ та НОРВЕГІЄЮ**. Рішення про вступ до ЄС цих країн мало бути ухвалене на всенародних референдумах¹⁸. У **НОРВЕГІЇ**, яка в **1972 році** вже подавала заявку, але її **громадяни на референдумі відмовилися** від вступу, на цей раз також результати референдуму були негативними. Питанням **ДИСПУТУ** стали знову **енергетична політика**, тому що Норвегія не хотіла відмовлятися від контролю над її величезними резервами природного газу та нафти, а також **політика риболовства**, адже Норвегія також не бажала втратити контроль над своїми прибутковими територіальними водами.

У **ШВЕЦІЇ та ФІНЛЯНДІЇ** результати виявилися **позитивними**. **1 січня 1995 р.** зі вступом **Австрії, Фінляндії та Швеції** «Європа Дванадцяти» перетворилася на **«ЄВРОПУ П'ЯТНАДЦЯТИ»**.

Поява в **1995 р.** **трьох нових членів – Австрії, Швеції, Фінляндії** – змінила не лише політичну, але й географічну конфігурацію ЄС. Хоча ці країни за своїми світоглядними, економічними та соціальними параметрами порівняно близькі до держав-членів ЄС, які заснували Спільноти і складають ядро Союзу, однак, їх **приєднання знову загострило проблему збалансованості між поглибленням об'єднавчих процесів і розширенням географічних кордонів інтеграційних меж**. Така ситуація зумовила подальший розвиток вироблених раніше теорій і концепцій диференційованої інтеграції, основна мета яких – дати відповіді на ризики, виклики і загрози, зумовлені явищами і процесами європейської інтеграції.

Отже, **в результаті чотирьох розширень у ХХ столітті було 15 країн-членів ЄС:** Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Данія, Ірландія, Великобританія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія та Швеція. У жовтні 1990 р. Німеччина була об'єднана, і тому колишня Східна Німеччина стала частиною ЄС.

На різних етапах еволюції європейського інтеграційного об'єднання **МОТИВАЦІЇ** його розширення визначалося різними: політичними, економічними, безпековими та іншими обставинами та інтересами.

Кожна хвиля розширення мала свою **СОЦІАЛЬНУ ЦІНУ**: збільшувалася територія; збільшувалася чисельність населення; збільшувався сукупний економічний потенціал Союзу; зменшувалися економічні показники в розрахунку на душу населення.

3. 2. ТРИ РОЗШИРЕННЯ ЄС У ХХІ СТ.

П'ЯТЕ ТА ШОСТЕ РОЗШИРЕННЯ ЄС: ВИКЛИКИ, РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Чергове розширення ЄС як відображення поглиблення євроінтеграційних процесів передбачалося в ряді відповідних документів, які закріплювали додаткові зміни в чинні механізми інституційного розвитку ЄС. Йдеться, зокрема, про **ухвалений** на засіданні Європейської Ради **7-9 грудня 2000 року НІЦЬКИЙ ДОГОВІР**, який **набув чинності** після ратифікації всіма 15 членами ЄС в **2001 році**. Закріплені в ньому **положення**

рішення не продовжувати державну євро інтеграційну політику і не ставити за мету членство Швейцарії в ЄС.

¹⁸ Взагалі в Євросоюзі не кожна держава використовує національні референдуми для вирішення євроінтеграційних питань. Більш того, така форма залучення громадян до процесу прийняття рішень в ЄС використовувалася щодо певних аспектів, але референдуми з часом почали відігравати все більш важливу роль в процесі європейської інтеграції.

спрямовані одночасно і на цілі поглиблення інтеграції, і на адаптацію до розширення ЄС, яке відбулося у 2004 році.

НАЙБІЛЬШ МАСШТАБНИМ за всю історію Європейського Союзу стало його **розширення 2004-2007 років**, в результаті якого він **ЗБІЛЬШИВСЯ кількісно на 12 ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ**. Більшість з цих держав склали колишні країни-учасники соціалістичного табору, які вийшли з-під комуно-радянського впливу та взяли чіткий курс на європейську інтеграцію як основу їхнього подальшого розвитку.

ОСНОВНОЮ МЕТОЮ країн **п'ятого і шостого розширення** було повернення до Європи, тим більше, що в цьому їх підтримували 15 держав-членів ЄС, наголошуючи на необхідності відновити історичну справедливість, знищити лінії штучного розподілу на Європейському континенті, що виникли після Другої світової війни. Одночасний розпад Радянського Союзу на 15 окремих держав на Європейському та Азійському континентах викликав певний вакуум впливу, який мав бути заповнений. Враховуючи стремління європейських постсоціалістичних та пострадянських країн, Європейський Союз інтенсифікував з ними свої відносини, що врешті зумовило формування курсу на новий етап розширення ЄС.

Держави східноєвропейського регіону ще на початку 1990-х рр. були **зацікавлені** в поглибленні співробітництва з ЄС та включення до процесу європейської інтеграції, з яким вони пов'язували надії на швидке завершення процесу системних перетворень. Крім того, **в розширенні ЄС на схід** були зацікавлені і **деякі країни-члени ЄС**, серед яких особливо слід виділити **Німеччину**, яка була зацікавлена в збереженні політичної стабільності в країнах, які знаходяться на сході її кордонів і куди направляються 53% її експорту.

ЄС ще на **початку 1990-х рр.** поділив колишні соціалістичні держави Європи на **ТРИ ГРУПИ**: **1) ДЕРЖАВИ ЦСЄ**: до цієї групи Євросоюзом були віднесені **Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія і три держави Балтії** (Естонія, Латвія і Литва), а відносини з ними будувалися в рамках інституту Європейських угод (угод про асоціацію). **2) ДЕРЖАВИ регіону БАЛКАН**: Федеративна республіка Югославія (Сербія і Чорногорія), Хорватія, Албанія, КЮРМ, Боснія і Герцеговина. **Головним завданням ЄС щодо держав цієї групи** було сприяння мирному врегулюванню збройних регіональних та етнічних конфліктів і припиненню воєнних дій в державах цього регіону в 1990-х рр. **Після нормалізації ситуації** в цих державах ЄС планував підписати з ними угоди про стабілізацію і асоціацію.

3) РОСІЯ і ДЕРЖАВИ СНД: розглядалися ЄС як єдиний політичний простір і отримали статус третіх країн, з якими могли бути укладені угоди про партнерство і співробітництво. Тобто державам третьої групи було відмовлено в перспективі повного членства чи навіть асоційованого членства на початку 1990-х рр.

ПЕРШИМ КРОКОМ на шляху розширення зони європейської інтеграції на **схід** стало **укладення угод про асоціацію** між ЄС та країнами ЦСЄ, що одержали назву **ЄВРОПЕЙСЬКИХ УГОД**, які передбачали невизначений термін вступ до ЄС.

У **1991 р. УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ** були укладені з **Угорщиною, Польщею**, у **1993 р.** – з **Румунією і Болгарією**, у **1994 р.** – з **Чеською Республікою і Словаччиною**, у **1995 р.** – зі **Словенією**.

Після укладання асоційованих угод з ЄС **політика держав ЦСЄ** була **НАПРАВЛЕНА** на адаптацію національного законодавства до норм і стандартів ЄС, більш тісну економічну інтеграцію, співпрацю в пріоритетних напрямках зовнішньої політики. **ГОЛОВНОЮ МЕТОЮ** імплементації цих угод було створення **зони вільної торгівлі** між ними та ЄС через скасування митних зборів та інших торгівельних бар'єрів до **кінця 1990-х р.**

У **1993 р.** на засіданні Європейської ради в **КОПЕНГАГЕНІ** було **ухвалено рішення** про те, що асоційовані країни Центрально-Східної Європи при наявності

волевиявлення з їх боку, **можуть стати членами Європейського Союзу**, виконавши ряд «Копенгагенських критеріїв» (які розглядалися в попередньому підрозділі).

Встановлення чітких критеріїв членства для країн ЦСЄ послужило основою для **ПОДАЧІ ОФІЦІЙНИХ ЗАЯВ** держав з проханням про прийняття в члени ЄС: Угорщини та Польщі – в 1994 р., Румунії, Словаччини, Латвії, Естонії, Литви та Болгарії – в 1995 р., Чехії та Словенії – в 1996 р.

З цього часу їх державна політика була направлена на набуття повноправного членства в ЄС шляхом виконання Копенгагенських критеріїв членства, прийняття та імплементації урядових програм розвитку, політичному діалозі з ЄС і продовженні реформ у відповідності з європейськими стандартами у різних галузях.

Системні реформи в постсоціалістичних державах ЦСЄ, незважаючи на певні труднощі, відбувалися під увагою та контролем з боку ЄС. ЄС використовував різні інструменти, у тому числі фінансові, для реалізації стратегії розширення на Схід. Відомо, що впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ отримували значну фінансову допомогу з його **ФОНДІВ ЄС**, таких як **PHARE, SAPARD, ISPA**.

PHARE Programme (Програма Співтовариств допомоги державам Центральної та Східної Європи) – це головний фінансовий інструмент передвступної стратегії для держав Центральної та Східної Європи, які подали заявки на членство в ЄС. Ця програма була заснована Постановою Ради ЄС № 3906/89 від 18 грудня 1989 р. «Про економічну допомогу Республіці Угорщині та Польській Народній Республіці».

Починаючи з 1994 р. вищезазначені завдання **PHARE** були адаптовані до пріоритетів та потреб кожної держави ЦСЄ.

Загалом, такі **держави**, як: Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Латвія, Естонія, Литва, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія отримували **допомогу за програмою PHARE** під час перед вступного процесу до ЄС. Після 2000 р. – завершального етапу євроінтеграції держав ЦСЄ, **PHARE** була перенаправлена на підготовку держав-кандидатів для вступу. В допомогу її завданням були запроваджені два нових інструменти: **SAPARD ISPA**, які розглянемо детальніше далі.

Програма **PHARE** була направлена на держави регіону Центральної та Східної Європи, однак пізніше була **поширена** і на держави-кандидати на вступ до ЄС з **регіону Західних Балкан**. Так, до 2000 року західно-балканські країни (Албанія, Боснія та Герцеговина і Колишня Югославська Республіка Македонія) також користувалися фінансовою допомогою «**FAPE**», але з 2001 року відповідні проекти в цих країнах фінансуються з програми «**КАРДС**» (**CARDS**).

Програма **SAPARD** – це базис Співтовариства для **підтримки сталого розвитку сільського господарства та сільських районів** у державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи в період передвступного процесу 2000-2006 рр. Цей інструмент ЄС був **заснований** Постановою Ради ЄС № 1268/99 від 21 червня 1999 р. «Про підтримку Співтовариствами перед вступних заходів для розвитку сільського господарства та сільських територій в державах-кандидатах на вступ до ЄС Центральної та Східної Європи під час перед вступного періоду».

Програма **ISPA** (Інструмент для структурних політик щодо передвступного процесу), був **запроваджений** Постановою Ради ЄС № 1267/99 від 21 червня 1999 р. «Про встановлення інструменту для структурних політик щодо предвступного процесу»: «для підготовки для вступу держав Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), ЄС надає через структурний перед вступний інструмент фінансову підтримку у сферах економічного та соціального об'єднання, зокрема, для політики захисту навколишнього середовища та транспортної політики на період 2000-2006 рр.», як узагальнюється на офіційному порталі ЄС.

У 1994 р. Європейським Союзом була схвалена **ПРОГРАМА** підготовки цих країн до вступу в ЄС – так звана **БІЛА КНИГА «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу»**. Важливе

значення мали рішення засідання **Європейської ради в МАДРИДІ в грудні 1995 року**. На засіданні було **встановлено**, що при приєднанні до ЄС **країни-кандидати повинні мати** розвинену ринкову економіку, ефективне управління і стабільне фінансово-економічне становище.

Протягом **1997** Європейська комісія і **11 країн-кандидатів** (10 країн ЦСЄ і Кіпр) досягли домовленості щодо умов і термінів початку переговорів про вступ. На базі рекомендацій Комісії ЄС у **грудні 1997 року** на засіданні Ради глав держав і урядів-членів ЄС у **Люксембурзі** було прийнято політичне рішення про **ПОЕТАПНЕ** масштабне розширення Євросоюзу та **оголошено список держав**, які ближче інших підійшли до виконання копенгагенських критеріїв: **Кіпр, Польща, Угорщина, Чехія, Естонія і Словенія**.

Таке рішення ЄС викликало занепокоєння інших держав ЦСЄ, що **не були включені до «першої хвилі» розширення ЄС на Схід** разом з тими п'ятьма державами, що були включені. Тому різні можливі проблеми від вступу держав ЦСЄ «хвилями» й інші фактори призвели до того, що таку **політику було переглянuto**.

Так, під час **ГЕЛЬСІНСЬКОГО САМІТУ** в грудні **1999 р.** та **КОПЕНГАГЕНСЬКОГО САМІТУ** в грудні **2002 р.** була змінена політика ЄС щодо вступу держав Центральної та Східної Європи: **замість стратегії вступу «хвилями»** була прийнята **СТРАТЕГІЯ «РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»**. Відтак, **переговори** про вступ **почалися з усіма 10 державами-кандидатами з ЦСЄ, а також з Кіпром і Мальтою** (з ними вже було підписано Партнерські угоди з вступу, в основі яких було покладено спільні пріоритети співробітництва з виконання критеріїв членства в ЄС).

У **РЕФЕРЕНДУМАХ**, які відбулися у державах щодо вступу в ЄС, **результати** були **позитивними** і рівень підтримки населенням членства в ЄС був особливо великим (Див. Табл.). Наприклад, в Словаччині, Литві і Словенії **90-92% населення** підтримало вступ до ЄС на національних референдумах. В **інших** країнах-претендентах, рівень підтримки складав, в середньому **від 53,6% (Мальта) до 83,8% (Угорщина)**.

1 травня 2004 р. відбулося **«П'ЯТЕ» розширення Європейського Союзу**, так зване **РОЗШИРЕННЯ ЄС НА СХІД**. Уперше Євросоюз поповнили відразу **10 ДЕРЖАВ**, з яких **вісім** – постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ): **Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Словаччина, Словацька Республіка**. А також ще дві країни регіону (**Болгарія та Румунія**) приєдналися до ЄС через три роки, у **2007 р.**, коли відбулося **«ШОСТЕ» РОЗШИРЕННЯ ЄС**¹⁹.

Інтеграція високорозвинених держав з країнами з низьким рівнем економічного розвитку, що перебували в процесі системної трансформації, посилила неоднорідність загального економічного простору Євросоюзу. Незважаючи на це, їхнє приєднання до внутрішнього ринку ЄС значно розширило його ємність. З'явилися можливості більш ефективного розподілу праці за рахунок використання відносно дешевої та кваліфікованої робочої сили.

Як справедливо наголошується в літературі, **розширення 2004 р.** – **явище** не лише **безпрецедентне**, але й **унікальне**, оскільки, **ПО-ПЕРШЕ**, ніколи раніше Євросоюз не запрошував до вступу настільки велику групу країн; **ПО-ДРУГЕ**, до цього власне розширення було процесом перетворення на більш інтегроване об'єднання; **ПО-ТРЕТЄ**, вісім з десяти нових країн – це постсоціалістичні країни, які відрізнялися від «старих» членів ЄС з точки зору економічного, соціального, політичного стану, менталітету; **ПО-ЧЕТВЕРТЕ**, вперше настільки очевидним є **політичне підґрунття** прийняття рішення про **розширення**. За словами багатьох європейських політиків, вперше за багато років

¹⁹ У Румунії і Болгарії, національних референдумів з приводу членства в ЄС не проводилося у зв'язку з високим рівнем підтримки євроінтеграції громадськістю, як показували загальнонаціональні опитування в цих державах. Наприклад, у 2004 р, коли вже були завершені переговори про вступ Румунії до ЄС, опитування громадської думки показувало, що 80% румун підтримували членство держави в Євросоюзі.

європейці отримали **можливість відчутти себе єдиним цілим**. Крім того, зникає проблема післявоєнного розколу Європейського континенту.

Таким чином, **реалізація проекту п'ятого та шостого розширень** відбувалася **протягом десяти років**, але й вступ цих країн не означав завершення процесу інтеграції в ЄС. На сьогодні триває робота з економічної інтеграції цих країн: гармонійний розвиток економічних інститутів; стабільне та збалансоване економічне взаємопроникнення; підвищення рівня життя; високий рівень зайнятості; економічна і валютна стабільність.

П'яте і шосте розширення відбувалися безпосередньо на **СТАДІЇ** завершення формування економічного та валютного союзу, значного прогресу на шляху формування політичного союзу, поглиблення співпраці у сфері безпеки. І це робить питання такого розширення особливо складним – як у політичному, економічному, так і в правовому та процедурному аспектах.

ХОРВАТІЯ – ОСТАННЄ РОЗШИРЕННЯ ЄС. КРАЇНИ-КАНДИДАТИ НА ВСТУП ДО ЄС

Після розширень на схід загалом **громадськість** стала **менш схвально** ставитися до вступу нових держав до ЄС. Так, наприклад, в **2008** р. **36%** людей в ЄС були **проти** майбутніх розширень Євросоюзу; з **2009** р. їх кількість становила **40%** і досягла **двох піків – 45%** у **травні 2010** р. і **50%** в **листопаді 2011** р. В той же час кількість європейців, які виступали за подальше розширення меж ЄС, **зменшилася з 2009** р. до **менше 50%**. Згодом **наприкінці 2011** р. в середньому по ЄС вже **лише 39%** європейців **підтримували** розширення Євросоюзу; при цьому саме в регіоні Східної Європи зберігалася найбільша підтримка цього процесу серед громадськості.

ОСТАННЄ РОЗШИРЕННЯ Європейського Союзу відбулося **1 липня 2013** року, в процесі якого **28-ю його державою-членом** стала **ХОРВАТІЯ**.

Приєднання Хорватії до Європейського Союзу відбувалося у складний момент. Спільнота переживала найглибшу в своїй історії кризу (як фінансово-економічну, так і політичну). Бажання приймати нових членів сильно зменшилося особливо **після вступу Румунії і Болгарії 2007** року, адже обидві ці **країни фактично були прийняті «авансом»**. Ані Софія, ані Бухарест на момент приєднання до Євросоюзу не виконали всіх вимог спільноти, зокрема щодо боротьби з корупцією. Тоді в Брюсселі сподівалися на те, що вже саме по собі членство в ЄС допоможе розв'язати існуючі проблеми. Але сталося все з точністю до навпаки: набувши членство, уряди Болгарії і Румунії стали поживати на лаврах замість продовження реформ. Саме тому ці новачки спільноти досі не можуть приєднатися до Шенгенського простору. **Такий вступ «авансом» для Хорватії вже був неможливий**. Країни Євросоюзу дуже ретельно поставилися до контролю виконання Загребом всіх критеріїв вступу.

Стабільна ринкова економіка, статистичні показники (наприклад, ВВП на душу населення) Хорватії є вищими від показників Болгарії та Румунії, які приєдналися в 2007 році. Розпочавши в жовтні 2005 року свій євроінтеграційний рух, Хорватія довела очільникам ЄС свою готовність бути гідним його членом. Отже, Хорватія стала другою після Словенії колишньою югославською республікою в Євросоюзі. З її вступом в ЄС стало 28 країн-членів. Поступове поповнення європейської спільноти країнами регіону, де лише два десятиліття тому йшла війна, має для Європи символічне значення.

ВРЕХІТ – ВИХІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄС

ВРЕХІТ – це поєднання слів Britain and Exit – означає **вихід Великої Британії з ЄС**.

РЕФЕРЕНДУМ про Brexit відбувся у Великобританії та Гібралтарі **23 червня 2016** року. Тоді **за вихід з ЄС** проголосували **51,89%** британців при **явці 72,21%**. У

березні 2017 року Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії повідомило про свій намір вийти з Європейського Союзу відповідно до статті 50 Договору про Європейський Союз. Нагадаймо, відповідно до цієї статті у Договорі, будь-яка країна-член ЄС може вийти з об'єднання.

29 березня 2017 року розпочалася процедура офіційного виходу Великобританії з Європейського Союзу. Процедура була важка, супроводжувалася політичними кризами, змінами після виборів урядів у Великій Британії, довгими переговорами щодо умов виходу і майбутніх відносин між Великою Британією і ЄС.

29 січня 2020 року Європейський Парламент СХВАЛИВ угоду про **Brexit**. Після рішення Європейського Парламенту Рада ЄС завершила процес ратифікації, проголосувавши кваліфікованою більшістю голосів 30 січня.

З 1 лютого 2020 року Великобританія більше не входить до ЄС. ЄС та Великобританія домовились про умови виходу Великобританії з ЄС, які зазвичай називають «Угода про відкликання» або «Угода про Brexit». Більшу частину цієї угоди узгодив уряд **ТЕРЕЗИ МЕЙ**. Але після того, як **БОРИС ДЖОНСОН** змінив її в **липні 2019** року на посту прем'єр-міністра Великої Британії, він домовився про деякі зміни до угоди. Відповідно до цього, законодавство ЄС, включаючи вільний рух ЄС, і надалі застосовуватиметься до Великобританії до завершення узгодженого перехідного періоду (термін завершення – 31 грудня 2020). Отже, хоча Великобританія погодилася на умови виходу з ЄС, обом сторонам все ще потрібно вирішити, як виглядатимуть їхні подальші відносини.

Отже, три розширення ЄС у ХХІ столітті посилили політичну роль Європейського Союзу в світовому співтоваристві, у результаті чого ЄС став однією з найбільш сильних інтеграційних угруповань у світі.

Таким чином, після виходу Сполученого Королівства Велика Британія зі складу ЄС у січні 2020 р. (так званий Brexit), станом на 2020 р. у ЄС є **27 КРАЇН-ЧЛЕНІВ**²⁰. Кількість населення ЄС-27 – **446 мільйонів** осіб станом на 2019 р. **Офіційна мова** кожної країни-члена є офіційною мовою ЄС. Оскільки кілька держав-членів мають ту саму офіційну мову, то це означає, що існує 24 офіційні мови в ЄС. Навіть після виходу Великобританії з ЄС англійська мова залишається однією з офіційних мов Ірландії та Мальти.

Таблиця ДЕРЖАВИ – УЧАСНИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Роки	Кількість країн	Країни, які приєднувалися до Європейського Союзу
1957	6	Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, ФРН
1973	9	Велика Британія, Данія, Ірландія
1981	10	Греція
1986	12	Іспанія, Португалія
1995	15	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	25	Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Кіпр
2007	27	Болгарія, Румунія

²⁰ **КРАЇНИ-ЧЛЕНИ ЄС (27):** Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція.

У політичному сенсі процес розширення ЄС протягом останніх 20 років був **спрямований** на подолання наслідків холодної війни, на об'єднання Європи шляхом знищення розподільчих ліній, що виникли після Другої світової війни. Це завдання в ЄС вважають у принципі виконаним. Про завершення процесу об'єднання Європи було проголошено на святкуванні 50-річчя Римської угоди в 2007 р. у Берліні.

Після 2007 р. спостерігається **помітне уповільнення процесу розширення, процедура** приєднання до списку країн-кандидатів **ускладнюється**, однак процес розширення продовжується. Час від часу в ЄС виникають **дискусії** щодо необхідності остаточно визначити «межі Європи», **призупинити розширення** тощо. Спалахують дискусії щодо Туреччини, включно зі спробами відмови у перспективі членства. Однак логіка реалізації Європейського проекту диктує продовження розширення. Процес приєднання нових членів, здатних виконати критерії членства, продовжується і продовжуватиметься надалі.

Подальше розширення ЄС може відбутися в найближчому майбутньому за участі таких **КРАЇН-КАНДИДАТІВ**, як Ісландія (подала заявку в 2009 році), **Македонія** (в 2004), **Туреччина** (в 1987) і **Чорногорія** (у 2008). **Потенційними країнами-кандидатами**, які ще не подали заявку на членство, але активно готуються приєднатися до ЄС, є **Боснія і Герцеговина** та **Косово** (частково визнана). Вже подала заявку на вступ до ЄС **Албанія**.

Інші держави Західних Балкан підписали **Угоду про стабілізацію та асоціацію**, яка вже **вступила в силу** для **Албанії, Македонії, Хорватії і Чорногорії** і яка зазвичай передувє подачі заяви на членство. Албанія і Сербія також подали заяву в квітні 2009 та грудні 2009 відповідно, але Європейська комісія ще не винесла по ним рішень. Варто відзначити, що Чорногорія є другою після Хорватії за рівнем відповідності Копенгагенським критеріям, і, за припущеннями експертів, її вступ може відбутися до 2014 року.

Водночас **порядок денний розширення не включає жодної з пострадянських країн**, окрім країн Балтії, які успішно приєдналися до ЄС у 2004 р. Натомість такі країни, як **Україна, Молдова, Грузія**, що проголосили намір у майбутньому приєднатися до ЄС, досі не отримали перспективи приєднання. Таким чином, у Східній Європі сформовано своєрідну **«буферну зону»**, існування якої прямо суперечить проголошеним у межах Європейського проекту цілям об'єднання Європи. Щодо перспективи європейської інтеграції країн Східної Європи досить цікаво висловилася Х. Грейб, представник Центру європейських реформ: «Білорусь дуже авторитарна, Молдова занадто бідна, Україна занадто велика, а Росія занадто страшна для ЄС, щоб розглядати їх потенційне членство найближчим часом».

Тим не менше, надзвичайно динамічні події в цих країнах, і зокрема пов'язані з воєнними діями Росії проти України, кардинально змінили перспективи їхньої євроінтеграції, суттєво впливаючи на зменшення її строків. Питання подальшого розширення ЄС, прийняття до складу Євросоюзу нових членів юридично визначено у Лісабонській угоді – базовому договорі, на основі якого діє ЄС. Цей договір містить ст. 49, яка підтверджує можливість для будь-якої європейської держави, що поважає базові цінності Європейського Союзу, подати заявку на членство в ЄС.

3.3 ПРОЦЕДУРА ТА КРИТЕРІЇ ВСТУПУ ДО ЄС.

Можна виокремити **П'ЯТЬ ОСНОВНИХ ЕТАПІВ ПРОЦЕСУ** вступу до Європейського Союзу:

1. КОНСУЛЬТАТИВНИЙ ЕТАП – триває **перед поданням країною заяви про вступ**. Практика свідчить, що на цьому етапі країни-претенденти на вступ уклали один з **ТРЬОХ ТИПІВ АСОЦІАТИВНИХ УГОД**:

1) ЄВРОПЕЙСКУ УГОДУ²¹. У 90-х роках такі угоди було укладено з десятима колишніми соціалістичними країнами Центральної та Східної Європи: Польщею (1991 рік), Угорщиною (1991 рік), Румунією (1993 рік), Болгарією (1993 рік), Чехією (1993 рік), Словаччиною (1993 рік), Естонією (1995 рік), Литвою (1995 рік), Латвією (1995 рік), Словенією (1996 рік).

2) УГОДУ ПРО АСОЦІАЦІЮ. Такі угоди були укладені з **Туреччиною** у 1963 році, **Мальтою** у 1970 році та **Кіпром** у 1972 році.

3) УГОДУ ПРО СТАБІЛІЗАЦІЮ І АСОЦІАЦІЮ. Такі угоди були підписані з балканськими країнами (**Сербія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина, Албанія** (крім Словенії, з якою підписано Європейську Угоду).

Консультативний етап завершується поданням країною-претендентом **заяви про вступ** до Європейського Союзу.

2. ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП – триває між поданням країною заяви про вступ та початком переговорів про вступ. На цьому етапі країни намагаються якомога більшою мірою відповідати критеріям членства в ЄС. Держава **офіційно стає країною-кандидатом** на вступ до ЄС.

3. ПЕРЕГОВОРНИЙ ЕТАП – триває від початку і до завершення переговорів про вступ. У процесі переговорів про вступ **визначаються умови**, на яких кожен кандидат може приєднатися до Європейського Союзу, та **терміни прийняття, імплементації і правового впровадження *acquis communautaire***²². В окремих випадках можливе врахування перехідних заходів, але вони мають бути чіткими за змістом і тривалістю. Кожна країна-кандидат діє за окремим графіком і може бути прийнята до ЄС настільки швидко, наскільки оперативно вона досягне відповідності критеріям вступу та членським зобов'язанням.

Переговори являють собою **серію двосторонніх конференцій** між країнами-членами та кожною з країн-кандидатів за кожним із 31 розділів *acquis communautaire*, серед яких – конкурентна політика, транспортна політика, енергетика, податкова політика, митний союз, сільське господарство, юстиція і внутрішні справи, фінансова сфера, регіональна політика, бюджетні асигнування тощо. **Загальний успіх у переговорному процесі оцінюється кількістю розділів**, за якими переговори є цілком завершеними. **Результати переговорів включаються до проекту угоди** про вступ країни-кандидата до Європейського Союзу.

4. РАТИФІКАЦІЙНИЙ ЕТАП – триває між підписанням угоди про вступ та її ратифікацією. Перед підписанням угоди про вступ вона має бути подана до Європейського Парламенту для надання згоди та до Європейської Ради для схвалення.

ДОГОВІР ПРО ПРИЄДНАННЯ закріплює членство країни в ЄС. Він містить детальні умови членства, всі перехідні механізми та терміни, а також деталі фінансових механізмів та будь-яких положень про захист. Однак, **після підписання договору, кандидат стає країною, що приєдналася**. Це означає, що він **повинен стати повноправним членом ЄС** на дату, встановлену договором, якщо договір буде

²¹ **Європейська угода** (англ. Europe agreement) – особливий тип угод про об'єднання (асоціацію), які Європейський Союз уклали у 1990-х роках з десятима країнами Центральної та Східної Європи, а саме: з Болгарією, Естонією, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією. **Базуються** на дотриманні прав людини, демократії, верховенстві права та ринковій економіці й мають на **МЕТІ** підготувати асоційовані країни до вступу в ЄС.

²² **Acquis communautaire** (acquis) що означає «надбання спільноти» (фр.) – **правова система Європейського Союзу**, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Така система створювалась та розвивалась протягом майже 50 років та містить понад 14 тисяч різних видів правових актів і майже 9 тисяч рішень Суду ЄС.

ратифікований. Після підписання угода про вступ подається до країн-членів ЄС і країн-кандидатів для **ратифікації та прийняття країнами-кандидатами рішення про вступ**, за необхідністю – через процедуру референдуму.

5. ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНИЙ ЕТАП – починається після дотримання усіх ратифікаційних процедур та набуття угодою чинності. Лише **після цього країна стає повноправним членом Європейського Союзу.**

Статтею 49 Договору про Європейський Союз (ДЄС) прямо передбачено лише **ДВА КРИТЕРІЇ** членства в Союзі. Так, держава, що претендує на членство, повинна бути європейською (**географічний критерій**) та поважати і дотримуватися цінностей, на яких ґрунтується ЄС (ст. 2 ДЄС) (**політичний критерій**).

Згідно зі ст. 49 **Європейська Рада може розширювати або додавати нові умови членства.** Так, на зібраннях Європейської ради у 1990-х рр. були сформульовані додаткові критерії членства з метою відібрання більш «гідних» претендентів на вступ до Союзу, відповідність яким повинна свідчити про здатність держави виконувати обов'язки держави – члена Союзу.

Під час процесу розширення було вироблено **КРИТЕРІЇ**, яким має відповідати країна-кандидат на членство в ЄС. Ці критерії, названі **КОПЕНГАГЕНСЬКИМИ (прийняті 1993 р. на саміті Європейської Ради в Копенгагені)**, складаються з **групи ВИМОГ політичного, економічного та правового характеру**²³.

1. ПОЛІТИЧНИЙ – стабільність інститутів, що є гарантими демократії, верховенства права, прав людини і поваги до захисту меншин.

2. ЕКОНОМІЧНИЙ – існування діючої ринкової економіки; спроможність впоратись з конкурентним тиском та ринковими силами в межах Європейського Союзу.

3. КРИТЕРІЙ ЧЛЕНСТВА ТА ПРАВОВИЙ КРИТЕРІЙ – спроможність взяти зобов'язання щодо членства, в тому числі відданість цілям політичного, економічного та валютного союзу.

4. НЕЗАЛЕЖНИЙ – Спроможність Європейського Союзу абсорбувати нових членів, одночасно підтримуючи динаміку європейської інтеграції. ЄС лишає за собою право визначати момент готовності до прийняття нових членів з одночасним підтриманням динаміки європейської інтеграції.

Кожен з цих чотирьох критеріїв містить **НИЗКУ СУБКРИТЕРІЇВ.** Так, **ПОЛІТИЧНИЙ** критерій містить наступні **СКЛАДОВІ**: ► забезпечення свободи парламентських та президентських виборів і виборів до місцевих органів влади; ► створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації; ► прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, створення відповідних установ; ► посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією; ► вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів; ► створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції та внутрішніх справ, гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів; ► захист особистих прав і свобод людини.

Критерій ЧЛЕНСТВА, як засвідчили переговори країн-кандидатів, є **найважчим для виконання.** При проведенні переговорів про набуття членства в ЄС конкретизовані 35 (31) критеріїв членства. Кожен з них відповідає одному з 35 (31) розділів *acquis communautaire* (спільного правового доробку ЄС): 1. Вільне переміщення товарів; 2. Вільне переміщення робочої сили; 3. Свобода у наданні послуг; 4. Вільне переміщення капіталів; 5. Законодавство про підприємства; 6. Конкурентна політика; 7. Сільське господарство; 8. Рибне господарство; 9. Транспортна політика; 10. Податкова політика; 11. Економічний та Монетарний Союз; 12. Статистика; 13. Соціальна політика та зайнятість; 14. Енергетика; 15. Промислова політика; 16. Малі та середні підприємства; 17. Наука та дослідницька діяльність; 18. Освіта та навчання; 19. Телекомунікації; 20.

²³ Кожен з критеріїв містить низку субкритеріїв.

Політика у галузі культури та аудіовізуальному секторі; 21. Регіональна політика; 22. Екологія; 23. Захист прав споживачів та охорони здоров'я; 24. Юстиція та внутрішні справи; 25. Митний союз; 26. Зовнішні зносини; 27. Спільна зовнішня політика та політика безпеки; 28. Зовнішня торгівля; 29. Бюджет та фінансовий контроль; 30. Охорона прав інтелектуальної власності; 31. Відповідність стандартів промислової продукції.

ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВАМИ-КАНДИДАТАМИ КОПЕНГАГЕНСЬКИХ КРИТЕРІЇВ.

Згідно з рішенням Європейської Ради у Люксембурзі (1997) Європейська комісія запропонувала подавати щорічні звіти про досягнутий країнами-кандидатами прогрес у процесі приєднання і надавати відповідні висновки. У них Комісія аналізує відповідність реформ, які проводять у країнах-кандидатах з 1997 р., Копенгагенським критеріям. При цьому Єврокомісія бере до уваги лише вжиті заходи, а не ті, які перебувають на етапі підготовки. Цей універсальний метод дає можливість на основі об'єктивного підходу порівняти й оцінити реальний прогрес країн на шляху вступу до ЄС.

ПРОГРЕС оцінюють на підставі різних **ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ**:

- ✓ наданої країнами-кандидатами для внесення коректив до висновків комісії;
- ✓ отриманої під час зустрічей у межах європейських угод і перевірки адаптації законодавства;
- ✓ звітів Європейського парламенту, оцінювання держав-членів, роботи міжнародних організацій, зокрема Ради Європи і ОБСЄ, міжнародних фінансових інститутів і неурядових організацій.

Таким чином, перед країнами-кандидатами стоять складні завдання, швидкість вирішення яких залежить від ефективності застосовуваних засобів. Центральні органи ЄС не тільки контролюють процес досягнення відповідності критеріям вступу, а й намагаються розробляти ефективні програми для цих цілей.

Контрольні запитання

1. Вкажіть, скільки всього відбулося етапів (хвиль) розширення ЄС.
2. Поясніть, чому Франція була негативно налаштована на вступ Великої Британії до ЄС.
3. Визначте, чому, на вашу думку, громадяни Норвегії, на референдумі, не підтримали вступ країни до ЄС.
4. Розкрийте зміст стратегії «рівних можливостей», яка використовувалася, під час розширення ЄС 2004 р.
5. Дайте визначення поняття «Brexit».

ЛЕКЦІЯ 4. ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА «СУСІДСТВА» ТА «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»

1. Європейська політика «сусідства» (ЄПС): цілі, принципи, засоби реалізації.
2. Еволюція підходів літерів ЄС до формування ЄПС. Південний та східний напрямки Європейської політики сусідства.
3. Європейська політика «східного партнерства»: актуальність, передумови, цілі. Значення «тематичних платформ» в розвитку політики «східного партнерства».
4. Особливості проекту «Східне партнерство». Саміти «Східного партнерства».

4.1 ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА: ЦІЛІ, ПРИНЦИПИ, ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

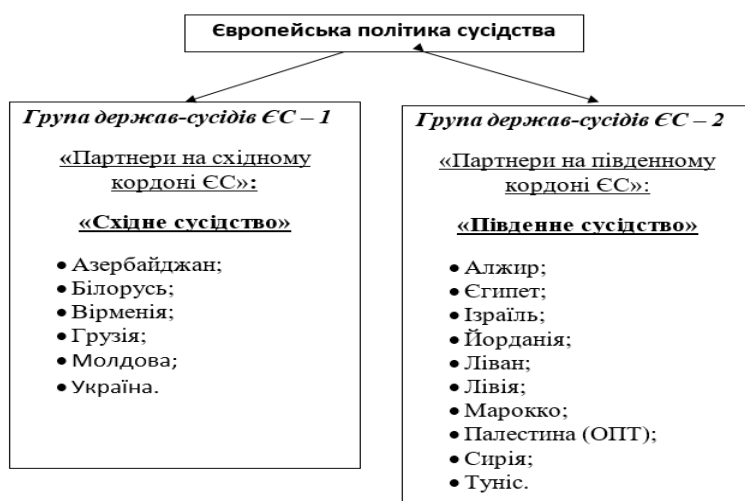
ПОЯВА Європейської політики сусідства (ЄПС) була **ЗУМОВЛЕНА** найбільшим в історії Європейського Союзу його розширенням у 2004 році, в результаті якого він був поповнений 10 новими країнами-членами. Це розширення поставило на порядок денний низку нових викликів та питань. **Одним з наріжних каменів** був формат відносин між ЄС та країнами-сусідами.

Батьками ЄПС слід вважати **ВЕЛИКУ БРИТАНІЮ** та **ШВЕЦІЮ**, що у **квітні 2002 року запропонували** новий підхід до стосунків Європейського Союзу з новими (після розширення, яке мало відбутися за 2 роки) сусідами на Сході.

У **березні 2003 року** Європейська Комісія оприлюднила **ЗВЕРНЕННЯ «Ширша Європа – добросусідство: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами»**. **Остаточне оформлення** Європейської політики сусідства відбулося у **ПОСЛАННІ КОМІСІЇ «Європейська політика сусідства»** («Стратегія реалізації Європейської політики сусідства») від **12 травня 2004 року**.

Політика сусідства **ПОКЛИКАНА** створити на південь і схід від нових кордонів розширеного Європейського Союзу **зону стабільності, миру й добробуту** шляхом налагодження тісних довготривалих відносин із країнами-сусідами.

ЄПС ПОШИРЮЄТЬСЯ на **16 країн**, які **межують** з Європейським Союзом: Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдавія, Марокко, Сирія, Туніс, Україна, а також Палестинська автономія.

Малюнок 1. Групи держав-сусідів ЄС в рамках Європейської політики сусідства

ОСНОВНОЮ МЕТОЮ ЄПС є уникнення появи нових ліній поділу між розширеним ЄС та його сусідами та **надання їм можливості** брати участь у різних видах діяльності ЄС шляхом тіснішої політичної, економічної, культурної співпраці та взаємодії в галузі безпеки.

ЦІЛЯМИ Європейської політики сусідства є:

- ✓ співпраця з країнами-партнерами заради сприяння процесу політичних та економічних реформ,
- ✓ підтримка більш тісної економічної інтеграції,
- ✓ підтримка сталого розвитку
- ✓ забезпечення політичної підтримки та допомоги.

Одним з **ВАЖЛИВИХ ЗАВДАНЬ** Європейської політики сусідства є **внесення** у співпрацю з країнами-сусідами **досвіду**, набутого у процесі розширення, **забезпечення** відвернення й врегулювання **регіональних конфліктів**, **протидію** організованій злочинності, корупції, нелегальній міграції, торгівлі людьми та наркотиками

У рамках ЄПС Європейський Союз пропонує своїм сусідам відносини, обопільно корисні, які **будуються** на взаємних зобов'язаннях щодо **СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ**: демократія та дотримання прав людини, верховенство права, належне врядування, принципи ринкової економіки та сталий розвиток. Концепція має в собі **велику кількість НАПРЯМІВ** щодо налагодження роботи між країнами. **ГОЛОВНИМИ** з них є торгівля, економічна інтеграція, мобільність та міграції, зменшення конфліктів в регіонах.

Задля подальшого розвитку відносин з країнами-партнерами, в тому числі з Україною, розбудови спільної зони стабільності, безпеки та добробуту, **ЄС та кожна з країн-сусідів** в рамках ЄПС дійшли **згоди** щодо цілей реформування цілої низки сфер у межах таких **спільних напрямів**, як співробітництво з питань політики та безпеки, економіки та торгівлі, мобільності, охорони довкілля, інтеграції транспортних та енергетичних мереж, а також співробітництво в сфері науки та культури.

Європейська політика сусідства проводить свою діяльність, керуючись наступними **ПРИНЦИПАМИ**:

СПІЛЬНА УЧАСТЬ: співпраця визначатиметься за спільним погодженням сторін з урахуванням спільних цінностей та інтересів;

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ. Багато країн – сусідів ЄС мають різне бачення свого місця в такому сусідстві та різне бачення перспектив свого членства в ЄС. Тому конче необхідним є диференціація системи відносин ЄС із сусідами, зокрема в частині виділення різних напрямів такого сусідства. **Диференціація передбачає** індивідуальний підхід до кожної держави з боку ЄС, а з боку тієї чи іншої країни – цілковиту можливість самореалізуватися в рамках Європейської політики сусідства настільки, наскільки вона може й бажає.

РОЗМЕЖУВАННЯ ЄПС та процесу розширення Союзу – ЄПС **НЕ Є** для країн, на які вона поширюється, якимось **механізмом вступу до Союзу** (тобто, ЄПС залишається відокремленою від процесу розширення європейського простору і не ставить за мету визначення подальшого розвитку відносин країн-сусідів з ЄС).

ОСНОВНИМ ІНСТРУМЕНТОМ РЕАЛІЗАЦІЇ Європейської політики сусідства є **ДВОСТОРОННІ ПЛАНИ ДІЙ**, які враховують специфічні потреби й інтереси відповідних країн, а також інтереси Євросоюзу. Крім того, **ЄС надає своїм сусідам фінансову й технічну допомогу**, передусім, за рахунок впровадження «**ІНСТРУМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА**», що з 2007 року замінив інструменти фінансування ТАСІС та МЕДА, які використовувалися з 2000-го до 2006 року.

У **ПЛАНАХ ДІЙ** вказано **ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ**, які пов'язані з:

- ✓ політичними діалогами та реформами;
- ✓ економічним та соціальним співробітництвом;
- ✓ питаннями торгівлі, ринкової та регулятивної реформи;
- ✓ співробітництвом у сфері правосуддя, свободи та безпеки;
- ✓ питаннями в певній галузі (енергетика, інформаційне суспільство, охорона навколишнього середовища),
- ✓ людським виміром (суспільство, освіта, охорона здоров'я).

4.2. ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ЛІДЕРІВ ЄС ДО ФОРМУВАННЯ ЄПС. ПІВДЕННИЙ ТА СХІДНИЙ НАПРЯМКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА.

У **2006** році починається, фактично, **НОВИЙ ЕТАП** розвитку Європейської політики сусідства, пов'язаний із **переосмисленням політики щодо східних сусідів**. ЄС почав приділяти особливу увагу розвитку східного напрямку ЄПС, **зосередившись на секторальному співробітництві**, включаючи впровадження таких **нових інструментів ЄПС**, як секторальна угода, тематичний діалог і можливість приєднання країн ЄПС до програм і агентств ЄС.

Поглиблення ЄПС у 2006 році стало відображенням **німецької ініціативи «ЄПС ПЛЮС»**, основною ідеєю якої був **розвиток секторального співробітництва**, побудованого на **двох фундаментальних принципах**: обов'язкового наближення до відповідних секторальних стандартів ЄС і доступу до секторальних програм та інституцій ЄС. Наближення до стандартів ЄС і доступ до інституцій ЄС **мали сприяти** утворенню спільного секторального простору між ЄС і країною ЄПС, тобто секторальній інтеграції з ЄС. На цьому шляху ЄС **розвивав новий вищий рівень ЄПС**, який охоплював більше, ніж її початкове визначення **«все, але не членство»**. Однак, розвивати далі інтеграційні відносини з **країнами Півдня ЄС не міг**, оскільки вони не є європейськими державами і не мають жодних можливостей набути членство в ЄС, на відміну від країн Східної Європи.

У **грудні 2007 року Європейська Комісія** встановила **цілі** та визначила **напрями підтримки** Союзом ЄПС у 2008 році та в майбутньому. До **ОСНОВНИХ** з них відносяться **поширення зобов'язань** щодо сприяння економічній інтеграції та покращення доступу до ринку; спрощення оформлення короткотермінових подорожей; спрощення процедури оформлення віз для певних категорій населення (студентів, бізнесменів, представників неурядових організацій, державних службовців) у межах діючого законодавства; подальша участь у врегулюванні невіршених конфліктів у сусідніх країнах; посилення підтримки з боку ЄС реформ у країнах-сусідах.

Вищезазначене зумовило гостру **необхідність виокремлення південного й східного напрямів ЄПС**. Східний напрям мав визначити європейську ідентичність східних партнерів, сформувати двосторонні відносини та багатостороннє співробітництво, які б відрізнялися від південного напрямку ЄПС і враховували особливості Східної Європи та Південного Кавказу.

ПЕРШИМ було **ВИОКРЕМЛЕНО** південний напрямок, який, за **ініціативи Франції**, спочатку набув обрисів **Середземноморського Союзу**, а пізніше трансформувався в **«СОЮЗ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я»**. Зазначена ініціатива просувалася переважно Францією з істотними складнощами, оскільки країни-члени ЄС, які не мали виходу до Середземного моря, не сприймали створення нового Союзу в цьому регіоні за їх участі.

Напередодні засідання Європейської Ради, **28 травня 2008 року**, президент Франції **НІКОЛЯ САРКОЗІ** перебував з візитом у Польщі, яка скептично ставилася до ідеї створення будь-якого союзу в Середземноморському регіоні. Тоді і було вирішено питання **двох нових ініціатив** на Сході і на Півдні. Франція заручилася підтримкою Польщі для планів на період Французького Президентства в ЄС та для створення Союзу для Середземномор'я, а Польща взамін здобула підтримку своїх планів щодо розвитку політики ЄС на східному напрямку, що було оформлено в **спільній пропозиції Польщі і Швеції** від **23 травня 2008 року** по **«СХІДНОМУ ПАРТНЕРСТВУ»**. **Виокремлення південного напрямку ЄПС** остаточно започаткував саміт **СОЮЗУ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я 13 липня 2008 року**.

ЧЕРГОВИМ ЕТАПОМ у процесі перегляду Європейської політики сусідства став **РИЗЬКИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА**, який проходив **21 - 22 травня 2015 року** у Ризі.

Основні погляди Європейського Союзу на подальший розвиток цієї ініціативи були викладені в **ПІДСУМКОВІЙ ДЕКЛАРАЦІЇ** Саміту. У документі наголошується, що масштаби і глибина співробітництва **визначаються ЄС і амбіціями, потребами**, а також **темпами реформ** партнерів. Було підкреслено, що реалізація **Угод про асоціацію (УА)** та **поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі (ПВЗВТ)** буде **ГОЛОВНИМ ПРІОРИТЕТОМ** ЄС та зацікавлених партнерів на найближчі роки.

Інший **важливий пункт Декларації** містить висновок про те, що **успішна реалізація УА / ПВЗВТ**, повне наближення до законодавства і стандартів ЄС призведе

до поступової економічної інтеграції партнерів до внутрішнього ринку ЄС і, у підсумку, до створення економічної зони.

Учасники саміту в Ризі домовилися про **подальше зміцнення** багатостороннього і двостороннього діалогу з питань безпеки та практичного співробітництва в рамках **Спільної політики безпеки та оборони (СПБО)**, включно з можливістю участі зацікавлених партнерів у місіях та операціях ЄС, підвищення їхнього потенціалу в цьому аспекті. Крім того, було підтверджено спільну зацікавленість у **зміцненні енергетичної безпеки**, а також у **підвищенні диверсифікації поставок**.

Одним з **ОСТАННІХ** ґрунтовних документів, який стосується перегляду ЄПС і фактично **узагальнює всі попередні пропозиції**, є **СПІЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ** Європейської Комісії та Високого представника ЄС від 18 листопада 2015 р. «**ПЕРЕГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА**».

У **вступній частині Комунікації** зазначено, що стабільність ЄС базується на демократії, правах людини, верховенстві права та економічній відкритості, тому саме **СТАБІЛІЗАЦІЯ є основним політичним пріоритетом оновленої ЄПС**.

Стабілізація сусідства у розумінні Комунікації має **ТРЬОХ ВИМІРНУ СТРУКТУРУ**:

- ✓ **ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР** – розвиток демократії, належного урядування, реформування сфери юстиції, яка базується на принципі верховенства права та фундаментальних прав, а також широка підтримка громадянського суспільства.
- ✓ **ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР** – підтримка економік та покращення перспектив для місцевого населення. Зокрема повна та ефективна імплементація угод про асоціацію/ПВЗВТ є ключовим пріоритетом та призведе, разом зі здійсненням реформ, до всеохоплюючого наближення відповідних партнерів до міжнародних стандартів, а також законодавства і стандартів ЄС. Це призведе до поступової економічної інтеграції партнерів до внутрішнього ринку ЄС та створення спільного економічного простору.
- ✓ **БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР** – співпраця з питань, пов'язаних з безпекою, зокрема запобігання конфліктам за допомогою раннього попередження, реформування сектору безпеки, взаємодія у сферах боротьби з тероризмом і анти-радикалізації політики. Безпечна та законна мобільність, боротьба з нелегальною міграцією, торгівлею людьми та контрабандою є також пріоритетними.

Водночас ЄПС матиме ключове значення для Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та інших сфер зовнішньої діяльності ЄС.

КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ ОНОВЛЕНОЇ ЄПС:

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПЕРСОНАЛІЗОВАНИЙ ПІДХІД (tailor-made approach) - партнерство з ЄС і кожною з країн-партнерів, що відображає різні амбіції, здібності та інтереси.

Відповідно до Комунікації підхід «**БІЛЬШЕ ЗА БІЛЬШЕ**» був успішним у підтримці реформ у сфері належного урядування, демократії, верховенства права та прав людини де є зобов'язання сторін до здійснення таких реформ. Однак, на думку ЄС, цей підхід не достатньо стимулював до реформування у тих сферах, де не було політичної волі. Тому ЄС має наміри вивчити більш ефективні способи для досягнення цілей реформ в країнах-партнерах, включаючи взаємодію з громадськими, економічними та соціальними акторами.

ФОКУС НА ВИЗНАЧЕНОМУ КОЛІ ПРІОРИТЕТІВ (економічний розвиток та підтримка зайнятості серед молоді, енергетика, безпека та боротьба проти тероризму, міграція тощо).

ГНУЧКІСТЬ – передусім існуючих **фінансових інструментів**, якими оперує ЄПС. Цей принцип має на меті покращити здатність ЄС реагувати на кризові ситуації. Загальний баланс у розподілі коштів на фінансування ЄПС (загалом 15 млрд. у рамках

інструменту ENI на період 2014-2020 рр.) залишається без змін: 2/3 коштів спрямовуватимуться на країни південного сусідства і 1/3 – на потреби країн Східного партнерства. Водночас у рамках кожного регіонального конверту буде запроваджено т. зв. «подушку гнучкості» в обсязі 10% на термінові потреби партнерів (постконфліктне відновлення, підтримка біженців, подолання наслідків криз та надзвичайних ситуацій тощо).

ВИДИМІСТЬ – вдосконалення комунікації щодо ЄПС, а також покращення обізнаності щодо цієї політики та її результатів. Це має включати зміцнення зусиль у сфері стратегічних комунікацій, включаючи відповідну підтримку партнерів, а також підтримку незалежних ЗМІ у сусідстві.

Оцінюючи результати даної ініціативи ЄС, можна говорити про те, що Європейська політика сусідства з самого початку не могла стати ефективним інструментом співробітництва ЄС з усіма своїми державами-сусідами через **різні цілі самих держав-сусідів** у взаємовідносинах з Євросоюзом. Адже, умовно **держави-сусіди ЄС** в рамках Європейської політики сусідства можна розділити на **ДВІ ГРУПИ: 1) партнери на східному кордоні ЄС**, що мають намір і певні перспективи набуття членства в Європейському Союзі у майбутньому; **2) південні сусіди**, що не мають таких намірів та перспектив.

Завдання та цілі політики сусідства пов'язані із розвитком європейської політики безпеки. Збільшення кількості конкурентоспроможних країн поруч з Європейським Союзом являється, на його думку, гарантією миру та безпеки.

4.3. ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА»: АКТУАЛЬНІСТЬ, ПЕРЕДУМОВИ, ЦІЛІ. ЗНАЧЕННЯ «ТЕМАТИЧНИХ ПЛАТФОРМ» В РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА».

Як уже зазначалося, Європейська політика сусідства розділилася на два великих напрями – **південний** та **східний**. Причому рішення про такий поділ було значною мірою політичним. Південний напрям активно лобіювався **Францією**. Результатом такого лобі стало створення Середземноморського Союзу. У відповідь **Швецією** та **Польщею** була висунута спільна ініціатива створення Східного партнерства.

«Східне партнерство», ініційоване **ПОЛЬЩЕЮ** і **ШВЕЦІЄЮ**, офіційно затверджене Європейською Радою **19-20 березня 2009** року та введене в дію на **УСТАНОВЧОМУ САМІТІ «Східного партнерства» 7 травня 2009** р. у **ПРАЗІ**, **спрямоване** на посилення двостороннього та багатостороннього співробітництва Європейського Союзу (ЄС) і східноєвропейськими партнерами та між ними самими.

«Східне партнерство» є новим виміром регіональної співпраці, що передбачає поліпшення зв'язків ЄС із східними сусідами, зокрема з **УКРАЇНОЮ, МОЛДОВОЮ, БІЛОРУССЮ, АЗЕРБАЙДЖАНОМ, ГРУЗІЄЮ** та **ВІРМЕНІЄЮ**.

Східне партнерство **ПЕРЕДБАЧАЄ** можливість **оновлення договірно-правової бази** відносин ЄС із країнами-партнерами **ШЛЯХОМ** заміни угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, **створення** поглиблених та всеохопних **зон вільної торгівлі** (ПВ ЗВТ), **лібералізацію візового режиму** між ЄС та державами-партнерами тощо.

ЗАПОЧАТКУВАННЯ СхП обумовило **розмежування зовнішньополітичних підходів ЄС** до його **відносин із південними та східними сусідами**, які в Європейській політиці сусідства розглядалися до цього за єдиними критеріями. Для України це був позитивний крок, оскільки східні сусіди є європейськими державами, а відтак можуть претендувати на членство в ЄС.

На створення проекту вплинули такі ЧИННИКИ:

- ✓ Європейська політика сусідства не брала до уваги особливості розвитку відносин ЄС з окремими державами-сусідами та потребувала перегляду в напрямку регіоналізації.
- ✓ Попередні спроби Європейського Союзу створити один формат відносин з усіма державами Східної Європи та Чорноморського регіону були невдалими.
- ✓ 8-денна війна між Росією та Грузією у 2008 р. підштовхнула західних політиків та аналітиків більш активно рекомендувати ЄС звернути увагу на схід.
- ✓ Європейський Союз намагався забезпечити стабільність навколо своїх кордонів, а також посилити свій вплив на ті пострадянські країни, які прагнули відійти від авторитаризму та наблизитися до європейських демократичних стандартів.

Тут варто зауважити, що **АКТУАЛЬНІСТЬ** східноєвропейської ініціативи завжди **ВИЗНАЧАЛАСЯ** міжнародними геополітичними реаліями, а також динамічністю процесу демократизації пострадянських країн цього регіону. **Підвищення уваги до східного напрямку ЄПС** було **ЗУМОВЛЕНО** рядом проблем у регіоні. **ПО-ПЕРШЕ**, саме в цей період виникають проблеми з постачанням газу з Росії до Європи, що було пов'язано з проблемами у відносинах між Росією та Україною. У цьому зв'язку Росія намагається набути контроль над поставками природного газу Центральної Азії. **ПО-ДРУГЕ**, посилюється переслідування опозиції в Білорусі у зв'язку з перевиборами Президента Лукашенка. **ПО-ТРЕТЄ**, збройний конфлікт в Грузії, пов'язаний з суперечками між Грузією та Росією стосовно Південної Осетії та Абхазії. **ПО-ЧЕТВЕРТЕ**, невирішеними залишилися проблеми в Нагірному Карабасі та Придністров'ї.

Тогочасні політичні реалії свідчили, що ЄС поступився своєю східною політикою на користь зовнішньополітичних інтересів Російської Федерації, яка різними способами намагалася відновити і посилити свій вплив на країни Східної Європи.

В умовах, коли Європейський Союз почав втрачати контроль над східним виміром своєї зовнішньої політики, **внесена Польщею та Швецією ініціатива** щодо створення Східного партнерства в 2008 році **здобула необхідну підтримку** серед європейських еліт, позаяк сприймалася як дієвий спосіб корекції ситуації.

Намагаючись утримати східних сусідів в орбіті своїх інтересів, **Євросоюз почав розглядати Східне партнерство** як можливість зміцнення державності й територіальної цілісності запрошених до участі в ньому країн на засадах європейської солідарності.

ЦІЛЯМИ Східного партнерства стали:

- ✓ сприяння політичному та економічному наближенню партнерських країн до ЄС;
- ✓ підтримка безпеки та стабільності;
- ✓ встановлення партнерських стосунків між організаціями громадянського суспільства та урядами країн;
- ✓ підтримка процесу реформ східноєвропейських країн,
- ✓ створення зони вільної торгівлі з країнами,
- ✓ встановлення (лібералізація) безвізового режиму,
- ✓ активізація співпраці в економічній, енергетичній галузях (енергетична безпека), у сферах культури, освіти та охорони навколишнього середовища.

Для роботи в рамках СхП, Європейська комісія запропонувала партнерам **ЧОТИРИ ТЕМАТИЧНІ ПЛАТФОРМИ** – з питань демократії та належного управління, **контактів між людьми, енергетичної безпеки та економічної інтеграції**. **МЕТА** тематичних платформ – **обмін інформацією та досвідом** країн-партнерів у контексті здійснення реформ та перетворень. Вони також **сприяють налагодженню безпосередніх зв'язків** між експертами країн-партнерів та держав-членів ЄС. **ЗАСІДАННЯ** кожної з тематичних платформ відбуваються, **щонайменше, один раз на рік**. Платформи є **підзвітними** щорічним зустрічам міністрів закордонних справ. У рамках кожної тематичної платформи **приймаються** робочі програми на наступний період (на рік).

Перші засідання стосовно цих платформ відбулися у червні 2009 р. У рамках «Східного партнерства» здійснюються також проекти щодо боротьби проти змін клімату, транспортної сфери, енергетики, політики з охорони довкілля, обміну студентами.

Наразі **ДПОТЬ** такі **ТЕМАТИЧНІ ПЛАТФОРМИ**:

1. «ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙ І НАЛЕЖНЕ УРЯДУВАННЯ». Розглядає питання демократії та прав людини; юстиції та внутрішніх справ; безпеки та стабільності. **Куратором** платформи з української сторони визначене Міністерство юстиції України.

2. «ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА РИНКОВІ МОЖЛИВОСТІ». Розглядає питання торгівлі; фінансового сектора, сільського господарства, малих та середніх підприємств; гармонізації цифрових ринків. **Куратором** платформи з української сторони визначене Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

3. «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ, ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ, ДОВКІЛЛЯ ТА ЗМІНА КЛІМАТУ». Розглядає питання підтримки розвитку інфраструктури, взаємозв'язків та диверсифікації постачань енергоносіїв; гармонізації політик у сфері довкілля і зміни клімату. **Куратором** платформи з української сторони визначене Міністерство енергетики та захисту довкілля України.

4. «МОБІЛЬНІСТЬ І МІЖЛЮДСЬКІ КОНТАКТИ». Розглядає питання культури та молоді; освіти, науки досліджень та інновацій; міграції та інтегрованого управління кордонами. **Куратором** платформи з української сторони визначений профільний підрозділ Секретаріату Кабінету Міністрів України.

4.4. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО». САМІТИ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА»

1) «Східне партнерство» є **більш гнучким інструментом**, оскільки не просто охоплює шість країн Східної Європи і Південного Кавказу, а й може розвиватися з урахуванням потреб, можливостей та досягнень кожної з країн-партнерів.

2) «Східне партнерство» **стосується** більш пов'язаної між собою групи країн, які **не є членами ЄС**, але **мають** подібні політичні, економічні й соціальні інтереси, пов'язані з пострадянським минулим.

3) **КЛЮЧОВИМ АСПЕКТОМ** «Східного партнерства» є **ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ**, тобто диференційований підхід до кожної країни-партнера, залежно від успішності просування внутрішніх реформ і розвитку відносин з ЄС на шляху європейської інтеграції.

4) «Східне партнерство» доповнене ще й **ПРИНЦИПОМ СПІЛЬНОСТІ**, який полягає у **встановленні взаємних прав та обов'язків** Євросоюзу і країн-партнерів, що позитивно впливає на поглибленні взаємодії сторін.

5) У «Східному партнерстві» **передбачається укладання нових договірних рамок** поступово з усіма країнами-партнерами, тобто **угод про асоціацію**, включаючи угоди про глибокі та всеохоплюючі зони вільної торгівлі для тих країн, які прагнуть і готові брати на себе відповідні далекосяжні зобов'язання з ЄС. **Кожна країна-партнер може розраховувати** на поглиблення політичної співпраці й економічної інтеграції з ЄС.

6) **Цілі** політики Східного партнерства **досягаються** як на **ДВОСТОРОННЬОМУ**, так і **БАГАТОСТОРОННЬОМУ** рівні шляхом регіонального співробітництва. Тобто **передбачається** одночасне збереження динаміки розвитку двосторонніх взаємин між країною-партнером і ЄС, а також поглиблення взаємин між самими східними партнерами. **ДВОСТОРОННІЙ РІВЕНЬ** передбачає поглиблення співпраці ЄС з конкретним партнером **ПО ПРОГРАМІ**, зокрема – Програмі Всеохопної інституційної розбудови і Програмі регіонального розвитку. Таке поглиблення досягається завдяки співробітництву сторін з актуальних питань суспільного розвитку (спрощення візового режиму, реалізації економічних проектів, надання технічної допомоги), а також шляхом укладання угод нового покоління – угод про асоціацію.

На **БАГАТОСТОРОННЬОМУ РІВНІ** передбачено інтенсивне регіональне співробітництво між 6-ма державами-партнерами та ЄС. У **довгостроковій перспективі** в результаті такого співробітництва **планується** запровадити **зону вільної торгівлі** – Економічне співтовариство сусідства на зразок Європейського економічного простору, що охоплює держав-членів ЄС та Європейської асоціації вільної торгівлі. **Разом із тим суттєві відмінності між державами-партнерами**, у тому числі в їх планах щодо членства в Союзі, значно послаблюють їх взаємодію в рамках Східного партнерства.

7) На відміну від ЄПС, «Східне партнерство» **НЕ ОБМЕЖУЄТЬСЯ СУСІДСЬКИМИ ВІДНОСИНАМИ** і має на меті сприяння країнам-партнерам у наближенні до стандартів ЄС. Така **мета досягається** шляхом реалізації процесів інтеграції країни-партнера до ЄС по **ОКРЕМИХ СФЕРАХ**: економічна інтеграція, енергетична інтеграція, наближення регуляторних норм, правова апроксимація, адміністративне реформування тощо. Це є **найбільшим стимулом** для країн-партнерів, стратегічною метою яких є набуття членства в ЄС.

8) «Східне партнерство» **передбачає ЗБІЛЬШЕНЕ ФІНАНСУВАННЯ** порівняно з тим, що надається у рамках ЄПС.

9) «Східне партнерство» **передбачає ОРГАНІЗАЦІЙНУ СТРУКТУРУ**. Зустрічі глав держав або урядів (**САМІТИ**) країн-учасниць «Східного партнерства» **проводяться кожні два роки**. З часу започаткування ініціативи відбулося **П'ЯТЬ САМІТІВ**. Шостий саміт запланований у 2021 році. За результатами Самітів ухвалюються спільні заяви. «Східне партнерство» також запроваджує **зустрічі (засідання) міністрів закордонних справ** країн-членів ЄС і країн-партнерів **кожного року**²⁴, **міністерські конференції** в окремих галузях, регулярні **зустрічі по чотирьох тематичних платформах** («Демократія, належне управління та стабільність», «Економічна інтеграція та узгодження зі стратегіями ЄС», «Енергетична безпека», «Контакти між громадянами»), а також **роботу колегій для підтримки роботи платформ** у конкретних сферах, формат і учасники яких мають визначатися відповідно до потреб.

Крім того, на виконання домовленостей П'ятого Саміту СхП (24.11.2017) та за активної підтримки Комісара ЄС з питань торгівлі С. Мальмстрьом були **ЗАПОЧАТКОВАНІ** неформальні Міністерські зустрічі в форматі ЄС – країни-учасниці ПВ ЗВТ²⁵ (ТРИО – Україна-Молдова-Грузія). **ПЕРША** зустріч відбулася у Брюсселі **20.09.2018** р. Враховуючи ефективність такого формату співпраці, українська сторона запропонувала зробити ці зустрічі регулярними. Ця ініціатива була підтримана також Молдовою і Грузією. **ДРУГА** зустріч відбулася у Києві **21.05.2019** р. у розширеному форматі за участі експортерів з трьох країн. Наступна зустріч попередньо планується протягом року у Тбілісі.

У **2011** р. запроваджено **Парламентську асамблею – ЄВРОНЕСТ** (Euronest)²⁶, до складу якої входять депутати Європейського парламенту та законодавчих органів держав-партнерів.

У **2009** р. запроваджено **ФОРУМ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**, що об'єднує **неурядові організації країн Східного партнерства**. **16-17 листопада 2009** р. у Брюсселі відбулося **установче засідання Форуму**. У заході взяли участь представники близько 200 неурядових організацій та дослідницьких центрів з країн ЄС та країн-партнерів. **ЗУСТРІЧІ** ФГС у форматі **пленарних засідань** відбуваються **щонайменше раз на рік**.

²⁴ **Засідання міністрів закордонних справ** присвячені оцінці досягнутого прогресу та обговоренню перспектив подальшого розвитку Східного партнерства. Відбувається політичне схвалення основних цілей та робочих програм діяльності багатосторонніх тематичних платформ Східного партнерства.

²⁵ **ПВ ЗВТ** – Поглиблена і всеохопна зона вільної торгівлі

²⁶ У **Парламентській асамблеї** Україна представлена Постійною делегацією Верховної Ради України.

Діяльність ФГС організована за принципом тематичних платформ багатостороннього виміру Східного партнерства. У рамках ФГС створено тематичні робочі групи, які працюють паралельно з відповідними міжурядовими тематичними платформами. На сьогодні у рамках ФГС діють П'ЯТЬ РОБОЧИХ ГРУП: 1) «Демократія, права людини, належне врядування та стабільність»; 2) «Економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС»; 3) «Навколишнє природне середовище, зміна клімату та енергетична безпека»; 4) «Міжлюдські контакти»; 5) «Соціально-трудова політика та соціальний діалог». Засідання робочих груп проводяться один раз на рік в Брюсселі і обговорюють спільні цілі і заходи, які були висунуті відповідними структурами робочих груп в країнах СхП. Представники РГ регулярно беруть участь у засіданнях експертних панелей багатосторонніх платформ СхП.

У подальшому архітектура багатосторонньої співпраці доповнилась Конференцією регіональних та місцевих органів влади СхП (CORLEAP), а також Бізнес-форумом Східного партнерства.

10) «Східне партнерство» запроваджує ПРОГРАМУ КОМПЛЕКСНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ (Comprehensive Institution-Building Programme), яка має бути зосереджена на вдосконаленні адміністративної спроможності в усіх відповідних галузях співпраці шляхом виявлення слабких місць через проведення підготовки, надання технічної підтримки і допомоги.

11) У рамках програми «Східне партнерство» передбачається укладення пактів «МОБІЛЬНІСТЬ І БЕЗПЕКА», які мають сприяти пересуванню людей. Це має здійснюватися шляхом правового полегшення поїздок до ЄС з одночасним збільшенням зусиль щодо подолання корупції, організованої злочинності й нелегальної міграції. Остаточною метою у довгостроковій перспективі є досягнення безвізового режиму пересування в межах усіх країн-партнерів.

12) «Східне партнерство» приділяє значну увагу питанням енергетичної безпеки в країнах-партнерах і в ЄС та посилює співпрацю щодо діяльності із захисту навколишнього середовища і клімату. В енергетичному сегменті ця ініціатива передбачає належні зміни законодавства, технічну й нормативно-технологічну адаптацію енергетичного простору України до європейського.

13) «Східне партнерство» сприятиме розвитку програм, спрямованих на соціально-економічний розвиток країн-партнерів, зокрема у напрямі подолання гострих соціально-економічних розбіжностей між цими країнами. Передбачається також, що воно зміцнюватиме соціально-культурні контакти.

14) «Східне партнерство» не передбачає чіткої процедури моніторингу його реалізації, але відповідно до його організаційної структури міністри закордонних справ держав-членів ЄС і східних партнерів на щорічних засіданнях розглядають прогрес і визначають подальші напрями розвитку політики. При цьому щодо відповідної країни-партнера вони можуть приймати лише політичні рекомендації, які не породжують жорстких зобов'язань. Крім того, до цього процесу залучаються Євронет та Форум громадянського суспільства, які здійснюють незалежне оцінювання політико-правовим перетворенням у державах-партнерах та можуть також надавати відповідні рекомендації

ДРУГИЙ САМІТ «Східного партнерства», який відбувся 29-30 вересня 2011 р. у ВАРШАВІ, визначив ПРИНЦИП «БІЛЬШЕ ЗА БІЛЬШЕ» (чим більший прогрес країн-партнерів у здійсненні реформ, тим більшу підтримку вони отримують з боку ЄС, тобто – підтримка з боку ЄС є диференційованою та пропорційною до обсягів реформ у країнах-адресатах східної політики) як ОСНОВУ розбудови відносин між ЄС та країнами-партнерами. У СПІЛЬНІЙ ЗАЯВІ, схваленій державами-членами ЄС та країнами-партнерами за підсумками Варшавського саміту, зазначається, «темپ реформ визначатиме інтенсивність співробітництва і партнери, що найбільш активно впроваджуватимуть реформи, отримуватимуть більшу користь від своїх відносин з Європейським Союзом, у тому числі через більш тісну політичну асоціацію, глибшу

поступову економічну інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС та підвищену підтримку з боку ЄС».

Про стан відносин ЄС з країнами-сусідами свідчать результати **ТРЕТЬОГО САМІТУ «Східного партнерства»**, який відбувся у **ВІЛЬНЮСІ** в листопаді 2013 р. Ці результати для країн «Східного партнерства» були різними.

Зокрема, відбулося **технічне парафування угоди про асоціацію Грузії з ЄС**. Досягла конкретних результатів на саміті і **МОЛДОВА**. Вона **парафувала угоду про асоціацію з ЄС**. Для країни це **важливий момент**, оскільки через зближення з ЄС вона, як і Україна, опинилася під **економічним тиском Росії**. Москва, посиляючись на порушення санітарних норм, у вересні 2013 р. заборонила імпорт молдавського вина. Але на відміну від України, Молдова отримала конкретну допомогу з боку ЄС, який у відповідь на економічний тиск Росії невдовзі зняв обмеження на ввезення вина з Молдови. ЄС допомагає Молдові позбутися економічної залежності і від російського газу. Зокрема, У серпні 2013 р. розпочалося будівництво газогону, який поєднає Молдову і Румунію. Більшу частину витрат на цей проект взяли на себе Єврокомісія та уряд Румунії.

Негативним результатом саміту експерти вважають відмову від парафування угоди про асоціацію ВІРМЕНІЇ. Під тиском Росії керівництво країни, не попередивши європейських партнерів, ухвалило рішення про приєднання до Митного союзу.

Відсутнім був повноцінний діалог ЄС з **БІЛОРУССЮ**. Брюссель у **жовтні 2013 р.** ще **на рік** подовжив дію **санкцій проти керівництва країни** (більше двохсот білоруських посадовців) через порушення прав людини у Білорусі та продовження політичних репресій.

Натомість ЄС з оптимізмом дивиться на розвиток зв'язків з **АЗЕРБАЙДЖАНОМ**. Азербайджан ніколи не вів переговори про асоціацію з ЄС і не збирається вступати до Митного союзу. **Головний акцент** у відносинах з Баку робиться на **енергетиці**. У **червні 2013 р.** було ухвалено рішення про будівництво **Трансадриатичного газогону**, який мав, у майбутньому, через Туреччину, Грецію і Албанію поєднати Європу з газовими родовищами Азербайджану (**введено в експлуатацію у листопаді 2020**).

Під час саміту у Вільнюсі також **планувалося підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС**, проте 21 листопада 2013 р. Кабінет Міністрів призупинив процес підготовки до укладання угоди про асоціацію з ЄС.

Підписання угод про асоціацію з ЄС для України, Молдови та Грузії в 2014 р. стало додатковим мотивуючим фактором для посилення інтеграційних процесів, що природньо вплинуло на посилення неформального розподілу держав-партнерів на два табори в залежності від рівня співпраці з ЄС: три «асоційовані» та решта партнерів з диференційованим рівнем участі. У свою чергу, це вплинуло на подальше зменшення ефективності діяльності інституційної бази СхП, яка розрахована виключно на всі шість партнерів.

Цілком логічно, що доцільність видозміни завдань і пріоритетів СП вкотре почали активно обговорювати після **анексії Криму та російсько-українського конфлікту**, підтримки Росією збройних і терористичних угруповань на сході України, створення тут зони «замороженого конфлікту», що є прямою загрозою безпеці східних країн-членів ЄС.

ЧЕТВЕРТИЙ, РИЗЬКИЙ САМІТ східного партнерства відбувся **21 - 22 травня 2015 року** у Ризі. На саміті **передбачено** форум громадянського суспільства країн «Східного партнерства», зустрічі журналістів з керівникам країн-учасниць і зустрічі ділових кіл.

Учасниками саміту була прийнята **ПІДСУМКОВА ДЕКЛАРАЦІЯ**. Вона складається із **30 пунктів**. Більшість пунктів – загальні фрази щодо співпраці, безпеки в регіоні, розвитку співпраці. Було позитивно сприйнято спрощення візового режиму із Білоруссю, Вірменією та Азербайджаном. У декларації однозначно була висловлена **підтримка територіальної цілісності України**. Україні буде надана фінансова допомога

у розмірі 1,8 млрд дол. Візовий режим буде скасовано лише після висновків спеціальної комісії, що зробить доповідь щодо виконання Україною другої частини вимог.

Саміт у Ризі не приніс відповідей на питання, яким чином буде далі розвиватися східна політика Європейського Союзу. І думки про кризу Східного партнерства не є новими, адже помітна велика розбіжність серед країн партнерів в питанні самого курсу їх зовнішньої політики. Учасники Ризького саміту підтвердили «суверенне право кожного з партнерів на вільний вибір рівня амбіцій і цілей, до яких вони прагнуть у своїх відносинах з ЄС».

Загалом для **України, Молдови та Грузії результати саміту**, якщо оцінювати реально можливі рішення, стали **досить непоганими**. У документі питання скасування віз стояло на порядку денному, і після позитивних висновків Європейської комісії вже **із 11 червня 2017 року** громадяни всіх **трьох країн-підписантів** Угоди про асоціацію користуються можливістю короткострокового (90 діб) безвізового в'їзду в країни ЄС.

П'ЯТИЙ, БРЮССЕЛЬСЬКИЙ САМІТ Східного партнерства пройшов **24-25 листопада 2017 року** у Брюсселі. Саміт **проходив у ситуації глибокої кризи всередині ЄС**, а також на тлі помітного **загострення стосунків України** з деякими державами Європейського Союзу – насамперед **Польщею та Угорщиною**. Європейська «східна політика», і ширше – зовнішня та безпекова політика ЄС взагалі – дедалі більше виявляється неспроможною, невідповідною сучасним геополітичним реаліям.

На момент проведення саміту вже четвертий рік продовжувався збройний конфлікт на Донбасі, що виник і відбувається внаслідок російської агресії, територію Криму окуповано. Однак **російська агресія проти України та її наслідки**, якщо і згадуються в межах «східної політики» ЄС, то тільки в узагальненому вигляді, **як один з конфліктів на пострадянському просторі**, тобто в **одному ряду із «замороженими»** (з періодичними збройними загостреннями) конфліктами в **Грузії, Молдові**, а також **Нагорному Карабаху**. Така позиція не може задовольнити Україну. Ситуація на Донбасі є не «замороженим», а гарячим збройним конфліктом.

На форумі була розглянута та схвалена **РЕЗОЛЮЦІЯ**, у якій по положенням щодо підтримки «незалежних **російських ЗМІ**» та про їх «присутність в інформаційному просторі» країн-партнерів, після низки переговорів була досягнута **домовленість** про те, що вони не поширюватимуться на Україну та Грузію.

У схваленій **ПІДСУМКОВІЙ ДЕКЛАРАЦІЇ саміту СхП** міститься **натяк** на можливу присутність миротворців на східному Донбасі. За підсумками саміту Вірменія підписала з ЄС угоду про всеосяжне партнерство.

Останніми роками **Україна, Грузія і Молдова** просувають **ініціативу** щодо виокремлення країн-підписантів асоційованих угод з ЄС у **ГРУПУ СХП+ або АСОЦІЙОВАНЕ ТРІО**. Цей підхід знаходить дедалі ширшу підтримку серед держав-членів ЄС та в його інституціях.

Цікавою ініціативою, яка власне відображає диференційований підхід, є **неофіційний позиційний документ литовської делегації в Європейській народній партії «СТРАТЕГІЯ ТРІО 2030»**, оприлюднений у **жовтні 2019 р.** Вказана пропозиція вбачає перспективним запровадження **«ПРОЦЕСУ ТРІО»** щодо **України, Грузії та Молдови**. При цьому, в **документі пропонується**, що ЄС має сприяти підтримці трьох країн з боку дружніх держав-членів ЄС. У цьому контексті йдеться про створення **Групи підтримки ЄС для Тріо** з числа держав, які братимуть участь у щорічних самітах лідерів (Annual Leaders' Summit). **Україна, Грузія та Молдова матимуть можливість** приєднатись до головних політик ЄС у сфері МСБ, доступу до внутрішнього ринку, цифрового порядку денного, інвестицій, інфраструктурних проектів тощо.

У **квітні 2020 р.** Парламентська асамблея **ЄВРОНЕСТ** ухвалила **резолуцію**, в якій закликала Євросоюз прийняти «Стратегію Тріо Плюс 2030». Серед іншого вказується, що до аналогічних умов співпраці з ЄС також може бути долучена **Вірменія у форматі «Тріо +1»**, зважаючи на значні демократичні процеси в країні.

АСОЦІЙОВАНЕ ТРІО²⁷ було створене 17 травня 2021 року в Києві шляхом підписання спільного меморандуму між міністрами закордонних справ Грузії, Молдови та України. 24 червня 2021 року міністри закордонних справ Грузії, Молдови та України здійснили перший спільний візит до столиці Європейського Союзу – Брюсселя, де представили формат «Асоційованого тріо» представникам ЄС. Зокрема, обговорювали європейську інтеграцію трьох країн, подальшу лібералізацію торговельних відносин, а також нові перспективні напрями секторальної співпраці з ЄС, зокрема в галузі реалізації Європейського зеленого курсу та цифрового переходу.

19 липня 2021 року пройшов САМІТ Асоційованого ТРІО в Батумі за участю глав трьох держав і президента Європейської Ради Шарля Мішеля. Під час зустрічі Президент Грузії Саломе Зурабішвілі, Президент Республіки Молдова Мая Санду та Президент України Володимир Зеленський підписали БАТУМСЬКУ ДЕКЛАРАЦІЮ, в якій вони підтвердили свою відданість продовженню реформ, передбачених угодами про асоціацію з ЄС і наголосили, що «надання європейської перспективи трьом асоційованим партнерам стане потужним стимулом та надасть поштовх для ще глибших та більш широких реформ». Також Володимир Зеленський запропонував Шарлеві Мішелю винести питання європейської перспективи на розгляд Європейської Ради.

Координуючи разом свої дії, Грузія, Молдова й Україна прагнуть розширити можливості угод про асоціацію, сприяти секторальному зближенню з ЄС (транспортне співробітництво, зелений курс, юстиція та внутрішні справи, стратегічні комунікації, охорона здоров'я, безпека та оборона) та поступовій інтеграції до Внутрішнього ринку Європейського Союзу.

ПАНДЕМІЯ коронавірусу внесла свої корективи у проведення політичних заходів СхП найвищого рівня. Саміт, який за нормальних умов мав відбутися в червні 2020 р. за головування Хорватії в Раді ЄС, спочатку був перенесений на час головування Португалії у березні 2021 р., а нині відомо про його чергове перенесення на осінь 2021 р.

Крім організаційних рішень щодо перенесення, спровокованих пандемією, додалися негативні політичні трансформації, що відбулися у країнах регіону в другій половині 2020 р. (політичні кризи в Білорусі, Грузії та Молдові, азербайджансько-вірменська війна). Такі прояви не створюють позитивне тло для формування перспективного порядку денного чергового саміту СхП.

Однак доволі позитивно можна оцінити численні спроби очільників зовнішньополітичних відомств України, Грузії та Молдови протягом 2018-2021 рр. формувати спільну позицію щодо визначення нового горизонту Східного партнерства та його фінансових рамок.

Шостий саміт Східного партнерства цього року має підбити підсумок змін у цьому регіоні протягом минулих років та підтвердити курс України, а також Грузії і Молдови, на європейську інтеграцію та майбутнє членство в ЄС.

Сьогодні в політичному середовищі тривають активні дискусії щодо результативності й актуальності зовнішньополітичної співпраці ЄС у форматі Східного партнерства з країнами східноєвропейського регіону. Значною мірою це пояснюється відсутністю уніфікованого розуміння змісту та призначення ініціативи, а відтак – ефективності її впровадження. Загалом виокремлюються два підходи у визначенні функціональності Східного партнерства для зовнішньої політики ЄС і системи міжнародних відносин загалом. В одному випадку ця ініціатива трактується як цілком автономний від східної політики ЄС напрям діяльності, що є самодостатнім механізмом повноцінної інтеграції до Євросоюзу, а в іншому – як складова Європейської політики сусідства (ENP/ЄПС). Західні політики здебільшого дотримуються останнього підходу, наприклад, канцлер Німеччини А. Меркель під час саміту Східного партнерства в Ризі

---

²⁷ Асоційоване тріо – тристоронній формат посиленої співпраці між Грузією, Молдовою та Україною щодо інтеграції до Європейського Союзу (ЄС).

закликала «**не будувати надій, які не можуть збутися**», акцентуючи тим самим увагу на тому, що СП не гарантує членства в Європейському Союзі. Також і в підсумковій Декларації заходу чітко зафіксовано, що Східне партнерство є частиною Європейської політики сусідства, тобто не передбачає автоматичної перспективи членства в ЄС.

За час роботи вказаних **багатосторонніх майданчиків**, а також з урахуванням політичних трансформацій у регіоні Східного партнерства стали помітними **СЛАБКІ МІСЦЯ** у роботі зазначеного виміру СхП. Зокрема, небажання Євросоюзу визнавати перспективу членства в ЄС за трьома державами-партнерами, які заявляли про такі амбіції, а також наявність значних політичних розбіжностей у позиціях шести партнерів призводили до послаблення вироблення спільних позицій. Декларації самітів, які можна вважати головними політичними дороговказами розвитку СхП, мали вигляд рафінованих маніфестів з малозмістовною дипломатичною мовою, що не дозволяло розгледіти реальні обриси східного виміру Європейської політики сусідства. Особливо різниця між очікуваннями партнерів та пропозицією з боку ЄС проявилася після російської агресії в Україні.

Загалом багатосторонній формат був не надто цікавим для переважної більшості держав-партнерів, оскільки за динамікою та ресурсним наповненням значно програвав двосторонньому рівню співпраці з ЄС.

Контрольні запитання

1. Поясніть, в чому полягає суть Європейської політики сусідства (мета її розроблення, завдання, масштаб поширення тощо).
2. Висловіть думку щодо того, з чим була пов'язана подальша еволюція поглядів лідерів ЄС щодо формування та пріоритетів «Європейської політики сусідства».
3. Охарактеризуйте чинники, які вплинули на створення проекту «Східне партнерство».
4. Визначте особливості проекту «Східне партнерство».
5. Охарактеризуйте напрями, за якими Європейський Союз проводить свою політику в межах проекту «Східного партнерства».

ЛЕКЦІЯ 5. ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Загальна характеристика інституцій ЄС.
2. Основні інституції Європейського Союзу.
3. Допоміжні органи та агенції.

5.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУЦІЙ ЄС

Основними дійовими особами європейської інтеграції є головні органи Спільноти, які в договорах зветься «інституціями». Інституційна база ЄС спрямована на просування та захист своїх цінностей, цілей та інтересів, інтересів своїх громадян та інтересів своїх країн-членів. Налагоджена структура також сприяє забезпеченню узгодженості, ефективності та постійності політики та дій ЄС.

Засновники Європейських Спільнот **СПОЧАТКУ ПЛАНУВАЛИ** віддати перевагу інституційній системі, яка могла б **відображати склад держав-членів у законодавчому органі** (виборній асамблеї), у **виконавчому органі** (який віддзеркалював би рівновагу сил усередині цієї асамблеї) та в **судовому органі** (який розглядав би всі спори щодо застосування права Європейських Спільнот); всі інституції Європейських Спільнот мають бути незалежними від органів національної влади держав-членів і розміщуватися в одному місці на території Європейських Спільнот.

Однак були деякі міркування політичного й історичного характеру, які перешкодили практичному втіленню цих планів. Зокрема, впровадження такої широкомасштабної програми неодмінно викликало б передання Європейським Спільнотам значної частини суверенітету держав-членів. Крім того, держави-члени цілком втратили б контроль за функціонуванням таких інституцій або навіть контакт із ними. Зникла б також будь-яка можливість урахувати національні інтереси в процесі прийняття Європейськими Спільнотами рішень.

Базова інституційна «четвірка» Спільноти – Комісія, Рада, Європейський Парламент, Суд – була створена в 1950-х рр. Свого часу **установчі договори** Європейської спільноти (Паризький договір 1951 р., Римські договори 1957 р.) та їх успішні реформи (Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір 1992 р., Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р.) – **надали цим інститутам досить широкі законодавчі, виконавчі та судові повноваження.** Нарешті, прийнятий в **2007 р. Лісабонський договір** (набув чинності 1 грудня 2009 р.), **завершив модернізацію політичної системи ЄС,** привівши інституційну та правову системи Союзу у відповідність до масштабу та глибини інтеграції. Крім того, ряд інституційних реформ привів до **утворення високорозвиненої системи правил і процедур,** які обумовлюють порядок використання цих повноважень інститутами ЄС. На думку експертів, Європейський Союз має найбільш формалізований та складний набір правил і норм прийняття рішень серед відомих в світі політичних систем.

Розроблена інституційна система Європейського Союзу набула таких **ОСОБЛИВОСТЕЙ** (характерних рис), як суміщення функцій, поліцентричність структури, розподілена лояльність та розподіл влад.

СУМІЩЕННЯ ФУНКЦІЙ. Три найважливіші інституції ЄС – **Європейська Комісія, Рада ЄС та Європарламент** наділені функціями різного характеру, які не можуть бути чітко пристосовані до традиційного розмежування між законодавчими, виконавчими, судовими та контрольно-наглядовими органами. Наприклад, хоча Комісія традиційно розглядається як виконавчий орган ЄС, вона суміщає всі функції.

ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ СТРУКТУРИ. Це означає, що **інституції ЄС дислоковані не в одному місці,** а у декількох, хоча **центр** їх ваги незмінно знаходиться у **Брюсселі.** Таке розташування дещо ускладнює процес європейського управління, проте, з іншого боку, воно надає іншим важливим центрам ЄС можливість робити свій внесок у розбудову Європи.

РОЗПОДІЛ ВЛАДИ. СУТЬ застосовуваного в ЄС **принципу розподілу влади** полягає в тому, що, з **одного боку,** він забезпечує повну незалежність між собою законодавчих, виконавчих і судових органів ЄС, а з **іншого** – допускає суміщення цими органами законодавчої, виконавчої та судової функцій.

Функціонування Європейського Союзу як масштабного міждержавного утворення забезпечується величезною кількістю найрізноманітніших інституцій, до яких належать традиційні органи типу парламенту, суду, різного роду установи й відомства типу Європолу, агентства типу Європейського агентства з питань навколишнього середовища, мережі спостережень та інформації тощо.

Очевидно, що досить важко в такій різноманітності інституцій ЄС зрозуміти призначення кожної з них, розібратися в особливостях їх побудови та діяльності, взаємодії і та ін. Тому, для легшого сприйняття різноманітності інституцій ЄС пропонується їх **УМОВНИЙ ПОДІЛ** на **основні та допоміжні.**

5.2. ОСНОВНІ ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Відповідно до статті 13 Договору про Європейський Союз, існує **7 (ОСНОВНИХ)** інституцій у ЄС: **1.** Рада ЄС; **2.** Європейський Парламент; **3.** Європейська Комісія; **4.** Суд

Європейського Союзу та Суд першої інстанції; **5.** Рахункова Палата? (Суд аудиторів?); **6.** Європейська Рада; **7.** Європейський центральний банк.

ОКРЕМО функціонують **КОНСУЛЬТАТИВНІ** органи: Економічний і соціальний комітет; Комітет Регіонів.

Кожна установа діє у межах своєї компетенції, наданої Договорами відповідно до процедур, умов та цілей, визначених у них.

УНІКАЛЬНІСТЬ інституційної структури Європейського союзу полягає у наступному:

- ✓ пріоритети ЄС визначаються Європейською радою, яка об'єднує лідерів на національному рівні та на рівні ЄС;
- ✓ безпосередньо обрані депутати Європарламенту представляють європейських громадян у Європарламенті;
- ✓ інтереси ЄС загалом просуваються Європейською комісією, члені якої призначаються національними урядами;
- ✓ уряди захищають національні інтереси своєї країни в Раді Європейського Союзу.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА є найвищим органом ЄС, визначає загальний політичний напрямок ЄС, але не має повноважень приймати закони. Її було **створено в 1974 році, як головний політичний орган**. Європейська Рада **отримала формальний статус** згідно з **Маастрихтським договором 1992 року**, який закріпив її основну функцію як «визначення політичного спрямування та пріоритетів Європейського Союзу». **З 1 грудня 2009 року, згідно з Лісабонським договором, Європейська Рада стала повноправною інституцією ЄС з чітко визначеною роллю.**

Європейська Рада є «архітектором» європейської конструкції. Вона надає Союзові необхідного імпульсу для розвитку, визначає для нього загальні політичні настанови та розв'язує найважливіші проблеми структурного характеру. Статус Європейської Ради визначено у статті 4 Договору про ЄС. Європейська Рада – це передусім форум для вільного та неформального обміну думками між лідерами держав-членів. Слід відзначити, що глави держав або урядів не ухвалюють правових актів, які були б офіційно обов'язковими для держав-членів. Дискусії, що відбуваються між ними, приводять до оприлюднення декларацій, які містять настанови та загальні директиви для майбутніх дій Спільноти.

Європейська Рада **СКЛАДАЄТЬСЯ** з **глав держав і урядів** країн-членів ЄС. **Членами** Європейської ради є також його Голова і Голова Єврокомісії. На засіданні може бути присутній Президент Європейського Парламенту. Рада **ЗБИРАЄТЬСЯ** чотири рази на рік (за **особливих обставин** протягом одного-двох тижнів може скликатись **позачергова**, так звана **надзвичайна Європейська Рада**) для обговорення актуальних питань діяльності Союзу. Вона надає Європейському парламенту доповідь про хід кожного засідання і **щорічний письмовий звіт** про результати своєї діяльності.

Згідно **Лісабонського договору** запроваджено **посаду Президента** Європейської ради, який **обирається** кваліфікованою більшістю. **ТЕРМІН** дії його **повноважень** становить **2,5 роки**, який може бути продовжений один раз.

19 листопада 2009 року Європейська Рада вирішила, що її **ПЕРШИМ** президентом в рамках Лісабонського договору стане **ГЕРМАН ВАН РОМПЕЙ**, екс-прем'єр-міністр Бельгії (**закінчення повноважень 30 листопада 2014**). **30 серпня 2014 року** Головою Європейської Ради був обраний **ДОНАЛЬД ТУСК**, який вступив на посаду 1 грудня 2014 (**закінчення повноважень 30 листопада 2019**). **З 1 грудня 2019 р.** посаду займає колишній прем'єр-міністр Бельгії **ШАРЛЬ МІШЕЛЬ**.

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ: 1) Вироблення генеральної лінії політичної інтеграції (основна місія Європейської ради); 2) визначає основні стратегічні напрями розвитку ЄС.

Ухвалені Європейською Радою **РІШЕННЯ** або **РЕЗОЛЮЦІЇ** за своєю природою є суто **політичними** й **загальними**. Це означає також, що вони **не наділені хоч якоюсь юридичною силою**, яка була б підставою для їх реалізації як правових актів. Саме з причини відсутності у цих рішеннях і резолюціях правової природи вони **не є предметом судового розгляду**. З іншого боку, щоб бути ефективними, у певних випадках вони **можуть бути «трансформовані» в обов'язкове законодавство** (тобто набути форми і змісту таких правових актів, як постанова, директива чи рішення). У таких випадках політичні рішення чи декларації ЄР «вступають» у законотворчий процес, який має два етапи – політичний та юридичний. Після успішного проходження цих етапів за встановленими процедурами політичні рішення чи декларації Європейської Ради можуть набувати форми й змісту вищезгаданих правових актів ЄС, тобто поповнюють вторинне законодавство Європейського Союзу.

РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рада ЄС, що складається з представників держав-членів, розглядає та приймає законодавство ЄС, веде переговори та координує політику ЄС. У більшості випадків вона приймає рішення разом з Європейським парламентом. У політичному та адміністративному плані існує тісний органічний зв'язок між Радою ЄС та Європейською радою. Однак **Європейська рада – це НЕ продовження Ради ЄС**, кожен має свою чітку роль в інституційній архітектурі ЄС.

Фактично Європейська рада приймає програму дій, а реальним змістом її наповнює Рада ЄС в тісній взаємодії з Європейським парламентом і Європейською комісією. Саме ця тріада і визначає по суті всю поточну політику ЄС. При цьому **функцію законодавчої влади виконують спільно Рада ЄС та Європарламент, а функцію виконавчої влади – Рада ЄС та Європейська комісія.** Ця унікальна можливість Ради ЄС поєднувати в собі функції законодавчого і виконавчого органу дозволяє їй залишатися неформальним лідером ЄС, відігравати провідну роль в процесі європейської інтеграції і займати центральне місце в структурі Європейського Союзу.

Цей орган ЄС, **утворений в 1957 році** і відомий більше як **РАДА МІНІСТРІВ**, що не має аналогів у світі, також здійснює функцію законотворення у Європейському Союзі, крім Європарламенту. **Рада Європейського Союзу знаходиться в БРЮССЕЛІ.** У квітні, червні, жовтні відбуваються зустрічі Ради в Люксембурзі. **Чотири рази на рік президенти чи прем'єр-міністри** країн-членів разом з Президентом Європейської Комісії зустрічаються на засіданнях Європейської Ради. Ці "саміти" визначають загальний курс політики ЄС та вирішують питання, які не можуть бути вирішені на нижчому рівні (міністрами в рамках звичайних зустрічей Ради).

У політичній системі Євросоюзу Рада виконує подвійну роль: одного боку, діючи як міжурядова організація, виконує роль найважливішого органу в процесі ухвалення рішень, а з іншого — як наднаціональна організація є своєрідним форумом, на якому країни-члени користуються можливістю оприлюднити свої національні інтереси.

РАДА ЄС виконує шість головних ФУНКЦІЙ:

1) ПРИЙМАЄ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ АКТИ (у багатьох сферах це робиться спільно з Європейським Парламентом). Рада ЄС веде переговори та приймає законодавчі акти у більшості випадків разом із Європейським парламентом через звичайну законодавчу процедуру, також відому як «**спільне прийняття рішення**». Процедура спільного прийняття рішень – це законодавчий процес, який є центральним у системі прийняття рішень Співтовариства. Він заснований на принципі паритету і означає, що жодна установа (Європейський парламент чи Рада) не може приймати законодавство без

згоди іншого. Вона застосовується щодо прийняття рішень в галузях політики, де ЄС має виключну або спільну компетенцію з країнами-членами. У цих випадках Рада приймає законодавчі рішення на основі пропозицій, поданих Європейською Комісією.

2) КООРДИНУЄ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС. Рада відповідає за координацію політики держав-членів у **КОНКРЕТНИХ СФЕРАХ**, таких як: – **економічна та фінансова політика:** Рада координує економічну та фінансову політику держав-членів для зміцнення економічного управління в ЄС, здійснює моніторинг їхньої бюджетної політики та зміцнює фінансову систему ЄС, а також займається правовими та практичними аспектами євро, фінансових ринків та руху капіталів; – **освіта, культура, молодь та спорт:** Рада приймає рішення щодо політики та робочі плани ЄС у цих сферах, які визначають пріоритети співпраці між країнами-членами та Комісією; – **політика зайнятості:** Рада розробляє щорічні вказівки та рекомендації для держав-членів на основі висновків Європейської ради щодо ситуації із зайнятістю в ЄС.

3) СХВАЛЮЄ БЮДЖЕТ ЄС (разом з Європарламентом). Рада приймає бюджет ЄС спільно з Парламентом. Бюджетний період охоплює календарний рік. Зазвичай його приймають у грудні та він починає діяти 1 січня наступного року.

4) УКЛАДАЄ МІЖНАРОДНІ УГОДИ між ЄС та однією чи більше країнами або міжнародними організаціями. Рада надає Комісії доручення вести переговори від імені ЄС між ЄС та країнами, які не є членами ЄС, та міжнародними організаціями. Після закінчення переговорів Рада приймає рішення про підписання та укладення угоди на підставі пропозиції Комісії. Рада також приймає остаточне рішення про укладення угоди, після того, як Парламент дасть свою згоду, і вона буде ратифікована всіма країнами-членами ЄС. Ці угоди можуть охоплювати широкі сфери, такі як торгівля, співробітництво та розвиток, або вони можуть стосуватися конкретних предметів, таких як текстиль, рибальство, митниця, транспорт, наука та техніка тощо.

5) РОЗРОБЛЮЄ СПІЛЬНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ТА ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ ЄС, що базується на керівних принципах, сформульованих Європейською радою. Держави-члени ЄС розроблюють спільну зовнішню політику та політику безпеки (СЗППБ), хоча зовнішня політика, безпека та оборона – ті сфери, над якими національні уряди зберігають незалежний контроль. В цих сферах вони не поступилися власною суверенністю, отже Парламент та Європейська Комісія відіграють тут обмежену роль.

Рада визначає та здійснює зовнішню та безпекову політику ЄС на основі керівних принципів, встановлених Європейською радою. Сюди також належать питання розвитку та гуманітарної допомоги, оборони та торгівлі ЄС. Разом із Верховним представником Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки Рада забезпечує єдність, послідовність та ефективність зовнішніх дій ЄС.

З метою підвищення спроможності відповідати на виклики в обставинах міжнародних криз Європейський Союз утворив «**СИЛИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ**». Це не «Європейська армія»: військові залишаються у складі своїх національних збройних сил і перебуватимуть під їхнім командуванням, а їх роль у складі сил обмежена гуманітарною допомогою, рятувальними завданнями, операціями з підтримання миру та виконанням завдань з подолання криз. Так, **ЄС провів військову операцію** (кодова назва «**Артеміда**») в Демократичній Республіці **Конго**, операцію з підтримання миру (кодова назва «**Алтея**») в **Боснії та Герцеговині**.

В проведенні операцій Раді допомагають наступні структури: - Політичний та безпековий комітет (PSC); - Військовий комітет ЄС (EUMC); Військовий штаб ЄС (EUMS), який складається з військових експертів, делегованих до Секретаріату Ради країнами-членами.

6) КООРДИНУЄ СПІВПРАЦЮ МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ТА СИЛАМИ ПОЛІЦІЇ у кримінальних справах. Громадяни ЄС вільні у виборі країни ЄС для проживання та роботи. Вони повинні мати рівний доступ до цивільного судочинства в будь-якому місці ЄС. Національним судам необхідно співпрацювати, щоб забезпечити,

наприклад, що рішення суду у справі з розлучення чи опіки над дитиною, виголошене в одній з країн ЄС, буде визнане в усіх інших країнах ЄС. Вільний рух всередині ЄС є одним з найбільших благ для законослухняних громадян, але це може бути також використано і міжнародними злочинцями та терористами. Розв'язання проблеми транскордонної злочинності вимагає транскордонного співробітництва між національними судами, силами поліції, митними та імміграційними службами всіх країн-членів ЄС.

Така співпраця має забезпечити наступне: - ефективну охорону зовнішніх кордонів ЄС; - обмін інформацією між митниками та поліцією щодо пересування підозрюваних у наркоторгівлі чи контрабанді людьми; - однакове ставлення до шукачів притулку в ЄС для запобігання «торгівлі статусом біженця».

Ці питання розглядаються Радою з «Правосуддя та внутрішніх справ», а саме міністрами юстиції та внутрішніх справ. Метою співпраці є утворення єдиного «Простору свободи, безпеки та правосуддя» в межах кордонів ЄС.

ГОЛОВУЮТЬ у Раді ЄС окремі країни за принципом ротації (півроку) у послідовності, затвердженій одногосно всіма країнами-членами. Відтак, мова йде про головування (президентство) країни, а не конкретної особи.

В залежності від питань, які стоять на порядку денному засідання Ради ЄС іде профільний міністр²⁸ з кожної із країн-членів ЄС.

Загалом, існує 10 КОНФІГУРАЦІЙ РАДИ ЄС: - Рада із загальних питань (GAC); - Рада із закордонних справ (FAC); - Рада з питань економіки та фінансів (ECOFIN); - Рада з питань судочинства та внутрішніх справ (JHA); - Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я та захисту споживачів (EPSCO); - Рада з питань конкуренції (внутрішній ринок, промисловість та дослідження) (COMPET); - Рада з питань транспорту, телекомунікацій та енергетики (TTE); - Рада з питань сільського господарства та рибальства (AGRI); - Рада з питань довкілля (ENVI); - Рада з питань освіти, молоді та культури (EYCS).

Раді у її роботі допомагає Генеральний Секретаріат під керівництвом Генерального Секретаря. Генеральний секретаріат бере участь у всіх підготовчих роботах стосовно переговорів в рамках різних органів Рад; виробленні звітів робочих засідань різних груп, звітів груп - КОРЕПЕРУ та Раді міністрів. Він надає всебічну допомогу головуючій державі.

За змістовну підготовку роботи Ради та виконання завдань відповідає Комітет, який складається з постійних представників держав-членів (КОРЕПЕР) Організаційним забезпеченням діяльності Ради займаються, крім вищезгаданого Комітету, ще такі спеціальні комітети:

- Політичний;
- Координаційний комітет зі співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах;
- Стратегічний комітет з питань імміграції, зовнішніх кордонів та надання політичного притулку;
- Комітет з сільського господарства;
- Економічний і фінансовий комітет;
- Комітет по зайнятості;
- Комітет у справах світової організації торгівлі.

ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У РАДІ ЄС

---

²⁸ Кожний міністр Ради уповноважений представляти свій уряд, тобто підпис міністра свідчить про зобов'язання всього уряду. Окрім того, кожний міністр Ради підзвітний своєму національному парламенту і громадянам, яких цей парламент представляє. Це забезпечує демократичну легітимність рішень Ради.

Рада є важливим органом, який приймає рішення в ЄС. Вона веде переговори та приймає нове законодавство ЄС, при необхідності адаптує його та координує політику. У більшості випадків Рада приймає рішення разом з Європейським парламентом через звичайну законодавчу процедуру, також відому як «**спільне прийняття рішення**». Процес спільного прийняття рішень застосовується в галузях політики, де ЄС має виключну або спільну компетенцію з країнами-членами. У цих випадках Рада приймає законодавчі рішення на основі пропозицій, поданих Європейською Комісією. У **ряді дуже специфічних напрямків** Рада приймає **рішення**, використовуючи спеціальні законодавчі процедури – процедуру **надання згоди** та **процедуру консультацій** – де роль парламенту обмежена.

ЗГОДА: Європейський парламент має **повноваження приймати або відхилити** законодавчу пропозицію абсолютною більшістю голосів, але **не може вносити до неї змін**. За процедурою згоди Рада може приймати законодавчі пропозиції **після отримання згоди Європейського парламенту**. Отже, Парламент має повноваження приймати або відхилити законодавчу пропозицію абсолютною більшістю голосів, але не може її вносити зміни. Рада не має права відхилити думку парламенту.

В якості законодавчої процедури **згода використовується** під час прийняття нового законодавства про **боротьбу з дискримінацією**, а також надає парламенту вето, коли застосовується загальна правова основа допоміжного характеру відповідно до статті 352 Договору про функціонування ЄС.

Згода парламенту також **необхідна** як незаконодавча процедура, **коли:** – Рада приймає певні міжнародні угоди, про які ведуться переговори з ЄС; – у випадках серйозного порушення основних прав (стаття 7 Договору про Європейський Союз); – за вступ нових членів ЄС; – домовленості щодо виходу з ЄС.

КОНСУЛЬТАЦІЯ: Європейський парламент може затвердити, відхилити або запропонувати зміни до законодавчої пропозиції.

У рамках процедури консультацій Рада приймає законодавчу пропозицію після того, як Парламент представив свою думку з цього приводу. У цій процедурі Парламент може **затвердити, відхилити або запропонувати зміни** до законодавчої пропозиції. Рада юридично не зобов'язана брати до уваги думку Парламенту, але згідно з практикою Суду, вона не повинна приймати рішення, не отримавши його. Процедура **застосовується в кількох сферах**, таких як **винятки з правил внутрішнього ринку та законодавство про конкуренцію**. Консультація з Парламентом також необхідна як незаконодавча процедура, коли **міжнародні угоди приймаються в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки**.

СИСТЕМА ГОЛОСУВАННЯ. Залежно від обговорюваного питання Рада ЄС приймає свої рішення шляхом голосування такими **СПОСОБАМИ:**

Проста більшість – 14 країн-членів голосують «за» (у **процедурних** питаннях, прийняття правил, що регулюють діяльність комітетів; у випадках запрошення Комісії провести **дослідження** або подати пропозиції);

Кваліфікована більшість – **55% країн-членів**, що представляють щонайменше 65% населення ЄС, висловлюються «за». Кваліфікована більшість є **найбільш широко використовуваним методом голосування** в Раді. Він використовується, коли Рада приймає рішення за звичайною законодавчою процедурою, також відомою як спільне прийняття рішень. Блокуюча меншість повинна включати щонайменше чотирьох членів Ради, які представляють понад 35% населення ЄС. **Близько 80% всього законодавства ЄС** прийнято за допомогою цієї процедури.);

Голосування одноголосно (всі голоси «за»). Рада повинна проголосувати одноголосно з низки **питань**, які країни-члени вважають **чутливими**. **НАПРИКЛАД:** – спільна зовнішня політика та політика безпеки (за винятком певних чітко визначених випадків, які потребують кваліфікованої більшості, наприклад, призначення спеціального представника); – громадянство (надання нових прав громадянам ЄС); – членство в ЄС; –

гармонізація національного законодавства щодо непрямого оподаткування; – фінанси ЄС (власні ресурси, багаторічна фінансова програма); – певні положення у сфері юстиції та внутрішніх справ (європейський прокурор, сімейне право, оперативне співробітництво поліції тощо); – гармонізація національного законодавства у сфері соціального забезпечення та соціального захисту.

Крім того, **Рада зобов'язана голосувати одноголосно, щоб відхилити пропозиції Комісії**, коли Комісія не в змозі погодитися на зміни, внесені до її пропозиції. Це правило не поширюється на акти, які повинні бути прийняті Радою за рекомендацією Комісії, наприклад, акти у сфері економічної координації. При одностайному голосуванні утримання не заважає приймати рішення.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ

Європейський Парламент, на відміну від інших інституцій ЄС, зазнавав дуже багатьох змін. Від скромної ролі спостерігача як органу влади найвищого рівня в ЄС, передбаченої засновницькими договорами, та поступово змінюваної до наглядової і дорадчої функцій, Європарламент з часом набував усе більше повноважень, що відображає розвиток Спільноти / Союзу. Нові повноваження включають участь у законодавчому процесі, бюджетні процедури, участь у призначенні членів Комісії і в процесі вироблення та ухвалення рішень, включаючи надання згоди на асоціацію чи приєднання нових держав. **Робота** сучасного Європарламенту **регламентується** ст. 14 та ст. 223 – 234 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС).

Європейський Парламент є єдиною інституцією, яка має повну демократичну легітимність, тобто **ОБИРАЄТЬСЯ** шляхом **прямих і загальних виборів**. Кількість членів Європейського Парламенту постійно зростала через поступове розширення Союзу. **ІСТОРІЯ ПАРЛАМЕНТУ** починається у 1950-ті роки і сягає корінням основоположних угод. З **1979** р. члени Європейського парламенту напряму обираються громадянами, яких вони представляють. **ВИБОРИ** відбуваються **раз на п'ять років**, і кожен громадянин ЄС, який зареєстрований як виборець, має право обирати. Отже, Парламент виражає демократичну волю громадян Союзу (500 мільйонів виборців у 2013 році) і представляє їхні інтереси під час обговорень з іншими інституціями ЄС. Вирішальну роль у роботі парламентарів відіграють транснаціональні партійні фракції.

Останні за часом вибори до цього органу відбулися у **травні 2019** року і кількість обраних депутатів становить **750+1** (Згідно Лісабонського договору

ГОЛОВА (Президент ЄП) обирається на два з половиною роки з поновлюваним терміном, тобто половину парламентського терміну. Президент **представляє** Європейський парламент стосовно зовнішнього світу та у відносинах з іншими інституціями ЄС. Президент **здійснює нагляд** за роботою парламенту та його установчих органів, а також **керує** дебатами на пленарному засіданні та **забезпечує** дотримання правил парламенту. На початку кожного засідання Європейської Ради Президент Європейського парламенту викладає точку зору парламенту та позицію стосовно питань порядку денного та інших питань. Після прийняття парламентом **бюджету** Європейського Союзу Президент **підписує** його та робить його функціонуючим. **Президент ЄП та Президент Ради підписують** усі законодавчі акти, прийняті в рамках звичайної законодавчої процедури.). З **липня 2019** року **головою Європарламенту** був обраний **ДАВИД САССОЛІ** (італійський політик та журналіст, член Демократичної партії).

РЕЗИДЕНЦІЮ Європейського Парламенту, де проходять **щомісячні пленарні сесії**, є місто **Страсбург** (Франція).

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ знаходиться в **Люксембурзі**. Однак дедалі більше структурних підрозділів секретаріату перебирається до Брюсселя.

Більшість **засідань фракцій та комітетів** відбувається у **Брюсселі** (Бельгія).

ПОРЯДОК РОБОТИ Європарламенту детально врегульовано **РЕГЛАМЕНТОМ**, який він ухвалює самостійно. **ФОРМИ РОБОТИ** Європарламенту — **сесійна** та у **22 комітетах**. Значна частина плідної роботи відбувається саме у цих комітетах, оскільки вони охоплюють усі сфери діяльності ЄС, від сільського господарства до зовнішньої політики і безпеки, від юридичних аспектів та громадянських прав до міжнародного співробітництва і розвитку. Парламентські **комітети збираються** один або два рази на місяць у Брюсселі. Їх дебати проводяться публічно. Комітети розробляють, вносять зміни та приймають законодавчі пропозиції та звіти з власної ініціативи.

Члени Європейського парламенту знаходяться у **ПОЛІТИЧНИХ ГРУПАХ** – вони організовані не за національною, а за політичною приналежністю. Наразі в Європейському парламенті є **7 політичних груп**. Для формування політичної групи необхідні **25 членів**, і принаймні одна чверть держав-членів повинна бути представлена в групі. Члени не можуть належати до більш ніж однієї політичної групи. Деякі члени не належать до жодної політичної групи і називаються непартійними членами.

Кожна політична група створює власну внутрішню організацію, **призначаючи голову** (або два заступники голови у випадку деяких груп), **бюро та секретаріат**. Перед кожним голосуванням на пленарному засіданні політичні групи ретельно вивчають доповіді, складені парламентськими комітетами, та вносять зміни до них. Позиція, прийнята політичною групою, доводиться для обговорення в межах групи. Жоден член політичної групи не може бути примушений голосувати певним чином.

ПОЛІТИЧНІ ГРУПИ: Група Європейської народної партії (Християнські демократи); Група Прогресивного альянсу соціалістів і демократів; Група Оновленої Європи; Група Зелених / Європейський вільний альянс; Група ідентичності та демократії; Група європейських консерваторів та реформаторів; Конфедеральна група Об'єднаних Європейських лівих – Північних ліво-зелених.

ФУНКЦІЇ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ: **1)** законодавча; **2)** політична; **3)** наглядова (контроль за діяльністю виконавчої влади ЄС); **4)** бюджетна; **5)** кадрова (обрання та формування виконавчих органів ЄС); **6)** просвітницько-інформаційна.

У сфері **ЗАКОНОДАВЧОЇ РОБОТИ** повноваження Європейського Парламенту протягом тривалого часу залишались досить обмеженими. **Законодавчу функцію** Парламенту було істотно **поширено Амстердамським договором**. Відтепер Європейський Парламент отримав так зване «**право на співучасть**» у прийнятті рішень у важливих сферах європейського законодавства. Парламент має право давати чи не давати свою згоду щодо укладання певних міжнародних угод, щодо вступу нових членів, а також щодо структурних фондів та Фонду гуртування.

ПОЛІТИЧНА ФУНКЦІЯ. Парламент, по суті, є основним підрядником європейського будівництва. Він **закликає** інших головних учасників, тобто Комісію й Раду, **розвивати або змінювати наявні спільні політики чи ініціювати нові**. Насправді, згідно з договорами, він **має право вимагати від Комісії** подання будь-яких слушних пропозицій у справах, щодо яких він вважає за потрібне ухвалення того чи того акту Спільноти. Крім Комісії, **Європейському Парламентові звітує і Європейська Рада** (щодо кожного свого засідання, а також щорічно – стосовно досягнутого Союзом поступу).

НАГЛЯДОВУ ФУНКЦІЮ Парламент здійснює **передусім стосовно Комісії**. Згідно з положеннями договорів, Комісія відповідальна тільки перед Парламентом, що унезалежнює її від волі національних урядів. Комісія має звітувати Європейському Парламентові, захищати свої позиції перед парламентськими комісіями і на пленарних засіданнях, а також щорічно подавати до нього «**Загальний звіт про діяльність Європейського Союзу**». Кандидатуру Голови Комісії, а також склад Комісії в цілому має схвалити Парламент.

Європейський Парламент **призначає омбудсмена**, уповноваженого розглядати скарги від усіх громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, які мешкають у державі-

члені чи ведуть у ній свої справи. Скарги стосуються поганого управління з боку інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції (якщо вони діють у рамках своїх повноважень).

Європейський Парламент має право на формування **Спеціального тимчасового комітету** для проведення розслідування зі спірних питань або прикладів поганого управління в процесі імплементації права Спільноти (ст. 193 ДЄСп).

БЮДЖЕТНІ ФУНКЦІЇ Парламенту. Парламент залучається до всіх важливих рішень, які стосуються витрат, що їх має нести бюджет Спільноти. Саме Парламент у завершальній стадії узгоджувальної процедури, що розподіляє процес ухвалення бюджету між Парламентом і Радою, приймає чи відхиляє бюджет, запропонований Комісією. У такий спосіб Парламент здійснює демократичний контроль над ресурсами Спільноти. Він також здійснює нагляд за витратами Спільноти, бо має повноваження звільняти Комісію від управління бюджетом (ст. 272 і 276 ДЄСп). Такі повноваження Європейського Парламенту в бюджетній сфері подібні до повноважень національних парламентів, які хоч і мають за конституціями своїх країн ширші повноваження, однак часто менш рішуче ними користуються, з огляду на залежність більшості членів національних парламентів від владної партії чи владної коаліції.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ

Європейська комісія – один з головних інститутів ЄС **наднаціонального характеру**, якому належить провідне місце в системі управління ЄС. В літературі цей орган часто **порівнюють з інститутом уряду**, який існує у кожній національній державі. Однак таке порівняння справедливе лише частково. За своїм статусом, місцем і роллю в механізмі Європейського Союзу, за багатьма іншими параметрами Європейська комісія схожа з урядом держави. Однак в ЄС повністю відсутній один з найважливіших атрибутів відповідального уряду – формування Європейської комісії на партійно-політичній основі.

Європейська комісія як **ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН** Європейського Союзу сприяє загальному інтересу Союзу та вживає відповідних ініціатив з цією метою.

Європейська Комісія виконує **ЧОТИРИ ГОЛОВНІ ФУНКЦІЇ**: **1)** пропонує нові законопроекти Парламенту та Раді; **2)** здійснює керівництво та втілює політику та бюджет ЄС; **3)** забезпечує дотримання європейського законодавства (разом з Судом ЄС); **4)** представляє ЄС на міжнародній арені, наприклад, на переговорах ЄС з іншими країнами.

Внутрішнє функціонування Комісії базується на ряді **КЛЮЧОВИХ ПРИНЦИПІВ**, що лежать в основі ефективного управління: **чіткі ролі та обов'язки, відповідність критеріям** продуктивного управління та дотримання законодавчої бази, **чіткі механізми підзвітності**, висока якість та всеосяжна регуляторна база, відкритість та прозорість, високі стандарти етичної поведінки.

Комісія володіє і відповідним **МЕХАНІЗМОМ РЕАЛІЗАЦІЇ** своїх **ФУНКЦІЙ**, до елементів якого слід віднести: - власні повноваження на законодавчу діяльність; - повноваження на участь у підготовці та імплементації європейського права; - контроль за дотриманням європейського права; - повноваження на реалізацію правових актів, на здійснення переговорів з метою укладання міжнародних угод та на представництво з третіми країнами і міжнародними організаціями.

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ через: **1)** стратегічне планування та формулювання політики; **2)** виключне право законодавчої ініціативи; **3)** реалізацію заходів ЄС; **4)** представлення Союзу у зовнішніх відносинах; **5)** управління спільними політиками та фондами; координацію / моніторинг виконання зобов'язань Союзу; **6)** повну участь у спільній зовнішній та безпековій політиці та у співпраці в сфері охорони правопорядку і правосуддя у кримінальних справах.

Комісія має **унікальну систему управління з чітким розмежуванням** між політичними та адміністративними структурами нагляду та чітко визначеними лініями відповідальності та фінансової підзвітності.

КОЛЕГІЯ КОМІСАРІВ представляє вершину цієї архітектури і бере на себе колегіальну політичну відповідальність за роботу Комісії. Вона складається з **27 уповноважених**, які призначаються на **5 років**.

Комісія складається з **одного комісара з кожної країни ЄС (27)**, однак їхня робота полягає в тому, щоб захищати інтереси ЄС в цілому, а не національні інтереси. Члени комісії при виконанні своїх обов'язків не повинні приймати інструкції від своїх урядів. В межах Комісії вони є посадовцями, які зокрема, приймають рішення щодо стратегії та політики Комісії, пропонують закони, програми фінансування та річний бюджет для обговорення та прийняття парламентом та Радою.

ГОЛОВОЮ Європейської комісії є **ПРЕЗИДЕНТ**. Відповідно до договорів ЄС, Президент приймає **рішення** про організацію Комісії та розподіляє портфелі для окремих комісарів. Президент також **визначає порядок денний** політики Комісії. Президент **представляє Комісію** на засіданнях Європейської ради, на самітах G7 та G20, на самітах із країнами, що не входять до ЄС, та на основних дебатах у Європейському парламенті та Раді ЄС.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ засідань Комісії – **БРЮССЕЛЬ** (Бельгія), але Комісія також має офіси в Люксембурзі, **представництва у всіх країнах-членах ЄС та у багатьох столицях світу**. **ЗАСІДАННЯ** Комісії відбуваються **щотижня**. Кожний пункт порядку денного представляє комісар, відповідальний за певну галузь, а команда приймає певне рішення.

НИНІШНІЙ СКЛАД Європейської комісії був затверджений Європейським парламентом **27 листопада 2019 року**. Попереднього президента Європейської комісії **ЖАНА-КЛОДА ЮНКЕРА** (2014-2019 рр.), з **1 грудня 2019 р.** замінила **УРСУЛА ФОН ДЕР ЛЯЄН**.

Як колегія, так і Комісія працює під політичним керівництвом свого Президента. Президент приймає рішення про внутрішню організацію Комісії з метою забезпечення її послідовності, ефективності та дій на основі колегіальності. **Принцип колегіальності**, який регулює всю роботу Комісії, означає, що всі члени Комісії однаково беруть участь у процесі прийняття рішень і несуть колективну відповідальність на політичному рівні за всі прийняті рішення та дії Комісії.

Колегія підзвітна Європейському парламенту, який може проголосувати **вотум недовіри Комісії** (стаття 234 Договору про функціонування Європейського Союзу). Якщо такий вотум буде прийнятий, члени Комісії подають у відставку.

СУДОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Судова система ЄС виступає як **самостійний наднаціональний інститут неполітичного характеру** і є одним з найважливіших правових інструментів європейської інтеграції. Досвід ЄС підтверджує, що тільки при наявності самостійної правової системи, створенні судового механізму, покликано захищати і забезпечувати застосування права ЄС, є можливим успішний і стабільний розвиток інтеграційних утворень.

ТЕРМІН «Суд ЄС» означає орган ЄС, який здійснює юрисдикційну функцію і використовується як збірне поняття, що охоплює всю сукупність судових органів ЄС, а також для позначення лише вищої судової інстанції.

Судову владу у Європейському Союзі здійснюють **СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ** та **СУД ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ** (якщо говорити про судову владу у ЄС у вузькому розумінні)²⁹.

У широкому розумінні кожний національний судовий орган держави-члена також є Судом ЄС, оскільки під час здійснення правосуддя сторони можуть посилатися на норми права Союзу.

Європейський Суд функціонує насамперед на підставі **положень консолідованих договорів та Статуту і внутрішнього Регламенту**. Суд Першої Інстанції не має власного Статуту, але як і Європейський Суд має **власний внутрішній процедурний Регламент**. Відповідно до Протоколу про місцезнаходження резиденцій деяких органів і служб Європейських Спільнот і Європолу, прийнятого у 1997р. разом із Амстердамським Договором, Європейський Суд, Суд Першої Інстанції та Адміністративний трибунал мають **резиденцію в Люксембурзі**.

З часу створення **СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ** в 1952 р. його **ЗАВДАННЯМ** було **забезпечення однакового розуміння і застосування установчих договорів ЄС та правових актів, виданих на їх основі. У РАМКАХ ЦЬОЇ МІСЦІ** Суд Європейського Союзу: – **переглядає законність актів** установ Європейського Союзу; – **забезпечує виконання державами-членами зобов'язань**, передбачених Договорами; – **тлумачить законодавство** Європейського Союзу на вимогу національних судів та трибуналів. Таким чином, Суд є судовим органом Європейського Союзу і, співпрацюючи з судами та трибуналами держав-членів, забезпечує однакове застосування та тлумачення законодавства ЄС.

ФУНКЦІЇ СУДУ ЄС: - застосування і тлумачення права ЄС; - вирішення спорів зі службовим персоналом; - врегулювання всі спірних питань, які виникають між: самими інституціями; між інституціями і державами-членами; між інституціями і фізичними особами.

СКЛАД СУДУ ЄС. Суд складається з **27 суддів та 11 генеральних адвокатів**. Судді та генеральні адвокати **призначаються** на термін **шести років**, який може бути відновлений. Вони обираються з числа осіб, незалежність яких не викликає сумнівів, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення, у своїх відповідних країнах, належать до найвищих судових служб, або які мають визнану компетенцію.

СУД ЄС керується у своїй роботі **Статутом**. Судочинство здійснюється, як правило, у **формі пленарних засідань**. **Кворум** складає **7 суддів**, які мають бути присутніми на засіданні. Суд може також створювати палати (колегії) з 3 або 5 суддів. На практиці більшість рішень приймається саме в цих палатах.

Оскільки кожна держава-член має свою власну мову та специфічну правову систему, Суд Європейського Союзу є **багатомовною установою**. Такі мовні правила не мають еквівалента в будь-якому іншому суді у світі, оскільки кожна з офіційних мов Європейського Союзу може бути мовою справи. Суд зобов'язаний дотримуватися принципу багатомовності в повному обсязі через необхідність спілкування зі сторонами мовою судового розгляду та забезпечення поширення його судової практики у всіх державах-членах.

Своєю **прецедентною практикою** Суд визначив зобов'язання адміністрацій та національних судів застосовувати законодавство ЄС у повному обсязі у межах своєї компетенції та захищати права, надані громадянам (**пряме застосування закону ЄС**) та відхилити будь-яке суперечливе національне положення, будь то до чи після прийняття правового акту ЄС (примат права ЄС над національним законодавством). Це дає

---

²⁹ Трибунал державної служби, створений у 2004 році, припинив свою діяльність 1 вересня 2016 року після передачі його повноважень Суду загальної юрисдикції в контексті реформи судової структури Європейського Союзу.

можливість європейським громадянам безпосередньо покладатися на норми права Європейського Союзу перед їхніми національними судами.

Найбільш **ПОШИРЕНІ ТИПИ СПРАВ**, які розглядає СUD:

- ✓ Тлумачення закону (попередні рішення). Національні суди країн ЄС повинні забезпечити належне застосування закону ЄС, але суди різних країн можуть тлумачити його по-різному. Якщо національний суд сумнівається в тлумаченні чи чинності закону ЄС, він може попросити Суд дати роз'яснення. Цей же механізм може бути використаний для визначення відповідності національного законодавства чи практики законодавству ЄС.
- ✓ Примусове виконання закону (провадження про порушення). Цей вид справ порушується проти національного уряду за недотримання закону ЄС. Може розпочати Європейська комісія чи країна ЄС. Якщо країна виявиться винною, вона повинна виправити ситуацію відразу, або ризикує отримати штраф.
- ✓ Справи про анулювання (якщо вважається, що акт ЄС порушує Договори чи основні права ЄС): справи про анулювання правових актів (постанов, директив чи рішень), прийнятих відповідною інституцією
- ✓ Справи про бездіяльність: справи про вчинення інституцією дій, визначених законом після того, як дії повинні були мати місце.
- ✓ Санкціонування інституцій ЄС (позови про відшкодування збитків) – будь-яка особа або компанія, інтересам якої була завдана шкода внаслідок дії чи бездіяльності ЄС або його співробітників, може порушити справу проти них через Суд.

У **1991 р. У справі Франкович та інші** Суд розробив ще одну **основоположну концепцію** – відповідальність держави-члена перед фізичними особами за шкоду, заподіяну їм порушенням законодавства Співтовариства. З 1991 року громадяни Європи могли подати позов про відшкодування шкоди проти держави, яка порушує правила Співтовариства.

Двоє громадян Італії, яким заборгували заробітну плату від своїх неплатоспроможних роботодавців, порушили позов про те, що італійська держава не виконує положення Спільноти, що захищають працівників у випадку неплатоспроможності їх роботодавців. У відповіді італійському суду Суд ЄС заявив, що необхідно забезпечувати особам права, в яких їм було відмовлено внаслідок бездіяльності держави, яка не застосовувала директиву Спільноти. Таким чином, Суд відкрив можливість позову щодо відшкодування збитків проти самої держави.

СУД ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ складається з **двох суддів з кожної держави-члена**. Судді **призначаються** за згодою урядів держав-членів після консультацій з колегією, відповідальною за надання висновку про придатність кандидатів виконувати обов'язки судді. Їх **термін повноважень становить шість років** і може бути відновлений. Вони **призначають** свого **Президента** строком **на три роки з-поміж себе**. Вони призначають Секретаря на строк шість років. На відміну від Суду, Суд загальної юрисдикції **не має постійних адвокатів**. Однак це завдання у виняткових обставинах може виконувати суддя.

СУД ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ має право **СЛУХАТИ** та **ВИЗНАЧАТИ**:

– дії, порушені фізичними чи юридичними особами проти актів установ, органів, відомств чи інститутів Європейського Союзу (які адресовані їм або стосуються їх) та проти регуляторних актів (які стосуються їх безпосередньо) або проти бездіяльності з боку цих установ, органів, офісів чи агентств; наприклад, справа, порушена компанією проти рішення Комісії про накладення штрафу на цю компанію;

– позови держав-членів проти Комісії;

– дії, висунуті державами-членами проти Ради щодо актів, прийнятих у сфері державної допомоги, заходів захисту торгівлі (демпінгу) та актів, якими вона здійснює виконавчі повноваження;

- дії, що вимагають відшкодування шкоди, заподіяної установами або органами, офісами чи агенціями Європейського Союзу або їх персоналом;
- дії, засновані на договорах, укладених Європейським Союзом, які прямо надають юрисдикцію Суду загальної юрисдикції;
- позови щодо інтелектуальної власності, порушені проти Управління інтелектуальної власності Європейського Союзу та проти Офісу Спільноти з сортів рослин;
- суперечки між установами Європейського Союзу та їх персоналом щодо трудових відносин та системи соціального забезпечення.

ПАЛАТА (СУД) АУДИТОРІВ (РАХУНКОВА ПАЛАТА)

Палата аудиторів створена в 1975 році для здійснення перевірок фінансової діяльності інституцій ЄС. Палата аудиторів розпочала свою діяльність у 1977 р. Розташована в Люксембурзі. В положеннях Ніццького Договору уточнюється, що до складу Палати Аудиторів буде входити по одному представнику від держави-члена ЄС. Представники призначаються на шість років Радою ЄС, за згодою з Європейським Парламентом. Зі свого складу члени обирають на 3 роки Голову, з правом повторно переобрання.

З метою реалізації цієї функції вона здійснює кілька **ВИДІВ ПЕРЕВІРОК**:

ЧЕРГОВІ ПЕРЕВІРКИ стосуються звітів про всі доходи і видатки Союзу та його інституцій за умови, якщо відповідний статутний документ не виключає такого розгляду. У державах-членах перевірки здійснюються у контакті з національними аудиторськими органами або з компетентними національними установами. Співпраця членів Палати Аудиторів з фахівцями національних аудиторських органів держав-членів ґрунтується на довірі при збереженні незалежності у діях кожного з них.

ПОЗАЧЕРГОВІ ПЕРЕВІРКИ. Поточний контроль за виконанням бюджету у формі позачергових перевірок Палатою Аудиторів **може проводитися до початку строку звітності**. У випадку необхідності позачергові перевірки можуть здійснюватися без попередження у приміщеннях будь-якого органу, установи, відомства, які управляють доходами та видатками за дорученням Союзу.

Палата Аудиторів також у будь-який час може представити свої зауваження, зокрема у формі спеціальних звітів з окремих питань, надавати висновки на вимогу тієї чи іншої інституції ЄС.

Після кожного фінансового року Палата Аудиторів готує **щорічний звіт**, який направляється інституціям ЄС для ознайомлення та висловлення своїх міркувань. Разом з відповідями цих інституцій на зауваження Палати Аудиторів він публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ЕС

СИСТЕМУ БАНКІВ ЄС складають: Європейський інвестиційний банк (ЄІБ); Європейська система центральних банків (ЄСЦБ); Європейський центральний банк (ЄЦБ).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК засновано у 1957 році. Його членами є держави-члени Європейського Союзу. **ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ** банку полягає у сприянні розвитку збалансованого та постійного спільного ринку в інтересах Співтовариства як за допомогою ресурсів міжнародного ринку капіталів, так і власних ресурсів.

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ (ЄСЦБ) утворена в рамках Економічного і валютного союзу і почала діяти в 1998 р. До її складу входить Європейський центральний банк та національні центральні банки держав-членів

ЄС. Керівництво ЄСЦБ покладено на уповноважені приймати рішення органи Європейського центрального банку, в ролі яких виступають **Рада управляючих та Виконавча рада**.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК почав свою діяльність одночасно з ЄСЦБ **30 червня 1998** р. Він став наступником Європейського валютного інституту, спеціально створеного у 1992 році Договором про ЄС для зміцнення економічного і монетарного співробітництва і підготовки до заключного етапу формування Економічного та валютного союзу.

На ЄЦБ покладена **ФУНКЦІЯ** практичної реалізації валютної політики, яку проводить Євросоюз через ЄСЦБ. **ОСНОВНОЮ МЕТОЮ ЄСЦБ**³⁰ є підтримка стабільності цін та загальної економічної політики в ЄС.

ЗАВДАННЯ, покладені на ЄСЦБ: **а)** визначати та здійснювати валютну політику ЄС; **б)** проводити відповідні операції з іноземною валютою; **в)** підтримувати та регулювати офіційні іноземні валютні резерви держав-членів; **г)** сприяти налагодженому функціонуванню платіжної системи.

5.3. ДОПОМІЖНІ ОРГАНИ ТА АГЕНЦІЇ

Відмінність органу від інституції обумовлена тією роллю, яку даний суб'єкт відіграє в системі управління ЄС. Так, органи відіграють в основному допоміжну роль або здійснюють окрему функцію і за своєю природою є органами спеціальної компетенції. До таких **ОРГАНІВ** належать наступні:

- Економічний і соціальний комітет;
- Комітет регіонів;
- Омбудсмен;
- Служба інспектора захисту інформації;
- Служба офіційних публікацій;
- Кадрова служба.

ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ КОМІТЕТ (ЕСК). Створений у **1958** р. для надання Раді та Комісії консультативної допомоги. **ПРАВОВОЮ ОСНОВОЮ** функціонування Комітету є ст. 257-262 ДЄС та внутрішній Регламент.

ГОЛОВНОЮ ФУНКЦІЄЮ є надання висновків за запитами Ради ЄС, Європарламенту, Єврокомісії.

ЕСК складається з **344** представників різних категорій економічної і соціальної діяльності в країнах-членах ЄС. Кандидатури членів Комітету висувають уряди країн ЄС, після чого вони затверджуються Радою Європейського Союзу, на **п'ятирічний строк** із правом продовження.

МІСЦЯ В ЕСК ЗАЙМАЮТЬ пропорційно представники **роботодавців, найманих працівників та різноманітних організацій** (торгові палати, спілки споживачів, об'єднання сільськогосподарських виробників тощо). З розширенням Європейського Співтовариства розширювався і масштаб участі Комітету в різноманітних сферах політики.

В даний час ЕСК залучається, зокрема, до **ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ** у сфері соціальної, промислової, екологічної, міграційної політики, політики у галузі освіти, наукових досліджень, зайнятості та охорони здоров'я.

КОМІТЕТ РЕГІОНІВ. Договір заснування Європейської Спільноти офіційно визнав економічне розмаїття регіонів. Комітет регіонів було створено у **1994** р. для надання Раді та Комісії консультативної допомоги. Складається з **344** членів (на

³⁰ Штаб-квартира ЄЦБ знаходиться у Франкфурті, Німеччина.

чотирирічний термін призначає Рада), які представляють **регіональні та місцеві органи** держав-членів ЄС. **НІЦЬКИЙ ДОГОВІР** уточнює положення, відповідно до якого члени Комітету повинні бути обраними не просто від регіональних та місцевих органів, а від владних органів, або мають бути політично цим органам підзвітними. Комітет **відображає інтереси регіонів на європейському рівні**.

Із комітетом регіонів мають консультиватися Рада чи Комісія в питаннях, які стосуються настанов щодо працевлаштування, законодавства й соціальних справ, довкілля, освіти, професійного навчання, культури, охорони здоров'я, європейських мереж і структурних фондів. Водночас Рада й Комісія можуть консультиватися з Комітетом в усіх інших питаннях, коли це доцільно, зокрема в тих, що стосуються транскордонної співпраці. Своєю чергою, Комітет також може за власною ініціативою оприлюднювати свої висновки, коли вважає, що питання зачіпає інтереси того чи іншого регіону. Комітет регіонів залучає регіональні й місцеві органи влади в процес ухвалення рішень та обстоює їхні інтереси щодо всіх спільних політик, які мають до них який-небудь стосунок.

Питання, які розглядає Комітет Регіонів: - Вирівнювання розвитку територій; - Економічна та соціальна політика; - Сталий розвиток; - Культура і освіта; - Конституційні питання та Європейське управління; - Зовнішні відносини.

ОМБУДСМЕН (уповноважений з прав людини) передбачений **Маастрихтським Договором 1992 р.** (Договором про Європейський Союз). Місце знаходження **Страсбург** (Франція). Омбудсман **обирається** Європейським Парламентом на **п'ятирічний термін**.

Його основне **ПОКЛИКАННЯ** – забезпечувати дотримання прав людини в ЄС; контролювати діяльність адміністративних служб ЄС і розглядати скарги від громадян ЄС або інших громадян, що знаходяться під юрисдикцією ЄС. Європейського омбудсмана **призначає Європейський Парламент на п'ять років**. Омбудсман повністю **незалежний** і неупереджений в своїй діяльності. Він не звертається з проханням про інструкції до урядів і організацій і не слідує їхнім розпорядженням. Більш того, протягом перебування на посаді омбудсмена, він **не може виконувати інші види професійної діяльності**, як оплачувані, так і не оплачувані.

СЛУЖБА ІНСПЕКТОРА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ – забезпечує збереження та нерозповсюдження особистої інформації та інформації із обмеженим доступом, яку використовують у своїй діяльності різні органи та інституції ЄС.

СЛУЖБА ОФІЦІЙНИХ ПУБЛІКАЦІЙ – забезпечує переклад та публікацію усіх документів інституцій та органів ЄС в Офіційному бюлетені.

КАДРОВА СЛУЖБА – займається питаннями підбору службовців для роботи в інституціях та органах ЄС.

АГЕНТСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.

АГЕНТСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – це установи ЄС, які керуються європейським публічним правом і мають власний юридичний статус. Агентства створюються відповідно до актів вторинного законодавства (не належать до інституцій ЄС, організаційно-правовий статус яких закріплено у первинному законодавстві ЄС) для виконання специфічних технічних, наукових або адміністративних завдань.

Перші агентства Європейського Союзу було **засновано у 1970-х**: Європейський центр розвитку професійної підготовки та Фонд покращення умов життя та праці. **Більшість** агентств Європейського Союзу у їх класичній моделі (так зване друге покоління агентств) **розпочали діяльність лише 1994 або 1995**.

НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ агентств Європейського Союзу була **зумовлена** географічною децентралізацією ЄС та потребою у вирішенні комплексу питань адміністративного, правового, технічного та наукового характеру. Низку спеціалізованих агентств Європейського Союзу було створено для підтримки держав-членів ЄС та їх громадян.

Нині **сімнадцять організацій** відповідають визначенню агентств Європейського Союзу, хоча **називають їх по-різному: центр, бюро, фундація** тощо. Залежно від повноважень і партнерів або клієнтів усі агентства **за видом діяльності** можна поділити на **ДЕКІЛЬКА ГРУП**:

1) АГЕНТСТВА, що **сприяють функціонуванню внутрішнього ринку** (*наприклад*: Європейське агентство з лікарських засобів; Європейське агентство з безпеки харчових продуктів; Європейське агентство з морської безпеки; Європейський центр з профілактики та контролю хвороб);

2) МОНІТОРИНГОВІ ЦЕНТРИ (*наприклад*: Європейське агентство з охорони довкілля; Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності; Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії);

3) АГЕНТСТВА, ЩО ПІДТРИМУЮТЬ СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ на європейському рівні (*наприклад*: Європейський центр розвитку професійної освіти; Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці; Європейське агентство з безпеки й охорони здоров'я на роботі; Європейський форум стратегії наукових інфраструктур);

4) АГЕНТСТВА, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬ У СВОЇХ ГАЛУЗЯХ ПРОГРАМИ Й ЗАВДАННЯ від імені Європейського Союзу (*наприклад*: Європейська освітня фундація; Центр перекладів для органів ЄС; Європейське агентство з відбудови);

5) АГЕНТСТВА СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ (*наприклад*: Європейське оборонне агентство; Інститут Європейського Союзу досліджень безпеки; Супутниковий центр Європейського Союзу; Європейське агентство координації оперативної співпраці по охороні зовнішніх кордонів країн Європейського Союзу (ФРОНТЕКС);

6) АГЕНТСТВА СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ ПРАВООХОРОНИ ТА ЮСТИЦІЇ (*наприклад*: Європейський поліцейський коледж College (CEPOL); Європейське поліцейське управління (Європол); Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції (Євроюст);

7) ВИКОНАВЧІ АГЕНТСТВА (*наприклад*: Виконавче агентство з питань освіти, аудіовізуалу та культури; Виконавче агентство Європейської дослідницької ради; Виконавче агентство з програми громадського здоров'я; Виконавче агентство досліджень; Виконавче агентство Транс'європейської транспортної мережі).

Таким чином, особливістю ЄС є широкий спектр та складність його політичних процесів, які характеризуються значною кількістю учасників, дією у межах численних інститутів ЄС і держав-членів, а також взаємодією між собою на основі сукупності різноманітних правил та процедур прийняття рішень. Специфічне поєднання учасників і каналів доступу до політичного процесу ЄС у кожному конкретному випадку обумовлене рядом факторів, одним із яких є договори Спільноти, що встановлюють процедури прийняття рішень і визначають обставини за яких кожна з цих процедур має застосовуватись.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні інституції Європейського Союзу.
2. Охарактеризуйте процес прийняття рішень у Раді ЄС.
3. Назвіть функції Європарламенту.
4. Визначте найбільш поширені типи справ, які розглядає Суд ЄС.
5. Назвіть допоміжні органи Європейського Союзу та визначте їх повноваження.

ЛЕКЦІЯ 6. КОМПЕТЕНЦІЯ ТА СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. Компетенція ЄС: поняття, закріплення в установчих документах.
2. Види компетенцій ЄС.
3. Сутність та класифікація спільних політик ЄС.
4. Пріоритети розвитку ЄС згідно «Стратегії сталого розвитку ЄС «Європа 2020».

6.1. КОМПЕТЕНЦІЯ ЄС: ПОНЯТТЯ, ЗАКРІПЛЕННЯ В УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТАХ.

У діяльності Європейського Союзу з часу виникнення першого Співтовариства, а саме ЄОВС у 1951 році, питанню характеру та обсягу повноважень належало чільне місце.

Здійснюючи правове регулювання суспільних відносин за участю держав-членів, фізичних та юридичних осіб, ЄС також підпорядкований у своїх діях нормам права. **Юридичні межі діяльності ЄС, як і будь-якої публічно-правової організації, характеризує поняття «компетенція».** Союз в особі своїх інститутів, органів, установ та посадових осіб має право здійснювати не будь-які дії і не з усіх питань суспільного життя. **Він може це робити лише тоді, коли є «компетентним»,** тобто має компетенцію відповідно до своїх установчих документів.

ПОНЯТТЯ «компетенція Європейського Союзу» відрізняється від поняття компетенції держав. Компетенція держави стосується всіх сфер суспільного життя, а компетенція Європейського Союзу має частковий характер, не є повною, тобто не стосується чи стосується неповною мірою всіх сфер суспільного життя.

КОМПЕТЕНЦІЯ ЄС – сукупність предметів відання, прав і повноважень, необхідних для реалізації мети, завдань і цілей Європейського Союзу. делегованих Союзу державами-членами в установчих документах, що мають за своєю природою міжнародно-правовий характер.

Компетенція – найважливіша характеристика правового статусу Європейського Союзу як наднаціональної інтеграційної організації. Саме в рамках компетенції Європейського Союзу його інститути видають законодавчі та інші акти з питань функціонування єдиного внутрішнього ринку ЄС, економічного і валютного союзу, включаючи єдину валюту «євро», створення простору свободи, безпеки та правосуддя, інших інтеграційних аспектів внутрішньої і зовнішньої політики.

За своїм **походженням** компетенція Європейського Союзу – **ПОХІДНА**, тобто держави-члени відмовляються від частини своїх суверенних прав на користь інституцій Європейського Союзу, формуючи компетенцію ЄС. Тому **ОБ'ЄМ компетенції Європейського Союзу залежить від волі держав-членів**, від їх бажання та готовності відмовитися від тих чи інших прав у регулюванні певних сфер суспільного життя чи їх частини на користь Європейського Союзу.

Розмежування повноважень ЄС та держав-членів відбувається згідно з принципами надання повноважень та принципом субсидіарності. Відповідно до **ПРИНЦИПУ НАДАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ** (ч. 1 та 2 ст. 5 Договору про ЄС) Союз діє лише в межах тих повноважень, які надані державами-членами та закріплені в його установчих договорах. Отже, повноваження, яких не надано Союзові, залишаються за державами-членами. Відповідно до **ПРИНЦИПУ СУБСІДАРНІСТІ** (ч. 2 ст. 2 Договору про функціонування ЄС) здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти можуть або ЄС, або держави-члени залежно від того, хто більш ефективно буде її здійснювати. Якщо поставлене завдання, зважаючи на його масштаби й результати, не може бути належним чином виконане окремими державами-

членами, а буде краще реалізоване Співтовариством, то саме воно займається виконанням такого завдання. При цьому держави-члени здійснюють свої повноваження лише в обсязі, в якому Союз не застосовує свої повноваження.

Наслідком делегованого походження компетенції ЄС є наявність у всіх держав-членів права спільно брати участь в її реалізації. Держави-члени беруть участь у реалізації компетенції ЄС, передусім, **через** своїх представників у міжурядових інституціях ЄС – **Європейській раді**, яка визначає загальні політичні орієнтири й пріоритети, і **Раді ЄС (Раді Міністрів)**, яка здійснює на європейському рівні законодавчу функцію (спільно з Європейським парламентом, що представляє громадян ЄС загалом).

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ (держав-членів на користь інституцій Європейського Союзу) відбулося у **багатьох сферах**, починаючи з комерційних питань та закінчуючи соціальним захистом або правами споживачів. **Водночас залишаються сфери, віднесені до компетенції держав-членів.** Ці сфери становлять внутрішньодержавний інтерес та захищені від втручання з боку ЄС, однак **не можуть реалізовуватися** державами-членами **на шкоду Союзові.** Зокрема, це **форма правління, адміністративний поділ, система органів державної влади, судоустрій, громадянство, державні кордони, національна безпека та оборона** тощо.

На різних етапах європейської інтеграції об'єм компетенції був різним. **Перші європейські об'єднання** (Європейське об'єднання вугілля й сталі, Євратом) мали дуже **вужьку спеціальну компетенцію**, що стосувалася лише окремих галузей промисловості. Зі **створенням Європейського Економічного Співтовариства** компетенція поступово почала поширюватися майже на всі сфери економіки. Лише з **початку 90-х років** (з інтенсивним розвитком інтеграційних процесів на європейському континенті та створенням Європейського Союзу) **компетенція так чи інакше поширюється практично на всі сфери суспільного життя.**

Компетенція Європейського Співтовариства ЗАКРІПЛЕНА в установчих договорах: Договорі про ЄС та Договорі про функціонування ЄС. Так, Договір про заснування Європейського Співтовариства, **визначає предмети відання й повноваження Європейського Співтовариства.** Договір проводить **розмежування** між різними рівнями повноважень: – **НАЦІОНАЛЬНИМИ** (на рівні держав-членів); – **НАДНАЦІОНАЛЬНИМИ** (на рівні Європейського Співтовариства).

У **ДОГОВОРІ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ** (далі – ДЄС) **закріплені загальні положення про діяльність Союзу на міжнародній арені та спеціальні правила щодо спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС,** включаючи загальну політику безпеки й оборони (розділ V «Загальні положення про зовнішньополітичну діяльність Союзу та спеціальні положення про спільну зовнішню політику й політику безпеки»).

В інших питаннях **регулювання компетенції ЄС здійснює ДФЄС (ДОГОВІР ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ).** Саме ДФЄС згідно зі ст. 1 «організовує функціонування Союзу й визначає сфери, межі та порядок здійснення його компетенції».

Про делеговане походження компетенції ЄС також нагадує **ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ**, схвалена урядами держав-членів під час підписання **ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ.** У Декларації **наголошується**, що під час перегляду установчих документів ЄС держави-члени можуть прийняти рішення не тільки про збільшення компетенції ЄС, а й про її скорочення.

Під час визначення компетенції ЄС **УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ** не обмежуються **перерахуванням** її окремих сфер (сфер компетенції Союзу) і їх **класифікацією** за категоріями. У цих положеннях **установлюються також особливі завдання інститутів Союзу стосовно конкретних проблем суспільного життя й тих, що впливають із них.**

Зазначимо, що **до набуття чинності Лісабонським договором питання визначення компетенції ЄС було надзвичайно складним.** Як відомо, **Маастрихтський договір** про створення ЄС 1992 р. **не містив чіткого розподілу повноважень між**

державами-членами ЄС та Союзом. Це пояснювали кількома **ПРИЧИНАМИ**. Передусім **складною правовою природою ЄС**, яка є синтезом наднаціонального урядування та міжурядового співробітництва. **Різний ступінь** передачі суверенних прав у **різних сферах**, а, отже, і **різний характер співпраці** держав зумовили складну «**трюхопору структуру ЄС**», де в кожній з опор (стовпів) держави по-різному вирішували питання своєї співпраці. Окрім того, **спірним інколи виявлявся розподіл повноважень** між Союзом та Співтовариствами (зокрема, щодо повноважень інституцій у межах опор).

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР систематизував **основні принципи компетенції ЄС**, чітко визначивши вперше найважливіший принцип функціонування політичної влади – **принцип наділення компетенцією**. Він **підкреслює договірне походження, природу та джерело владних повноважень ЄС**. З цього принципу випливає, що ЄС не має права виходити за межі наданих йому компетенцій державами-членами, а також повинен строго дотримуватися цілей та принципів, зафіксованих в установчих договорах, а уся остаточна компетенція залишається за державами-членами. Договір також наголошує на необхідності дотримання **принципів субсидіарності та пропорційності** при поділі компетенцій між ЄС та державами-членами.

6.2. ВИДИ КОМПЕТЕНЦІЙ ЄС.

Загалом, аналіз політики Європейського Союзу, дає можливість виділити **ТРИ ОСНОВНИХ НАПРЯМИ** («три опори»): **1) економічний і валютний союз (ЕВС); 2) спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС (СЗБП)**, в якій все більшої ваги набуває військовий складник – Європейська політика безпеки й оборони (ЄПБО); **3) співпраця держав-членів у сфері внутрішніх справ і правосуддя.**

За **СПРЯМОВАНІСТЮ** регулювання, можна виділити **ВНУТРІШНЮ та ЗОВНІШНЮ** компетенції ЄС.

Такий **поділ є УМОВНИМ**. Окремі сфери внутрішньої політики передбачають зовнішню діяльність Союзу (освіта, професійна підготовка, молодь і спорт, культура, охорона здоров'я, захист споживачів, транс'європейські мережі, навколишнє середовище), а певні сфери повноважень установчі договори не відносять ані до внутрішньої, ані до зовнішньої діяльності (недискримінація й громадянство Союзу, асоціація з заморськими країнами й територіями, інституційне право ЄС).

ЗАЛЕЖНО ВІД СТУПЕНЮ ОБМЕЖЕННЯ суверенних повноважень держав-членів, компетенція ЄС поділяється на **ТРИ ВИДИ** (ст. 2 Договору про функціонування ЄС).

1) ВИКЛЮЧНА. У **межах виключної компетенції** правом здійснювати законодавчу діяльність й ухвалювати юридично обов'язкові для держав нормативні акти **наділений Європейський Союз** (його інституції). **Держави-члени мають право ухвалювати** акти лише на виконання відповідних приписів ЄС.

ДО ТАКИХ СФЕР ВІДНЕСЕНО (ч. 1 ст. 3 Договору про функціонування ЄС): митний союз; встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; монетарна політика (тільки для держав-членів, валютою яких є євро); збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства; спільна торгівельна політика.

Відповідно до **НІЦЬКОГО ДОГОВОРУ** (підписаний **26 лютого 2001 року**), **КОМПЕТЕНЦІЯ ЄС поширюється** на такі **НАПРЯМИ ПОЛІТИКИ**: торгова, сільськогосподарська, міграційна, транспортна, конкурентна, податкова, економічна, валютна, митна, промислова, соціальна, культурна політика, політика у сфері зайнятості й охорони здоров'я, економічного й соціального згуртування, захисту прав споживачів тощо.

У **СФЕРІ ЗОВНІШНІХ СПРАВ** ЄС також має виключну компетенцію щодо **укладання міжнародних угод, КОЛИ ВОНИ**: передбачені законодавчим актом Союзу,

або необхідно, щоб Союз мав змогу здійснювати свою внутрішню компетенцію або його висновок може вплинути на загальні правила чи змінити їх обсяг.

Це часто викликає **СУПЕРЕЧКИ**, незалежно від того, чи повинен окремий міжнародний договір укладатись ЄС, який діє самостійно, або Європейським Союзом разом з її державами-членами. **НАПРИКЛАД. Рішення Суду ЄС з питань угоди про вільну торгівлю між ЄС та Сінгапуром** (висновок 2/15) є гарним прикладом юридичних викликів, з якими стикаються при визначенні компетенції щодо укладення міжнародного договору. У цьому висновку Суд постановив, що, хоча багато питань, що регулюються у ЗВТ між ЄС та Сінгапуром, належать до виключної компетенції ЄС, непрямі іноземні інвестиції належать до спільної компетенції. Отже, відповідна угода може бути укладена лише як змішана угода (так само, як і Угода про асоціацію між Україною та ЄС).

2) СПІЛЬНА, або конкуруюча (коли питання регулюються як на рівні Європейського Співтовариства, так і на рівні держав-членів)³¹. **Більшість правових актів ЄС підпадають під категорію спільної компетенції.** Цей **ПЕРЕЛІК** наведено у статті 4 **Договору про функціонування ЄС**: внутрішній ринок; соціальна політика; економічна, соціальна та територіальна єдність; сільське господарство, рибальство (за винятком питань щодо збереження морських біоресурсів); навколишнє середовище; захист прав споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергія; простір свободи, безпеки та справедливості; спільні проблеми безпеки, в питаннях охорони здоров'я (щодо аспектів, визначених у Договорі про функціонування ЄС).

Цей **перелік не є вичерпним і формується за залишковим принципом**: сфери компетенції ЄС, які не охоплені його виключною та допоміжною компетенцією, є сферами спільної компетенції.

У деяких сферах Європейський Союз має повноваження обходити цю класифікацію. **Наприклад**, Спільна закордонна та безпекова політика ЄС не підпадає під жодну з трьох перерахованих категорій компетенції.

Навіть дуже коротка оцінка вищезазначеного переліку дозволяє зрозуміти, що більшість вторинного законодавства ЄС, до якого **Україна зобов'язана наблизити свої правові норми, підпадає під одну з цих категорій.** Тому, надзвичайно важливо розуміти, як спільна компетенція впливає на зміст регламентів та директив, зазначених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

У межах спільної компетенції як ЄС, так і держави-члени можуть приймати **законодавчі акти.** Це положення, однак, має **застереження.** Держави-члени можуть здійснювати свою компетенцію **в тій мірі, в якій Союз не використав, або припинив свою.** Таким чином, компетенції не тільки передаються від держав-членів до ЄС, але також можуть бути повернуті державам-членам.

Визначення того, хто саме (ЄС або держави-члени) буде ухвалювати юридично обов'язкові акти у сферах спільної компетенції, здійснюється на **підставі принципу субсидіарності.** Це означає, що ЄС буде законодавчо діяти лише за умови, що конкретної мети неможливо досягнути у тому випадку, якби держави-члени діяли окремо. Цей принцип діє перманентно і впливає на зміст законодавства ЄС.

Відповідність принципу субсидіарності перевіряється на багатьох етапах процесу ухвалення рішень в ЄС. У процес перевірки залучені не лише інституції ЄС, а й національні парламенти, що мають право контролювати відповідність принципу субсидіарності.

3) ДОДАТКОВА, або допоміжна КОМПЕТЕНЦІЯ (здійснення діяльності з **підтримки, координації або доповнення діяльності** держав-членів, **не підмінюючи** при цьому їхню компетенцію у відповідних сферах. **Здійснення гармонізації** законодавчих і

---

³¹ автор М.С. Небеська називає **ще виключну компетенцію держав-членів**, коли питання регулюються лише державами-членами.

регламентних актів держав-членів у сферах доповнюючої компетенції заборонено – ст. 2.5 ДФЄС). Таким чином, компетенція ЄС у зазначених сферах досить обмежена.

Відповідно до **ст. 6 Договору про функціонування ЄС** допоміжна компетенція ЄС охоплює такі **СФЕРИ**: охорона та поліпшення здоров'я людей; промисловість; культура; туризм; освіта, професійне навчання, молодь та спорт; цивільний захист; адміністративне співробітництво.

Компетенція Європейського Союзу є **комплексним і неоднорідним явищем**, адже її об'єм у різних сферах суттєво різниться. Тобто якщо одна сфера може більше регулюватись Європейським Союзом, то інші можуть знаходитись у виключній компетенції держави-члена.

Аналіз більш ніж **піввікової історії еволюції компетенції** Європейського Союзу дозволяє сформулювати деякі **ТЕНДЕНЦІЇ** її розвитку:

– **ПОСТУПОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ** компетенції Європейського Союзу за рахунок установавання більш чітких критеріїв її розмежування з компетенцією держав-членів;

– **ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ТА СПРОЩЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ** компетенції Європейського Союзу. Скорочується кількість питань, щодо яких під час голосування в Раді держави-члени мають право вето, збільшується роль Парламенту в законодавчому процесі та його контрольні повноваження, підвищується роль національних парламентів у прийнятті рішень на рівні Союзу;

– **РОЗШИРЕННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ** Європейського Союзу, яке проявляється в поступовому збільшенні кількості питань у різних сферах суспільного життя, прямо віднесених до його відання установачими договорами.

6.2. СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК ЄС

Європейська інтеграція – складний, багатогранний процес, який **супроводжується розвитком спільних політик** практично в усіх сферах суспільного життя держав-членів, має добровільний та поступовий характер.

Існує, принаймні, **ДВА ОСНОВНИХ ПІДХОДИ** до визначення **ПОНЯТТЯ «СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ** Європейського Союзу». Британський фахівець Н. МУСИС розуміє під цим поняттям «набір рішень, правил, заходів і кодексів поведінки, ухвалених спільними інституціями, що були засновані групою держав», а **українські фахівці** О. В. ДЗЯД та О. М. РУДІК вважають, що спільні політики ЄС – це «складний **процес вироблення, прийняття рішень та імплементації** законодавчих актів, принципів, методів та інструментів їх реалізації, які впроваджуються спільними інститутами ЄС та державами-членами з метою досягнення визначених цілей і завдань». **ОСТАННЄ ВИЗНАЧЕННЯ**, на думку українського науковця П. КРИВОЦЮКА, більш ґрунтовно розкриває суть поняття, оскільки **включає** не тільки акти, принципи, методи та інструменти реалізації рішень в Європейському Союзі, а **і процес вироблення, прийняття рішень та їх імплементацію**.

Якщо, коротко, визначити це поняття, **СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄС** – це **спільні дії країн-членів**, що реалізуються для досягнення цілей ЄС, у межах компетенцій та під егідою ЄС (має керівну роль). Вони **спрямовані** на вирішення загальних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем у конкретних сферах життя.

Спільні політики **РОЗРОБЛЯЮТЬСЯ** інститутами ЄС, які **затверджують** їх **цілі, завдання, заходи та механізми їх реалізації** у відповідних програмних документах, зокрема – в **установачих договорах ЄС**. Приміром, **ст. 3 і 4 Договору про ЄС визначають** перелік видів діяльності та, відповідно, й політик ЄС. **Реалізація** спільних політик **БАЗУЄТЬСЯ** на системі європейського права, законодавстві ЄС та **принципах європейської інтеграції**. Спільні політики у межах ЄС **співіснують** з іншими політичними стратегіями, які перетинаються і взаємодіють. **ФОРМУВАННЯ**

спільних політик триває з урахуванням нових викликів і пріоритетів життєдіяльності ЄС.

РЕАЛІЗАЦІЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК пов'язана з **формуванням** у ЄС економічного, інформаційного, науково-дослідного, політичного просторів, а також з використанням концепції та створенням трансєвропейських мереж (зокрема це стосується транспортної, енергетичної, аудіовізуальної та ін. політик).

Спільну політику повинні провадити всі учасники, а, отже, **потрібні наднаціональні виконавчі й судові органи** для нагляду та контролю за її впровадженням. Відповідно, через прийняття спільної політики **учасники погоджуються делегувати частину своїх суверенних національних повноважень наднаціональним інституціям**. Таке делегування суверенних прав у межах спільних політик є **головною проблемою** та, водночас, – **фундаментальною характеристикою** європейської інтеграції. Це пояснює тривалість прийняття рішень, які стосуються спільних політик, а також і те, чому після прийняття вони стають обов'язковим (або складовим) елементом всієї європейської структури.

На думку фахівців, спільні політики **формуються** внаслідок **ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ** між учасниками – інститутами ЄС, країнами та представниками регіонального, локального рівня й окремими зацікавленими учасниками, **являють собою процес пошуку** будь-яких **компромісних рішень** (у т. ч. координацію, гармонізацію, уніфікацію) з питань, у вирішенні яких зацікавлені держави-члени.

ГОЛОВНИМ ЕЛЕМЕНТОМ у спільній політиці є **визначення спільного інтересу** в завданнях, які вона перед собою ставить, і **заходах**, які для цього застосовує. Це визначення має **задовольнити всі держави-члени**, якщо мова йде про **фундаментальну** спільну політику, і **більшість держав-членів** – у разі **вторинної** спільної політики.

На думку **І. Грицяка**, процес європейської інтеграції спричинює **складне змішування різних методів** європейського управління на національному рівні, **зокрема дії та заходи щодо вироблення спільної політики, діяльності інституцій** наднаціонального та національного рівнів, а також **практичного здійснення** цієї політики.

На думку **В. Волеса**, спільні політики ЄС **формуються** за такими **МОДЕЛЯМИ**: **1) спеціальний метод** Співтовариства; **2) регулятивна модель** ЄС; **3) багаторівнева система державного управління**; **4) інтенсивне трансурядове співробітництво**; **5) координація політики та визначення контрольних показників**. Їхні назви розкривають змістове навантаження кожної моделі, які відрізняються не лише принципами формування політики, а й рівнем залучення інституцій. Важливо, що ці моделі дають змогу зрозуміти відмінності між різними політиками ЄС.

Серед фахівців не існує єдиного підходу до **КЛАСИФІКАЦІЇ** спільних політик. Найбільш розповсюдженим є підхід, згідно з яким виокремлюють **ЧОТИРИ ТИПИ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИК**: **БАЗОВІ** та **ВТОРИННІ**, **ГОРИЗОНТАЛЬНІ** та **СЕКТОРАЛЬНІ**. Вважається, що **БАЗОВІ** політики визначають стратегічні завдання розвитку усіх учасників інтеграційного об'єднання, узгоджуються між ними та фіксуються в установчих договорах. **ВТОРИННІ** ж політики походять від базових. Їх **виробляють** спільні законодавчі інституції в рамках базових спільних політик **внаслідок застосування певної процедури ухвалення рішень**. Тобто, як базові, так і вторинні спільні політики ЄС класифікують відповідно до їх значимості в інтеграційному процесі.

Правові засади для вторинних політик ЄС також **формують договори ЄС**, але їх запровадження має задовольнити інтереси всіх або більшість держав-учасниць інтеграційного об'єднання, однак цей процес не супроводжується переходом до наступного етапу інтеграції, **рішення**, прийняті на європейському рівні, **не завжди обов'язкові** для виконання.

Політики у різних СЕКТОРАХ економіки – це такі політики, цілі, завдання і заходи яких стосуються певних сфер чи секторів економіки. До таких політик **НАЛЕЖАТЬ**: 1) промислова і підприємницька політика; 2) політика у сфері досліджень і технологій (інноваційна); 3) енергетична політика; 4) транспортна політика; 5) сільськогосподарська політика; 6) політика щодо рибальства. Усі горизонтальні та секторальні політики мають міжнародний аспект, тому їх заходи підтримуються зовнішніми політиками ЄС.

ГОРИЗОНТАЛЬНІ спільні політики – це такі політики, цілі, завдання і заходи яких розповсюджуються на всі сфери чи сектори європейської економіки. Вони стосуються П'ЯТИ широких ГАЛУЗЕЙ економічної та соціально-політичної діяльності, серед яких: 1) політика регіонального розвитку (регіональна політика); 2) політика соціального розвитку (соціальна політика); 3) податкова політика; 4) політика щодо конкуренції; 5) політика у сфері довкілля (екологічна політика). Всі ці спільні політики вже були задіяні на стадіях митного союзу та спільного ринку й мають невинно розвиватися задля здійснення подальших і вищих цілей – на стадіях економічного та валютного союзу й політичної інтеграції.

Вважається, що **ГОРИЗОНТАЛЬНІ** політики впливають на загальні умови суспільно-політичного та економічного життя кожної країни-члена ЄС. Так, основною метою спільної **РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ** ЄС фахівці вважають зменшення нинішніх регіональних невідповідностей і запобігання подальшим регіональним дисбалансам у ЄС шляхом передання ресурсів Спільноти проблемним регіонам. Існування економічного та валютного союзу, за якого держави позбавлені можливості впливати на обмінний курс і в такий спосіб збалансовувати національну економіку, може завдати збитків біднішим країнам-членам, якщо не буде ефективною регіональною політикою, що будується навколо достатніх капіталовкладень з багатших регіонів ЄС у бідніші.

Цілі спільної **СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ** дуже близькі до цілей політики регіональної. Остання прагне поліпшити становище у слаборозвинутих регіонах, а **соціальна політика**, своєю чергою, має справу з **найбіднішими громадянами**. Обидві намагаються подолати економічні й соціальні дисбаланси в Союзі й забезпечити рівномірний розподіл переваг, які випливають з діяльності спільного ринку, між усіма країнами та громадянами.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС пов'язуються також зі збільшенням акценту на особистій відповідальності громадян за свій добробут. У зв'язку з цим принциповим моментом виникла вимога про те, що соціальна політика має складатися із двох частин – **активної** і **пасивної**. Так звана **АКТИВНА** складова соціальної політики передбачає створення державою умов, які б дозволяли людині мати можливість заробити собі на життя і включає боротьбу з безробіттям та забезпечення зайнятості. Що стосується так званої **ПАСИВНОЇ** складової соціальної політики, то вона здійснюється щодо громадян, які не здатні або частково не здатні до трудової активності, шляхом виплати пенсій, соціальних допомог, фінансування гарантованої безоплатної медичної допомоги, забезпечення прав на соціальне житло, безоплатну освіту в державних і комунальних закладах освіти.

Спільними для держав-членів Європейського Союзу, на думку фахівців, вважаються такі **підходи у сфері соціального захисту**, як значна **роль держави** у збереженні суспільного добробуту, високий рівень соціальних видатків; зростання уваги до перевірки рівня нужденності під час призначення соціальної допомоги, посилення її адресності; наявність значного числа соціальних програм на страховій основі, впровадження ринкових відносин у систему соціального страхування, поширення приватного пенсійного страхування; деінституціоналізація (відмова від великих стаціонарних закладів) та децентралізація; підвищення ролі недержавного та приватного сектора, широке впровадження інновацій у соціальній політиці; підтримка активної зайнятості, створення умов для реалізації економічної ініціативи громадян.

Метою КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ, на думку фахівців, є **ринкова інтеграція**. Вона гарантує **єдність спільного ринку**, протидіючи його поділові між підприємствами, **перешкоджає монополізації певних ринків**, стаючи на заваді зловживанням великих компаній своєю панівною позицією, для нав'язування своїх умов або скасування їхніх конкурентів, не дозволяє урядам перекручувати правила гри шляхом допомоги підприємствам приватного сектора або дискримінації на користь державних підприємств.

Спільна політика щодо **конкуренції ВПЛИВАЄ** на решту **спільних політик**, які повинні відповідати її правилам. Зокрема, це стосується **промислової політики** (в питаннях структурних і галузевих заходів), **регіональної політики** (в питаннях державної допомоги бідним регіонам), **енергетичної і транспортної політики** (в питаннях головних державних і багатонаціональних підприємств у цих секторах), **сільськогосподарської політики та політики щодо рибальства** (в питаннях організації спільного ринку).

За економічних та соціальних структур, які багато в чому відрізняються одна від одної, держави, що формували Європейську економічну спільноту, мали також доволі **відмінні ПОДАТКОВІ СИСТЕМИ**, що однаково стосується і фінансової політики, передусім розподілу податкового тягаря між прямими та непрямими податками, і технічної організації оподаткування. Тоді ще питання створення єдиного фіскального простору в Європейській економічній спільноті не постало. Проте в очікуванні такого об'єднання для належного функціонування спільного ринку були **потрібні деякі термінові заходи у сфері оподаткування**, спрямовані на досягнення фіскального нейтралітету та рівних умов конкуренції серед держав-членів.

Проте **спільна податкова політика** не обмежується лише вимогами про фіскальний нейтралітет. Державам-членам вдалося **замінити** свої багаторівневі обігові податки **єдиним податком на додану вартість**, структуру якого вдалося максимально гармонізувати. Усунення податкових кордонів уможливило **зближення ставок ПДВ й акцизних зборів** та робить суттєвий внесок у справу остаточного формування єдиного ринку. Із розвитком економічного та валютного союзу **потрібне** також зближення в податках на прибутки компаній та на заощадження.

Спільна політика щодо **ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ**, на думку фахівців, є важливим чинником якості життя громадян ЄС. В європейській економіці, яка постійно переживає структурні перетворення, завдання виробників полягає у тому, щоб уможливити безболісне досягнення цілей зростання, які мають бути сумісними із сутнісними завданнями охорони довкілля.

Спільні політики постійно **еволюціонують**. По-перше, відповідно до економічного і технічного прогресу галузі змінюються у правовому сенсі; по-друге, розвиваються у напрямі розширення повноважень, тобто виникає необхідність та формуються нові напрями європейських політик, які раніше не узгоджувались.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ розвитку спільних горизонтальних політик Європейського Союзу значною мірою **обумовлені трансформаціями**, які відбуваються у світовій економіці і політиці **внаслідок глобалізації**. Глобалізаційні процеси, посилення економічної конкуренції, активізація міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, зростання взаємозалежності національних економік – ці та інші фактори впливають на зміст і тенденції розвитку спільних горизонтальних політик Європейського Союзу.

Політика в галузі охорони навколишнього середовища від середини 90-х років ХХ століття виділяється в один з **пріоритетних напрямів** діяльності Європейського Союзу. Глобалізація призвела до **ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ**, яка на початку ХХІ століття набула глобальних масштабів. Масштабність екологічних викликів зумовила відповідну реакцію на різних рівнях європейської спільноти. На рівні державних та міжнародних інститутів відбулося усвідомлення необхідності проведення централізованої структурованої **ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ**, мета якої – **зниження масштабів**

забруднення природного середовища в Європі через впровадження жорстких стандартів на всі види викидів, а також стимулювання впровадження ресурсозберігаючих технологій. До цілей політики ЄС з охорони навколишнього середовища також відносяться: збереження, захист і поліпшення якості навколишнього середовища; захист здоров'я людей; розумне та раціональне використання природних ресурсів; підтримка заходів на міжнародному рівні для вирішення регіональних та загальних проблем навколишнього середовища. Ця політика базується на попереджувальному принципі, а також на принципі здійснення запобіжних заходів – відшкодування шкоди, спричиненої навколишньому середовищу, передусім шляхом усунення її джерел.

6.4. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЄС ЗГІДНО «СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄС «ЄВРОПА 2020»

Глобальна фінансова криза 2008 року значно погіршила економічні та соціальні досягнення Європейського Союзу останніх років, виявила структурні недоліки в економіці ЄС, посилила такі довгострокові виклики, як загострення конкуренції на світових ринках, тиск на ресурси, старіння населення. В основу запропонованої Єврокомісією **СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ З ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ** знову були покладені ключові тези класичної стратегії сталого розвитку, яка базується на узгодженні трьох взаємопов'язаних складників успішного розвитку людства – економічного зростання, захисту та збереження довкілля та соціального захисту/комфорту всіх членів суспільства.

СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄС «ЄВРОПА 2020» встановила **ТРИ** основні взаємопов'язані **ПРІОРИТЕТИ** розвитку ЄС до 2020 року:

1) РОЗУМНЕ ЗРОСТАННЯ (smart growth): розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях (посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним зростанням і розвитком ЄС);

2) СТАЛЕ ЗРОСТАННЯ (sustainable growth): розвиток ресурсозберігаючої, зеленої і конкурентної економіки (побудова стійкої та конкурентоспроможної економіки, використовуючи лідерство Європи в розробці нових процесів і технологій, включаючи екологічно чисті технології);

3) СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНЕ ЗРОСТАННЯ (inclusive growth): розвиток економіки, що забезпечує високу зайнятість населення, соціальний захист і розвиток територій (створення для населення нових можливостей за допомогою високого рівня зайнятості, інвестицій в знання і навички, боротьбою з бідністю і вдосконаленням ринку праці, навчанням та соціальним захистом, які разом сприяють побудові більш згуртованого і соціально однорідного суспільства).

Означені пріоритети дещо вплинули на увесь спектр політик Європейського Союзу, у тому числі й горизонтальних. **ПРОВІДНОЮ ТЕНДЕНЦІЄЮ** розвитку **КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ** ЄС, як і раніше, залишилося посилення конкурентоспроможності європейської економіки на світових ринках, продовження створення економіки, яка базується на знаннях та інноваціях.

На досягнення цієї мети, у першу чергу, спрямовані такі **ІНІЦІАТИВИ СТРАТЕГІЇ**, як «**ІННОВАЦІЙНИЙ СОЮЗ**» (перенацілення досліджень, розробок та інновацій на вирішення актуальних проблем розвитку суспільства, таких як зміна клімату, доцільність використання енергії та ресурсів, демографічні проблеми і проблеми охорони здоров'я); «**РУХ МОЛОДІ**» (збільшення міжнародної привабливості європейської вищої освіти та покращення якості освіти і навчання на усіх рівнях в ЄС, створення належних умов для мобільності студентів у межах ЄС, покращення ситуації у сфері зайнятості молодих фахівців); «**ПЛАН РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЄВРОПІ**» (формування стійкої економіки і соціальних благ шляхом створення Спільного Цифрового Ринку ЄС, який базуватиметься на повсюдному розвитку високо швидкісного Інтернету з

можливістю доступу усіх громадян ЄС до широко смугового Інтернету у 2013 році, а також забезпечення збільшення швидкості користування Інтернетом до 2020 року, збільшення на 50 % числа приватних осіб, які підключені до Інтернету зі швидкістю більше 100 Мбіт/с); **«ІНДУСТРІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, СПРЯМОВАНА НА ГЛОБАЛІЗАЦІЮ»** (поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього і малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної і стійкої промислової бази, здатної успішно витримувати виклики і загрози глобалізації).

Метою СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС, як і раніше, залишається забезпечення соціальної стабільності в європейському суспільстві. На досягнення цієї мети спрямовані такі **ІНІЦІАТИВИ СТРАТЕГІЇ «Європа 2020»**, як **«ПЛАН РОЗВИТКУ НОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ І ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ РОБОЧИХ МІСЦЬ»** (створення необхідних умов для удосконалення ринку праці, збільшення зайнятості та гарантій стабільності суспільства шляхом надання європейцями можливості отримання нових знань і навичок, щоб збільшити можливість працевлаштування, поліпшити співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність); **«ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО БІДНОСТІ»** (гарантування соціальної і територіальної співпраці проти бідності і соціальної відчуженості для зростання значимості цієї проблеми і визнання основних прав людей, які знаходяться у скрутному становищі, даючи їм можливість гідно прожити життя і приймати активну участь у суспільному житті). У цій сфері поставлені **ДВІ СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ**: у 2020 році 75 % населення ЄС у віці від 20 до 64 років мають бути забезпечені роботою (у 2010 році рівень зайнятості населення у віці 20-64 роки в ЄС становив 69 %) і скоротити на 25 % або на 20 млн осіб кількість громадян ЄС, які офіційно вважаються бідними (у 2010 році 80 млн громадян ЄС офіційно вважалися бідними).

На досягнення цілей **ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ** спрямована така **ІНІЦІАТИВА СТРАТЕГІЇ «Європа 2020»**, як **«ДОЦІЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ В ЄВРОПІ»** (підтримка доцільного використання ресурсів (зробити економічне зростання незалежним від ресурсів), сприяння переходу на економіку з низьким вмістом вуглецю, збільшення використання джерел відновлювальної енергії, проведення модернізації транспортного сектора і забезпечення розумного використання джерел енергії). У цій сфері поставлені **ДВІ СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ**: скоротити викиди парникових газів в ЄС на 20 % від рівня 1990 року для запобігання глобальному потеплінню; отримати 20 % енергії з відновлювальних джерел.

В останнє десятиріччя **РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА** Європейського Союзу змістила акценти з перерозподілу доходів і зайнятості на стимулювання структурних змін. **Основний акцент** робиться на здійсненні інновацій та оптимізації ефективності використання наявного економічного потенціалу. Для цього періоду введені нові, більш жорсткі правила фінансування соціально-економічного розвитку відсталих регіонів. **ЗМІНИ ПЕРЕДБАЧАЮТЬ** концентрацію зусиль на обмеженому наборі цілей в рамках діючої стратегії «Європа-2020»: встановлення прямої залежності між наданням коштів з європейських фондів та виконання країнами-членами зобов'язань щодо скорочення бюджетного дефіциту і розмірів державного боргу; **збереження лише ДВОХ ЦІЛЕЙ** регіональної політики: **1) інвестиції в зростання і зайнятість; 2) європейське територіальне співробітництво**. Найбільший обсяг фінансування регіональної політики ЄС напряму «Інвестиції для зростання та зайнятості», призначений для найменш розвинених регіонів – з ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) нижче 75 % від середнього рівня по ЄС. Такі регіони розташовані в основному в країнах Центрально-Східної та Південної Європи.

Усі спільні політики є взаємопов'язаними. Окремі їх цілі, завдання і заходи інтегруються у конкретних напрямках загальної соціально-економічної політики, що передбачає використання спеціальних інституційних механізмів (програм, проектів, мереж тощо).

Успіх політичного будівництва Європи залежить від спроможності поєднувати узгодженість та повагу до різноманітності й ефективності з демократичною законністю. Як стверджує І. Грицяк та Дж. Маккорнік, певний внесок інституцій ЄС та держав-членів у процес формування спільної політики є складним, мінливим і часто невизначеним, а розподіл політичної відповідальності (обов'язків) між державами-членами залишається нечітким. Оскільки збалансування повноважень у деяких сферах політики є справою ЄС, а в інших – держав-членів, існують суттєві відмінності у збалансуванні обов'язків щодо різних проблем у межах цих сфер. Окрім того, існує зовсім небагато формальних правил стосовно того, як ці обов'язки необхідно розподілити.

Контрольні запитання

1. Розкрийте поняття «компетенція Європейського Союзу»
2. Охарактеризуйте дію принципу надання повноважень в розмежуванні повноважень ЄС та держав-членів.
3. Визначте сфери, які віднесено до виключної компетенції ЄС.
4. Сформулюйте класифікацію спільних політик ЄС.
5. Розкрийте пріоритети розвитку ЄС, визначені у стратегії сталого розвитку ЄС «Європа 2020».

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЛЕКЦІЯ 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЄВРОСОЮЗУ

1. Правова основа, цілі та напрямки зовнішньої політики Європейського Союзу.
2. Європейський союз як суб'єкт міжнародних відносин.
3. Договірна практика Євросоюзу у сфері зовнішніх відносин.
4. Повноваження інституцій ЄС у реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

7.1. ПРАВОВА ОСНОВА, ЦІЛІ ТА НАПРЯМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З розвитком інтеграції процеси зовнішньої політики та безпеки набувають власної динаміки й логіки. Система європейського політичного співробітництва постійно поглиблюється в бік трансформації в загальну спільну політику. На початку 90-х рр. ХХ ст. проблеми зовнішньої політики та безпеки переходять безпосередньо у практичну площину. Важливіші **ЯКІСНІ ЗМІНИ** в розвитку європейської інтеграції в галузі **спільної зовнішньої політики, безпеки та оборони** відображені у **трьох документах: МААСТРИХТСЬКОМУ, АМСТЕРДАМСЬКОМУ та ЛІСАБОНСЬКОМУ** договорах.

МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР дав європейській політиці в царині зовнішніх відносин і безпеки новий вимір. Так, спільну політику у сфері зовнішніх відносин і безпеки ЄС визначають як широку й вичерпну політику, що включає спільну оборонну політику. Маастрихтською угодою закріплено **новий курс**, виокремлений як спеціальний розділ **«ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПІЛЬНУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ТА ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ»**. Згодом ця ініціатива була визнана недостатньо ефективною і замінена розширеним та більш дієвим політико-правовим інструментом, який зафіксований

АМСТЕРДАМСЬКИМ ДОГОВОРОМ ЄС від 1997 р. (набув чинності у 1999 р.) і здобув назву **СПІЛЬНА ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ (СЄПБО)**.

У **МААСТРИХТСЬКІЙ УГОДІ 1992 р.** було **сформульовано ПРОГРАМУ (ЦІЛІ) СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ (СЗБП)** і визначено її **П'ЯТЬ ГОЛОВНИХ ЗАВДАНЬ**:

- охорона спільних цінностей, фундаментальних інтересів і незалежності ЄС;
- посилення безпеки ЄС і країн-членів усіма можливими засобами;
- охорона миру в усьому світі та підвищення міжнародної безпеки відповідно до принципів, закладених у Хартії Об'єднаних Націй, а також принципів і цілей Гельсінського Заключного акту й Паризької хартії;
- сприяння міжнародній співпраці;
- розвиток і консолідація демократії;
- встановлення верховенства закону та забезпечення прав людини та основних свобод (ст. 11 Договору про заснування Європейської Спільноти (ДЄС)).

Стосовно політики **БЕЗПЕКИ ЄС** визначив **ЧОТИРИ СФЕРИ**, в яких необхідні спільні дії: **1)** безпека європейського континенту; **2)** роззброєння і контроль за озброєнням у Європі; **3)** нерозповсюдження ядерної зброї; **4)** експорт озброєння, контроль за наданням військових технологій третім країнам.

Зовнішньополітичну діяльність ЄС зосереджено на таких **НАПРЯМАХ**: торговельна політика, асоційоване партнерство та закордонні території, відносини з іншими міжнародними організаціями, науково-дослідний і технічний розвиток, захист навколишнього природного середовища, освіта, молодіжна політика, культура, охорона здоров'я, транс'європейські зв'язки, економічні та фінансові зв'язки, розвиток співробітництва. Європейський Союз разом із країнами-членами виконує різноманітні, здебільшого економічні завдання.

Було визначено і **ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ** цілей Союзу у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки:

- ✓ Європейська Рада визначає принцип й основні напрями спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- ✓ Європейська Рада визначає спільні стратегії, кожна з яких конкретизує напрями діяльності ЄС, тривалість і ресурси, які мають бути надані ЄС і державами – членами ЄС. На цей час розроблено спільні стратегії щодо Росії, України, Середземномор'я;
- ✓ узгоджують спільні дії і позиції;
- ✓ зміцнюють систематичне співробітництво між державами в політичній сфері (ст. 12 ДЄС).

Систематична співпраця передбачає: інформування державами-членами одна одну, а також проведення спільних консультацій у межах Ради ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, які становлять загальний інтерес; координація діяльності у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях та ін. (ст. 19 ДЄС).

У **жовтні 1997 р.** (набула чинності **1999 р.**) **15 країн-членів Союзу** підписали в **АМСТЕРДАМІ УГОДУ**, яка вивела **СЗБП** далеко вперед і **визначила шляхи виконання її завдань**. Принципи, головні директиви та спільні стратегії, за Угодою, **ВИЗНАЧАЮТЬСЯ Європейською Радою**, тобто главами урядів держав-членів, засідання якої відбуваються **двічі на рік**. Було встановлено **ГОЛОВНЕ ПРАВИЛО** щодо **ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ** зі спільної зовнішньої політики й безпеки – **ОДНОСТАЙНІСТЬ**, хоча можливе існування тих, хто «конструктивно утримався» чи кваліфікованої більшості, яка голосує за часткову відміну загального правила.

ПОЛОЖЕННЯ ПРО «КОНСТРУКТИВНЕ УТРИМАННЯ» дає змогу країнам-членам не брати участі у спільних діях, у такий спосіб полегшуючи процес ухвалення ініціатив, що мають переважну підтримку (дві третини зваженої більшості). При цьому залишається **можливість для застосування права вето**, відповідно до якого країна може

заблокувати рішення з огляду на «важливі причини національної політики». Це право послаблюється тим, що Рада міністрів може кваліфікованою більшістю ухвалити запит про передання справи у Європейську Раду, яка часто діє як «рахункова палата» щодо різноманітних національних інтересів.

На момент формування Лісабонського договору зовнішня політика складалася з багатьох неузгоджених між собою напрямів, великої кількості інституцій та ускладнених правових регуляторів. **ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР** (підписано **13 грудня 2007 р.**) замінив провалений на референдумах у Франції та Нідерландах Договір про Конституцію для Європи і так чином **завершив процес інституційних реформ у ЄС.**

Згідно з Лісабонським договором **ЄС наділений міжнародною і внутрішньою правосуб'єктністю** і замінив собою всі його колишні складові, поглинувши їх. **Союз замінив Європейське Співтовариство** і став його правонаступником (ст. 46-а Лісабонського договору).

Набуття ЄС міжнародної правосуб'єктності **ОЗНАЧАЄ** можливість укладання міжнародних договорів від свого імені в усіх сферах його компетенції. По всьому тексту основоположних договорів назву «Співтовариство» замінили словом «Союз». Договір про заснування Європейського Співтовариства перейменовано на Договір про функціонування ЄС. Консолідованою версією установчих договорів у редакції Лісабонського договору стали **Договір про Європейський Союз і Договір про функціонування Європейського Союзу**, доповнені 37 протоколами, двома додатками і 65 деклараціями, які супроводжували ухвалення Лісабонського договору.

Є **ДВІ** основні **СТРУКТУРНІ ЗМІНИ**, запроваджені Лісабонським договором: **відмова від архітектури «стовпів» і реорганізація** всіх видів зовнішніх політик в **унітарну систему принципів, цінностей та цілей**. Одночасно відбувався пошук формальної інтеграції системи закордонних справ та її суттєвого зрощення.

Лісабонський договір **запроваджує термін «зовнішня діяльність»** (external action) на заміну «зовнішні зв'язки» або «політики» (external relations or policies), який **охоплює всі зовнішні напрями**: економічний, політичний, безпековий. Однозначність цього терміну і його багатовекторність за змістом **демонструє ставлення ЄС до міжнародної діяльності як єдиного цілісного напрямку.**

Нова редакція Договору про ЄС **уточнює і коригує трактування цінностей і цілей Союзу** (ст. 2 і 3 Договору про ЄС). Реформа надала **повноцінного інституціонального статусу Європейській Раді**, в яку входять лідери всіх країн-членів, і **запровадила посаду її президента**, який має представляти ЄС в міжнародних справах.

У цілому **Лісабонським договором внесено вагомі зміни в управління зовнішньою політикою ЄС.** Так, поточна діяльність з реалізації повноважень ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, **раніше розосереджена між різними інституціями ЄС**, нині **концентрована** в руках **ВИСОКОГО ПРЕДСТАВНИКА ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки** (договір запроваджував цю посаду). За **функціями** посада Високого представника з міжнародних відносин і політики безпеки є аналогом повноважень міністра закордонних справ: Високому представнику підпорядковано відповідний дипломатичний апарат у вигляді Європейської служби зовнішніх дій. Було, також, **запроваджено** новий орган – **ЄВРОПЕЙСКУ СЛУЖБУ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЄСЗД).**

Попри зміни в інституційному забезпеченні **спільної зовнішньої політики і політики безпеки**, вона і надалі є **міждержавною складовою діяльності ЄС**, рішення у межах якої **потребують загальної згоди всіх держав-членів**. Держави – члени ЄС теж зберегли можливості для реалізації самостійної зовнішньої політики, що зумовлює ефект уповільненості при узгодженні спільних рішень та розхитує їх монолітність. У цій царині провідні країни можуть зберігати значний ступінь автономії та діяти паралельно з керівними структурами Союзу. В ідеалі СЗПБ може виконуватися лише в режимі цільної координації, яка особливо обумовлена в багатьох статтях Договору про ЄС. Зміст

установчих договорів виключає пряме підпорядкування окремих держав наднаціональним структурам, за винятком тих сфер відносин і випадків, які передбачають обов'язковість виконання спільних рішень.

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР зберігає можливість **автономного позиціонування держав – членів ЄС у багатьох питаннях спільної безпекової та оборонної політики (СБОП), як у питаннях участі у військових операціях, так і в їх фінансуванні, якщо видатки на них не виділяються з бюджету Союзу (ст. 41 Договору про ЄС).** Ще більшою мірою застосування принципу асиметрії участі держав-членів стосується використання цивільних та військових засобів, правил проведення військових операцій та діяльності Європейської оборонної агенції (ст. 42-44). У рамках Агенції створюються окремі групи, що об'єднують держави-члени, залучені до спільних проєктів. У питаннях, передбачених ст. 1 і 2 Протоколу про постійну структурну співпрацю, Рада ЄС діє кваліфікованою більшістю. Згідно зі ст. 46 Договору про ЄС участь у голосуванні беруть лише ті члени Ради, що представляють держави-члени, які є учасниками такої співпраці.

Згідно з Договором про реформування ЄС помітно посилено роль Європейського Парламенту в законотворчій діяльності ЄС, а національні парламенти держав-членів вперше отримали право безпосередньо брати участь у цьому процесі.

Законодавчі пропозиції Європейської Комісії перед внесенням на розгляд Ради ЄС і Європарламенту **направляють у національні парламенти**, які мають право висувати протест щодо законопроектів. У разі незгоди однієї третини національних парламентів **законопроект спрямовують на доопрацювання** (ст. 8-с і протокол про роль національних парламентів).

У межах посилення спільної безпекової та оборонної політики Лісабонським договором **встановлено ЗОБОВ'ЯЗАННЯ** щодо **взаємної оборони та солідарності у разі збройного нападу або терористичної атаки на одну з держав-членів.** Крім того, окремі групи держав-членів можуть задіювати механізм «постійної структурної співпраці» і проводити військові операції за дорученням Ради ЄС³².

З 01.11.2014 Рада міністрів ЄС застосовує ефективнішу систему прийняття рішень – кваліфікованою більшістю голосів, що складається із подвійної більшості держав-членів та населення Союзу (55% країн, 65% населення).

Отже, **ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР** завершив 20-річний перехідний період інституційної адаптації ЄС до викликів ХХІ ст.

7.2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Зовнішня діяльність Європейського співтовариства після Другої світової війни була лімітована зовнішньою економічною політикою, але держави – члени почали поетапно співпрацювати з питань зовнішньої політики **наприкінці 60-х рр. ХХ ст.**

Протягом 70–80-х рр. ХХ ст. не було потреби й місця для чіткої європейської політики у сфері оборони, тому що безпеку держав – членів ЄЕС успішно гарантувало **НАТО. До розпаду біполярної системи** тісний зв'язок між США і країнами ЄС у сфері безпеки, який був важливою передумовою розвитку західноєвропейських інтеграційних структур, **створював ефект підпорядкування Західної Європи спільній атлантичній політиці**, сформульованій у Вашингтоні. Хоча на певному етапі, принаймні з середини 1970-х років, керівники провідних країн ЄЕС ставили за мету розробку узгодженої зовнішньої політики та замислювалися над потребами посилення співпраці у безпековій сфері. **До укладення Маастрихтського договору (1992 р.)** ці пошуки **втілювалися переважно у вигляді політичних заяв, декларацій та поточних консультацій** з основних проблем міжнародних відносин та міжнародної безпеки.

---

³² На сьогодні становлення європейської оборонної складової жодним чином не є альтернативою системи колективної оборони НАТО як фундаменту безпеки його членів.

Для того, щоб Європейські Співтовариства могли налагоджувати та підтримувати зовнішні відносини, вони **повинні володіти правосуб'єктністю** (правоздатністю та здатністю діяти на міжнародній арені).

Приписи щодо правосуб'єктності містяться в УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРАХ Співтовариств починаючи від ПАРИЗЬКОГО ДОГОВОРУ (створення Європейського Співтовариства вугілля та сталі), 6 ст. якого звучить так: «Співтовариство має правосуб'єктність. У міжнародних відносинах Співтовариство має здатність до правових дій, необхідних для виконання функцій та досягнення мети». Ця теза підтверджена **ДОГОВОРОМ про створення Європейського економічного співтовариства** (ст. 281) та **ДОГОВОРОМ про створення Європейського співтовариства атомної енергії** (ст. 184).

До підписання Лісабонських договорів про Євросоюз і функціонування Євросоюзу питання міжнародної правосуб'єктності ЄС не були врегульовані. Міжнародну правосуб'єктність мали тільки європейські співтовариства. Відповідні повноваження Європейського співтовариства були визначені в установчих документах та **розвинуті практикою Суду ЄС**. Завдяки саме практиці Суду ЄС мало місце розширення повноважень Співтовариства у цій сфері шляхом закріплення в судових рішеннях концепції паралельної компетенції.

Основоположне значення в цьому плані має **рішення Суду ЄС від 31 березня 1971 р.** У ньому Суд ЄС тлумачить положення установчих документів щодо компетенції органів співтовариства та зазначає, що правосуб'єктність Європейського співтовариства не обмежується лише його правоздатністю з питань діяльності співтовариства у внутрішній сфері, а включає також правоздатність встановлювати договірні відносини з третіми країнами стосовно всіх цілей, зафіксованих у першій частині установчого договору.

Тим самим Суд ЄС, спираючись на **концепцію дорозумілої компетенції**³³, визначив зовнішню компетенцію Співтовариства як природне поширення впливу внутрішніх відносин на міжнародні зв'язки. Це рішення Суду ЄС має значення і для ЄС як правонаступника Європейського співтовариства.

З **початку 2000-х років** політичні кола ЄС посилили увагу до реалізації спільної зовнішньої політики та політики у галузі безпеки, яка була доповнена низкою регіональних ініціатив. Набуття чинності **ЛІСАБОНСЬКИМ ДОГОВОРОМ у грудні 2009 р.** забезпечило **НАБУТТЯ ЄС реальної ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ** й дало змогу прискорити політичне та інституціональне реформування його структури.

Наявність у Євросоюзу міжнародної правосуб'єктності створює можливості для нормального функціонування об'єднання у політичному та правовому сенсах.

Оскільки ЄС є суб'єктом міжнародного права, його завдання полягає у забезпеченні узгодженості всіх напрямів співпраці держав-учасниць. Використання конкретної правової форми участі Євросоюзу у міжнародних відносинах залежить від того, в рамках якого з цих компонентів здійснюється така діяльність.

Згідно з установчими договорами **ЄС Є ПРАВОЗДАТНИМ У СФЕРАХ**, які охоплюють:

- ✓ підтримку відносин з міжнародними організаціями (ООН, ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), ГАТТ³⁴/СОТ та іншими). На сучасному етапі це **відбувається за допомогою** Голови Європейської ради, Високого представника Союзу із зовнішніх справ і політики безпеки та Комісії, а

³³ **Дорозуміла компетенція**: така, яка не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання цілей установчих договорів.

³⁴ **ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі** (англ. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) – міжнародна угода, досягнута 30 жовтня 1947 між 23 державами у Женеві (Швейцарія), згідно з якою кожна з них погодилася забезпечити іншим рівний і недискримінаційний режим торгівлі, скорочувати ставки мита на основі багатосторонніх домовленостей, і з часом усунути імпорتنі квоти. У 1995 перейменовано на СОТ.

також шляхом співпраці між дипломатичними і консульськими місіями держав-учасниць, з одного боку, та Європейської служби зовнішньополітичної діяльності і представництвами Комісії в третіх країнах та міжнародних організаціях - з іншого (статті 24, 27 ДЄС).;

- ✓ укладання міжнародних угод;
- ✓ встановлення та розвиток дипломатичних відносин з третіми країнами тощо.

Тобто, у межах, окреслених договорами, **Спільнота користується основними атрибутами суб'єктів міжнародного права**, тобто права на налагодження дипломатичних відносин, на укладення міжнародних договорів, співпрацю з міжнародними організаціями і членство в цих організаціях.

ОСОБЛИВІСТЬ, яка стосується **ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ** з боку ЄС своєї міжнародної правосуб'єктності, пов'язана з **посольським правом**. На відміну від інших міжнародних організацій, ЄС заснував у багатьох країнах світу, включаючи Україну, свої дипломатичні представництва, які мають назву «делегатії Комісії ЄС». Водночас багато країн мають свої дипломатичні місії при Євросоюзі. Таку місію має і Україна.

Створення Європейської служби зовнішньополітичної діяльності сприяє формуванню в межах Союзу власного дипломатичного відомства, яке діє паралельно з дипломатичними відомствами держав-учасниць.

Правосуб'єктність Європейських Співтовариств має **ПОХІДНИЙ ХАРАКТЕР** і є наслідком незалежних рішень держав – членів, кожна з яких як оригінальний суверен і суб'єкт міжнародного права виражає згоду на надання їй міжнародної правосуб'єктності.

СТОСУНКИ між Співтовариствами та державами – членами **БАЗУЮТЬСЯ** на делегуванні державних повноважень на користь Спільнот і на розподілі функцій. Це означає, що у сферах, чітко окреслених в договорах, панує **принцип виняткової компетенції Європейського Союзу**. Завдання в інших сферах залишаються в компетенції держав-членів (наприклад, соціальна та фіскальна політика), згідно з принципом субсидіарності. Обмеженням принципу субсидіарності є так звана **ДОКТРИНА ЗАНЯТОГО ПОЛЯ**, згідно з якою **компетенції суверенних держав, одного разу передані Спільноті, не можуть бути відібрані** — *pacta sunt servanda* (договорів треба дотримуватись).

7.3. ДОГОВІРНА ПРАКТИКА ЄВРОСОЮЗУ У СФЕРІ ЗОВНІШНІХ ВІДНОСИН

Залежно від правової основи розрізняють процедури щодо укладання угод та пов'язаний з цим розподіл компетенції між інститутами ЄС.

ПРАВозДАТНІСТЬ Союзу щодо **УКЛАДАННЯ міжнародних УГОД** визначена у ст. 216 Договору про Функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). У ній **закріплено**, що «Союз може укласти угоди з однією або більше третіми країнами чи міжнародними організаціями, коли це передбачають Договори, а також у тих випадках, коли укладання угоди або є необхідним для досягнення в рамках політики Союзу однієї із цілей, зазначених у Договорах, або передбачено в юридично обов'язковому акті Союзу чи здатне впливати на спільні правила або змінювати їх дію. Угоди, укладені Союзом, мають обов'язкову силу для інститутів Союзу і для держав-учасниць».

Договір про функціонування ЄС встановлює **ЗАГАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ** щодо укладання міжнародних угод Союзом, які ґрунтуються на положеннях ст. 218 ДФЄС.

ПРОЦЕДУРА УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ УГОД від імені ЄС **передбачає**, що Рада ЄС має дати згоду на проведення **переговорів** після отримання на це відповідних рекомендацій Європейської Комісії і Високого представника з міжнародних відносин і політики безпеки. **Високий представник** також призначає голову делегації на переговорах або спеціального представника ЄС і ухвалює рішення про підписання договору. **Європейський Парламент** виконує **дорадчі функції**, за винятком положень

договору, до яких застосовуються юридичні процедури, та угод про приєднання до Європейської конвенції із захисту прав людини й основних свобод.

Певні види міжнародних угод вимагають одержання попередньої згоди від Європарламенту.

За винятком випадків, коли угода стосується винятково сфери спільної зовнішньої політики й політики безпеки, Рада ухвалює рішення щодо укладання угоди після схвалення з боку Європейського парламенту в таких **ВИПАДКАХ**:

- ✓ угоди про асоціацію;
- ✓ угоди про приєднання Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод;
- ✓ угоди, які шляхом організації процедур співпраці створюють спеціальні інституційні рамки;
- ✓ угоди, які мають значні бюджетні наслідки для Союзу;
- ✓ угоди, яка поширює, дію на сфери, щодо яких застосовується звичайна законодавча процедура чи спеціальна законодавча процедура, коли потрібно схвалення Європейського парламенту.

За невідкладної ситуації Європейський парламент і Рада за взаємною згодою можуть встановлювати термін надання схвалення. Європейський парламент має бути детально поінформований на всіх етапах процедури.

Держава-учасниця, Європейський парламент, Рада чи Комісія можуть отримати висновок Суду щодо відповідності передбачуваної угоди Договорам. У разі негативного висновку Суду угода може набути чинності лише тоді, коли до неї будуть внесені зміни чи буде переглянуто установчі договори.

Угоди, укладені відповідно до всіх цих правил процедури, є обов'язковими для інститутів ЄС та держав-учасниць (ст. 216.2).

ОКРЕМІ ДЕРЖАВИ – члени ЄС мають право укладати міжнародні договори за УМОВИ, якщо вони не суперечать чинним угодам, підписаним ЄС, або не належать до спільної компетенції Союзу. **ЄС як міжнародний суб'єкт може укладати договори в усіх сферах його компетенції** – якщо це передбачено установчими договорами, або потребує досягнення цілей, визначених у цих договорах, або якщо цього потребує юридично зобов'язуючий документ ЄС. Ст. 3 п. 2 Договору про функціонування ЄС стверджує, що Союзові належить виняткова компетенція укладати міжнародну угоду, якщо її укладання обумовлене законодавчим актом Союзу чи потрібне для здійснення Союзом своєї внутрішньої компетенції, чи тією мірою, якою її укладання може вплинути на спільні правила чи змінити їх обсяг.

Міжнародна правосуб'єктність Співтовариств та їх відносини з **ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ**, які не пов'язані договорами, залежать від того, чи визнають треті країни цю правосуб'єктність. Так само у відносинах з міжнародними організаціями визнання правосуб'єктності Європейських Співтовариств залежить від цих організацій. Це стосується як співпраці, так і членства Спільнот у міжнародних організаціях (а також статусу членства та права голосування). **Міжнародні угоди, укладені Союзом з третіми країнами і міжнародними організаціями, підпадають під дію Віденських конвенцій про право міжнародних договорів 1969 та 1986 рр.**

Окремі положення стосуються правосуб'єктності ЄС у відносинах з **СУСІДНІМИ ДЕРЖАВАМИ**. Хоча в лісабонській версії договорів Європейська політика сусідства безпосередньо не згадується, Договір про ЄС (ст. 8, п. 1, 2) вказує, що «Союз розвиває особливі зв'язки з сусідніми країнами». **МЕТОЮ** особливих («близьких та мирних») зв'язків з країнами-сусідами на засадах співпраці є створення «на ґрунті вартостей Союзу простору процвітання та добросусідства». Союз може укладати певні угоди з цими країнами. Такі угоди «можуть містити взаємні права та зобов'язання, а також можливість спільних дій. Виконання їх є предметом періодичних консультацій».

Угоди, укладені на засадах ст. 8, не є угодами про асоціацію. Їх можна віднести до таких, що становлять нову категорію спеціальних угод про партнерство і співробітництво. Вони стосуються обмеженої кількості європейських країн, на які не поширюється політика східного партнерства. Не виключено, що їх можуть укладати з метою підготовки країн-сусідів до відносин у межах асоціації з ЄС.

4.1. ПОВНОВАЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙ ЄС У РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА відіграє **головну роль** у реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Глави держав та урядів і голова Європейської Комісії **ЗБИРАЮТЬСЯ** мінімум раз на півроку, щоб **визначити пріоритети і загальні директиви** щодо політики ЄС, у тому числі спільної зовнішньої політики та політики безпеки. **Європейська Рада формує принципи і загальні директиви** спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також ухвалює спільні стратегії.

РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – щомісячне зібрання міністрів закордонних справ країн – членів ЄС і Високого представника з питань зовнішньої політики та політики безпеки в межах Ради загальних справ та зовнішніх відносин.

Рада ЄС приймає рішення з питань зовнішніх відносин, у тому числі питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки; **розробляє рекомендації** щодо спільних стратегій і подає їх у Європейську Раду, а також **реалізовує спільні стратегії** (ст. 13 ДЕС). **Визначення спільних стратегій** залежить від окреслення спільних інтересів більшості держав – членів Союзу. **Консультації** щодо зовнішніх відносин **допомагають сформувати об'єднані дії та спільні позиції**, які впроваджує переважно президентство. Виконання бюджету та впровадження об'єднаних дій забезпечує Європейська Комісія.

Спільні дії, які ухвалює Рада ЄС, стосуються специфічних ситуацій, що можуть потребувати безпосереднього оперативного втручання Союзу. Рада ЄС визначає **цілі, масштаби та наявні в Союзі засоби**, а також **потреби, терміни й умови реалізації** спільних дій. У своїй діяльності держави-члени зобов'язані дотримуватися положень спільних дій. **Якщо одна з країн Союзу планує законодавчо унормувати національну позицію чи провести національні заходи в межах спільної дії**, вона повинна заздалегідь надати відповідну інформацію для проведення консультацій у Раді. Держави-члени також можуть вдатися до термінових заходів, що не виходять за межі загальних цілей спільних дій, а також негайно повідомити Раду про такі заходи (ст. 14 ДЕС).

ПРЕЗИДЕНТСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ відіграє **важливу роль в організації роботи інститутів ЄС**, особливо у процесі прийняття політичних рішень. Президентство Європейської Ради **годує** на всіх зустрічах і **забезпечує знаходження компромісів**, спрямованих на вирішення виниклих проблем, адже **рішення** мають бути прийняті **одностайно**. Президентству допомагає Секретаріат європейської ради, а після укладання Лісабонського договору – і Високий представник з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ – **законодавчий орган ЄС**, який постійно **проводить інформування та консультації** з широкого кола питань і проблем у галузі спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ може, як і будь-яка держава – член ЄС, звернутися до Європейської Ради з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки і **дати свої пропозиції на розгляд Європейської Ради**. Європейська Комісія також **може звернутися** з проханням скликати позапланове засідання Європейської Ради і внести пропозиції до політичного підрозділу щодо заходів, які потрібно впровадити. Європейська комісія також **виконує бюджет спільної зовнішньої політики та політики безпеки** (у межах бюджету ЄС), включаючи внесення необхідних фінансових пропозицій.

Європейська Комісія також **відповідальна за зовнішню політику ЄС у галузі торгівлі**. Закордонними представництвами ЄС є представництва Європейської Комісії.

ВИСОКИЙ ПРЕДСТАВНИК з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки **допомагає Європейській Раді** з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема стосовно формулювання, підготовки й реалізації рішень, а також **на прохання держави, що головує в ЄС, веде політичний діалог з третіми країнами** (ст. 26 ДЄС). Високий представник **доповідає Європейській Раді** з проблем зовнішньої політики та безпеки ЄС і **виступає з тематичних питань**.

Відповідно до статей 18 і 27 Договору про Європейський Союз, **ВЕРХОВНИЙ ПРЕДСТАВНИК ЄС** з питань закордонних справ і політики безпеки:

- проводить спільну зовнішню політику Євросоюзу і політику безпеки;
- вносить пропозиції щодо її розвитку;
- головує в Раді закордонних справ;
- є одним з віце-президентів Комісії;
- забезпечує узгодженість Союзу з питань зовнішнього впливу;
- несе відповідальність в рамках покладених на нього в області зовнішніх зв'язків і координації інших аспектів зовнішньої діяльності Союзу повноважень;
- представляє Союз з питань, що належать до спільної зовнішньої політики і політики безпеки;
- веде політичний діалог з третіми особами та країнами від імені Союзу та висловлює позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях.

У виконанні обов'язків новий **Високий представник Союзу** з питань закордонних справ і політики безпеки **СПИРАЄТЬСЯ** на **Європейську дипломатичну службу**, до складу якої входять відповідні управління Генерального секретаріату Ради та Європейської Комісії (разом із її 130 закордонними представництвами), а також відряджені працівники дипломатичних відомств держав-членів. Європейська дипломатична служба не замінює національні міністерства закордонних справ, а лише доповнює дипломатичні служби держав – членів ЄС.

Координація позицій країн ЄС у зовнішньополітичній сфері здійснюється за допомогою **цивільного і військового персоналу апаратної структури – ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНІХ СПРАВ**³⁵ (European External Action Service, EEAS). **МЕТА** цієї структури має як внутрішнє (згуртування, координація, зміцнення солідарності), так і зовнішнє спрямування (просування та захист європейських інтересів). Станом на 2013 р. ця служба мала у своєму розпорядженні мережу, що включала 141 делегацію (дипломатичне представництво) та установу по всьому світу.

Контрольні запитання

1. Назвіть чотири сфери, в яких, згідно документів ЄС, необхідна реалізація спільної безпекової політики.

2. Охарактеризуйте засоби реалізації цілей Союзу у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки.

3. Конкретизуйте, в яких випадках Рада ЄС ухвалює рішення щодо укладання угоди після схвалення з боку Європейського парламенту.

4. Поясніть, від яких умов залежить міжнародна правосуб'єктність Співтовариств та їх відносини з третіми країнами (які не пов'язані договорами) та міжнародними організаціями.

---

³⁵ **Європейська служба зовнішніх справ** (Європейська дипломатична служба) – орган Європейського союзу, що був створений після набуття чинності 1 грудня 2009 року Лісабонським договором. ЄСЗС приступила до виконання своїх обов'язків 1 грудня 2010 року, і на цей момент виконує обов'язки Міністерства закордонних справ та дипломатичного корпусу на рівні Європейського союзу.

5. Розкрийте повноваження Високого Представника з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

ЛЕКЦІЯ 8. СПІЛЬНА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

1. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: передумови, основні етапи, цілі.
2. Реалізація цілей і принципів СЗППБ. Зовнішньополітичні пріоритети Європейського Союзу.
3. Сфера безпеки та оборони ЄС на сучасному етапі: проблеми, реформи.

8.1. СПІЛЬНА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЄС: ПЕРЕДУМОВИ, ОСНОВНІ ЕТАПИ, ЦІЛІ.

СПІЛЬНА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЄС – це форма співпраці між державами Євросоюзу в галузі забезпечення безпеки та оборони в рамках ЄС. Вона **включає також** комплекс заходів у сфері забезпечення безпеки і обороноздатності ЄС, сумісних з діяльністю НАТО, для реалізації яких створені організаційні структури і власні оперативні можливості з метою виконання операцій з підтримки миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН. СПБО – порівняно нове явище в сучасних міжнародних відносинах. В даний час відсутні теоретичні концепції, які б в повній мірі розкривали сутність СПБО, роль і місце СПБО в світовій системі безпеки.

СПБО є невід’ємним елементом Європейського Союзу і в цій якості має постійний вплив на процеси, що відбуваються як на наднаціональному рівні Євросоюзу, так і в державах ЄС. Перешкоди на шляху розвитку СПБО, як і досягнення в цій галузі, є індикатором ступеня просування ЄС шляхом поглиблення інтеграції.

ЧИННИКИ, які зумовили розвиток інтеграції в області СПБО.

1) НОВА РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ – до кінця 80-х рр. ХХ ст. в умовах двополюсної геополітичної системи (панування США та СРСР) Західна Європа не мала умов для реалізації потенційних можливостей у цій сфері. З розпадом СРСР і біполярної системи міжнародних відносин зменшилася ймовірність глобального збройного конфлікту між Заходом і Сходом, як наслідок, – ослабла залежність західноєвропейських країн від США, які протягом тривалого часу виступали гарантом безпеки і миру в західному світі.

2) ЕКОНОМІЧНА МІЦЬ інтеграційного об’єднання потребувала більшого у політичному вимірі захисту своїх інтересів на міжнародній арені.

3) Початок ХХІ століття ознаменував **ПРОЦЕС РОЗПАДУ РЯДУ КРАЇН** і формування нових державних утворень, що призвело до посилення територіальних претензій і конфліктів на європейському континенті. Саме СПБО була покликана вирішити ці питання.

4) До переліку ЗАГРОЗ почали додаватися питання **сепаратизму та екстремізму**; виник світовий **тероризм**, як явище, з яким країни не в силах боротися поодиночі.

5) НАЯВНІСТЬ ПЕВНИХ ІНСТИТУЦІЙ І СТВОРЕННЯ НОВИХ, налагодження їх взаємодії – динаміка розвитку спільної європейської зовнішньої політики у сфері безпеки й оборони значною мірою **визначається системою «розподілу праці»** у межах західних інститутів та між її європейськими й американськими учасниками, що долучилися після Другої світової війни. Військово-політична співпраця Заходу сконцентрована в НАТО, де позицію лідера займають США, що звужує мотивацію та можливості розвитку власне європейської інтеграції в оборонній сфері і, навпаки, закріплює роль НАТО як центру з координації оборонної політики й основи західної системи безпеки.

б) СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ у процесі інтеграції – функції зовнішньої політики та політики безпеки тісно пов'язані з національним суверенітетом, менталітетом націй і народів. Цілком справедливо, що глави багатьох держав вважають **зовнішню політику ключовим відображенням аспекту національного суверенітету** й не бажають віддавати її в компетенцію ЄС.

Таким чином, перед Європою, що заявила про своє прагнення мати власний сильний та єдиний голос на міжнародній арені, і відповідно перерозподілити ролі й відповідальність в європейській системі безпеки, стоїть серйозний виклик: необхідність створення практичного та інституційного потенціалу як бази ефективної спільної зовнішньої політики й політики безпеки.

ІСТОРІЮ інтеграційних процесів в європейському безпековому просторі доцільно поділити на такі **ЧОТИРИ ЕТАПИ** (науковець Логвиненко О.М.):

1. ЕТАП ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1945-1949 рр.

Першою передумовою створення системи європейської безпеки після закінчення Другої Світової війни була загроза відновлення воєнних реваншистських настроїв у Німеччині. Після війни Західна Європа остаточно поступилася своїми лідерськими позиціями у світі на користь США та СРСР. Постало питання формування єдиної Європи, яка би змогла ефективно реагувати на виклики з боку США та СРСР. **Одним з найактивніших провідником** цих ідей став британський прем'єр-міністр **УІНСТОН ЧЕРЧІЛЛЬ**. Він ще в **1940** році, після вторгнення фашистської Німеччини до Франції, **закликав до створення франко-британської організації різносторонньої співпраці**, які б охоплювали сфери зовнішньополітичної, безпекової, оборонної, економічної та фінансової співпраці.

Після 1945 року спустошені війною європейські країни не могли самотужки протистояти можливим реваншистським настроям в Німеччині, тому п'ять західноєвропейських країн (**Бельгія, Великобританія, Люксембург, Нідерланди і Франція**) ще до створення НАТО сформували свою воєнно-політичну організацію – **ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ³⁶**, який було створено на основі **БРЮССЕЛЬСЬКОГО ДОГОВОРУ** від **17 березня 1948 року про співпрацю в економічній, соціальній і культурній галузях та колективну самооборону**. Стаття V цього договору **передбачала** «колективну самооборону» проти можливого агресора та зобов'язувала країни-учасниці надавати Стороні, що зазнала нападу в Європі, «воєнну підтримку та іншу допомогу... а також надавати сприяння її зусиллям».

Але початок відкритого протистояння СРСР та США змусили Європу фактично розділитися і прийняти сторону однієї з цих держав. Тому **4 квітня 1949 року** було підписано **УГОДУ** про створення Організації Північноатлантичного договору (**НАТО**)³⁷. Саме ця організація відсунула на другий план всі існуючі ідеї і договори про докорінно європейську безпеку та стала фактично єдиною безпековою організацією, яка б охоплювала західну Європу.

Попри посилення ролі НАТО, яка перебрала на себе оборонні та координаційні функції, створений за Брюссельським пактом **Західний союз зберіг чинність** у якості регіональної військово-політичної організації. За **Паризькою угодою 1954 р.** це об'єднання, до якого приєдналися ФРН та Італія, дістало назву **Західноєвропейський союз (ЗЄС)**.

Завдання ЗЄС були адаптовані до тогочасних потреб країн-членів, а його організаційна структура («Організація Брюссельського договору») з **1950 р.**

³⁶ В березні 2010 року було оголошено про плани припинення діяльності Західноєвропейського Союзу до 2011 року. **30 червня 2011 року ЗЄС офіційно припинив існування.**

³⁷ **Північноатлантичний договір** був підписаний 4 квітня 1949 року у Вашингтоні представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португальської республіки, Сполучених Штатів Америки та Французької республіки (**12 країн, в тому числі тих, хто, до цього, підписав Брюссельський договір**).

підпорядковувалася НАТО. За ст. IV модифікованого Брюссельського пакту, визнаючи недоречним дублювання європейцями воєнних структур НАТО, у військовому співробітництві Рада Західноєвропейського союзу та його установи мали «покладатися на відповідні інформаційні та консультативні органи НАТО».

2. ЕТАП «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» 1950-1991 РОКИ. Цей етап характеризується активністю Європи у питаннях формування безпекових та оборонних структур, але в рамках політики НАТО. В 1950 році глава тодішнього французького уряду **Р. ПЛЕВЕН презентував** план створення європейської армії. Він **передбачав** злиття національних озброєнь західноєвропейських країн в єдину армію під єдиним європейським керівництвом. Рада НАТО дала згоду на розвиток проекту європейської армії, але було прийнято рішення про ліквідацію Західного Союзу, мотивуючи це поглинанням структурами НАТО даного союзу. Фактично США, використовуючи механізми НАТО, прагнули назавжди припинити намагання Європи створити власні сили безпеки і поширити свій вплив на всю Західну Європу. Але в 1951 році з ініціативи французького прем'єр-міністра почалися **переговори про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС).**

ДОГОВІР ЄОС (ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБОРОННОГО СПІВТОВАРИСТВА) був підписаний **27 травня 1952 року шістьма** учасниками (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, ФРН). **ПЕРЕДБАЧАЛОСЯ** формування Збройних сил ЄОС з контингентів, які надавалися б у його розпорядження державами-членами.

Наступною характерною рисою цього етапу стала **трансформація оборонного союзу в політичний.** А саме, в 1970 році була **утворена система ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (ЄПС),** що являла собою міждержавний механізм взаємної інформації і політичних консультацій (не рідше **одного разу на півроку**) на рівні міністрів закордонних справ.

На **початку 80-х років** сформувався **нові політичні передумови,** що призвели до трансформації системи безпеки не лише європейської, але і світової. Насамперед, трансформація відбулася через **появу нових загроз,** серед яких головне місце займала саме **загроза ядерної війни.** Саме тому європейська спільнота почала рух до розбудови відносин на принципах довіри, мирного співіснування та співробітництва в сфері європейської безпеки. Важливим моментом було й те, що західноєвропейські країни активізували діалог з відмінним до них політичним режимом, а саме з країнами **Варшавського Договору.** В **70-80 роки** відбувався активний діалог, що привів до формування **НАРАДИ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (НБСЄ),** нового інституційного механізму, який об'єднав майже всі європейські країни.

Важливим етапом **Наради з безпеки і співробітництва в Європі,** що **проходила з 3 липня 1973 р. до 1 серпня 1975 р.** за участю **33-х європейських держав, США і Канади,** було підписання **ГЕЛЬСІНСЬКОГО ЗАКЛЮЧНОГО АКТУ** **Наради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.),** який містив **основні напрями та принципи** нейтралізації загрози виникнення широкомасштабної війни в Європі. В Акті було **викладено спільне бачення** таких шляхів **країнами Заходу та країнами Варшавського Договору.** Насамперед, країни узгодили такі **основні принципи нової європейської безпеки:** мирне врегулювання спорів, повага до суверенітету, непорушність кордонів, невтручання у внутрішні справи держав тощо.

3. ЕТАП ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ» (1992-2000). **ГОЛОВНОЮ ПЕРЕДУМОВОЮ** видозмінення існуючої системи європейської безпеки стало зникнення біполярного протистояння, а саме розпад Радянського Союзу, що **привів** до зникнення такої організації як ОВД (Організація Варшавського договору). Тим не менш, не дивлячись на зникнення загрози нової світової війни і, навіть, глобального ядерного протистояння на світ **почали з'являтися нові загрози європейській безпеці.**

Перш за все, **почали виникати нові незалежні держави,** що раніше були частиною єдиної великої держави – СРСР. **Новий переділ кордонів** викликав ескалацію

регіональних конфліктів, а також **утворення нового геополітичного ландшафту в Європі**. «Вакуум» безпеки, що виник в результаті таких геополітичних трансформацій, створив сприятливі умови для загострення напруженості, виникнення зон потенційних та існуючих збройних конфліктів. Саме тому **Європа була змушена повернутися до старих ідей та планів створення власної системи безпеки. ПРОВІДНИКАМИ** цього процесу стали **Франція та Німеччина**³⁸. В той же час країни ЄС зрозуміли свою неспроможність на той момент врегулювати конфлікти, що виникли в Європі без участі США.

Визнавши, що система Європейської безпеки, яка функціонувала з початку 70-х років, не відповідає новим реаліям і вимогам, країни ЄС сконцентрували зусилля на її трансформації у Спільну зовнішню політику і політику безпеки. **ОФІЦІЙНИМ ДОКУМЕНТОМ**, що поклав **ПОЧАТОК формуванню СПІЛЬНОЇ зовнішньої політики та політики безпеки і оборони (СЗППБ)**, став Договір про ЄС (**МААСТРИХТСЬКА УГОДА 1992 року**). Автори Договору внесли в його **ЗМІСТ** все, що стосувалося **загального підходу до вирішення питань зовнішньої політики і безпеки**. Передбачалося, що СЗПБ повинна будуватися на концепції єдиної довготривалої оборонної політики, розвитку процесу роззброєння, контролю над озброєнням в Європі, а також на узгодженні позицій щодо інших країн і ситуації в світі в цілому.

Спочатку Маастрихтський договір поширив зміни у відносинах безпеки лише на **дев'ять країн**, які **одночасно були членами ЄС і ЗЄС** і погодилися перебрати на себе відповідальність у сфері європейської оборони. Однак попри проголошення концепції європейської оборони, терміни та етапи її реалізації не встановлювалися.

Спільна англо-італійська декларація від 4 жовтня 1991 р. підкреслювала роль ЗЄС як «стратегічного моста» між ЄС і НАТО у галузі безпеки та оборони. Водночас передбачалося створити міжнародно-політичні умови для розширення воєнно-політичних можливостей європейських структур поза межами НАТО. **Компромісним рішенням** стало ухвалення Радою ЗЄС **«ПЕТЕРСБЕРЗЬКИХ ЗАВДАНЬ» (19 червня 1992 р.)**, якими **НА ЗЄС ПОКЛАДАЛОСЯ** проведення місій гуманітарного та рятувального характеру, операцій з підтримки миру та «управління кризами», включно з силовими формами миротворчих заходів. Європейські країни НАТО погодилися надавати ЗЄС необхідні ресурси для відповідних воєнних операцій.

Маастрихтський договір та «Петерсберзькі завдання» визначали **подвійну асиметрію ЗЄС**: у **політичному плані** ЗЄС був більше пов'язаний з ЄС, а в **оперативно-тактичному плані** для здійснення своїх військових функцій мав покладатися на НАТО.

Не менш важливим стало **створення в рамках ЄС СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СТРУКТУР** для забезпечення нормального функціонування СЗПБ/СЄПБО (Спільної зовнішньої політики та політики безпеки / Спільної європейської політики безпеки та оборони). Так, було створено **КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПОЛІТИКИ І БЕЗПЕКИ (1999 р., або 2000 р.?)**, **ВІЙСЬКОВИЙ КОМІТЕТ (1999 р.)**, **ВІЙСЬКОВИЙ ШТАБ (1999 р.)**. Також був заснований **Європейський супутниковий центр (2001 р.)**.

Під час **САМІТУ ЄС у грудні 1999 р. (ГЕЛЬСІНКІ)** був визначений напрям розвитку військової сфери, відомий як **ГЕЛЬСІНСЬКА ОСНОВНА МЕТА**, або **ОСНОВНА МЕТА 2003**. Відповідно до неї країни – члени ЄС мали досягти оперативної спроможності розгорнути **протягом 60 діб** військовий контингент чисельністю **50-60 тисяч осіб** і підтримувати їх протягом року з метою виконання Петерсберзьких завдань. Ці **завдання передбачають** гуманітарні, рятувальні та миротворчі місії, залучення військових сил до врегулювання криз, зокрема заходи, спрямовані на встановлення миру.

У **травні 2003 р.** під час **САМІТУ ЄС** на засіданні Ради із зовнішньої політики було зазначено, що ЄС досяг практично всіх оперативних можливостей із забезпечення реалізації Петерсберзьких завдань. **ПРАКТИЧНИМ ПІДТВЕРДЖЕННЯМ** цього були

---

³⁸ **Росія** в даному контексті розглядалася не як ворог, а **як союзник** без якого не можливо було побудувати цілісної, а головне ефективної системи безпеки.

дві розпочаті 2003 р. **ВОЄННІ ОПЕРАЦІЇ ЄС** у межах та поза межами Європи: – **31 березня – операція CONCORDIA** у колишній Югославській Республіці **МАКЕДОНИЯ** (контингент ЄС замінив сили НАТО); – **12 червня – операція ARTEMIS** у Демократичній Республіці **КОНГО** (повністю автономна операція ЄС).

4. ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ЕТАП (з 2001 року). Терористичні атаки у **НЬЮ-ЙОРКУ (2001 р.)**, **МАДРИДІ (2004 р.)** та **ЛОНДОНІ (2005 р.)** змусили весь світ і Європу зокрема серйозно поставитися до проблем безпеки та прискорити розбудову системи європейської безпеки із залученням сучасних видів озброєнь для протистояння агресії ззовні.

Наступний етап реалізації ЄПБО розпочався з ухвалення у грудні 2003 р. **ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКИ**, що продемонструвало успішне подолання державами – членами ЄС кризи неузгодженості з питань спільної зовнішньої політики. Цей документ окреслив основні загрози та визначив головні напрями діяльності ЄС щодо попередження нових загроз. Зокрема стверджувалося, що оскільки широкомасштабна агресія проти окремої держави – члена ЄС наразі є неможливою, Європа постає перед **ПОТЕНЦІЙНИМИ ЗАГРОЗАМИ** тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, регіональних конфліктів і незаконної міграції, неефективності дій інституту держави (системи державного управління), організованої злочинності³⁹.

Відповідно до визначених загроз було **ОКРЕСЛЕНО ЦІЛІ**, яких Європа має прагнути, щоб захистити власну безпеку: **1) реагування на загрози**: створення механізмів попередження та реагування, у тому числі у сфері активного кризового менеджменту і міжнародного співробітництва; **2) побудова безпеки в найближчому оточенні**: реагування на загрозиливий тенденції у найближчому оточенні з метою попередження і недопущення конфліктів та криз; **3) побудова міжнародного порядку, заснованого на ефективному багатосторонньому співробітництві**: активне співробітництво з іншими впливовими гравцями на міжнародній арені, зокрема з впливовими світовими організаціями.

У червні 2004 р. було ухвалено **ЦИВІЛЬНУ ОСНОВНУ МЕТУ 2008**. Згідно з її положеннями, у випадку ухвалення рішення про початок місії **СИЛИ ЦИВІЛЬНОГО РЕАГУВАННЯ (СЦР)** мають розгортатися протягом 30 діб. Ці акції можуть проводитися автономно, разом або в тісній співпраці з військовими. **ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ СЦР**: – оцінка та проведення розслідування в кризовій ситуації або в такій, що загрожує перерости у кризову; – розгортання сил з метою налагодження відносин перед початком повномасштабної місії у рамках ЄПБО; – посилення існуючих механізмів врегулювання криз під егідою ЄС (наприклад, підтримка відповідної експертизи у сферах посередництва та моніторингу).

До діяльності СЦР також відноситься патрулювання кордонів, правозахист, сприяння державному та місцевому управлінню, цивільний захист населення, матеріально-технічна підтримка та підтримка операцій. Як інструмент швидкого реагування групи СЦР можуть бути мобілізовані та розгорнуті протягом п'яти днів.

Відповідно до **ОСНОВНОЇ МЕТИ 2010** було окреслено **П'ЯТЬ ПОКАЗОВИХ СЦЕНАРІЇВ розвитку подій**, що фактично і визначило основні сфери застосування збройних сил ЄС: **1) розділення ворогуючих сторін** за допомогою сили – **миротворчі операції**; **2) стабілізація, реконструкція та військові консультації** для третіх країн; **3) попередження конфлікту**; **4) операції з евакуації**; **5) допомога під час гуманітарних операцій**.

Виокремленню спільної політики ЄС сприяє і створення **ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЄСЗД)**. Сьогодні саме ця служба готує

---

³⁹ За п'ять років, у 2008 р., було здійснено оцінку впровадження цієї стратегії і виокремлено такі **ДОДАТКОВІ ЗАГРОЗИ**, як кіберзлочинність, енергетична безпека (особливо у випадку з Російською Федерацією), глобальні кліматичні зміни.

більшість рішень, пов'язаних з розвитком відносин Україна-ЄС. **Організаційна і функціональна структура ЄСЗД** встановлена рішенням Європейської Ради від **26 червня 2010 р.** Зокрема, **ЄСЗД надає підтримку Високому представнику** у здійсненні його мандатів: **ПО-ПЕРШЕ**, реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, у тому числі його спільної безпекової та оборонної політики; **ПО-ДРУГЕ**, виконанні обов'язків Голови Ради із зовнішніх справ; **ПО-ТРЕТЄ**, виконанні обов'язків Віце-президента Єврокомісії із зовнішніх справ.

УНІКАЛЬНІСТЬ ЄСЗД полягає в тому, що вона створює гнучкі рамки для міждержавного співробітництва і розбудовує систему зовнішньої політики ЄС, відмінну від національних. На сьогодні **ЄСЗД СКЛАДАЄТЬСЯ** з центральної адміністрації, функції якої поділено між генеральними директоратами, і мережі закордонних представництв. **ОСНОВНИМИ НАПРЯМАМИ ДІЯЛЬНОСТІ** є тематична і географічна сфери діяльності, включаючи всі країни світу і регіони; адміністративне управління, безпека інформаційних і комунікаційних систем, бюджетування і людські ресурси; кризове управління і планування, включаючи Військовий штаб ЄС та Ситуаційний центр ЄС (SITCEN).

Впродовж четвертого етапу, у **формуванні системи європейської безпеки** виявилися **ТРИ КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ**: 1) формування системи європейської безпеки на **базі НАТО**; 2) намагання ЄС **відокремити власну систему безпеки**; 3) **конвергенція – об'єднання функцій ЄС і НАТО** у питаннях формування європейської, а зрештою і глобальної безпеки.

ПЕРЕДУМОВАМИ формування системи європейської безпеки на **ОСНОВІ НАТО** є: 1) **погіршення загальносвітової ситуації**, спричиненою ескалацією міжнародного тероризму; 2) **побоювання** країн ЦСЄ – членів НАТО, що **імовірно дублювання функцій** у сфері безпеки структурами ЄС негативно вплине на ефективність Альянсу, який розглядався країнами «нової Європи» як гарант стабільності та територіальної недоторканості; 3) сучасні виклики небезпеці вимагають **всеосяжних підходів**, в яких **військова та цивільна складові мають бути скоординованими** (що може бути забезпечене стратегічним партнерством між НАТО та ЄС).

Інституційними передумовами **формування системи європейської безпеки на ОСНОВІ БЕЗПЕКИ ЄС** стали **САМІТИ ЄС**: у Санта-Марія-да-Фейра (19- 20 червня 2000 р.), в Лаакені (14-15 грудня 2001 року), у Севільї (21-22 червня 2002 р.). Рішення та домовленості, прийняті на цих самітах, стали ключовими чинниками формування суто європейської системи безпеки.

Не менш важливою подією було підписання **ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ** від **13 грудня 2007 року**, який **визначив нові перспективи** Євросоюзу у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки (попередня лекція).

Однією з головних тенденцій у формуванні системи європейської безпеки на **основі ЄС** стала **миротворча складова СЄПБО**. Основну увагу ЄС зосереджує на питаннях, що стосуються прийняття рішень та парламентського контролю (на рівні Європейського парламенту та на національному рівні) за проведенням різного роду операцій у рамках СЄПБО.

Також **важливою складовою безпекової та оборонної політики** є плани **додати до неї військову складову**, що має здійснюватися через: 1) формування інтервенційних військ ЄС; 2) формування різних багатонаціональних частин і з'єднань; 3) розвиток європейської індустрії виробників озброєнь; 4) формування так званих «Battle Groups» (Бойових груп).

Формальною передумовою формування системи європейської безпеки на ОСНОВІ КОНВЕРГЕНЦІЇ стало **встановлення відносин між ЄС та НАТО**. Робочі відносини між ЄС та НАТО мають вирішальне значення для успішного урегулювання кризових ситуацій. Обидві організації встановили **офіційні стосунки у січні 2001 року**, але справжній **прорив** стався **16 грудня 2002 року** у зв'язку з прийняттям **ДЕКЛАРАЦІЇ**

ЄС-НАТО про СПІЛЬНУ ЄВРОПЕЙСЬКУ ПОЛІТИКУ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ (СЄПБО).

Домовленості, закріплені у спільному документі ЄС та НАТО «БЕРЛІН-ПЛЮС»⁴⁰ дали змогу ЄС разом з НАТО почати розбудову системи європейської безпеки.

ГОЛОВНА ТЕЗА домовленостей полягає в узгодженні питань сумісності акцій ЄПБО і НАТО та усуненні можливого дублювання у використанні ресурсів. Окремо було обумовлено призначення представника ЄС на посаду заступника командувача військами НАТО на континенті, він також керує операціями, здійснюваними в рамках ЄС.

Основними **ЕЛЕМЕНТАМИ** домовленостей «БЕРЛІН-ПЛЮС» стали: **1) надання ЄС доступу до систем НАТО**, які можуть допомогти планувати операції під керівництвом ЄС; **2) доступність сил та засобів НАТО** для використання в операціях із врегулювання криз під проводом ЄС; **3) комплексне врахування наявних ресурсів** для потреб операцій під керівництвом ЄС у системі оборонного планування НАТО; **4) угода між НАТО і ЄС щодо обміну інформацією з обмеженим доступом**; **5) процедури надання, повернення і відкликання ресурсів і засобів НАТО**; **6) проведення консультацій між НАТО і ЄС.**

Варто зауважити, що різні інтереси членів ЄС, ресурси і різні культури безпеки перетворилися на чинники, що сприяли інституціональним реформам у площині спільної політики безпеки й оборони. У цілому тривала досить напружена боротьба між **ТРЬОМА ГОЛОВНИМИ ПІДХОДАМИ** до європейської політики безпеки й оборони. Так, **ФРАНЦІЯ** наполягала на **зміцненні воєнної складової**, а отже, підвищенні професіоналізму та можливостей військових, удосконаленні структур прийняття рішень і перетворення ЄС на самостійного й автономного гравця. **ВЕЛИКА БРИТАНІЯ** поділяла погляди Франції стосовно необхідності підвищення воєнної могутності держав – членів ЄС, але **наполягала на збереженні центральної ролі НАТО** як головного інструменту європейської оборони. Деякі **СКАНДИНАВСЬКІ КРАЇНИ І НІМЕЧЧИНА** наполягали на **підсиленні цивільного компонента і ресурсів спільної політики безпеки й оборони**, із застосуванням антикризового управління – від запобігання кризам і до постконфліктної стабілізації. Отже, становлення інституціональних рис спільної політики безпеки й оборони, як і спільної зовнішньої політики та політики безпеки в цілому, відбувалося у процесі вирішення суперечностей між прибічниками цих підходів.

8.2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ І ПРИНЦИПІВ СЗППБ. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.

Керівні структури ЄС визначають Союз як ключового гравця міжнародної взаємодії, в тому числі у вирішенні проблемних питань – від глобального потепління до конфлікту на Близькому Сході. **В ОСНОВУ СПІЛЬНОЇ** зовнішньої політики безпеки (СЗПБ) покладено **використання засобів дипломатії**, які за потреби **доповнюються** чинниками **торгівлі, допомоги та безпеки й оборони**. Офіційна мета такої проактивної дипломатії полягає у врегулюванні конфліктів і сприянні міжнародному взаєморозумінню.

РЕАЛІЗАЦІЮ цілей і принципів СЗППБ покладено на **інститути і органи Союзу**. Відповідними **ПОВНОВАЖЕННЯМИ** наділені **Європейська Рада, Рада, Комісія, Високий представник Союзу з питань зовнішніх зносин і політики безпеки**. СЗППБ **реалізується** за допомогою **різних процедур і правових інструментів**, передбачених установчими договорами. Також різною є роль окремих інститутів і органів

---

⁴⁰ Берлін-плюс – комплексний пакет домовленостей (угод), які були укладені **16 грудня 2002** року в Берліні між **Організацією Північноатлантичного договору та Європейським Союзом**.

у здійсненні цієї політики (про повноваження інституцій ЄС у реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ми вели розмову на попередній лекції).

СПБО спрямована на поступове формування спільної оборонної політики Союзу. Ця політика має бути сумісною зі **статусом нейтральних держав** (Австрія, Фінляндія, Швеція) і зобов'язаннями інших держав-членів, що впливають із **членства в Західноєвропейському союзі**.

Існують декілька **шляхів безпосередньої взаємодії СЗПБ і зовнішньополітичної діяльності Союзу**. Найбільш помітним є **ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ** проти третьої країни. Цей процес має **ДВА ЕТАПИ**. Спочатку Рада ухвалює рішення про вироблення позиції згідно зі ст. 25 ДЄС, яке має політичний характер, щодо застосування санкцій. Після цього Рада ухвалює заходи відповідно до ст. 215 ДФЄС, що містять спеціальні обмеження в економічній і фінансовій сферах.

Реалізація СПБО має забезпечити Союз цивільним і військовим потенціалом для проведення оперативних дій шляхом **ЗДІЙСНЕННЯ МІСІЙ** за його межами. Лісабонський договір про ЄС враховує різницю у військових потенціалах держав-членів. Тому Рада може пропонувати виконання місії **групі держав-членів** з метою захисту цінностей і інтересів Союзу в цілому. Також **передбачено виконання максимально складних місій** державами з більш високими критеріями військових потенціалів, які встановлюють постійну організовану співпрацю у межах Союзу.

У випадку військової агресії на території держави-члена інші держави-члени зобов'язуються їй допомагати всіма можливими засобами згідно зі ст. 51 Статуту ООН.

ПЕРЕЛІК МІСІЙ СОЮЗУ, що можуть здійснюватися цивільними і військовими засобами, **ВКЛЮЧАЄ СПІЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ** стосовно роззброєння; гуманітарні місії і місії з евакуації; місії, пов'язані з наданням порад і сприянням у військовій сфері; місії з запобігання конфліктів і підтримки миру; місії бойових підрозділів з урегулювання криз, включно з місіями з поновлення миру і стабілізаційні операції після завершення конфліктів. Усі ці місії можуть сприяти боротьбі з тероризмом, включаючи надання підтримки третім країнам у боротьбі з тероризмом на їх території (ст. 43 ДЄС).

Рішення з питань СПБО ухвалює Рада одноголосно на пропозицію Високого представника чи за ініціативи держави-члена. У своїх **рішеннях стосовно місій РАДА ВИЗНАЧАЄ** цілі, межі та умови їх здійснення. **ВИСОКИЙ ПРЕДСТАВНИК** під керівництвом Ради і у постійному контакті з Комітетом з питань політики і безпеки має **координувати цивільні і військові аспекти місій**.

Наприклад, ЄС, з **грудня 2008** р. утримує поліцейську місію для забезпечення законності та правопорядку в **КОСОВО** (EULEX Kosovo). З **2005** р. діє **Місія Європейської Комісії** з надання допомоги в питаннях кордону в Республіці **МОЛДОВА** та **УКРАЇНІ** (EUBAM). У **серпні 2008** р. за посередництва ЄС було досягнуто **угоду про припинення вогню між Грузією та Росією** й розгорнуто **моніторингову місію ЄС в Грузії**.

У деяких країнах та регіонах ЄС має своїх **СПЕЦІАЛЬНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ**, призначених Радою ЄС за поданням Високого представника із закордонних справ і політики безпеки. У різний час **спецпредставників ЄС було призначено** в Афганістані, на Близькому Сході, в регіоні Великих озер (Африка), Боснії і Герцеговині, Македонії, Судані, при Африканському Союзі, в Косово, Молдові, Центральній Азії та на Південному Кавказі. Показово, що в більшості випадків призначення спецпредставника було **пов'язано** або із зовнішнім спостереженням чи участю в регулюванні конфліктних відносин, або з апробацією впровадження цивільного кризового управління. Так чи інакше, зазначені країни та регіони вважаються такими, що з різних причин становлять для ЄС особливий інтерес.

Відносини ЄС з низкою країн мають високий ступінь інституціоналізації. ЄС проводить регулярні зустрічі на вищому рівні з **США** (Трансатлантичний діалог), **Японією, Канадою, Росією, Індією та Китаєм**. **ДВОСТОРОННІ саміти** проводяться

також з **Україною** та **Пакистаном**, **БАГАТОСТОРОННІ** – з **країнами Латинської Америки та Південно-Східної Азії**. Офіційна версія побудови партнерських відносин з ключовими гравцями полягає у забезпеченні взаємних інтересів і вигод та у встановленні певних обов'язків, у тому числі в сферах освіти, навколишнього середовища, безпеки та оборони, протидії злочинності та прав людини.

До **ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ** політики ЄС належать різнопланова взаємодія з **США**, активізація впливу в регіоні **Східної Європи**, розвиток більш тісних зв'язків з країнами **Середземномор'я** і **Близького Сходу**, формування «розширених партнерств» з провідними країнами та регіональними угрупованнями в **Азії та Латинській Америці**.

Офіційна позиція ЄС декларує прагнення встановити «ефективне та збалансоване партнерство» з **США**, які традиційно вважалися найбільшим торговельним партнером об'єднаної Європи. У **1990** р. було підписано **Трансатлантичну декларацію**, яка окреслила основні принципи взаємин США і ЄС з урахуванням очікуваного завершення «холодної війни» та розвитку інституціональних перетворень у європейському інтеграційному співтоваристві.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ взаємодії ЄС та **США** уособлюють **Трансатлантична економічна рада**, що переймається питаннями економічного характеру, **рамкова угода** про інтенсивну співпрацю в галузі кризового регулювання, яка **обумовлює консультації** та передбачає **узгодження в ситуаціях** на кшталт присутності в Косово чи антикризових операцій у Демократичній Республіці Конго чи Малі, а також стосується планування майбутніх місій ЄС в рамках спільної європейської безпекової та оборонної політики. Крім цього, ЄС прагне більш тісного співробітництва з питань зміни клімату, регулювання системи глобальних фінансів та вдосконалення банківських систем.

У **середині 2000-х** років ряд країн ЄС поклали значні **сподівання** на реалізацію іншого проекту в межах політики сусідства — «**Союзу для Середземномор'я**», або «**СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ**». Ця структура за участі **27-ми країн** — **членів ЄС та 16-ти середземноморських країн**, у тому числі **Ізраїлю, Туреччини, Сирії**, а також **Ліги арабських держав і Палестинської автономії**, мала вигляд великого **регіонального форуму** з населенням майже 800 млн осіб.

У **форматі** цього проекту мали тісніше взаємодіяти країни Євросоюзу та країни Північної Африки й Близького Сходу, дотичні до середземноморського регіону. Зокрема, **ПЕРЕДБАЧАЛОСЯ** реалізувати низку **спільних регіональних проектів** (видобуток і постачання енергоносіїв, очищення забруднень, реконструкцію портів, поліпшення судноплавства та розвиток виробництва сонячної енергії). Утім, дестабілізація північно-африканських країн, нерегульованість палестинсько-ізраїльських відносин, війна в Лівії, тривалий конфлікт у Сирії та реальні наслідки «**арабської весни**» (**2011** р.) поставили під сумнів майбутнє цього проекту.

1 липня 2013 р. Хорватія стала 28-ю державою-членом Євросоюзу. Крім неї, офіційно визнані претендентами на вступ усі **БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ**: **Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія**. Зважаючи на це, **Південно-Західна Європа** стає одним із пріоритетів спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. **КЛЮЧОВОЮ ПРОБЛЕМОЮ** у цьому сенсі є замирення **боснійських мусульман, сербів і хорватів**, врегулювання суперечок між **Грецією та Македонією**, демократизація та європеїзація **Сербії** та найголовніше врегулювання **албансько-косовської** проблеми.

Слабкістю місії ЄС у **КОСОВО** є невизнання незалежності цієї території **п'ятьма** з двадцяти семи країн ЄС (**Грецією, Іспанією, Кіпром, Словаччиною, Румунією**).

Розвиток системи міжрегіональних «розширених партнерств» ЄС з **країнами АЗІЇ та ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ** мав менш амбітний і більш поступовий характер. Крім **регулярного діалогу з КНР** (саміти КНР – ЄС регулярно проводяться з **1998** р.), ЄС бере участь у специфічному міжнародному форматі **АСЕМ** (Asia-Europe Meeting).

Започаткований 1996 р. (у форматі зустрічей ЄС – АСЕАН⁴¹), **АСЕМ** набув ознак широкого форуму за участі **51-ї країни**, в тому числі **30** від **європейської групи** (27 держав-членів ЄС та Єврокомісія, Норвегія та Швейцарія) і **18** від **азійської** (10 держав-членів АСЕАН, Китай, Японія, Республіка Корея, Індія, Пакистан, Монголія, Бангладеш і Секретаріат АСЕАН), а також Австралія, Нова Зеландія та Росія. **МЕТОЮ ФОРУМУ** є створення сприятливих умов для економічного та соціального розвитку країн-учасниць на засадах партнерства нового типу.

САМІТИ за участі країн ЄС та країн **ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ** проводяться з **1999 р. З 2013 р.** вони мають **формат спільних самітів ЄС та Співтовариства країн Латинської Америки і Карибського басейну (CELAC)**. Міжрегіональне стратегічне партнерство поширюється на **три головних напрями** — політичний діалог, торговельно-економічну співпрацю та фінансування окремих програм.

Після розширення спільноти в 2004-2007 рр. до сфери пріоритетних інтересів ЄС, додалися **Східна Європа**, у тому числі **Південний Кавказ**, та **Центральна Азія**.

Із затвердженням програми «**СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО**» (2009 р.) керівництво ЄС дістало нагоду запропонувати країнам Східної Європи певний стандартизований варіант майбутніх асоційованих відносин. Як і за попереднього досвіду, який полягав у проведенні індивідуального діалогу з країнами регіону, переговори з кожною країною ведуться окремо. Втім, результатом відносин асоціації бачиться розширення зони прямого політичного та економічного впливу ЄС, яка виключатиме участь «східноєвропейських» партнерів у будь-яких інших інтеграційних проектах та економічних об'єднаннях.

Розширюючи зону свого пріоритетного економічного впливу за допомогою програми «Східне партнерство», **Брюссель прагне істотно обмежити вплив Росії**, що має створити бар'єр для подальшого розширення МС і ЄЕП та скоротити російську присутність в економіках пострадянських країн.

За умов сталого охолодження відносин з РФ, **ЄС свідомо ухиляється від діалогу** з керівними органами **Митного союзу і ЄЕП** (Єдиного економічного простору), а також від контактів з **ЄврАзЕС**⁴². Аналогічну позицію НАТО і ЄС займають стосовно **ОДКБ**⁴³. У

---

⁴¹ Асоціація держав Південно-Східної Азії, **АСЕАН** (від англ. Association of SouthEast Asian Nations, ASEAN) – створена в **1967** році геополітична та економічна міжнародна організація, до якої входять **10 країн**, розташованих в **Південно-Східній Азії**. Безпосередньо організацію 7 серпня 1967 року створили **Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Сінгапур та Таїланд**. 7 січня **1984** року до них **приєднався Бруней-Даруссалам**, 28 липня **1995** року — **В'єтнам**, 23 липня **1997** року — **Лаос та М'янма**. 30 квітня **1999** року — **Камбоджа**. Папуа Нова Гвінея має статус країни-спостерігача. У 2002 році Східний Тимор подав заяву про бажання набути такого ж статусу.

⁴² **Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС)** – міжнародна економічна організація, наділена функціями, пов'язаними з формуванням загальних зовнішніх митних кордонів країн-засновників, що до неї належать (**Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія і Таджикистан**), виробленням єдиної зовнішньоекономічної політики, тарифів, цін та інших складових функціонування загального ринку.

ЄврАзЕС створено для ефективного просування процесу формування державами-учасниками Митного союзу Єдиного економічного простору, координації їхніх підходів до інтеграції у світову економіку і міжнародну торговельну систему.

⁴³ Організація договору про колективну безпеку (**ОДКБ, Ташкентський договір**) – військово-політична міжнародна організація, до якої входять **Росія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан**. 15 травня 1992 Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан та Узбекистан підписали в Ташкенті договір про колективну безпеку (ДКБ). **Азербайджан** підписав договір 24 вересня 1993, **Грузія** — 9 вересня 1993, **Білорусь** — 31 грудня 1993.

Договір почав діяти з **20 квітня 1994**, був розрахований на 5 років та міг продовжуватися.

2 квітня 1999 президенти **Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану** підписали протокол про подовження терміну дії договору на наступний п'ятирічний період, проте **Азербайджан, Грузія та Узбекистан відмовились** від подовження договору, в тому ж році Узбекистан приєднався до ГУАМ.

На **московській сесії ДКБ 14 травня 2002** прийнято рішення про трансформацію ДКБ в повноцінну міжнародну організацію – **Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ)**. 7 жовтня

просторі Східної Європи відносини між ЄС та Росією досягли межі прямого суперництва, позначеного геополітичною та економічною конкуренцією з очолюваним Росією Митним союзом. Проголошення плану створення в 2015 р. на базі Митного союзу Євразійського економічного союзу змусило Європейську Комісію прискорити підготовку угод про асоціацію з Україною, Молдовою, Грузією та Вірменією.

НОРМАТИВНА СКЛАДОВА відіграє у зовнішній діяльності ЄС важливу роль. Кожен з напрямів зовнішньої діяльності ЄС забезпечується підтримкою на нормативному рівні. У відносинах з регіональними угрупованнями та спільнотами ЄС пропонує **укладення рамкових угод**, на яких ґрунтується широкий діалог.

На практиці ЄС часто виявляв неспроможність діяти монолітно і конкурувати з США та деякими іншими великими державами у використанні «владного ресурсу». Внутрішні розбіжності наочно виявилися під час **війни на Балканах у 1990-х роках**, а також спричинили відвертий розкол усередині спільноти щодо **вторгнення США і Великої Британії до Іраку в 2003 р.**

Попри значні ресурсні можливості та наявність інструментів, численні дослідники звертали увагу на те, що спільну зовнішню політику ЄС як колективного актора не можна вважати ефективною, принаймні зважаючи на його величезний потенціал та засоби впливу. Серед **ЧИННИКІВ**, які **ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ** перетворенню ЄС на єдиного глобального актора, можна **зазначити** внутрішні проблеми та суперечності в фінансово-економічній сфері, асиметрію зобов'язань, уповільненість ухвалення рішень та різнохарактерність інтересів. Ці закономірні суперечності впродовж тривалого часу були лише частково угоджені в установчих договорах у формі дозволу часткової участі держав-членів у різних програмах. У сфері безпеки та оборони така вибірковість зберігається й досі.

8.3. СФЕРА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПРОБЛЕМИ, РЕФОРМИ.

Протягом семи десятиліть після закінчення Другої світової війни три покоління європейців жили в умовах миру та безпеки, економічного благополуччя та демократії. Саме на цих постулатах і засновано ЄС, який приніс найдовший період мирного співіснування держав в історії Європи. А вже в **червні 2016 р.** у щойно прийнятій **Глобальній стратегії ЄС** про спільну зовнішню політику та політику безпеки (Глобальна стратегія ЄС) Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки **Ф. МОГЕРІНІ** зазначила: «Мета, навіть саме існування нашого Союзу сьогодні поставлено під сумнів. Однак наші громадяни та світ як ніколи раніше потребують сильного Союзу. Наш ширший регіон став більш нестабільним і незахищеним. Конфлікти і кризи всередині та за межами ЄС безпосередньо впливають на життя наших громадян».

Останніми роками низка факторів призвели до стрімкого погіршення безпекової ситуації у світі. Серед них слід навести зростаючу загрозу з боку РФ, пов'язану насамперед з анексією Криму та підтримкою конфлікту на Донбасі, тероризм і міграційну кризу, конфліктність і нестабільність у регіоні Близького Сходу та Північної Африки, демографічну кризу, а також проблеми зміни клімату та виснаження ресурсів. Крім того, з приходом до влади у США Адміністрації Д. Трампа змінилася і сама природа трансатлантичного партнерства. США за нового Президента активно наполягають на збільшенні європейцями витрат на оборону, ставлячи в залежність від цього дотримання їх зобов'язань у рамках НАТО, тоді як Європа починає усвідомлювати власну відповідальність за сферу безпеки. Все це зумовило необхідність посилення співпраці у

2002 в Кишиневі підписані Статут та Угода про правовий статус ОДКБ, які були ратифіковані всіма державами-членами ОДКБ та набрали чинності з 18 вересня 2003.

сфері спільної безпеки і оборони, яка до цього була найслабшою ланкою європейської інтеграції.

Події після 2010 р. засвідчили остаточний занепад СПБО у її нинішньому вигляді. Функції СПБО з підтримання миру, зокрема під час **війни в Лівії у 2011 р.** та **початку конфлікту на Донбасі у 2014 р.**, були делеговані НАТО. Обидві безпекові структури були проігноровані Францією під час її втручання в **конфлікт у Північному Мали у 2012 р.** Таким чином, у випадку серйозних загроз міжнародному миру та безпеці країни ЄС вдаються або до механізму колективної оборони в рамках НАТО, або діють одноосібно (у випадку з Францією). Натомість, механізм ЄС задіюється вибірково та у менш відповідальних випадках.

ПРИЧИНИ НИЗЬКОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СПБО полягають у наступному. **ПО-ПЕРШЕ**, це значні відмінності у стратегічних культурах різних держав-членів ЄС, що призвели до різного сприйняття ними загроз, рівнів військових амбіцій та оборонних витрат, залучення до закордонних операцій ЄС та самого визначення стратегічних цілей. **ПО-ДРУГЕ**, **напруженість між структурами ЄС**, відповідальними за сферу оборони (Європейська Рада, Секретаріат Ради ЄС, Політичний і Безпековий Комітет, Військовий штаб ЄС, Європейське оборонне агентство) та державами-членами, що не бажають поступатися своїм суверенітетом у цій галузі. **ПО-ТРЕТЄ**, **проблема лідерства** (хто має бути лідером – США чи спільне лідерство – франко-британське, франко-німецьке). **ПО-ЧЕТВЕРТЕ**, **існування НАТО**. Допоки США, незважаючи на риторику, будуть віддані трансатлантичному партнерству, європейці матимуть мало стимулів до зміцнення власної оборони.

Попри невдалі спроби військово-політичної інтеграції в минулому, європейці знову починають обговорювати цю тему і шукати прийнятні шляхи вирішення проблеми. У **ГЛОБАЛЬНІЙ СТРАТЕГІЇ ЄС** щодо зовнішньої політики і політики безпеки **«СПІЛЬНЕ БАЧЕННЯ, ЄДИНИЙ ПІДХІД: СИЛЬНА ЄВРОПА»**, прийнятій у **червні 2016 р.**, **основний акцент** зроблено на більшій відповідальності Європи за власну безпеку шляхом досягнення справжньої стратегічної автономії Союзу. **ЄС більше не може покладатися лише на м'яку силу. Основними безпековими пріоритетами** визначені: оборона, боротьба з тероризмом, кібербезпека, енергетика та стратегічні комунікації.

До необхідних **ПЕРЕДУМОВ** здійснення політики Європейського Союзу в галузі безпеки і оборони **віднесено: поступову синхронізацію і взаємну адаптацію** циклів національного оборонного **планування** (це планування має здійснюватися у повній відповідності з оборонним плануванням НАТО); **використання фондів ЄС** для підтримки оборонних досліджень, технологій та багатонаціонального співробітництва; **здіяння всього потенціалу** Європейського оборонного агентства; **розвиток європейської оборонної промисловості**. Для того щоб реагувати на зовнішні кризи і забезпечувати безпеку Європи, наголошується в Стратегії, **ЄС повинен мати весь спектр наземного, повітряного, космічного та морського потенціалу, включаючи стратегічні ресурси**. У зв'язку із цим повною мірою повинно виконуватися колективне зобов'язання **направляти 20% оборонного бюджету країн-членів** Європейського Союзу на закупівлю обладнання і науково-технологічні розробки.

Особлива увага звертається на **розвиток потенціалу швидкого реагування**, в тому числі **шляхом** усунення процедурних, фінансових і політичних чинників, які перешкоджають розгортанню бойових підрозділів, ускладнюють формування військ і знижують ефективність військових операцій у рамках Спільної політики безпеки та оборони. **Удосконалення цивільних місій ЄС**, які є «візитівкою» СПБО, також є вкрай актуальним.

Глобальною стратегією передбачене щорічне оцінювання результатів її імплементації та визначення перспектив подальшої реалізації.

Наступним етапом у зусиллях ЄС надати нового імпульсу СПБО стала публікація **ЄВРОКОМІСІЄЮ 7 червня 2017 р.** документа **«МАЙБУТНЄ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ**

ОБОРОНИ», де розглядалися **ТРИ СЦЕНАРІЇ** розвитку співпраці між державами у сфері оборони до 2025 р.: співпраця у сфері безпеки і оборони (**сценарій №1**), колективна безпека і оборона (**сценарій №2**) та спільна безпека і оборона (**сценарій №3**).

У **ВИПАДКУ РЕАЛІЗАЦІЇ СЦЕНАРІЮ №1** співпраця у сфері безпеки і оборони здійснюватиметься переважно на **добровільній основі**, а рішення прийматимуться, виходячи з конкретної загрози. ЄС продовжуватиме розгортати цивільні та обмежені військові місії, метою яких буде переважно розбудова спроможності безпекового та оборонного секторів країн, на які такі місії поширюватимуться. Збільшиться інтенсивність обміну розвідувальними даними між державами-членами. **Передбачається заснування Європейського оборонного фонду** з метою сприяння ефективнішому витрачання коштів та уникненню дублювання у фінансуванні проектів.

СЦЕНАРІЙ №2 (колективна безпека і оборона) передбачає **посилену співпрацю** між державами-членами ЄС **зокрема через**: збільшення ролі наднаціональних інституцій у сфері протидії гібридним і кіберзагрозам, тероризму; зміцнення прикордонного контролю та посилення енергетичної безпеки. **Цивільні та військові місії** Євросоюзу відіграватимуть помітнішу роль у забезпеченні стабільності держав у суміжних регіонах. **Обмін розвідувальними даними** набуде систематичного характеру.

СЦЕНАРІЙ №3 (Спільна безпека і оборона) передбачає **створення повноцінного безпекового та оборонного союзу під егідою ЄС**. Спільна безпекова та оборонна політика ЄС буде доповнювати НАТО та сприяти кращому захисту Європи від різних форм агресії. **Євросоюз** буде здатен розгортати повноцінні місії за кордоном, у т. ч. здійснювати самостійні операції проти терористичних груп, військово-морські експедиції та активну протидію кіберзагрозам. У тісній взаємодії зі спецслужбами держав-членів ЄС систематично здійснюватиметься моніторинг та оцінка загроз безпеці, планування на випадок надзвичайних ситуацій. **Військові сили держав-членів ЄС** будуть глибоко інтегровані між собою, проводитимуть **спільні військові навчання**, а рішення про їх розробку оперативно прийматиметься на наднаціональному рівні. **Європейська служба прикордонної та берегової охорони** спиратиметься на європейські морські сили та надійні розвіддані. **Передбачається створення Європейської служби цивільної безпеки** для реагування на природні та техногенні катастрофи, а також спільного ринку озброєнь, який буде надійно захищений від зовнішніх впливів.

Документ ЄК містить аналіз поточної ситуації у галузі безпеки, однак **докладно не торкається можливих ризиків**, які приховує той чи інший сценарій у разі його реалізації. З одного боку, запропонувавши цілісне бачення різних шляхів вирішення цієї проблеми, з іншого – **Єврокомісія створила невизначеність, не вказавши, якому сценарію слід надати перевагу**. На думку експерта програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру Разумкова **В'ЯЧЕСЛАВА ГОЛУБА**, найбільшою мірою із цілями Глобальної стратегії узгоджується сценарій №3, оскільки досягнення стратегічної автономії ЄС можливе за умови тісної інтеграції держав-членів у військово-політичній сфері.

Лідери держав-членів ЄС не лише окреслили шляхи посилення співпраці у сфері безпеки і оборони, але й вже перейшли до практичних дій у цій сфері. На **САМІТІ Європейської ради 22-23 червня 2017 р.** було погоджено **створення ПОСТІЙНОЇ СТРУКТУРНОЇ СПІВПРАЦІ** (Permanent Structured Cooperation, **PESCO**). На підсумковій прес-конференції президент Європейської ради **Д. ТУСК** назвав запуск ініціативи PESCO **історичним кроком**, оскільки така співпраця дозволить ЄС досягнути глибшого рівня інтеграції у сфері оборони.

PESCO утворено 11 грудня 2017 р. згідно з рішенням Ради ЄС. **УЧАСНИКАМИ** ініціативи стали **25 держав-членів ЄС**. **Відмовилися** від участі у PESCO **Велика Британія, Данія та Мальта**. Формат PESCO, передбачений Лісабонською угодою ЄС 2007 р., дає змогу певній групі країн-членів поглиблювати і розширювати зусилля на основі спільних інтересів у сфері безпеки та оборони шляхом

участі у відповідних проектах. **6 березня 2018** р. Рада ЄС схвалила **дорожню карту імплементації PESCO**, яка визначає стратегічний напрям подальшої спільної роботи в галузі безпеки і оборони, а також спільної реалізації проектів.

ОБОВ'ЯЗКОВІ для учасників **ІНІЦІАТИВИ** охоплюють, у т. ч., регулярне збільшення витрат на оборону в реальних показниках. Також було визначено перелік із **17 ПРОЕКТІВ**, виконання яких є обов'язковим для залучених сторін.

Кожен із 17 проектів включає державу-лідера, а також інших учасників, кількість яких коливається від **2 до 23**. **Державами-лідерами** більшості проектів виступають **західноєвропейські члени ЄС**, тоді як зі Східної Європи лише дві – **Литва та Словаччина**.

НІМЕЧЧИНА має очолити медичну службу ЄС, центр логістики, центр навчально-тренувальних місій, а також працюватиме над створенням сил швидкого реагування.

ФРАНЦІЯ відповідатиме за безпеку військових комунікацій шляхом розробки спільних технологій для європейського військового радіо. Крім того, Париж розроблятиме нові системи енергопостачання для польових таборів у рамках місій ЄС.

Лідерство в **чотирьох проектах** здійснюватиме **ІТАЛІЯ**. Зокрема, Рим відповідатиме за **наступні питання**: стандартизацію процедур серед європейських армій і забезпечення взаємодії між військовими та цивільними особами в рамках військових навчань, створення нового Центру передових технологій ЄС з подолання наслідків природних і техногенних катастроф, спостереження і захист визначених морських районів, включно з портами та прибережними водами, а також розробку прототипу європейських механізованих батальйонів.

ІСПАНІЯ очолюватиме проект, метою якого є покращення процесу прийняття рішень, планування та здійснення місій ЄС та координація між військами.

НІДЕРЛАНДИ працюватимуть над спрощенням транскордонної військової мобільності на території ЄС.

БЕЛЬГІЯ відповідатиме за розробку підводних автономних засобів для розмінування на морі.

ГРЕЦІЯ очолюватиме **два проекти**, один з яких стосуватиметься **обміну інформацією**, отриманою з об'єктів сухопутного, морського та повітряного спостереження, а **інший** – створення платформи з обміну розвідданими в галузі кібербезпеки.

Серед східноєвропейських членів ЄС **ЛИТВА** відповідатиме за створення сил швидкого реагування на кіберзагрози, а **СЛОВАЧЧИНА** – створення мобільної артилерійської платформи, метою якої є покращення координації та взаємосумісності в багатонаціональних операціях.

Процесуально діяльність PESCO регулює ст.46. Лісабонського договору. У ній, серед іншого, **встановлено механізм однакості** під час прийняття рішень у рамках PESCO, що закладає структурну слабкість цієї ініціативи від самого початку.

УПРАВЛІННЯ PESCO здійснюватиметься на **двох рівнях**. **РАДА ЄС** **відповідальна** за загальний політичний напрям та прийняття рішень, у т. ч. за контроль виконання державами-членами їх зобов'язань. Відповідальність за реалізацію проектів нестиме держава-член, залучена до проекту. **ФУНКЦІЇ СЕКРЕТАРІАТУ PESCO**, а також єдиного центру зв'язку з державами-членами покладено на **ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБОРОННЕ АГЕНТСТВО** (European Defence Agency) та **ЄВРОПЕЙСЬКУ СЛУЖБУ З ПИТАНЬ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ** (European External Action Service), включаючи **ВІЙСЬКОВИЙ ШТАБ ЄС** (European Union Military Staff).

ОДНИМ З ГОЛОВНИХ ЗАВДАНЬ PESCO буде усунення дублювання військових озброєнь, **досягнення їх взаємосумісності** між різними державами-членами, що, своєю чергою, сприятиме більшій ефективності витрат на оборону. **СЬОГОДНІ ВИТРАТИ НА ОБОРОНУ** країн-членів ЄС сукупно складають **45% військового**

бюджету США, а ефективність європейської оборони, за оцінками фахівців, становить лише 15% американської.

Крім PESCO, пакет оборонних реформ ЄС включає також інші нововведення. Зокрема, 8 червня 2017 р. рішенням Ради ЄС було створено ПІДРОЗДІЛ З ВІЙСЬКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ У СТРУКТУРІ ВІЙСЬКОВОГО ШТАБУ ЄС, який на стратегічному рівні має здійснювати оперативне планування та проведення небойових місій ЄС.

ІНШЕ РІШЕННЯ стосувалося покращення механізму фінансування бойових груп ЄС, які від часу свого створення у 2005 р. жодного разу не були застосовані. Відповідно до цього механізму, фінансування здійснюватиметься не залученими до бойової групи державами-членами, а на рівні ЄС. Остання ініціатива стосувалася утворення Європейського оборонного фонду, кошти з якого мають спрямовуватися як на дослідження в галузі інноваційних оборонних продуктів і технологій, так і на закупівлю нових зразків озброєння та техніки.

Поряд із посиленням безпекової та оборонної складової на рівні ЄС, ФРАНЦІЯ (президент Е. Макрон, у своїй Сорбоннській промові про реформу ЄС) ініціювала запуск ще однієї програми ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ З ІНТЕРВЕНЦІЇ (Європейської ініціативи втручання). Якщо PESCO – це широка програма держав – членів ЄС, координована з НАТО, що має на меті тісну співпрацю у сфері безпеки та оборони, то Європейська ініціатива втручання (Ei2) – спільний військовий проект ДЕСЯТИ європейських країн, створений поза ЄС і НАТО. На середину 2019 р. до нього приєдналися Франція, Німеччина, Данія, Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Естонія, Португалія, Велика Британія та Фінляндія, сукупні оборонні спроможності яких становлять 4/5 спільних видатків на оборону держав – членів ЄС.

Важливим елементом нової європейської оборонної стратегії є зміцнення співробітництва Європейського Союзу з НАТО. У грудні 2016 р. Рада Європейського Союзу і міністри закордонних справ країн НАТО одночасно затвердили загальний перелік пропозицій щодо співпраці ЄС – НАТО. Перелік містить понад 40 пропозицій у семи сферах: протидія гібридним загрозам; оперативне співробітництво, у тому числі з морських питань; кібербезпека і оборона; обороноздатність; паралельні і скоординовані навчання; нарощування оборонного потенціалу і сприяння стійкості партнерів на Сході і Півдні. Усі ці рішення розвивають положення Спільної Декларації ЄС – НАТО, яка була підписана в липні 2016 р.

В той же час, реакція США на наміри керівництва ЄС розширити співпрацю в оборонній сфері та забезпечити стратегічну автономність у сфері безпеки й оборони (проект PESCO) є традиційно негативною. Керівництво США активно критикує ідею створення європейської армії, вбачаючи у ній розрив трансатлантичних зв'язків, і говорить про те, що європейська оборона «дублюватиме» НАТО.

Отже, можна підсумувати, що ідея ССПБО значно еволюціонувала. Зародившись як бажання країн ЄС створити власний безпековий механізм без участі США, ССПБО згодом набула значно конкретних обрисів. Попри те, що в основі ССПБО покладено прагнення країн-учасниць збільшувати свій військовий потенціал, метою цієї політики не є створення військового блоку, який би загалом відповідав за мир і безпеку в Європі. ССПБО не створить конкуренцію НАТО, бо її основною метою є перехід до нового рівня взаємин країн ЄС – рівня повноцінної політичної інтеграції. Разом з тим ССПБО покликана стати інструментом гарантування «м'якої безпеки» від реальних чи потенційних «м'яких загроз» стабільності ЄС.

Проте, ССПБО сьогодні має велику кількість ПРОБЛЕМ та недоробок. Почати варто з того, що у держав-членів ЄС існує фактичний поділ на «атлантистів» та «європейців» у питаннях європейської безпеки. Так, Великобританія, Нідерланди, Португалія, Данія були завжди традиційними прихильниками атлантизму в сфері безпеки, а Франція, Італія, Іспанія та Греція – європеїзму. ФРН завжди намагалася

балансувати, щоб не погіршувати відносини зі США. Цей розкол, зокрема, показала військова кампанія в Іраку 2003 року.

Загалом, ССПБО є амбіційним проектом, який **широко дискутується** дослідниками у сфері міжнародних відносин та політиками, які виділяють наступні **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ** реалізації ССПБО: **1)** технічна відсталість національних армій країн ЄС від американських підрозділів НАТО в Європі; **2)** невирішеною є проблема використання підрозділами ЄС військово-технічних можливостей НАТО; **3)** суперечність між країнами ЄС і США стосовно розподілу функцій та сфер компетенції ЄС і НАТО; **4)** досі остаточно не визначено випадки використання, механізми фінансування, географічну сферу поширення ССПБО.

Контрольні запитання

1. Назвіть чинники, які зумовили розвиток інтеграції в області СПБО.
2. Проаналізуйте основні положення Європейської стратегії безпеки, прийнятої у 2003 р.
3. Розкрийте зміст Декларації ЄС-НАТО про спільну європейську політику у сфері безпеки і оборони «Берлін-Плюс».
4. Поясніть, які інституції ЄС наділені повноваженнями в реалізації цілей і принципів СЗППБ.
5. Проаналізуйте та висловіть думку щодо трьох сценаріїв розвитку співпраці між державами у сфері оборони до 2025 р. викладених у документі «Майбутнє європейської оборони» (2017 р.).

СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 2

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПИ.

ЛЕКЦІЯ 9. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.

1. Загальна характеристика зовнішньої політики Британії у постбіполярний період.
2. Європейський напрям зовнішньої політики Британії.
3. «Особливі відносини» Великої Британії зі США.
4. Пріоритети та виклики британської зовнішньої політики на сучасному етапі. Оборонний пакт «AUKUS».

9.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ БРИТАНІЇ У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

Зовнішня політика Англії як і в минулому великою мірою **ВИЗНАЧАЄТЬСЯ** її постійним членством у Раді Безпеки ООН, участю у провідних організаціях Заходу, наявністю значного ядерного потенціалу. Велика Британія лідирує у Співдружності, має одну з найбільш розвинених і відкритих економік у світі.

За **результатами Другої Світової війни** Велика Британія перебувала в рядах переможців з традиційними глобальними амбіціями і залишками імперського статусу. Однак, на фоні різкого зростання міжнародного впливу США і соціально-економічних негараздів британська могутність поступово відійшла у минуле. Упродовж післявоєнних десятиліть **пріоритети зовнішньої політики** країни визначалися прагненням відшукати своє місце в повоєнній системі міжнародних відносин в умовах ліквідації залишків колоніальної імперії та, відповідно, остаточної втрати статусу світової супердержави.

У **постбіполярний** період, головна увага британського уряду була зосереджена на **ТРЬОХ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМАХ**: 1) європейська політика, участь у євроінтеграції та відносини з країнами континенту; 2) британсько-американські «особливі відносини»; 3) вирішення регіональних криз та конфліктів.

Специфіка міжнародного статусу Великої Британії зумовлена тим, що через комплекс соціокультурних, політико-економічних та безпекових характеристик вона опинилася в умовах **дихотомії** (умовного подвоєння) основних напрямів зовнішньої політики на **ТРАДИЦІЙНИЙ** (американський) та **МОДЕРНИЙ** (європейський). Ці напрями зовнішньої політики Великої Британії від часу ліквідації Британської імперії у середині ХХ ст. стали визначальними для її міжнародного впливу, активними чинниками внутрішньополітичного дискурсу, а в непростих умовах трансформацій трансатлантичних відносин і невизначеності розвитку механізмів ЄС у сфері безпеки формують імперативи поведінки держави на міжнародній арені.

Період 1980-х років ознаменувався **зміцненням позицій Великобританії на міжнародній арені, відновленням її впливу в світі**. Під керівництвом **М. ТЕТЧЕР**⁴⁴ (1979-1990 рр.) Британія домоглася **значних успіхів**: вона знову стала відігравати провідну роль у світовій політиці і багато в чому визначати хід міжнародних подій у такій найважливішій сфері, як взаємини Схід-Захід.

Першим випробуванням у виконанні стратегічного плану - відновлення статусу великої держави - для Великої Британії був **ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ ІЗ АРГЕНТИНОЮ в 1982 р. за ФОЛКЛЕНДСЬКІ (МАЛЬВІНСЬКІ) ОСТРОВИ**⁴⁵.

Внаслідок перемоги було відновлено не тільки британську присутність на Фолклендських островах, але й підтверджено статус З'єданого королівства як «великої нації».

Воєнний конфлікт із Аргентиною суттєво **зміцнив АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІ союзницькі відносини**. Під час конфлікту в Лондон передавалися відеоматеріали американських супутників про розміщення аргентинських кораблів і військових підрозділів, що значною мірою допомагало британському командуванню планувати наступальні операції. З цього часу «особливі відносини» Великої Британії зі США переживають період розквіту.

Конфлікт із Аргентиною в 1982 р. за Фолклендські острови підштовхнув уряд до **розширення співпраці з країнами ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ**. Після розбудови на Фолклендах військових баз почастишали візити британських дипломатів у **Мексика, Бразилію, країни Карибського басейну**. Велика Британія разом зі США організували у Західній Атлантиці свого роду військовий блок - регіональні сили безпеки і оборони країн Карибського басейну. Істотно збільшився потік британських інвестицій, зріс товарообіг, відбулася **нормалізація англо-аргентинських відносин**.

Активізувалася зовнішньополітична діяльність Великої Британії і поза межами її традиційного впливу. Було здійснено прорив у стосунках із **КИТАЄМ**. У **грудні 1984 р. року під час візиту М. Тетчер у Пекіні** було підписано **СПІЛЬНУ ДЕКЛАРАЦІЮ** обох

---

⁴⁴ **ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ** Великої Британії: **Маргарет ТЕТЧЕР**⁴⁴ (1979-1990); **Джон МЕЙДЖОР** (консерватор, 1990-1997); **Тоні БЛЕР** (лейборист, 1997-2007); **Гордон БРАУН** (лейборист, 2007-2010); **Девід КАМЕРОН** (консерватор, 2010-2015 2015-2016); **Тереза МЕЙ** (консерватор, 2016-2019); **Борис ДЖОНСОН** (консерватор, 2019 -)

⁴⁵ Цей архіпелаг, що знаходиться у південно-західній частині Атлантичного океану, поблизу берегів Аргентини, Велика Британія захопила ще 1833 р., проголосивши його приналежним до Британської корони, однак Аргентина ніколи не визнавала захоплення. Переговори обох держав із цього питання, що почалися ще з 60-х років ХХ ст., залишалися безрезультатними. У 1982 р. військова хунта, що правила в Аргентині, зробила спробу захопити Фолкленди силою. Більшість британців сприйняли вторгнення аргентинських військ на Фолклендські острови як спробу приниження великої нації. Рада Безпеки засудила дії Аргентини і запропонувала вирішити конфлікт шляхом переговорів за посередництвом президента США Р. Рейгана. Британський уряд відмовився від переговорів і вдався до рішучих дій, зробивши ставку на силовий варіант розв'язання конфлікту.

країн **ПРО ГОНКОНГ** (Сянган), яка **ПЕРЕДБАЧАЛА** повернення Китаю з **1 липня 1997** р. **контролю над Гонконгом** із збереженням там упродовж п'ятдесяти років існуючої системи управління і економічних відносин. Відтоді у відносинах двох країн розпочався новий етап, характерною ознакою якого було щорічне збільшення торгових оборотів та зростання британських інвестицій у КНР.

У **1990** р. на парламентських виборах знову **перемогла консервативна партія**. Однак місце прем'єр-міністра посіла не М. Тетчер, а її соратник по партії **ДЖОН МЕЙДЖОР**. **Відставка Маргарет Тетчер** з посади прем'єр-міністра у **1990** р., у значній мірі, була **пов'язана** з суттєвими змінами у політичній ситуації у світі. **Припинення біполярного протистояння** підняло питання про подальший курс британської зовнішньої політики. Твердість і безкомпромісність М. Тетчер, особливо в європейських справах, стали суперечити поглядам її найближчого оточення, яке мало інше уявлення про участь Британії в процесах європейської інтеграції.

Новий британський прем'єр-міністр **ДЖОН МЕЙДЖОР** обрав **курс** на поліпшення відносин з Вашингтоном, що супроводжувалося активною співпрацею у військовій та політичній сфері.

Неоконсервативним урядам **М. ТЕТЧЕР** і **ДЖ. МЕЙДЖОРА** довелося вперше зіткнутися з **новими реаліями у стосунках із СРСР**. Чітко дотримуючись **антирадянської спрямованості**, здійснюючи разом із США та іншими союзниками дипломатичний тиск на керівництво СРСР за його агресивні акції та політичні переслідування дисидентів, **М. Тетчер** була першим державним лідером Заходу, яка взяла до уваги назріваючі зміни в «імперії зла». Лише з **візитом М. Горбачова до Лондона наприкінці 1987** р. розпочався процес еволюції відносин між двома країнами, який у наступні роки набував дедалі конструктивнішого характеру. Прийняті **ПАКЕТИ УГОД (1987 – 1990)** поживлявали всі аспекти британсько-радянського співробітництва.

Перехід від британсько-радянських до **БРИТАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ** відносин уряди неоконсерваторів здійснювали вже з врахуванням нових реалій. **Після кривавих подій 13 січня 1991 р. у Вільнюсі**, коли для розгону демонстрації було використано зброю, **ДЖ. МЕЙДЖОР**, на відміну від уряду США, відреагував дуже різко. Він **першим** із західних лідерів **засудив путч «ГКЧП»⁴⁶** у серпні цього ж року. Без жодних вагань британський уряд визнав Росію державою-спадкоємцем СРСР, визнавши одночасно суверенітет нових пострадянських держав. Проте британсько-російське співробітництво не набуло широкого розмаху навіть після підписання Договору про принципи відносин між Сполученим Королівством і Росією. Взаємні візити лідерів двох держав і навіть перший офіційний візит королеви Єлизавети II в Росію у 1994 р. не викликали поживлення економічних відносин.

Економічні труднощі світового співтовариства з початку 90-х років не обійшли також Велику Британію. До внутрішніх труднощів додалися зовнішньополітичні. Велика Британія, яка раніше незмінно йшла у фарватері зовнішньої політики США, з розпадом комуністичного блоку почала шукати своє нове місце у Європі та світі. Політичні еліти країни розпочали **ревізію європейської політики**, що призвело до дебатів в Консервативній та Лейбористській партіях під час ратифікації парламентом Маастрихтського договору. Значна частина консерваторів сумнівалася в доцільності дальшого перебування Англії у Євросоюзі, виступала проти поглиблення інтеграції з континентальною Європою і підтримання тісних зв'язків з колишніми англійськими колоніями в системі британської Співдружності. Серед самих **консерваторів** існували серйозні **розбіжності** щодо вступу Великої Британії до системи єдиної європейської валюти. Тривожним сигналом для Мейджора стала поразка консерваторів на травневих виборах 1994 р. до місцевих органів влади.

---

⁴⁶ ГКЧП – Государственный комитет по Чрезвычайному положению.

У травні 1997 р., після 18-річного правління консерваторів, до влади повернулися лейбористи. Кабінет очолив наймолодший за останні 185 років прем'єр-міністр **ТОНІ БЛЕР** (2 травня 1997 – 27 червня 2007), який став лідером лейбористів у 1994 р. **ОДНІЄЮ З ПРИЧИН** різкого падіння популярності консервативної партії були **невдачі на зовнішньому фронті**: вимушений вихід Великобританії з Європейського механізму обмінних курсів, важкий процес ратифікації Маастрихтського договору в британському парламенті поглибили суперечності і в партії. Різке розмежування на євроскептиків і євроентузіастів, непримиренна боротьба між ними навіть у ході передвиборної кампанії серйозно послабили позиції консерваторів. Помітно еволюціонували погляди і самого Мейджора, який перетворився до кінця свого правління з євроентузіаста в поміркованого євроскептика.

Перемога у 1997 р. лейбористів на чолі з **ТОНІ БЛЕРОМ** ознаменувалася **демонстративною відмовою від протиставлення «атлантизму» та «європеїзму»**. Тоні Блер фактично визнав, що посилення співпраці з питань безпеки в рамках Європейського Союзу буде в інтересах самої Великої Британії, що мало сприяти зміцненню статусу країни як посередника у відносинах між європейськими інтеграційним центром та США. За прем'єрства Тоні Блера уряд активно сприяв євроінтеграції, однак продовжував зберігати особливу позицію у складі ЄС.

У той же час саме в **90-ті роки** активізувалася **БРИТАНСЬКА ПОЛІТИКА В АЗІЇ**. У червні 1997 р. Велика Британія розлучилася з одним з останніх уламків своєї імперії – **ГОНКОНГОМ**, що перейшов під суверенітет Китаю. Однак на Близькому Сході роль Британії у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту залишилася мінімальною.

Негативно позначилися на **БРИТАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ** відносинах **перша і друга чеченські війни (1994-1996; 1999-2009 рр.)**, хоч **ТОНІ БЛЕР** намагався під час неофіційної поїздки у Санкт-Петербург у 2005 р., а також візиту того ж року російського президента до Лондона надати В. Путіну моральну підтримку. Всі його зусилля в цьому плані були зведені нанівець грубим порушенням британського суверенітету московськими спецслужбами, які у листопаді 2006 р. здійснили вбивство російського емігранта О. Литвиненка - політичного опонента російського уряду. Провокаційні дії Кремля викликали обурення британської громадськості, яке ще більше посилилося після того, як Москва відмовилася видати для проведення судового слідства підозрюваного у вбивстві.

Виступаючи в Економічному клубі в Чикаго в **квітні 1999 р.**, **ТОНІ БЛЕР** проголосив нову **«ДОКТРИНУ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА»**, засновану на **прискореній глобалізації** світової економіки, політики і сфери безпеки, висунувши ідею модернізації міжнародного права і системи міжнародних інститутів. Лондон демонстрував намір продовжувати курс на всебічне використання процесу глобалізації для забезпечення Великобританії провідного місця у світі.

УРЯД ТОНІ БЛЕРА вважав **ООН** головною опорою сучасного світопорядку, в той же час, наголошуючи, що назріла необхідність перебудови структур міжнародної безпеки відповідно до нових викликів, що вимагає перегляду процедури і процесу прийняття рішень в ООН, зокрема в Раді Безпеки.

На думку лейбористів, **невтручання у внутрішні справи інших держав** – найважливішим принципом міжнародної політики. В той же час, Була висунута теза про «новий інтернаціоналізм», з точки зору якого принцип невторчання у внутрішні справи інших держав перед обличчям геноциду, кризових ситуацій у гуманітарній сфері, інших проявів «загрози міжнародному миру та безпеки» застарів. У таких випадках Британія готова діяти, не чекаючи санкції РБ, що було наочно продемонстровано в період війни НАТО проти Югославії (участь Великої Британії у «Союзницькій операції» в **КОСОВО**: 35 літаків, 13 тис. військовослужбовців, загальні витрати близько 250 млн. ф. с.).

Уряд лейбористів розробив цілу низку **ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ**, зокрема **БІЛІ КНИГИ**⁴⁷ «Британські міжнародні пріоритети – стратегія для МЗС» (2003), «Перспективи в Євросоюзі 2005» (2005), «Активна дипломатія в мінливому світі. Міжнародні пріоритети Сполученого Королівства» (2006), документи про боротьбу уряду з бідністю в країнах, що розвиваються, випускав щорічні доповіді з прав людини.

Зокрема, у **БІЛІЙ КНИЗІ 2003** р., розробленій Форін-офіс за участю інших міністерств і відомств, **ВИСВІТЛЕНІ напрями і пріоритети** зовнішньополітичної діяльності Великобританії на найближчі п'ять-десять років, а також **проаналізовано** основні чинники, що впливають на британську політику і ситуацію у світі загалом. **Виділені** активне членство в Євросоюзі і продовження лінії на зближення з Францією, Німеччиною і НАТО. **Підкреслено**, що Великобританія розраховує зіграти роль «мостобудівника» у відносинах між США й об'єднаною Європою.

9.2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ БРИТАНІЇ

Політичні та економічні зв'язки Великобританії та Європейського Союзу від початку інтеграційного процесу і до нинішньої політичної кризи, апогеєм якої стало голосування більшості британців про вихід із інтеграційного об'єднання, характеризувалися перманентними протиріччями. Ретроспективний огляд основних етапів інтеграції Великобританії до ЄС свідчить про те, що, попри значні економічні переваги, які отримало з моменту входження до Європейського Співтовариства Королівство, і місцеве суспільство, і політичні еліти держави завжди стримано ставилися до поглиблення інтеграційних процесів.

Велика Британія завжди мала особливу позицію з-поміж членів Європейського Союзу. Британські політичні еліти схвалюють горизонтальне розширення Союзу, підтримуючи кандидатів на вступ до інституційних структур ЄС через фінансування та реалізацію спільних програм. Водночас чіткою є позиція країни щодо поглиблення інтеграції – Королівство протистоїть валютно-фінансовій інтеграції, виступає проти розширення повноважень наднаціональних структур у сфері оборони, дистанціюється від участі у спільній міграційній політиці.

Європейська політика уряду Сполученого Королівства має вагомі історичні передумови, опирається на культурно-ментальні, суспільно-політичні і державно-правові традиції, зокрема традиції зовнішньої політики, яких намагалися дотримуватися всі британські уряди.

ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, коли фактично почалось об'єднання країн Європи, британській дипломатії було важливо зберегти позиції країни як світової держави і забезпечити лідерство у Західній Європі. В цей час формувались нові глобальні центри впливу – США та СРСР. Уряд Великої Британії усвідомлював свою економічну та військову слабкість і залежність від підтримки США. Дистанціювання від прямої участі в європейському об'єднанні давало можливість Британії виконувати роль своєрідного моста між Європою і Сполученими Штатами і було частиною **СТРАТЕГІЇ «ТРЕТЬОЇ СИЛИ»** у світовій політиці.

---

⁴⁷ Біла книга («White Paper») – аналітичний документ, що описує завдання та логіку дій Уряду в певній галузі державної політики (policy), створений для публічного обговорення із громадськістю і стейкхолдерами (заінтересованими сторонами) та подальшого впровадження органами виконавчої влади. Білі Книжки публікуються як розпорядчі документи та можуть включати коротку версію законопроекту, який планується прийняти. У **Світовій практиці існує декілька підходів до визначення поняття «Біла Книга»**: □ документ, що пояснює цілі державної політики; □ для досягнення яких розробляється законопроект та заходи, які пропонується здійснити; □ документ, що описує / роз'яснює політику уряду у певній сфері; □ комерційний документ, що використовується як маркетинговий інструмент для просування продукції / послуг.

Хоча Лондон все ще не бачив свого місця в системі європейської інтеграції, у наступний період (1957–1961 рр.) Європа поступово ставала «зоною зосередження» зовнішньої політики Великої Британії. **Переоцінка** міжнародних реалій поступово прийшла до британського керівництва **під впливом ряду зовнішніх факторів**: фіаско Суецької кампанії 1956 року; американська прихильність до євроінтеграції; активізація антиколоніального руху; невдача британських ініціатив щодо політики «розрядки» внаслідок зниження впливу країни на міжнародній арені. Британський уряд Г. Макміллана (консерватор, 1957-1963) почав **шукати шляхи налагодження співпраці і зближення з ЄЕС**.

Період **1961–1973** рр. став важливим для історії європейської політичної інтеграції не лише завершенням складного процесу вступу Сполученого Королівства до Європейського Співтовариства, але й виходом на новий рівень політичного співробітництва його держав-членів. Політична еліта країни поступово усвідомлювала обмеження можливостей її зовнішньої політики. Участь в європейській інтеграції поступово утверджувалася як невід’ємна складова стратегії британського керівництва, спрямованої на збереження статусу і впливу країни на міжнародній арені. Рішення про вступ до ЄЕС було елементом політики «взаємозалежності», зміст якої полягав у необхідності об’єднання Заходу перед наростанням комуністичної загрози. Однак воно не означало створення федерації в Європі або повне об’єднання військових сил Заходу, а розумілося як прагматичне зближення в економічній політиці західних держав в інтересах британської економіки. **Лондон розраховував на особливі умови членства в ЄЕС**, що стало **головним аргументом подвійного вето Франції** (Шарль де Голль) на вступ Великої Британії в ЄЕС у 1963 і 1967 роках. **Велика Британія увійшла до складу ЄЕС з третьої спроби**, а саме у **1973** році.

Наукові доробки українських вчених, які досліджують питання політичної ролі Великобританії у Європі, зокрема А. Грубінка, Н. Яковенко, містять **аргументи** на підтримку того, що **рішення Лондону інтегруватися** до європейської структури було **зумовлене** не стільки бажанням країни взяти участь у загальноєвропейських економічних процесах, скільки **наміром втримати військово-політичні позиції на континенті**. Прагнення до безперечного лідерства в Європі та одночасного збереження військово-політичної незалежності призвели до того, що Велика Британія довгий час залишалася осторонь інтеграційних процесів у Європі насамперед через питання безпеки та військового лідерства.

Запізніле залучення Великобританії до європейських інтеграційних процесів, пріоритет військово-політичних, безпекових питань у відносинах з партнерами свідчать про те, що економічний інтерес участі в інтеграційних процесах був менш відчутний з боку Лондона, ніж з боку його головних партнерів – Франції та Німеччини. Навіть після вступу до ЄЕС спостерігалися певне дистанціювання країни від континентальних об’єднавчих процесів і наявність власної, часто відмінної від континентальних партнерів, стратегії. Використовуючи свої міжнародні, політичні та військові можливості, Лондон намагався впливати на об’єднання з метою його пристосування до своїх потреб та інтересів. Перебуваючи у складі вже сучасного, економічного Союзу, Великобританія успішно уникала повну інтеграцію у валютних питаннях (збереження власної валюти), застосовувала обмеження на шляху вільного руху робочої сили (обмежена дія Шенгенської угоди).

За часів урядів **М. ТЕТЧЕР** (Прем’єр-міністр Великої Британії 4 травня **1979** року – 28 листопада **1990** року) Британія в цілому підтримувала розвиток політичної співпраці країн-членів ЄС на міждержавному рівні, але виступала категорично проти формування військово-політичного сегмента Співтовариств. Водночас прем’єр-міністр завжди виступала проти створення Європейського політичного союзу. Консерватори закріпили практику секторальної інтеграції, прагнучи загальмувати поглиблення європейської

співпраці, насамперед в інституційній та військово-політичній сферах, що утвердило за Британією реноме «незручного партнера» з європейської інтеграції.

Суттєві зміни в європейську стратегію Британії вніс **ДЖ. МЕЙДЖОР**, який вважав, що національні інтереси країни краще захищати не блокуванням процесу поглиблення інтеграції, а, навпаки, активною участю в опрацюванні концепції майбутнього Європейського Союзу. Позиція Великої Британії відіграла значну роль у відмові від федералістської концепції побудови ЄС із наднаціональними організаційними структурами, а основний напрямок перебудови спрямовувався на якісно нові форми співробітництва європейських країн.

За наполяганням Дж. **Мейджора** в правову концепцію Європейського Союзу було включено **принцип субсидіарності**, згідно з яким будь-яке питання передавалося у компетенцію Союзу лише у тому випадку, якщо воно ефективно не вирішувалося на національному рівні.

Уряд **Мейджора** підтримав загальну стратегію перебудови «Спільного ринку» у ЄС, однак британська дипломатія розраховувала на можливість поетапного та вибіркового приєднання до нових форм інтеграційних зв'язків. Зокрема, він почав виступати проти синхронності у реалізації країнами ЄС прийнятих рішень, допускаючи можливість **«різних швидкостей»** інтеграції, а зі середини 90-х років обстоював ідею **«змінної геометрії»** співробітництва. Суть її зводилася до того, що рішення ЄС необов'язково повинні поширюватися на всіх членів Союзу.

Із приходом до влади нових лейбористів (уряд **ТОНІ БЛЕРА**) було покладено край політиці «не співробітництва» Великої Британії з ЄС. Упродовж перших років свого правління лейбористський уряд приділяв значну увагу налагодженню взаємовідносин із європейськими країнами. Вже у **1997** р. Велика Британія приєдналася до **Європейської Соціальної Хартії ЄС**, яка передбачала уніфікацію законів у соціальній сфері. У цьому ж році **Т. Блер** підписав разом із іншими лідерами країн ЄС **Амстердамський договір**, який значно розширював права і свободи людини, передбачав поглиблення економічної інтеграції, координацію соціальної політики, а також співпрацю у проведенні зовнішньополітичного курсу.

Проте уряд Е. Блера переоцінив готовність країни до поглибленої інтеграції в ЄС. Крім консерваторів, в опозицію до такої політики уряду перейшла частина лейбористів. Уряд переглянув обіцяний Е. Блером термін приєднання Великої Британії до валютного союзу, обумовивши своє рішення необхідністю проведення референдуму з цього питання. Однак навіть після парламентських виборів 2002 і 2005 р. уряд Е. Блера не відважився на такий крок і питання про приєднання країни до європейської валютної системи досі залишається відкритим. Новий прем'єр-міністр **ГОРДОН БРАУН** у серпні 2007 р. знову заявив про відтермінування приєднання Великої Британії до спільної європейської валюти.

Нові лейбористи виступали за реформу ЄС, зміст якої зводився до перенесення головної ваги при прийнятті рішень на національний рівень – парламентами і урядами країн-членів Союзу.

Незважаючи на більш як сорокарічну історію взаємовідносин Британії та ЄС, **23 червня 2016** року британці зробили свій **вибір на користь виходу з Європейського Союзу**⁴⁸. Однак, попри нереалізовані в складі ЄС лідерські амбіції і намагання протистояти лідерству Франції та Німеччини, вибір британського суспільства все ж був обумовлений економічними та соціальними факторами. Переваги виходу з ЄС були обґрунтовані євроскептиками насамперед з позицій ролі країни у формуванні та використанні спільного бюджету та міграційних питань. При цьому можливі негативні наслідки виходу зі спільного ринку оцінювалися за вкрай оптимістичним сценарієм.

---

⁴⁸ Офіційно Велика Британія вийшла з ЄС 31 січня 2020 року.

Доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету **АНДРІЙ ГРУБІНКО**⁴⁹, виділяє **КОМПЛЕКСНІ ЗАГРОЗИ**, які виникли внаслідок процесу **БРЕКЗІТУ** на **НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**.

1. Поглиблення політичної кризи, розкол політичного керівництва, падіння довіри громадськості до традиційних партій і політичної системи загалом.

2. Можливий розпад унітарної держави внаслідок неузгодженості суспільних і політичних позицій її територіальних суб'єктів щодо євроінтеграції. Зазначений суспільно-політичний розкол яскраво видно в регіонах. Вихід із ЄС не підтримали в Шотландії та Північній Ірландії. Найбільше прихильників Брекзиту мав в Англії та Вельсі.

3. Постанова нової реальності міжнародного становища Великої Британії, імідж якої вже суттєво постраждав од результатів Брекзиту.

4. Посилення відтоку капіталу до країн континентальної Європи, поглиблення фінансово-економічної кризи.

Водночас, А. Грубінко стверджує, що проблеми, які спровокував Брекзиту, об'єктивно мають виражений регіональний вимір і прямо **впливають на процеси європейської інтеграції**.

1. Поширення євроскептицизму як теоретико-політичної системи поглядів на євроінтеграцію, а також як політичної практики в сучасній Європі, падіння суспільної довіри до ідеї євроінтеграції та наднаціональних інституцій.

2. Наслідок посилення євроскептицизму – поширення дезінтеграційних (націоналістичних) настроїв і прагнень у середовищі суспільств і політичних кіл держав-членкинь ЄС (прецедент виходу з об'єднання як «запасний варіант» для кожного незгодного з його політикою), а також, що ще небезпечніше, – регіонального сепаратизму (наприклад, Каталонія), наснаженого успіхами суб'єктів Сполученого Королівства в боротьбі за автономізацію та можливість проголошення незалежності (як-от Шотландія).

3. Репутаційно-іміджеві втрати ЄС у міжнародній політиці, зниження привабливості інтеграції як універсального й найдієвішого механізму поширення демократії, розквіту, добробуту, стабільності в регіоні та світі.

4. Послаблення ресурсів ЄС поза лінією Спільної зовнішньої політики й політики безпеки (СЗПБ).

5. Загальне послаблення ЄС зумовлює призупинення процесу його розширення на невизначену перспективу, що можна простежити на прикладі Північної Македонії та Західних Балкан.

6. Перегрупування сил в Євросоюзі на рівні провідних держав-членів, тобто руйнація «великої трійки» (Франція – Велика Британія – ФРН) і системи балансу впливів на користь франко-німецького ядра євроінтеграції, у якому також є ознаки боротьби за лідерство.

Отже, історична дихотомія у зовнішній політиці Великої Британії змушувала всі її уряди з другої половини ХХ ст. менш чи більш успішно балансувати між її європейським та атлантичним (американським) напрямками. Процес Брекзиту в умовах сучасного глобалізованого світу має не лише вагомий конфліктогенний вплив на британську дійсність, а й зумовлює значні виклики та загрози безпеці міжнародного середовища.

9.3. «ОСОБЛИВІ ВІДНОСИНИ» ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ІЗ США

Становленню стратегічного партнерства Великої Британії зі США передував цілий період історичного розвитку, за якого північноамериканські колонії Сполученого

⁴⁹ Грубінко А.В. Конфліктогенний потенціал Брекзиту: національний, регіональний і глобальний виміри. Україна дипломатична. 2020. Вип. XXI. С. 803-821.

Королівства виграли війну за незалежність та провадили власну політику самоствердження, не маючи достатньої довіри до колишньої метрополії.

Саме чинник співробітництва у військовій царині під час другої світової війни змінив ситуацію. Прем'єр-міністр Великої Британії **У. ЧЕРЧИЛЛЬ** у **1946** році **охарактеризував** як «**ОСОБЛИВІ ВІДНОСИНИ**» співробітництво зі США. Неабияку значущість для поглиблення американо-британських відносин мала **співпраця керманічів** двох держав: президента США **Ф. Рузвельта** та прем'єр-міністра **Сполученого Королівства У. Черчилля**.

В подальшому, безпековий та військовий чинники стали осердям особливих відносин між двома країнами. **Обмін розвіданими** був не тільки важливим фактором зростання рівня довіри у двосторонніх відносинах США з Великою Британією, але й сприяв **укладенню** у **1947** році між цими державами **ТАЄМНОЇ УГОДИ UKUSA Agreement**, яка **започаткувала історію Ешелону**⁵⁰, а саме: **об'єднала потужні ресурси двох країн для глобального електронного спостереження або шпигунства**. Агентство національної безпеки США та Центр урядового зв'язку Великої Британії стали основою для цієї системи, до якої пізніше приєдналися **Канада, Австралія і Нова Зеландія**. При цьому союзник по антигітлерівській коаліції – **Франція**, країна, яка стане членом НАТО, не була залученою до проекту, що є одним з прикладів того, що відносини США та Великої Британії насправді набували виміру стратегічних, тоді як Франція залишилася осторонь цього проекту.

Наступний проект, в якому проявилися особливі відносини двох держав, стала **ЯДЕРНА ПРОГРАМА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**. Спочатку вона **1948** року надала свою територію для розміщення американської ядерної зброї, бомбардувальників. Потім озброїлася власними ядерними силами, частина виробництва обладнання яких залежить від США, зокрема, корпуси британських боєголовок виробляються в США.

Велика Британія разом зі США проводила **спільні дипломатичні та військові акції** проти «експорту комунізму». **Прикладами** тісної **співпраці** зі США є **організація бойкоту Олімпіади в Москві у 1980 р.**, спільна підтримка національно-визвольної боротьби моджахедів у Афганістані. Довірливі дружні стосунки, які склалися між **М. ТЕТЧЕР** і президентом США Р. Рейганом, були запорукою вирішення всіх питань англо-американських відносин.

Навіть **під час окупації в 1983 р.** американськими військами **ОСТРОВА ГРЕНАДА** (члена Співдружності), британський уряд не вдавався до будь-яких протестних дій. Ця акція, яка поставила під удар престиж Великобританії серед членів Співдружності, викликала напруженість в англо-американських відносинах. У зв'язку з подіями навколо Гренади в Британії заговорили про необхідність проведення більш самостійної і незалежної від США зовнішньої політики. Разом з тим, висловлюючи жаль з приводу односторонніх дій США, Тетчер не забувала повторювати, що англо-американські розбіжності носять «сімейний характер». Акція США щодо Гренади, з'явившись яскравим прикладом асиметрії «особливих відносин», порушила питання про ефективність механізму англо-американських консультацій.

Свою одностайність зі США демонстрував і уряд **ДЖ. МЕЙДЖОРА**. За традицією англо-американські відносини отримували новий імпульс у моменти виникнення міжнародних криз і військових конфліктів. Саме в цих ситуаціях підтверджувалася особлива близькість партнерів, і ставало очевидним, що інші країни не здатні надати США рівень підтримки, який можна порівняти з британським.

Велика Британія разом зі США була **ініціатором резолюції ООН**, яка в **грудні 1990 р.** висунула **УЛЬТИМАТУМ ІРАКУ** про негайне виведення військ із території

---

⁵⁰ «Ешелон» — глобальна система радіоелектронної розвідки, головним оператором якої є Агентство національної безпеки США. «Ешелон» являє собою розгалужену інфраструктуру, яка включає в себе станції наземного спостереження, розташовані по всьому світі.

КУВЕЙТУ. Уряд Дж. Мейджора при підтримці всіх політичних сил країни виступав проти будь-яких переговорів із САДДАМОМ ХУСЕЙНОМ. Велика Британія активно включилася у військові операції ООН у Перській затоці, під час проведення проти Іраку в січні 1991 р. операції «БУРЯ В ПУСТЕЛІ». На Близький Схід було переведено 45-тисячний британський військовий контингент, що включався у склад військ міжнародної коаліції.

Лондон був сповнений рішучості розділити зі своїм заокеанським партнером тягар глобальної відповідальності. У ході війни в Затоці в січні 1991 р. Британія і США тісно координували дії своїх дипломатичних відомств для здійснення тиску на союзників по НАТО, ЄС і ЗЄС, спонукаючи їх до активнішої участі в багатосторонній коаліції. Великобританія негативно поставилася до ідеї проведення переговорів ЄС з Іраком без участі США до спроб Франції вжити самостійні кроки з врегулювання конфлікту. Жорстка позиція Лондона у врегулюванні кризи була вагомою підтримкою Сполученим Штатам і впливала на союзників у «потрібному напрямку».

У наступні роки уряд ДЖ. МЕЙДЖОРА зайняв окрему позицію в підході до вирішення питання про припинення міжетнічної війни в ЮГОСЛАВІЇ, зокрема так званої «БОСНІЙСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ». Він підтримав запровадження економічних санкцій проти Югославії, але виступив проти втягування міжнародних сил у бойові дії. Лише у 1995 р. під час візиту Дж. Мейджора до Вашингтона вдалося досягти зближення позицій двох держав, і Лондон навіть виступив посередником між югославськими сторонами конфлікту при підписанні в грудні 1995 р. ДЕЙТОНСЬКИХ УГОД⁵¹.

Взаємна підтримка та спільні військові інтервенції характеризують особливі відносини Великої Британії і США. ПОДІЇ 11 ВЕРЕСНЯ 2001 року спричинили питання позиціонування Великої Британії у війні з міжнародним тероризмом, яка була проголошена президентом США ДЖОРДЖЕМ БУШЕМ-МОЛОДШИМ. Теракти 11 вересня 2001 р. в Нью-Йорку спонукали США розпочати інтервенцію до Афганістану (з 7 жовтня 2001 р.). Велика Британія (Прем'єр-міністр ТОНІ БЛЕР) підтримала операцію, вважаючи це виконанням своїх союзницьких обов'язків, та взяла участь у бойових діях проти «АЛЬ-КАІДИ» й РЕЖИМУ ТАЛІБАНА на території Афганістану.

У березні 2003 року США за ініціативою президента США Д. БУША-МОЛОДШОГО разом з Великою Британією провели військову інтервенцію в ІРАК під приводом розробки останнім зброї масового знищення (експерти ООН не знайшли жодних доказів наявності у С. Хусейна зброї масового знищення).

Суттєво, що втручання не було підтримано ані Радою Безпеки ООН, ані провідними європейськими державами: Францією, Німеччиною та Бельгією. Війна в Іраку в 2003 р. суттєво погіршила міжнародний імідж Великої Британії, лідери якої приймали рішення на основі хибних відомостей спецслужб. Британська участь у війні в Іраку була достатньо негативно сприйнята всередині самого Сполученого Королівства і призвела до падіння популярності і погіршення іміджу прем'єр-міністра Т. Блера.

Іракська війна явно спричинилася до похолодання британсько-американських відносин, хоча новий прем'єр-міністр ГОРДОН БРАУН⁵² (27 червня 2007 – 11 травня 2010; лейбористська партія) у липні 2007 р. під час візиту до США запевнив про дотримання його урядом політики «особливого партнерства» між обома країнами.

---

⁵¹ Дейтонські угоди – мирний договір, підписаний з ініціативи Великої Британії та США між учасниками громадянської війни в Боснії та Герцеговині у листопаді 1995 року в місті Дейтон (США). Договором передбачалося врегулювання конфліктів у цьому регіоні. Значна роль у підписанні угод належала президенту США Біллу Клінтону. Згідно з Дейтонськими угодами, Боснія і Герцеговина залишалася єдиною державою, що складалася із двох суб'єктів: Мусульmano-Хорватської Федерації та Республіки Сербської з єдиними федеральними інститутами влади.

⁵² Після того, як Т. Блер залишив посаду прем'єр-міністра за власним бажанням (27 червня 2007 р.), цю посаду обійняв Гордон Браун.

Справжнє замішання як в істеблішменті Великобританії, так і в десятках країн світу справило перше велике закордонне турне нового 43-річного глави уряду Сполученого Королівства **ДЕВІДА КЕМЕРОНА (2010-2015; 2015-2016)**. Він **відвідав США, а потім Туреччину та Індію**. Прибувши 19 липня зі своїм першим офіційним візитом до Вашингтона як глава уряду, Д. Кемерон протягом двох наступних днів намагався встановити новий формат партнерства між двома країнами. Заявивши, що особливі, союзницькі відносини зі Сполученими Штатами є «незмінною константою» і «наріжним каменем» британської зовнішньої політики, прем'єр, разом з тим, підкреслив, що **Лондон є «союзником, а не лакеєм»**. В останній день перебування за океаном Кемерон пішов ще далі, заявивши, що **«у спілці США-Великобританія остання є молодшим партнером»**. Поряд із визнанням справжнього характеру відносин між двома країнами британський прем'єр зробив тим самим заявку на майбутні обмеження в підтримці Лондоном дій Вашингтона.

В **червні 2021** р. Прем'єр-міністр **БОРИС ДЖОНСОН** і президент **ДЖО БАЙДЕН** домовилися про низку кроків для **посилення двостороннього партнерства** щодо **ОБОРОНИ** та **БЕЗПЕКИ**, враховуючи загрози ХХІ століття, необхідність вчасно реагувати та попереджати їх. При цьому, лідери визначили НАТО, як основу колективної оборони. **ПЕРЕДБАЧЕНО** подальше зміцнення та модернізація НАТО, а також збільшення його спільного фінансування, щоб Альянс міг використовувати весь спектр військових і невійськових можливостей для боротьби з існуючими та новими загрозами, включаючи зловмисну кіберактивність. У спільній заяві, наголошено, також, на: планах модернізації та інтеграції збройних сил; використанні широкого дипломатичного, оборонного, безпекового, цивільного та наукового співробітництва, щоб зробити Космос безпечним середовищем для всіх; зміцненні співробітництва у боротьбі з незаконним фінансуванням та корупцією.

Прем'єр-міністр і президент **ДОМОВИЛИСЯ** боротися з усіма формами тероризму, працюючи разом для боротьби з тероризмом в Інтернеті та посилення міжнародного співробітництва щодо запобігання насильницькому екстремізму та тероризму, мотивованого расою, етнічністю або ідеологією, включаючи низку ідеологій білих расистів.

9.4. ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ БРИТАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ. ОБОРОННИЙ ПАКТ «AUKUS»

1 січня 2021 року Велика Британія вийшла із ЄС, а вже **16 березня 2021** р. Прем'єр-міністр Сполученого Королівства **БОРИС ДЖОНСОН** представив у британському парламенті важливий стратегічний, програмний документ: **«ГЛОБАЛЬНА БРИТАНІЯ В ЕПОХУ КОНКУРЕНЦІЇ. КОМПЛЕКСНИЙ ОГЛЯД БЕЗПЕКИ, ОБОРОНИ, РОЗВИТКУ І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ»**⁵³ (114 сторінок). Ідеться про бачення британської політики і світових процесів у цих сферах до 2030 року з визначенням конкретних заходів і дій до 2025-го. Документ визначає роль і місце Британії у глобальному світі, євроатлантичному регіоні на тлі стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами, союзниками з НАТО, країнами Євросоюзу й підтримки територіальної цілісності та обороноздатності України.

Новий стратегічний документ відзначає, що «європейські сусіди й союзники залишаються найбільш життєво важливими партнерами», а Британія «залишатиметься найбільшим самостійним контриб'ютором безпеки в євроатлантичному просторі до 2030 року».

---

⁵³ Укрінформ

ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ – традиційні: захист разом із партнерами спільних цінностей, протидія спільним загрозам, спільні зусилля у боротьбі проти кліматичних змін та за збереження біологічного розмаїття. Серед найбільших європейських партнерів Британія, природно, називає **Францію і Німеччину**.

В огляді окремо представлено спроможності Британії з **ЯДЕРНОГО СТРИМУВАННЯ** в інтересах власної нації, а також НАТО і Європи. У 2010 році уряд вирішив зменшити кількість ядерних боєприпасів із 225, які були на той час, до 180 – станом на середину 2020-х. Однак нині оцінка безпекового середовища, зростання технологічних і доктринальних загроз потребують ядерного арсеналу на рівні до 260 боєголовок. Тобто держава не лише не зменшує, а нарощує ядерну потужність.

РЕАКЦІЯ МОСКВИ на це не забарилася. У Кремлі вже заявили, що рішення Лондона збільшити кількість ядерних боєзарядів «шкодить міжнародній стабільності й стратегічній безпеці». Натомість **ФРАНЦІЯ** заявила, що поважає таке суверенне рішення Британії і підтримала стратегічного союзника в умовах загострення безпекових загроз.

У Британії визнають, що **США** залишатимуться економічною, військовою і дипломатичною наддержавою і найважливішим стратегічним союзником, найбільшим торговельним партнером зі щорічним обсягом товарообігу 230 млрд фунтів.

«**РОСІЯ** залишатиметься найбільш гострою прямою загрозою Великій Британії», – зазначено в документі. Про це стратегічний документ уряду Великої Британії згадує декілька разів, відкрито називаючи речі своїми іменами. Окрім цього, Лондон вказує на найбільшу загрозу, яку становить РФ для НАТО, де Британія бачить свою головну роль у протистоянні традиційним і гібридним загрозам, які виходять насамперед від Росії. Для цього Сполучене Королівство консолідуватиме колективну відповідь Заходу з поєднанням військових, розвідувальних і дипломатичних зусиль. Окрім цього, Лондон **ставить Росію в один ряд із Іраном та Північною Кореєю** як країнами, що порушують міжнародно-правовий режим контролю за розповсюдженням озброєнь.

Серед головних занепокоєнь Британії в сучасному й майбутньому глобальному світі – традиційно визначено й **КИТАЙ**. Але риторика Лондона про Піднебесну стриманіша, ніж щодо агресивної й насправді ворожої Заходу Росії. **Китай оцінюється як сильний і важливий геополітичний конкурент**, який стає більш рішучим та є джерелом викликів (але не головної загрози). Особливо це **стосується активності КНР в Індо-Тихоокеанському регіоні**. Водночас у Лондоні прагнуть адаптуватися до зростання впливу Пекіна у світі, розвитку позитивних відносин з Пекіном у сферах торгівлі, інвестицій, спільному подоланні транснаціональних викликів із кліматичних змін.

Окремо в стратегії британського уряду згадується про масштабні політичні та дипломатичні зусилля й фінансові вливання **Китаю**, а також **Росії** у глобальні культурні проекти та проведення інформаційних операцій проти відкритих демократичних суспільств. Як відомо, РФ виступає головним гібридним агресором з поширення фейків і дезінформації. А Китай більш відомий як світовий хакер і постачальник людських ресурсів для повзучого поширення свого впливу в усіх регіонах світу. І Лондон про це попереджає.

Важливе місце в документі приділено **УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКИМ** відносинам. Зокрема, зазначено, що відносини між двома державами розвиватимуться в дусі підписаної **8 жовтня 2020 року УГОДИ ПРО ПОЛІТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО, ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО**. Угода підтвердила та надала подальшого політичного поштовху двосторонньому співробітництву між Києвом і Лондоном у секторі безпеки та оборони, включаючи військову та військово-технічну співпрацю.

У **2015** році Велика Британія розпочала на прохання уряду України **МІСЦЮ ORBITAL**, в рамках якої в Україну прибули понад 2,5 тис. британських військових. За цією програмою їхні інструктори підготували близько 20 тис. військовослужбовців Збройних сил України. Сьогодні вони застосовують отриману за стандартами НАТО

військову та спеціальну підготовку на передовій у російсько-українській війні. Велика Британія виступає одним із рішучих адвокатів України, її територіальної цілісності у форматі ОБСЄ, про що окремо вказано у стратегічному огляді оборони та зовнішньої політики Сполученого Королівства.

У вересні 2021 р., США, ВЕЛИКА БРИТАНІЯ та АВСТРАЛІЯ підписали історичний тристоронній оборонний пакт «AUKUS»⁵⁴ – про безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні, що вважається спробою протистояти Китаю. Про нове партнерство було оголошено на спільній віртуальній прес-конференції президента США Джо Байдена, прем'єр-міністра Великобританії Бориса Джонсона та його австралійського колеги Скотта Моррісона. І хоча Китай не згадувався безпосередньо, троє лідерів неодноразово посилалися на проблеми регіональної безпеки, які, за їхніми словами, «значно зросли».

Пакт зосереджуватиметься на військовій спроможності, відокремлюючи її від альянсу для обміну розвідувальними даними «П'ЯТЬ ОЧЕЙ» («Five Eyes»), який також включає Нову Зеландію та Канаду. За словами аналітиків, це найбільше оборонне партнерство між трьома країнами з часів Другої світової війни.

Як зазначається, домовленості серед іншого передбачають обмін країнами технологіями щодо атомних підводних човнів. Зокрема, це дозволить Австралії збудувати такі човни з використанням американських технологій, що зробить її сьомою країною в світі (після США, Великобританії, Франції, Китаю, Індії та Росії), яка експлуатує атомні підводні човни⁵⁵. Пакт також охоплюватиме співпрацю щодо штучного інтелекту, кібер- та квантових технологій.

У результаті Австралія розірвала вже підписаний із Францією контракт про постачання їй 12 підводних човнів на суму майже 56 млрд євро⁵⁶. У Парижі назвали рішення союзників «ударом у спину» та пригрозили накладати вето та заблокувати угоду Євросоюзу про вільну торгівлю з Австралією.

«AUKUS» викликав негативну реакцію і інших суб'єктів міжнародних відносин.

Так, оборонний союз, про створення якого оголосили США, Британія та Австралія став несподіванкою для ЄВРОСОЮЗУ, при цьому відсутність будь-яких попередніх консультацій з європейськими партнерами викликала велике розчарування серед країн ЄС. Про це за підсумками неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄС у Нью-Йорку заявив Високий представник ЄС ЖОЗЕП БОРРЕЛЬ (Текст його заяви оприлюднений на сайті Європейської служби зовнішніх дій).

КИТАЙ засудив угоду як «вкрай безвідповідальну». Речник міністерства закордонних справ Чжао Ліцзянь заявив, що це «серйозно підриває регіональний мир і стабільність і посилює гонку озброєнь». У посольстві КНР у Вашингтоні заявили, що країни «не повинні будувати виняткові блоки», звинувативши їх у «менталітеті часів холодної війни» та «ідеологічних забобонах».

Тим часом НОВА ЗЕЛАНДІЯ заявила, що заборонить підводним човнам Австралії заходити в її акваторію відповідно до існуючої політики щодо присутності підводних човнів з ядерною енергією. Прем'єр-міністр Нової Зеландії Джасінда Ардерн зазначила, що її країні не пропонували приєднатися до пакту.

Висновок

Володіючи такими «атрибутиками державності», як місце постійного члена Ради Безпеки ООН, членство в Європейському союзі (до Брекзїт), НАТО, Співдружності, «Великій сімці», ядерному клубі, спираючись на особливі, привілейовані відносини зі

⁵⁴ AUKUS – від назв країн-учасниць Australia, United Kingdom (of Great Britain), United States

⁵⁵ Ці підводні човни виявити набагато швидше і важче, ніж флоти зі звичайним двигуном. Вони можуть залишатися під водою місяцями, стріляти ракетами на більші відстані, а також нести більше. Розміщення їх в Австралії має вирішальне значення для впливу США в регіоні, кажуть аналітики.

⁵⁶ За іншими даними – на 50 мільярдів доларів (31 мільярд євро; 27 мільярдів фунтів стерлінгів).

Сполученими Штатами і потужний економічний потенціал, Великобританія належить до тих небагатьох країн, які на початку XXI ст. продовжують зберігати свій вплив у глобальному масштабі, дотримуючись давньої традиції причетності до найважливіших міжнародних подій.

Застосування сили в обмеженому масштабі розглядалося і консерваторами, і лейбористами як козир у дипломатичній грі. Великобританія зіграла важливу роль у здійсненні миротворчих операцій, у тому числі в Боснії, Руанді, Анголі, у створенні Сил швидкого розгортання НАТО. Вона є ключовою країною у створенні Європейських сил швидкого реагування. Британські військові підрозділи на сьогодні розкидані по всьому світу. Вони присутні у 80 країнах, включаючи Беліз, Боснію, Бруней, Німеччину, Косово, Гібралтар, Кенію, Ірак, Афганістан, Сьєрра-Леоне, острови Дієго-Гарсія, Кіпр, Фолкленди. У глобальному масштабі продовжує діяти британський флот, направляючи бойові кораблі в Перську затоку, Карибське море, Південну Атлантику, на Далекий Схід і в Адріатику. Все це свідчить про намір Великобританії відігравати важливу геостратегічну роль у XXI ст.

Контрольні запитання

1. Поясніть сутність стратегії «третьої сили» в зовнішній політиці Великобританії.
2. Посніть, чим обумовлений тривалий процес вступу Великобританії до ЄС.
3. Дайте оцінку впливу Брекзиту на процеси європейської інтеграції.
4. Охарактеризуйте «особливі відносини» Великої Британії із США.
5. Назвіть головні завдання Британської зовнішньої політики, визначені в стратегічному програмному документі «Глобальна Британія в епоху конкуренції. комплексний огляд безпеки, оборони, розвитку і зовнішньої політики» (березень 2021 р.).

ЛЕКЦІЯ 10. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ФРАНЦІЇ.

1. Вектори зовнішньої політики Франції періоду Ф. Міттерана та Ж. Ширака.
2. Зовнішньополітичні пріоритети президентів Н. Саркозі та Ф. Олланда.
3. Особливості зовнішньополітичного курсу президента Франції Е. Макрона.

Починаючи від періоду правління Шарля де Голля, Франції відводилась особлива роль «мосту» між Заходом і Сходом, країна намагалась віднайти баланс між комуністичним та капіталістичним блоками. Внаслідок розпаду біполярної системи, Франція прагнула сформувати власну стратегію зовнішньої політики, стати рушійною силою європейських інтеграційних процесів, досягти реалізації власних національних інтересів та зберегти державний суверенітет. У Європі в цей період було знищено Берлінський мур та відбулося об'єднання Східної та Західної Німеччини, що у свою чергу також вплинуло на позицію Республіки Франція на європейському континенті.

10.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ ПЕРІОДУ Ф. МІТТЕРАНА ТА Ж. ШИРАКА.

Перемога Ф. МІТТЕРАНА 10 травня 1981⁵⁷ р., підтверджена тріумфом соціалістів на виборах у Національну Асамблею в червні того ж року, дозволила лівим прийти до

---

⁵⁷ ПРЕЗИДЕНТИ ФРАНЦІЇ (п'ята Республіка): Франсуа МІТТЕРАН (1981 – 1995, переобраний на повторний термін у 1988); Жак ШИРАК (1995 – 2007, переобраний на повторний термін у 2002); Ніколя Саркозі (2007 – 2012); Франсуа ОЛЛАНД (2012 – 2017); Еммануель МАКРОН (з 2017).

управління країною після 23 років опозиції. Це стало подією, що вплинула як на внутрішнє життя Франції, так і (хоча менше) на зовнішню політику.

Для французької дипломатії 1989 – 1995 рр. виявилися періодом інерційним, реактивним, у тому сенсі, що вона була змушена реагувати на стрімкі геополітичні зміни, а не ініціювати їх, зберігаючи прихильність системі, що йшла у минуле. Йдучи до влади, Ф. Міттеран пропонував свій варіант поведінки Франції на світовій арені, однак, ставши президентом, він взяв за основу в формуванні зовнішньополітичного курсу країни ключові принципи своїх попередників.

У зовнішньополітичній доктрині Ф. Міттерана знайшли підтвердження принципи голлістської зовнішньої політики, насамперед **принцип захисту «національної незалежності»**.

Політика Ф. Міттерана починаючи з 1989 р. (після переобрання) була покликана **попередити або знизити міжнародні ризики, породжені кардинальними змінами у Центральній та Східній Європі**: об'єднанням Німеччини, розпадом соціалістичного табору і великих багатонаціональних держав – СРСР і Югославії. Мотиви цієї політики диктувалися прагненням зміцнити міжнародний вплив країни, зберігши європейську стабільність.

Після листопада 1989 р. у зв'язку з німецьким об'єднанням і демократизацією в країнах Східної Європи **ТРЬОМА ОСНОВНИМИ НАПРЯМКАМИ** французької зовнішньої політики стали: **1) забезпечення європейської стабільності; 2) поглиблення європейської інтеграції**, в першу чергу франко-німецькі ініціативи щодо реалізації Європейського валютного союзу; **3) сприяння процесу демократизації та економічної лібералізації в країнах Східної Європи**.

У листопаді 1990 р. Париж приймав представників 34 країн – членів НБСЄ (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ). За ініціативою Франції вони підписали **«ПАРИЗЬКУ ХАРТІЮ ДЛЯ НОВОЇ ЄВРОПИ»**. Вона містила демократичні та ліберальні принципи, які повинні були стати спільними для всіх країн континенту. Французька дипломатія вважала її підписання своїм великим успіхом.

У нових умовах стрижнем дипломатії Ф. Міттерана став курс на **поглиблення ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ в тісній співпраці з ФРН**. Французький президент отримав згоду Г. Коля на те, щоб ініціювати разом із Францією новий якісний прорив у справі європейської інтеграції – уведення єдиної європейської валюти і перехід від економічного об'єднання до політичного союзу. **Маастрихтський договір 1992 р.** справедливо називають витвором Ф. Міттерана і Г. Коля.

Дипломатія **Ф. Міттерана** прагнула створити правові рамки для інтеграції колишніх країн соціалістичного табору у світове співтовариство в умовах стабільності. Франція висунула ряд ініціатив, спрямованих на те, щоб запобігти загрози економічної та політичної дестабілізації в регіоні **ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**. Головним у цьому контексті було питання про взаємовідносини між стабільними, благополучними країнами ЄЕС та іншою континентальною Європою, яка переживає процеси бурхливої трансформації. Президент розпочав **поїздку по країнах СХІДНОЇ ЄВРОПИ** (СРСР, ЧССР, Болгарія, Польща), за **винятком Румунії** (режим Н. Чаушеску).

Ф. Міттеран вирішив **ЗАМОРОЗИТИ ВІДНОСИНИ з СРСР** на вищому рівні (зміна влади відбулася в умовах різкого загострення міжнародної обстановки, викликаного введенням радянських військ до Афганістану), порушивши принцип регулярних зустрічей, прийнятий в епоху Ж. Помпіду, до встановлення стратегічного балансу в Європі. **ПЕРЕЛОМ** у відносинах з СРСР настав у **червні 1984 р.**, коли Ф. Міттеран прибув до Москви з дружнім візитом. У **жовтні 1985 р.** Париж відвідав **М. ГОРБАЧОВ**, у результаті переговорів з радянським лідером завершилася нормалізація двосторонніх відносин.

Незмінними залишалися установки на відмову від реінтеграції країни в НАТО, на самостійність Франції в питаннях військової, особливо ядерної, політики. Водночас, до

початку 1980-х рр. у французькій зовнішній політиці чітко спостерігалася **тенденція до ослаблення конфронтації між атлантизмом і європеїзмом**. Атлантизм став розглядатися як солідарність між США і Західною Європою, яка не виключала самостійності Західної Європи. Європеїзм же, навпаки, – як самостійність Західної Європи, яка водночас не виключала і солідарності з США. У результаті, у французькій зовнішньополітичній думці сформувався **новий підхід**, що отримав назву **«ЄВРОАТЛАНТИЗМ»**. Його характерною рисою була **ідея про суміщення процесу західноєвропейської консолідації зі зміцненням зв'язків із США**.

Щодо **ВІДНОСИН З США**, то американський напрям вийшов на перший план у зовнішньополітичній діяльності Франції. В той же час, в політиці США, деякі питання викликали обережну критику з боку Франції. Приміром, **2 травня 1985 р.** в **БОННІ**, де зібралася чергова нарада глав **«великої сімки»**, **Ф. Міттеран** повідомив Р. Рейгану, а потім оголосив публічно, що Франція відмовляється від участі в американській програмі **«Стратегічна оборонна ініціатива» (СОІ)**⁵⁸. Оцінивши ситуацію, Франція виступила з ініціативою альтернативної відповіді на американський технологічний виклик. У **середині квітня 1985 р.** вона запропонувала партнерам по ЄЕС створити **Європейське агентство для координації досліджень** (в царині передових технологій), англійська назва якого в аббревіатурі звучала як **«ЄВРИКА»**.

Соціалісти оголосили **«нову політику»** щодо країн **ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ** зокрема, французький уряд висловлювався **за невтручання у внутрішні справи латиноамериканських країн**, та про перевагу методу переговорів перед засобами тиску. Серед дій Франції в цьому регіоні можна назвати також **активізацію зв'язків з Кубою**, систематичні протести проти репресивних заходів режиму А. Піночета в Чилі, осуд американської інтервенції на Гренаді.

Ф. Міттеран бажав відновити тісні відносини з **ІЗРАЇЛЕМ**. Франція досить м'яко поставилася до оголошеної Ізраїлем анексії Голанських висот, що стало причиною погіршення її відносин із Сирією. Однак подальші події сприяли тому, що **Ф. Міттеран** змушений був утвердити себе як **захисник палестинців**. Після початку штурму ізраїльськими військами Бейрута (**серпень 1982 р.**) Франція разом із США, Італією і Великобританією ввела туди **«багатонаціональні сили роз'єднання»**. Офіційною метою західного корпусу було надання допомоги та захист ліванського і палестинського цивільного населення. Однак незважаючи на великі зусилля, **Франція мала обмежений вплив на ситуацію на Близькому Сході**.

Позиція **Ф. Міттерана** щодо розпаду **ЮГОСЛАВІЇ** виділяється, з одного боку, його прихильністю збереження статус-кво за частиною кордонів як застави європейської безпеки, а з іншого – зовнішньополітичними традиціями Франції. Французька політична еліта завжди була прихильницею принципу єдиної і неподільної держави. На **початку 1990 р.** **Ф. Міттеран виступив проти розпаду Югославії**, вважаючи його ознакою повернення в далеке минуле, до **«Європи племен»**. Він підтримував прагнення Сербії утримати федерацію від розпаду, оскільки бачив у ній оплот стабільності в Балканському регіоні. Ця позиція викликала на президента вогонь критики як усередині, так і поза Францією.

Боснійська криза виявила як явну слабкість Франції в реалізації її власних ініціатив, так і недостатність зусиль країн Європейського співтовариства з підтримки безпеки на континенті. Цей урок мав велике значення для майбутнього французьких планів європейської ідентичності в галузі оборони.

Таким чином, зовнішньополітичному курсу Ф. МІТТЕРАНА були властиві такі **ОСОБЛИВОСТІ**: відмова від прямих претензій на верховенство Франції в Західній Європі; пріоритетність західноєвропейського інтеграційного процесу перед рештою

---

⁵⁸ Для Франції створення нового класу зброї масового ураження означало зменшення ролі свого потенціалу.

напрямів зовнішньої політики; принципова згода на участь США в європейській системі безпеки; велика прагматичність і схильність до компромісів.

Навесні 1995 року завершилася «ера Міттерана» і до влади в країні прийшов **ЖАК ШИРАК**. Аналіз зовнішньополітичних документів періоду «співіснування» президента Ж. Ширака і кабінету Л. Жоспена дозволяє виділити такі **ПРІОРИТЕТИ** у французькій зовнішній політиці: **1) формування позитивного образу Франції на міжнародній арені; 2) активну участь у будівництві «конструктивного багатопольярного світу»; 3) посилення ролі Євросоюзу; 4) модернізація африканської політики; посилення економічної діяльності зарубіжних представництв; 5) вирішення глобальних проблем людства, захист прав людини. Утвердженню позитивного іміджу Франції у світі була покликана сприяти політика активної підтримки і поширення французької мови та культури – «ФРАНКОФОНІЯ»⁵⁹.**

ОСНОВНИМ ЗАВДАННЯМ французького політичного керівництва було оголошено участь у **створенні багатопольярного світу**, рівноваги полюсів світового впливу. У зв'язку з цим **першочергова увага** приділялася **об'єднанню Європи**, яка покликана була все більш рішуче відігравати роль другого світового центру, що протистоїть устремлінням США «ідентифікувати себе з сучасними формами глобалізації». **Основним партнером** в активізації об'єднувачих процесів Франція незмінно бачила **ФРН**.

Щодо розширення Євросоюзу підхід Франції полягав у тому, що в ЄС повинна зберегтися ефективна система прийняття рішень, тому ще до вступу до нього нових членів слід провести реформування інститутів союзу. У Франції не було підстав активно підтримувати прийняття до ЄС нових членів, хоча офіційно Париж висловлювався за розширення.

Найбільш привілейовані відносини, як і в колишні десятиліття, існували з **НІМЕЧЧИНОЮ**. За традицією **офіційні зустрічі глав держав** проходили **двічі на рік, неформальні ж зустрічі** в рамках багатосторонніх заходів – **близько 20 разів протягом року**. Тісні контакти розвивалися і між зовнішньополітичними відомствами двох країн. Між двома країнами здійснювалися тісні торгово-економічні зв'язки. Активно розвивалися двосторонні контакти в гуманітарній сфері. **Незначні розбіжності між Францією та Німеччиною** стосувалися, здебільшого політики щодо НАТО і ЗЄС, співвідношення політичного і економічного компонентів інтеграції.

Уряд Л. Жоспена дав зрозуміти, що має твердий намір приділяти значно більше уваги **АФРИКАНСЬКОМУ РЕГІОНУ**. Франція, як і раніше, претендувала на те, щоб бути найбільш помітною державою на африканському континенті, як з погляду гуманітарної присутності, так і в галузі технічної допомоги та інвестицій. В основі африканської політики соціалістичного уряду лежали принципи невтручання ні в які аспекти діяльності африканських країн і заохочення створення правової держави та доброго керування країною.

У зовнішній політиці Франції **БЕЗПЕКОВІ МЕХАНІЗМИ** виступають **обов'язковими елементами** реалізації зовнішньої концепції, оскільки, **по-перше**, здатність європейських держав самостійно забезпечувати власну безпеку є неодмінною передумовою для утвердження політичної автономії об'єднаної Європи, а **по-друге**, це вимагає наділення її повним арсеналом засобів, в тому числі військових, для досягнення узгоджених політичних цілей шляхом консолідації потенціалу європейських держав. **Основними об'єктами французької безпекової політики** в постбіполярний період виступали два європейські механізми безпеки – **НАТО та ЄПБО**.

10.2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРЕЗИДЕНТІВ Н. САРКОЗІ ТА Ф. ОЛЛАНДА.

⁵⁹ ФРАНКОФОНІЯ: до складу входять 80 країн-членів, включаючи такі європейські країни, як Бельгія, Люксембург, Болгарія, Румунія, Македонія, Греція, Албанія, Швейцарія, Монако, Кіпр.

Президентські вибори, які відбулися у **квітні-травні 2007** року, привели на вищий державний пост представника правлячої більшості, лідера правого політичного об'єднання «Союз за народний рух» **НИКОЛЯ САРКОЗІ**. Незважаючи на тривале перебування у вищих ешелонах влади (міністр бюджету, міністр комунікацій, голова МВС), під час виборчої кампанії Н. Саркозі вдалося створити образ політичного діяча нового покоління, який виступав за всебічне реформування як внутрішньої, так і зовнішньої політики країни.

До **ГОЛОВНИХ НАПРЯМКІВ** зовнішньополітичного курсу Франції, яким Н. Саркозі приділяв основну увагу, належали: політика, спрямована на **розвиток європейської інтеграції та співпраці з партнерами по ЄС** (Саркозі не приховував свого негативного ставлення щодо перспективи вступу Туреччини до Євросоюзу), відносини з **США**, зміцнення зв'язків із країнами **Середземномор'я**⁶⁰ (у ході виборів Саркозі заявив, що є прихильником створення середземноморського співтовариства, яке об'єднає Південну Європу і Північ Африки) та діалог з **РОСІЄЮ**⁶¹, політика щодо багатосторонніх організацій, а також **Китаю, Індії, країн Латинської Америки, Африки** (співпраця з країнами африканського континенту, традиційним напрямком зовнішньої політики Франції, залишалася пріоритетною і для нового керівництва), де Париж виявляє зростаючу активність, і ряд інших міжнародних проблем.

ГОЛОВНА ІДЕЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУРСУ Н. Саркозі – захист європейців від ризиків глобалізації. Її реалізація повинна була стати відповіддю на найгостріші глобальні виклики європейській та світовій спільноті. Одна з таких ідей, що збагатила «гуманітарне послання» Франції світові, – боротьба проти «парникового ефекту», будівництво єдиної європейської політики щодо скорочення шкідливих викидів в атмосферу.

До цього додалися **два інших стратегічних пріоритети:** створення **Середземноморського союзу** і прогрес у **будівництві європейської оборонної політики.** Останнє було обумовлене прагненням подолати франко-американські розбіжності і з наміру активізувати як європейське, так і євроатлантичне співробітництво в галузі виробництва озброєнь і розв'язання міжнародних криз.

Після закінчення «холодної війни» **спільна ФРАНКО-БРИТАНСЬКА ініціатива** позначила необхідність самостійних сил безпеки ЄС. У **1998** р. в Сант-Мало президент Франції **Ж. Ширак** і прем'єр-міністр Великобританії **Т. Блер** висловилися за автономію Євросоюзу в області забезпечення безпеки, «підтриманої військовим потенціалом і готовністю застосовувати заходи у разі міжнародної кризи»⁶².

У **листопаді 2010** р. в Лондоні президент **Н. Саркозі** і прем'єр-міністр **Д. Кемерон** підписали т. зв. «**ЛАНКАСТЕРСЬКІ УГОДИ**» щодо **співпраці у сфері оборони і безпеки.** Домовленості мали своєю метою зближення оборонних потенціалів двох країн та забезпечення готовності до спільної відповіді на загрози безпеці. Ці заходи повинні були зберегти за Францією та Британією статус великих військових держав, що суверенно розпоряджаються своїм військовим потенціалом, незважаючи на скорочення військового бюджету.

Одним з ускладнень європейської дипломатії Н. Саркозі в перший рік його президентства був **брак взаєморозуміння у ФРАНКО-НІМЕЦЬКІЙ парі,** а вона є важливою умовою впливу Франції в ЄС. Н. Саркозі вважав цей напрямок одним із

⁶⁰ Тут раніше розташовувалися її колоніальні володіння – Алжир, Туніс, Марокко та ін.

⁶¹ Важливою віхою на шляху розвитку відносин між двома країнами став **офіційний візит до Росії президента Франції у жовтні 2007** року. Під час візиту виявилася різниця у підходах Росії і Франції щодо іранського ядерного досьє, косовського урегулювання. Прориву у двосторонніх стосунках не відбулося, і французька преса загалом стримано оцінила результати візиту

⁶² Угоди між Францією і Великобританією 2010 р. не мали прямого зв'язку з Системою колективної безпеки і оборонною політикою ЄС і не спиралися на створені в рамках Євросоюзу механізми кооперації.

пріоритетів своєї дипломатії. Франко-німецькі відносини свідчили про зниження зацікавленості Берліна в компромісах з Парижем. Можливо, це можна віднести на рахунок особистих стосунків між А. Меркель і Н. Саркозі, можливо, справа тут в значному зміщенні рівноваги усередині ЄС на Схід, в усвідомленні зрослої ваги його нових членів у виробленні загальноєвропейської зовнішньої політики.

Н. Саркозі хотів використати європейське головування Франції, щоб подолати тертя з країнами **СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА БАЛТІЇ**. За перший рік свого президентства він провів **серію зустрічей** з лідерами східноєвропейських країн ЄС. **Важливим позитивним сигналом** стало зняття Францією обмежень на залучення робочої сили з «наної» Європи. Виборча натуралізація іммігрантів у Франції особливо сприятлива для вихідців з цього регіону. Однак **прийняте влітку 2010 р.** рішення про ліквідацію нелегальних поселень і масова висилка **румунських циган** з Франції викликало **протест президента Румунії** та накликали на Н. Саркозі звинувачення з боку лівої опозиції.

Ще одне поле **розбіжностей інтересів Франції та СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН – ЕКОЛОГІЧНА політика**. Не тільки деякі члени ЄС, а й країни, що бурхливо розвиваються, такі як Бразилія, Китай, Індія чи Росія, не готові прийняти жорсткі обмеження шкідливих викидів, оскільки це підвищує собівартість продукції. Відповідні заклики до США теж не зустріли розуміння американських законодавців, прихильників протекціоністської політики.

З початком світової фінансової та економічної кризи, з ініціативи Н. Саркозі з середини вересня 2008 р. була скликана **серія європейських самітів**. Незважаючи на внутрішні розбіжності, країнам ЄС вдалося протягом декількох тижнів прийняти серію єдиних антикризових заходів у фінансовій сфері. **Франції вдалося** також організувати термінову допомогу для порятунку національних економік, які найбільше постраждали від кризи (фінансова допомога, від Європейської Ради, Угорщині, Латвії та ін.)⁶³.

Друга хвиля фінансової кризи в 2011 р. породила кризу державної заборгованості в зоні євро, поставивши під загрозу дефолту Грецію, Ірландію, Іспанію, Португалію та Італію. Особливо критичним було становище Греції. **Н. Саркозі виступив ініціатором** створення потужного європейського фонду порятунку боржників, але **А. Меркель** висловила **проти** його проекту, оскільки Німеччина і в цьому випадку повинна була стати його основним донором. Особливо жорсткого тиску зазнав грецький уряд, який під тиском Парижа і Берліна відкликав своє рішення про проведення референдуму на підтримку заходів бюджетної економії, які диктувалися ЄС. Незважаючи на розбіжності, франко-німецька пара стала головним двигуном політики подолання кризи.

Ще в період своєї виборчої кампанії 2007 р. **Н. Саркозі** висунув **ідею** створення **СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ**. Проект, покликаний повернути Франції провідну роль у Європі та в Середземномор'ї⁶⁴. **Німеччина не підтримала** зазначену ініціативу, **аргументуючи** це тим, що «Середземноморський Союз» девальвує спільну політику ЄС Євро-Середземноморського партнерства, започатковану під Іспанським головуванням у 1995 р. і відому як Барселонський процес. **Франція була змушена змінити** пропозицію із «Середземноморського Союзу», яка була розроблена виключно для країн регіону, на «**Союз для Середземномор'я**», який охоплює всі країни-члени ЄС та країни регіону. На сьогодні ініціатива включає 27 країн ЄС і 15 країн регіону.

⁶³ Загальна сума коштів, виділених на солідарну допомогу Співтовариства, збільшена вдвічі, з 12 млрд до 25 млрд євро.

⁶⁴ Для Парижа, який прагне диверсифікувати енергоресурси, країни **Середземномор'я** мають інтерес, насамперед, як джерело енергоносіїв, а також як ринок збуту сучасної зброї, високих технологій, в першу чергу, обладнання для атомних електростанцій. Активізація співпраці між прибережними країнами дозволить Франції краще контролювати процеси трудової міграції і створювати додаткові спільні механізми забезпечення безпеки і боротьби з тероризмом.

13 липня 2008 р., на саміті країн Середземномор'я було оголошено про створення **СОЮЗУ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я**, до якого увійшли **43 країни**⁶⁵. За наявності політичної волі країн, створення такого союзу може об'єднати регіон і вирішити комплекс проблем, за якими сьогодні проходять основні лінії роз'єднання: від взаємин ЄС і Туреччини та проблеми Кіпру до спільної боротьби з нелегальною імміграцією і тероризмом; стати простором діалогу культур і цивілізацій, сприяти прискореному економічному розвитку, боротьбі з бідністю та розширенню простору демократії на регіон Східного та Південного Середземномор'я. У рамках подібного союзу міг би бути вирішений і арабо-ізраїльський конфлікт.

Головною метою **ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ** Франції **Н. Саркозі** назвав протидію конфронтаційній багатополарності на користь кооперативної. **Н. Саркозі** виступив у цьому зв'язку за **розширення клубу постійних членів РБ ООН** за рахунок Німеччини, Японії, Індії, Бразилії та однієї з провідних африканських держав – ПАР. **«Велика вісімка»** повинна **розширитися**, включивши Китай, Індію, Бразилію, Мексику, одну з арабських країн, що прискорено розвивається (Саудівську Аравію) і ПАР.

Франції так і не вдалося за 20 років після падіння Берлінської стіни реалізувати ідею **Ф. Міттерана** про автономну (переважно європейську, а не атлантичну) оборону і безпеку. **Н. Саркозі відмовився** від одного з базисів зовнішньополітичної ідентичності Франції – **від неучасті у військовій організації НАТО**, що відображало це прагнення з часів де Голля. Тим самим він проявив себе як **головний атлантист** серед президентів П'ятої республіки.

Але, зважаючи на політику попередників, **Н. Саркозі** назвав серед пріоритетів свого головування в ЄС збільшення бюджету європейської оборонної політики, підвищення здатності ЄС до військового і гуманітарного втручання та створення спільного ринку у сфері виробництва озброєнь. Проте всередині ЄС існує досить сильна опозиція розвитку автономної європейської оборони. У зв'язку з цим абсолютно логічне **ПОВЕРНЕННЯ ФРАНЦІЇ у військову організацію НАТО з 1 січня 2009 р.**, оскільки тільки повномасштабна участь у роботі всіх атлантичних структур дозволить країні зберігати вплив на прийняття натівських рішень у галузі європейської безпеки.

Реалізацією **АТЛАНТИЧНОГО КУРСУ** **Н. Саркозі** стало посилення французької **присутності в Афганістані** на боці коаліції під командуванням США. Одне з найбільш гострих досє світової політики, в якому **Франція співпрацює з США**, – **нерозповсюдження ядерної зброї**, недопущення до нього **Ірану і Північної Кореї**.

Однією з **головних особливостей дипломатії Н. Саркозі** аж до «арабської весни» 2011 р. була **готовність до продуктивного діалогу з будь-якими режимами**, незалежно від ступеня дотримання прав людини в тій чи іншій країні. **Саркозі** вважав цю тактику єдиною можливою для реалізації ідеї побудови неконфронтаційного багатополарного світу. Розвиваючи політичні контакти й економічне **співробітництво з Пекіном**, незважаючи на жорстке **придушення заворушень у Тибеті**, **Н. Саркозі не відмовився зустрітися з далай-ламою в Гданську**, на форумі лауреатів Нобелівської премії миру в грудні 2008 р. Наслідком був **зрив з ініціативи Пекіна саміту Китай – ЄС**, за який відповідальність несла Франція як країна-голова.

Складовою **нової АФРИКАНСЬКОЇ політики** мали стати: перегляд політики допомоги розвитку; встановлення міцного партнерства з економіками, що швидко розвиваються – ПАР, Анголою, Нігерією; перегляд політики військового співробітництва з колишніми колоніями, потужне скорочення французької військової присутності.

ФРАНСУА ОЛЛАНД є 24-м президентом Республіки Франція. Перебуваючи на посту президента, Олланд окреслив **ШІСТЬ ПРІОРИТЕТІВ** зовнішньої політики. Три з

---

⁶⁵ **СОЮЗ ДЛЯ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я**: крім 27 країн ЄС і країн південного і східного берегів Середземного моря (Алжиру, Єгипту, Ізраїлю, Йорданії, Лівану, Марокко, Мавританії, Палестинської автономії, Сирії, Тунісу, Туреччини) в нього запросили увійти Албанію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію та Монако.

них фокусуватимуться в **Європі**. Зокрема, це **1)** стимулювання індустріального зростання та ринку зайнятості; **2)** впровадження галузевих програм реконструкції європейської економіки і нових правил у соціальній та екологічній діяльності; **3)** формування єдиного політичного бачення розвитку ЄС на основі принципів демократії та суверенітету. **Три інші пріоритети зосереджені поза межами Європи: 4)** відновлення багатовекторної Середземноморської політики; **5)** чітка політика на Близькому Сході (у тому числі визнання Палестинської держави); **6)** військова присутність в Афганістані. Крім того, важливими названі питання нерозповсюдження зброї масового ураження, іранська ядерна програма, ситуація в Лівії та її вплив на субрегіон Сахеля (регіон довкола Малі), врегулювання ситуації в Сирії.

Говорячи про економічну дипломатію, Франсуа Олланд акцентував на важливості має встановлення привілейованих партнерських відносин з азійськими країнами, насамперед Китаєм, Індією та Японією.

Франція, підтримала антиросійські санкції, введені після анексії Криму і дестабілізації ситуації на сході України.

10.3. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ПРЕЗИДЕНТА ФРАНЦІЇ Е. МАКРОНА.

14 травня 2017 року у Парижі відбулася офіційна церемонія вступу на посаду Президента Франції ЕММАНЮЄЛЯ МАКРОНА.

29 серпня 2017 року на традиційній щорічній зустрічі глави держави з французькими послами Е. Макрон вперше виступив з розгорнутим баченням зовнішньої політики країни. Він вказав, зокрема, що Франція не повинна відмовлятися від «державних» амбіцій в мінливому світовому порядку. Як ядерна держава і постійний член Ради безпеки ООН, вона зобов'язана підтримувати зв'язки з іншими лідерами світової політики і «грати роль противаги ,в разі появи дисбалансів між ними». Крім Росії і США, президент кілька разів згадав у цьому контексті Китай і Індію як потенційно великі держави, до яких потрібно прислухатися. До ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ французької політики він традиційно відніс Африку, яку назвав «континентом майбутнього» з огляду на її зростаючу питому вагу в населенні світу і глобальній економіці. Торкнувшись Сирії, Е. Макрон вказав на необхідність діалогу з Росією, Іраном і Туреччиною для врегулювання конфлікту.

На цій же зустрічі Е. Макрон повторив свою тезу про те, що головним зовнішнім пріоритетом для Франції все ж є Європейський союз, який потребує поглиблення інтеграції та реформ ЄС повинен також стати «фактором умиротворення» в контексті зростаючого суперництва світових держав, що вимагає від нього більшої згуртованості і нових можливостей в сфері зовнішньої політики і безпеки.

26 вересня 2017 р., під час виступу у Сорбонському університеті, Е. Макрон конкретизував своє бачення ролі ЄС. Зокрема, він наголосив, що цифрова революція, а також геополітичний і гео економічний виклики з боку США та Китаю, несприятливі зміни клімату, міграційна криза і міжнародний тероризм, збройні конфлікти в ряді регіонів – не можуть бути вирішені державами-членами ЄС поодиночки. У них немає іншого виходу, крім як перетворювати об'єднання в реальний «полюс сили» в економічному, політичному і військовому сенсі. КОНКРЕТНИМИ КРОКАМИ, в цьому напрямі, на думку Е. Макрона, можуть стати утворення загального бюджету країн-учасниць зони євро та створення автономної європейської оборони⁶⁶.

⁶⁶ Ще в липні 2017 року Франція виступила з ініціативою утворення спеціального фонду для такої оборони, яка була підтримана Європейською комісією. В даному виступі Е.Макрон доповнив її пропозиціями про формування до 2021 р. Загальних сил втручання, а також стратегії для них. З метою зближення діяльності розвідок президент висунув ідею заснування Європейської розвідувальної академії.

Особливе значення в цьому зв'язку набуває **активізація франко-німецького тандему**, покликаною грати роль справжнього «мотора» інтеграційних процесів в ЄС. Однією з важливих подій в європейській політиці Е. Макрона стало оновлення Єлисейського договору⁶⁷ з Німеччиною. Підписаний **22 січня 2019 року, ААХЕНСЬКИЙ ДОГОВІР** позначив нові контури франко-німецького тандему і загальних зусиль по військовому зближенню країн-членів ЄС. Військова співпраця Парижа і Берліна виходить на новий якісний рівень, оскільки **ПЕРЕДБАЧАЄ** спільне використання військових і цивільних об'єктів, заходи щодо зміцнення безпеки і оборони двох країн. Франція і Німеччина за допомогою нових домовленостей не тільки оновлюють двосторонні відносини, а й зміцнюють своє лідерство в ЄС.

Окремо варто відзначити зовнішню політику Е. Макрона щодо **АЗІЙСЬКИХ КРАЇН**. У **січні 2018 року** він здійснив державний візит до **КИТАЮ**, в ході якого сторони продемонстрували **єдність думок** з таких важливих політичних **ПИТАНЬ**, як боротьба з міжнародним тероризмом і необхідність домагатися виконання Паризьких угод з клімату (2015), а також підписали ряд важливих економічних контрактів⁶⁸.

Уже в **березні 2018 року** відбувся візит Е. Макрона в **ІНДІЮ**, який підтвердив його претензію на роль Франції в якості протизваги між двома провідними азіатськими державами (Індія – Китай). За **підсумками переговорів** з офіційним Нью-Делі були підписані важливі економічні контракти, а також протоколи про наміри. Зокрема, мова в них йшла про будівництво в Індії французькою компанією великої атомної електростанції; постачання індійським силами французьких багатоцільових винищувачів, а також двигунів для індійської авіакомпанії. Також були укладені **угоди** про взаємне використання військових баз в Індійському океані.

Президент спробував також активізувати політику Франції на стратегічно важливому **БЛИЗЬКОСХІДНОМУ** напрямку: співпраця з **Саудівською Аравією і Катаром** (зокрема, у військово-технічній галузі), стабілізація ситуації в **ЛІВІЇ**. Французька дипломатія почала приділяти підвищену увагу Лівії як на багатосторонньому рівні (ООН, Ліга арабських держав, група країн Сахеля⁶⁹), так і на двосторонньому⁷⁰.

Що стосується **АФРИКАНСЬКОЇ** політики, **Е. Макрон** обіцяв збільшити економічну допомогу Франції африканським державам на цілі розвитку (зокрема, значно більші кошти повинні бути спрямовані в сферу освіти). Ця допомога, з одного боку, покликана зменшити міграційний потік з даних держав до Франції, з іншого боку, сприяти збереженню в них позицій французької мови та культури як важливих чинників «м'якої сили».

Політика **Е. МАКРОНА** щодо **РОСІЇ**, не відрізняється послідовністю. **З ОДНОГО БОКУ**, він відразу після обрання зустрівся з **В. Путіним** та зберіг лінію на взаємодію з Росією в рамках «**Нормандської четвірки**»; намагається розвивати **конструктивний діалог** з Росією щодо **ядерної проблеми Ірану** і по **врегулюванню в Сирії**; у виступі в Європейському суді з прав людини і на зустрічі з генеральним секретарем Ради Європи (жовтень 2017 р.) та на Міжнародному економічному форумі в Санкт-Петербурзі (24–25

---

⁶⁷ В основу нового договору лягла підписана **1963 року Єлисейська угода**. Підписантами цієї угоди були тодішні канцлер Німеччини Конрад Аденауер та президент Франції Шарль де Голль. Укладена 18 років після завершення Другої світової війни угода поглибила співпрацю між цими колись ворожими сусідніми країнами.

⁶⁸ Як відзначали французькі ЗМІ, через зазначені контракти Е. Макрон практично не торкався питання про права людини в країні, на чому наполягали французькі та міжнародні правозахисні організації.

⁶⁹ **Сахель** — тропічна савана в Африці, яка є своєрідним переходом між Сахарою і південними, родючішими землями, відомішими як африканський регіон Судан. Сахелем також називають напівпустельні і степові райони на північ від Сахари — зокрема Туніський і Алжирський Сахель.

⁷⁰ У липні 2017 році у Франції була навіть організована зустріч лідерів двох найбільших протиборчих лівійських угруповань – прем'єр-міністра Ф. Сарраджа і маршала Х. Хафтара. Вони прийняли спільну декларацію про встановлення перемир'я і проведення парламентських і президентських виборів навесні 2018 р. Однак практичних наслідків ці переговори не мали.

травня 2018 р.)⁷¹, Е. Макрон заявляв про **необхідність «повернення Росії в Європу»** і в зв'язку з цим про корисність її членства в Раді Європи;

З ІНШОГО БОКУ, Франція приєдналася до Великобританії і країнам ЄС і НАТО у «справі Скрипалів» до отримання висновків експертів Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Як відомо, в **квітні 2018** року Франція вислала чотирьох російських дипломатів і піддалася аналогічному заходу з боку Росії. Серед **останніх заяв Макрона** по відношенню до **Росії** слід відмітити заяви, зроблені ним **15 лютого 2020** року на **56-й Мюнхенській конференції з безпеки**. На думку Е. Макрона, Росія продовжить спроби «дестабілізації» Заходу через втручання у вибори, маніпуляції в соціальних мережах і кібератаки.

Отже, **французька зовнішньополітична стратегія** та бачення світового порядку традиційно ґрунтуються на **НАСТУПНИХ ЕЛЕМЕНТАХ**: **1)** прагненні до багатополлярної моделі світоустрою та відкидання домінування двох (як за часів «холодної війни») чи одного (після розпаду СРСР) полюсів сили; **2)** гуманізації процесу глобалізації та подолання його «односторонності» (глобалізація не повинна втілюватися в «американізації» світу); **3)** усвідомлені історичної місії Франції бути провідником і захисником базових прав людини, демократії, прав суверенних народів і міжнародного права. В умовах обмеженості ресурсів і можливостей Франції, саме європейський інтеграційний проект розглядається як інструмент реалізації цієї стратегії. Це, у свою чергу, передбачає необхідність забезпечення лідируючої ролі Франції у ЄС, її активності та ініціативності. Така політика справедливо робить Францію (поряд з Німеччиною) провідним локомотивом євроінтеграції.

Контрольні запитання

1. Проаналізуйте особливості зовнішньої політики Франції в біполярну епоху.
2. Чому Францію називають «локомотивом» євроінтеграції?
3. Охарактеризуйте політику Н. Саркозі на середземноморському напрямку.
4. Охарактеризуйте європейську політику Франції.
5. Проаналізуйте політику Е. Макрона щодо Росії.

ЛЕКЦІЯ 11. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРН.

1. Концептуальні засади зовнішньополітичної стратегії ФРН.
2. Роль Німеччини в інтеграційних процесах європейського союзу.
3. Відносини ФРН та США в контексті євроатлантичних відносин.
4. Міграційні проблеми в безпековій політиці ФРН.

11.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРН

Тотальна поразка у Другій світовій війні, виникнення біполярного світу, розкол нації та створення двох німецьких держав-антиподів, позбавлених зовнішньополітичної самостійності, докорінно змінили уявлення німців про шляхи і засоби свого повернення в коло незалежних і повноцінних учасників нової системи міжнародних відносин.

Зовнішня політика ФРН⁷² за весь час її існування, незалежно від складу уряду і партійного представництва в ньому, відрізнялася **спадкоємністю і передбачуваністю**. Це

⁷¹ в ході його проведення було підписано близько 50 угод про співпрацю в економічній галузі між французькими та російськими партнерами.

⁷² **КАНЦЛЕРИ ФРН**: Гельмут **КОЛЬ** (1 жовтня 1982 – 27 жовтня 1998 рр., ХДС); Герхард **ШРЕДЕР** (27 жовтня 1998 – 22 листопада 2005 рр., СДП); Ангела **МЕРКЕЛЬ** (22 листопада 2005 р. - , ХДС).

було прямо пов'язане з підсумками Другої світової війни, з особливим становищем двох німецьких держав і зі свідомим обмеженням із боку держав-переможниць їх зовнішньополітичного суверенітету. **Існувала певна залежність ФРН від США** (відповідно – НДР від СРСР). **У стадії зародження холодної війни** конфлікти між США і СРСР моментально відбивалися на Німеччині, і спроби знайти прихисток у нейтралітеті для обох німецьких держав були просто виключені.

Зовнішньополітичний курс ФРН після об'єднання⁷³ визначався рядом **ЧИННИКІВ**, пов'язаних з **глобальними змінами**, що відбулися в середині 1980-х і початку 1990-х рр. як на світовій арені, так і в самій Німеччині. До **НАЙВАЖЛИВІШИХ** з них належать закінчення холодної війни, розпад соціалістичного табору та дезінтеграція Радянського Союзу, об'єднання західної та східної Німеччини в єдину державу.

Перед ФРН постали **ЗАВДАННЯ**: **1)** подолати наслідки розколу, викликаного багаторічним конфліктом між Сходом і Заходом, **2)** зберегти та посилити в умовах глобалізації своє місце для того, щоб успішно протистояти зростаючій конкуренції в галузі економіки і зовнішньої політики.

Потрібно відзначити, що з початком реалізації цих завдань серед західних країн почалася своєрідна конкуренція за лідерство на сучасній світовій арені. Серед західноєвропейських країн, які ще не могли претендувати на перші місця у світовій політиці, позначилось і загострилось суперництво, по-перше, за провідні позиції на Європейському континенті шляхом ослаблення тут впливу США, і, по-друге, за підвищення свого міжнародного статусу. Особливі претензії при цьому висували Німеччина і Франція. Саме цей фактор став визначальним при виробленні зовнішньополітичного курсу Г. Коля після 1990 р.

Новостворена **КОНСТИТУЦІЯ** затвердила такі нормативні **ОСНОВИ** зовнішньої політики, як збереження миру та заборона нападницької війни, заходи з їх дотримання, зобов'язання з дотримання міжнародного права. Німеччина може бути лиш тоді членом військового союзу, якщо він стоїть на сторожі миру. У такий спосіб ФРН легітимізувала своє членство в НАТО та Західноєвропейському Союзі. **ДРУГИЙ ПРИНЦИП** вказує на готовність Німеччини брати активну участь у багатосторонніх відносинах, особливо в структурах ООН та ЄС, адже саме через ці організації ФРН могла покращити свій імідж та здобути вплив на світову політику.

Із моменту виникнення західнонімецької держави в зовнішній політиці ФРН сформувався цілий **комплекс акцій**, який можна охарактеризувати як **ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ країни**. Він **ВКЛЮЧАЄ** в себе орієнтацію на Захід, європейську інтеграцію, особливі франко-німецькі відносини, стабілізацію демократичних режимів у сусідніх східноєвропейських державах, збереження і зміцнення відкритої світової економічної системи. Засоби, які ФРН використовує для досягнення цих цілей, відрізняються від тих, які застосовувалися національними державами в XIX і XX ст.

Одразу після об'єднання уряд **Г. КОЛЯ**⁷⁴ визначив **4 ПРИНЦИПИ**, яких мав дотримуватися Бонн у визначенні своєї нової зовнішньої політики та політики в сфері безпеки. **ПО-ПЕРШЕ, відданість інституціям**, до яких Німеччина належала, насамперед Європейське Економічне Співтовариство, Організація Північноатлантичного договору, Західноєвропейський союз та Організація з безпеки та співробітництва в Європі. **ПО-ДРУГЕ**, це **унікнення від використання силових та військових засобів** у імplementації зовнішньої політики, особливо у відносинах із сусідами з Центральної та Східної Європи. **ТРЕТІМ** компонентом стала система ініціатив, покликаних забезпечити **стабільність у різних точках земної кулі**: починаючи від допомоги країнами Центральної та Східної Європи у впровадженні економічних реформ та закінчуючи

⁷³ 12 вересня 1990 р. СРСР, США, Англія, Франція підписали договір про остаточне врегулювання німецького питання. Третього жовтня 1990 р. відбулось об'єднання Німеччини. На позачергових виборах у вже об'єднаній Німеччині перемогла коаліція ХДС/ХСС з ВДП.

⁷⁴ Коль Гельмут: німецький політик, канцлер ФРН (1 жовтня 1982 — 27 жовтня 1998).

ініціативами щодо захисту навколишнього середовища на саміті в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. **ЧЕТВЕРТИМ** принципом стала стратегія, яка б мала остаточно облишити побоювання щодо того, що Німеччина ще колись повернеться до силової політики.

Втім, на практиці, вже з початку 1991 рр., Бонн почав дещо відходити від цих принципів. **Важливими чинниками, які вплинули на зміну німецької зовнішньої політики**, стали: **ПО-ПЕРШЕ**, розпад блокової системи та необхідність змін на європейському континенті шляхом розширення ЄС і НАТО; **ПО-ДРУГЕ**, розпад Югославії та війни, які його супроводжували.

Німеччина, будучи традиційним і головним економічним партнером для **СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН**, розпад соціалістичного табору та Радянського Союзу сприйняла як нову можливість розширення власного впливу в цьому регіоні, що викликало **занепокоєність партнерів Німеччини по ЄС та в США**.

Гельмуту **КОЛЮ** в здійсненні **СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ**, незважаючи на перевагу російського вектору, вдавалося ефективно поєднувати різноманітні стратегічні інтереси ФРН. Німецька східноєвропейська політика в 1990–1998 роках була **спрямована** на недопущення кризових варіантів розвитку подій у країнах Центрально-Східної Європи, оскільки це могло негативно позначитися на внутрішньополітичній та економічній ситуації в самій Німеччині. **Наприкінці «ери Коля» Німеччина мала добросусідські відносини зі своїми східними сусідами**, які немалою мірою завдяки старанням Німеччини отримали шанс взяти участь у розбудові «великої Європи». Таким чином, було закладено основу для подальшої успішної розбудови двосторонніх кого торговельно-економічного та політичного впливу на країни Центрально-Східної Європи.

На початку 1990-х років у міжнародному житті відбулися важливі події, які стали передвісниками нових викликів для зовнішньої політики Німеччини, а саме **ВІЙНА У ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ**. Тому **УРЯД КОЛЯ** висловилося за нову глобальну відповідальність єдиної Німеччини. Це стосувалося, насамперед, **ролі об'єднаної Німеччини в ООН при врегулюванні міжнародних криз і збройних конфліктів**. У Німеччині дуже добре розуміли, що світ майбутнього – це світ багатосторонньої дипломатії, де провідну роль будуть відігравати авторитетні міжнародні організації. Світова політика значною мірою повинна спиратися на ООН. Унаслідок цього **ФРН виступила одним з ініціаторів реформування ООН**, зокрема – принципу формування Ради Безпеки, який застарів і більше не відображав баланс сил.

Політична еліта Берлінської республіки бачить у **МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ** найбільш прийнятний механізм вирішення конфліктів, офіційно заявляючи, що ООН повинна володіти винятковим правом на введення санкцій і примусових заходів для врегулювання конфліктів. Хоча військові акції, рішення про які може ухвалити Рада Безпеки, допускають застосування військової сили, керівництво Німеччини, в принципі, надзвичайно скептично ставиться до військових операцій і тяжіє до політичних інструментів врегулювання конфліктів, яким у повному обсязі зможе служити постійне місце ФРН у Раді Безпеки.

Німеччина прагнула довести свої благородні наміри щодо підтримки миру та захисту прав людини, активно беручи участь у **МИРОТВОРЧИХ МІСІЯХ**. Ось наприклад, у **1991-1992** рр. німецькі медики входили до складу гуманітарної місії ООН в **Камбоджі**. У **1993-1994** рр. бундесвер брав участь у військовій операції під егідою ООН в **Сомалі**. Ці акції поступово привчали німецьку і світову громадськість до факту прямої миротворчої участі «нової ФРН» поза територією відповідальності НАТО. Всього за **1990-ті** рр. **Німеччина прямо або опосередковано брала участь у 24 місіях ООН**.

Доказом зміцнення ролі об'єднаної Німеччини стала її БАЛКАНСЬКА ПОЛІТИКА. **23 грудня 1991** р. німецький уряд визнав **незалежність Словенії і Хорватії**, тим самим підтримавши розпад Союзної Федеративної Республіки Югославія. Це викликало негативну реакцію з боку Франції, Великобританії та США, які наполягали

на збереженні в тому чи іншому вигляді єдиної югославської федерації. Однак, незабаром, Європейський Союз також визнав незалежність цих двох країн.

Під час іншої балканської кризи – **ВІЙНИ у БОСНІЇ**, Німеччина спочатку відмовилась посилати свій військовий контингент. Бонн погодився лише на фінансування військової кампанії. Але ця операція стала відправним пунктом для перегляду військової концепції ФРН. У середині країни почалися жорсткі дебати навколо того, що добровільне обмеження на використання озброєних сил лише для потреб оборони повинно було бути переглянутим. Унаслідок цього в **БІЛІЙ ОБОРОННІЙ КНИЗІ 1994 р.** **вперше** передбачалося, що Бундесвер може проводити операції поза межами Німеччини, але вказувалося просторове обмеження – «Європа і її периферія». У тому ж році Конституційний суд Німеччини ухвалив рішення про можливість здійснення військових операцій, які не підпадають під визначення «самооборона», тим самим відкривши можливість здійснення миротворчих операцій у рамках ООН та інших організацій. Уже через 5 років, під час **КОСОВСЬКОЇ КРИЗИ 1999 р.**, Німеччина взяла безпосередню участь у військовій кампанії НАТО проти Югославії. Це стало першим використанням ФРН сили після приєднання до Північноатлантичного альянсу без мандату Ради Безпеки ООН. У той же час дискусія щодо необхідності використання збройних сил за кордоном у Німеччині не припиняється. Яскравим доказом є небажання Берліну розширювати свій контингент в Афганістані в 2009 р.

Серед інших партнерів ФРН у цей період потрібно виокремити **СРСР/РОСІЮ**. У **1990 р.** радянське керівництво на чолі з М. Горбачовим після тривалого раунду переговорів **підтримало об'єднання Німеччини**, і це стало поштовхом до поглиблення відносин між двома сторонами. Москва була зацікавлена в німецькій економічній допомозі, і Бонн її охоче надавав. На початку 1990-х рр. ФРН бере на себе роль адвоката Росії на міжнародній арені, насамперед у відносинах із ЄС та США. Саме **завдяки канцлеру Гельмуту Колю в 1997 р. «велика сімка» стала «вісімкою».**

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ зовнішньополітичного курсу канцлера **А. МЕРКЕЛЬ** були закладені ще за її першої каденції. Зокрема, **24 жовтня 2006 р.** бундесканцлер А. Меркель затвердила **«БІЛУ КНИГУ з питань політики безпеки Німеччини і перспектив розвитку збройних сил».** **ІНТЕРЕСАМИ ФРН** у сфері безпеки **визнано:** **1)** забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави; **2)** захист прав, свобод, безпеки громадян; **3)** недопущення конфліктів, які загрожують національній безпеці; **4)** участь у міжнародних операціях врегулювання криз; **5)** захист свободи торгівлі як основи добробуту Німеччини; **6)** дотримання прав людини та міжнародного права. Бундесвер розглядається як важливий інструмент забезпечення зовнішньої політики ФРН.

На сучасному етапі геополітичний центр ваги міжнародної системи змістився в **АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН**. Інтереси Німеччини тут зосереджені, перш за все, на **КИТАЇ**, який вже п'ятий рік поспіль виступає найважливішим торговим партнером країни. Наразі двосторонні відносини вступили в етап багатостороннього випереджаючого розвитку і безперервно набирають обертів. Тим не менш, як і в ситуації з США, у своїй політиці Берлін відстоює власні економічні інтереси. Визнаючи, що «економічне зростання КНР надає досить привабливі можливості для німецької економіки, а всеосяжне стратегічне партнерство з КНР (в умовах міжнародних криз і наростаючих глобальних викликів, включаючи COVID-19 та зміни клімату – Клус В.В.) буде обумовлене подальшим посиленням геополітичної ролі ФРН у світі», Меркель виступає за більш тісні відносини між ЄС і Китаєм і активно сприяє розвитку торгівлі між країнами.

З метою захисту стратегічних інтересів при відкритті своїх ринків для китайської продукції правляча коаліція пропонувала розробити європейську альтернативу у відповідь на китайську ініціативу Шовкового шляху. До того ж, Німеччина гостро зацікавлена в тому, щоб Китай вирішив проблеми меншин мирним шляхом і в цьому дусі сформував

свою прихильність міжнародним інститутам і Міжнародній торговій системі з повагою до прав людини і верховенства закону.

Сьогодні Німеччина співпрацює приблизно зі **120 ДЕРЖАВАМИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ**. Головний акцент при цьому робиться не тільки на **боротьбу з бідністю**, а й на **покращення ситуації** в галузі освіти, розвиток сільських районів, на охорону навколишнього середовища і ресурсів. Співпраця з **МЕТОЮ РОЗВИТКУ** здійснюється Німеччиною на **П'ЯТИ ПРИНЦИПАХ, сформульованих ще в 1991 р., а САМЕ: 1) повага до прав людини; 2) участь населення в політичному процесі; 3) гарантія правової захищеності; 4) створення економічного устрою для розвитку ринкової економіки; 5) орієнтація діяльності держави на цілі розвитку**. На основі цих критеріїв визначаються вид і обсяг співпраці з тією чи іншою країною.

Завданням «політики розвитку» є сприяння (шляхом поліпшення економічних, соціальних, екологічних і політичних умов) запобігання та ліквідації структурних причин насильницьких конфліктів у партнерських країнах, з одного боку, а також вибудовування механізмів ненасильницького врегулювання конфліктів – з іншого. Таким чином німецька «політика розвитку» разом із зовнішньою політикою і політикою безпеки належить до ядра мирної політики німецького федерального уряду.

Окремо треба спинитися на ролі німецької дипломатії у розв'язанні **КОНФЛІКТУ УКРАЇНА – РОСІЯ**. По суті, позиція Німеччини демонструє загальну позицію ЄС: вирішення кризи у переговорний спосіб, розуміючи низьку вірогідність успіху таких переговорів. Так званий **НОРМАНДСЬКИЙ ФОРМАТ Німеччина–Франція–Україна–Росія** викликає побоювання щодо його результативності. По-перше, від переговорного процесу м'яко відсторонено традиційних прихильників України – країни Балтії і Польщу, по-друге, саме Німеччина завжди виступала проти подальшого розширення ЄС на Схід, а отже – можливості членства України в ЄС. На нашу думку, незважаючи на розуміння марності перемовного процесу, Європа не готова до силового втручання і значного посилення атлантистських настроїв.

У врегулюванні конфлікту на Сході України уряд ФРН дотримується «подвійної стратегії»: не виключаючи запровадження нових санкцій щодо Росії, наголошує на необхідності продовжувати діалог. Виступаючи 18 лютого 2015 р. на партійному з'їзді ХДС А. Меркель наголосила, що прагне «безпеки в Європі разом з Росією, а не проти неї, <...> адже не можна допустити нового поділу Європи».

11.2 РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЄВРОПА продовжує залишатися в центрі німецьких зовнішньополітичних інтересів. Об'єднання Німеччини та євроінтеграційні процеси взаємопов'язані і взаємозумовлені. У **квітні 1990 р.**, коли вже об'єднавчий процес швидко набирив темпу і вже був незворотній, президент Франції **Ф. Міттеран** і федеральний канцлер ФРН **Г. Коля** виступили з ініціативою поглиблення європейського співробітництва. Цей крок мав заспокоїти партнерів і подався як свого роду гарантія збереження прихильності німців до західноєвропейської інтеграції. **ФРН в особі федерального канцлера Г. Коля** зробила все можливе, щоб нарада керівників країн-членів ЄС в **Маастрихті була успішною**. Він зазначив, що Маастрихт явився доказом того, що об'єднана Німеччина активно сприймає свою відповідальність в Європі і за Європу, і що шлях до Європейського союзу незворотній.

Найбільшим спільним проектом Франції та Німеччини після Маастрихтського договору на початку 90-х років стало запровадження євро. За наполяганням ФРН західноєвропейська валюта отримала назву «євро», а Центральний європейський банк розмістився у Франкфурті-на-Майні. Німеччина відіграла визначальну роль у схваленні влітку 2004 р. Європейської конституції.

Обіцяючи вести наступальну європейську політику, що враховує німецькі національні інтереси, Г. ШРЕДЕР, а за ним і А. МЕРКЕЛЬ підтримали стратегічні плани розширення європейських структур на країни Східної і Південно-Східної Європи (за умови низки реформ ЄС). Кабінет Г. Шредера став одним із найбільш наполегливих у Європі в підготовці заходів, які запобігли б негативним процесам у розширенні ЄС і зниженні дієздатності органів Євросоюзу.

У відносинах з **ФРАНЦІЄЮ**, певним рубежем стало німецьке об'єднання і ліквідація протистояння Схід-Захід, які помітно вплинули на геополітичне становище двох країн. Нова розстановка сил принципово змінила роль і вагу Німеччини. Очевидно нинішня **співпраця** між **БЕРЛІНОМ** і **ПАРИЖЕМ**, незважаючи на декларовану спадкоємність і непорушність базових принципів, розгортається в нових умовах. Зміни стосуються балансу сил між обома державами, їх ролі і статусу в європейській та глобальній політиці, їх інтересів і зовнішньополітичної стратегії, їх нової відповідальності щодо європейської інтеграції і країн Центральної та Східної Європи. Тому **вісь Берлін-Париж відчуває серйозні переваження**. Якщо **французи виступають** за поглиблення інтеграції та висувають заперечення щодо розширення ЄС, то **німці**, навпаки, бачать у розширенні надійні гарантії своєї безпеки.

Першорядне значення Євросоюзу для ФРН знайшло своє підтвердження і в перших вояжах за кордон нового канцлера ФРН **А. МЕРКЕЛЬ**. Свій **перший закордонний візит** вона здійснила в **Париж 23 листопада 2005 р.**, де зустрілася з **Ж. Шираком**. Під час зустрічі вона наголосила, що відносини тісної дружби та співробітництва, що історично склалися між обома країнами, «повинні постійно наповнюватися життям». Уряду «великої коаліції» належало вирішити **ТРИ ВАЖЛИВІ ЗАВДАННЯ** на європейському напрямку своєї зовнішньої політики: **ПО-ПЕРШЕ**, визначитися з новими кандидатами у члени ЄС, **ПО-ДРУГЕ**, підготуватися до головування в Євросоюзі в першому півріччі 2007 р., **ПО-ТРЕТЄ**, виробити і запропонувати своїм європейським партнерам стратегічний план з імплементації Євроконституції.

Ангела **МЕРКЕЛЬ** бачить Європу та ФРН як **єдиний європейський простір** і виділяє) і виділяє **ЧОТИРИ ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ**: міжнародний тероризм; розповсюдження зброї масового ураження; виникнення нових регіональних конфліктів та організована злочинність.

«**СХІДНА ПОЛІТИКА**» ФРН виходила з **усвідомлення** того факту, що **Польща, Чехія та Угорщина**, а дещо пізніше ймовірно також і **Словаччина, Румунія, Болгарія і Балтійські республіки** стануть внутрішніми сусідами Німеччини в межах Європейського Союзу. Тим самим буде здійснено поворот від двохсотлітньої старої політичної традиції, відповідно до якої Росія була головним партнером Німеччини на Сході, а інша «проміжна Європа» виконувала функцію гегемоніальних претензій Німеччини і Росії.

Поряд із підготовкою до східного розширення Європейського Союзу Німеччина стала одним із ініціаторів впровадження **ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА** (ЄПС), являла собою «змішаний» інструмент політики ЄС, який спирався на повноваження Співтовариства та на можливості і ресурси його держав-членів. ЄПС і яку було розроблено для країн, що в найближчому майбутньому не збираються або не зможуть стати членами Європейського Союзу.

Німеччина стала **ініціатором** створення нового формату спільної зовнішньої політики Євросоюзу, пов'язаного із так званим «**СХІДНИМ ПАРТНЕРСТВОМ**». Його запровадження мало вирішити принаймні два ключових завдання: відтягти час прийняття стратегічного рішення щодо завершення, розпочатих навесні 2005 р. переговорів про вступ Туреччини до ЄС, та запропонувати Україні альтернативний відносно повноправного вступу до ЄС варіант співробітництва. Обидва завдання залишаються актуальними для зовнішньої політики ФРН.

Що стосується головування Німеччини в ЄС у першій половині 2007 р., то його девізом стало «Спільно будувати Європу». У ході зустрічі у верхах було підписано так звану «**БЕРЛІНСЬКУ ЗАЯВУ**». Серед **ПРІОРИТЕТІВ** свого головування в Євросоюзі Берлін виділив продовження конституційного процесу, розвиток спільної зовнішньої політики та політики безпеки, забезпечення більшої конкурентоспроможності європейської економіки, науки та освіти, боротьбу з негативними кліматичними змінами, з міжнародним тероризмом та організованою злочинністю.

З **1 січня до 30 червня 2007 р.** Німеччина головувала в Європейській Раді. **ГОЛОВНОЮ МЕТОЮ** уряд ФРН поставив розробку пропозицій щодо виведення ЄС з конституційної та структурної кризи. Після інтенсивних консультацій **23 червня 2007 р.** в Брюсселі Європейська Рада затвердила план подальшого реформування Союзу. Подолавши заперечення Польщі і Великобританії, Німеччині вдалося досягти компромісу у зміні формату загальноєвропейського Основного закону і надання йому статусу «**ДОГОВОРУ ПРО РЕФОРМИ**» ЄС (урочисто підписаний в Лісабоні 13 грудня 2007 р).

ФРН приділяє велику увагу глибшій інтеграції ЄС, але, на відміну від попереднього періоду, виступає проти значного розширення ЄС. Зокрема, вона **виступила проти приєднання до ЄС Туреччини.**

Таким чином, треба сказати, що для Німеччини залучення в інтеграційні процеси стало т. зв. «пропуском» у співдружність націй та дозволило поліпшити свою репутацію на світовій арені. Успішна реалізація цих зовнішньополітичних завдань дала можливість ФРН стати «локомотивом» інтеграційних процесів у Євросоюзі та гідно підтвердити свій статус провідної країни цього об'єднання, а також роль лідера в ЄС.

11.3. ВІДНОСИНИ ФРН ТА США В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ – другий пріоритет німецької зовнішньої політики. Відносини з ними мають як двосторонній, так і багатосторонній контекст.

Встановлення партнерства США з Німеччиною має свої прикметні особливості. Зокрема, ці країни були супротивниками у двох світових війнах. У післявоєнному світоустрої Німеччина була розділеною, і ФРН становила особливу стратегічну значущість і для США, і для всієї євроатлантичної системи в контексті протистояння з Радянським Союзом. У постбіполярний період економічний потенціал об'єднаної Німеччини досяг такого рівня, що дозволив їй претендувати на лідерство в Євросоюзі. Німеччина є членом ООН, однією з країн-засновниць ЄС і НАТО. Взагалі, важко переоцінити стратегічне розташування Німеччини для Північноатлантичного альянсу, особливо після того, як генерал де Голль вивів Францію з військових комітетів НАТО у 1966 році.

Не викликає сумнівів і той факт, що з прогресом європейської інтеграції та закінченням холодної війни **значення відносин США для Німеччини помітно знизилася.** Це пояснюється, з одного боку, зниженням ролі Вашингтона як гаранта безпеки ФРН у зв'язку з ліквідацією загроз, що впливали з військово-блокового протистояння. З іншого, **відчуженню між ФРН та США** значною мірою **сприяє і глобалізація,** яка сприймається багатьма як «американізація» міжнародних відносин, світової економіки і традиційного європейського способу життя.

За аналізом вітчизняного знавця німецької політики А. Кудряченка в останній період розвитку відносини Німеччини та США, інших її союзників в рамках західних воєнних союзів набули деяких ускладнень та поглиблення суперечностей. **Німеччина не підтримала військову інтервенцію США в Ірак 2003 р.,** як і її провідний партнер по Євросоюзу – Франція, що спонукало американських аналітиків висунути тезу про «Стару Європу» для позначення країн, які не підтримали цю війну на відміну від держав Центральної та Східної Європи, тобто «Нової Європи».

На сьогодні є ціла низка тем, на прикладі яких проглядаються **німецько-американські СУПЕРЕЧНОСТІ** у виборі зовнішньополітичної стратегії: політика США стосовно ООН, відхилення американським Сенатом Договору про загальну заборону ядерних випробувань, дискусії в США з питань про вихід з Договору по ПРО, або те, як американці ставляться до Конвенції ООН про зміну клімату і Кіотського протоколу. Незважаючи на ці розбіжності і суперечності, партнерство ФРН і США, як і раніше, залишається основоположним елементом зовнішньої політики федерального кабінету міністрів.

Суттєвого вдару по стратегічному партнерству Німеччини зі США було нанесено оприлюдненням фактів про прослуховування європейських лідерів засобами розвідки США у 2013 р., зокрема, телефону канцлера. Реакція була миттєвою, А. Меркель зателефонувала президенту США Б. Обамі. На думку німецького політичного аналітика А. Хойзер, той факт, що канцлер Німеччини, вочевидь, мала достатньо доказів, аби подзвонити і пред'явити претензії американському президенту – це дуже серйозно.

На саміті НАТО в Брюсселі у 2017 році Ангела Меркель заявила, що США більше не виступають тим надійним партнером, від якого Європа і Німеччина залежали в минулому.

Залучившись політикою «здорового національного егоїзму», Німеччина чинить опір всеосяжній експансії Сполучених Штатів. Меркель вдало зберігає дистанцію від Вашингтона, не ризикуючи при цьому своєю репутацією і завжди враховуючи інтереси німецької економіки. Дж. Джоффе називає намагання підтримувати хороші відносини з усіма «дипломатичним центризмом».

11.4. МІГРАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ФРН.

Одним з головних питань порядку денного ХХІ століття стали міграційні проблеми (збільшення кількості міграційних потоків (вимушені та нелегальні мігранти) з країн Сходу до країн Заходу й проблема біженців). Маючи глобальний характер, міграційні виклики, разом з тероризмом та регіональними конфліктами, формують «дестабілізуючий потенціал» безпекового середовища як ФРН, так і всієї системи міжнародних відносин. Пошук шляхів запобігання, стримування та нейтралізації міграційних загроз національній безпеці ФРН став важливим завданням зовнішньої та безпекової політики ФРН.

Коллективний вимір забезпечення безпеки стає імперативом для європейських держав, саме тому підкреслюється, що безпека ФРН, розуміння якої набуває комплексного характеру, нерозривно пов'язана з політичним розвитком в Європі та в світі.

Піковим періодом активізації міграційних проблем для Німеччини і ЄС в цілому став 2015 рік, що пов'язано з нестабільним розвитком на периферії Європи та загостренням проблеми біженців, причинами чого стали війна в Сирії, загроза з боку Ісламської держави, нестабільна внутрішньополітична ситуація в Лівії, Іраку та в Афганістані, окупація Криму і дестабілізація ситуації в Україні Російською Федерацією.

ОСНОВНІ МІГРАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ для Європи і ФРН становить **південний регіон континенту**. За походженням біженців, країни поділені на безпечні (Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Косово, Чорногорія, Сербія, Туреччина) та небезпечні (країни Північної Африки, Близького Сходу). Німеччина посилює свої позиції як лідера Союзу, а тому, виявила готовність взяти активну участь у вирішенні проблеми мігрантів.

Німеччина є **другою країною в світі після США за популярністю серед мігрантів** і разом з більшістю європейських країн відноситься до ключових донорів гуманітарної допомоги у світі. **Основний закон ФРН** гарантує індивідуальне право на притулок для осіб, яких переслідують на своїй Батьківщині, тому з правової точки зору зобов'язання Німеччини приймати біженців є логічною. Окрім того, з риторики політичного керівництва Німеччини випливає те, що країна приймає біженців,

насамперед, з гуманітарних та моральних міркувань («гуманітарний імператив» або «гуманітарна відповідальність»).

У **2015 – (до осені) 2016** рр. ФРН прийняла майже **1.2 млн. біженців**, більше половини з яких припадає на федеральні землі Північний Рейн–Вестфалія, Баварія та Баден–Вюртемберг (південна та південно–західна частина території ФРН).

Так, **одностороннє рішення А. Меркель** (за що федерального канцлера називають «міграційним канцлером») про те, що треба відкривати кордони ФРН для біженців отримало негативний відгук зі сторони більшості керівників федеральних земель, особливо прикордонних та негативно позначилися на рейтингу канцлера Німеччини А. Меркель всередині країни. Неможливість повністю контролювати ситуацію з біженцями становить загрозу національній безпеці ФРН, адже серед німецького населення зростає незадоволення рівнем внутрішньої безпеки та політикою прийняття біженців.

У даному контексті канцлер Німеччини досить символічно висловила з приводу проблеми біженців і тієї політики, якої дотримується офіційний Берлін: «...якщо ми будемо вибачатися за те, що у важкій ситуації ми подали руку допомоги, тоді це не моя країна».

Виходячи з розуміння зростання спектру внутрішніх та зовнішніх загроз безпеці ФРН, **13 липня 2016** року керівництвом ФРН був представлений **стратегічний документ**, розроблений Федеральним міністерством оборони: «**БІЛА КНИГА ФРН З ПИТАНЬ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА МАЙБУТНЬОГО БУНДЕСВЕРУ 2016**». «Біла книга 2016» стала **відображенням реакції ФРН**, насамперед, на агресивну політику РФ щодо України, зростання терористичних атак в Європі, загроз з боку «Ісламської держави» та активізацію міграційних проблем. Серед **основних викликів** для безпекової політики ФРН у «Білій книзі 2016» визначені, зокрема, **неконтрольовані міграційні потоки**.

Не менш складним викликом для ФРН виступає інтеграція біженців в німецьке суспільство, що впливає не лише на європейську ідентичність, але й знижує рівень безпеки в країні, стаючи вразливим фактором суспільної взаємодії (з урахуванням таких складових як релігія, різні культури, ментальність, інтереси тощо, що створює «конфліктний потенціал»).

В цілому, **питання соціальної інтеграції мігрантів та біженців** (інтеграцію дорослих – особи від 27 років та молоді – особи до 27 років) у ФРН зводиться **ТРЬОХРІВНЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ** (враховуючи політико–адміністративні особливості країни), що передбачає, зокрема, діяльність посадових осіб, відповідальних за міграційну проблематику: **1) федеральний рівень** (Уповноважений федерального уряду з питань міграції, біженців та інтеграції); **2) земельний рівень** (Земельний уповноважений з питань інтеграції); **3) комунальний** – на рівні місцевих громад (Уповноважений з питань інтеграції органів самоврядування).

Ця **ПОЛІТИКА СПРЯМОВАНА** на максимально ефективну інтеграцію мігрантів та біженців в німецьке суспільство, активізацію міжкультурної взаємодії шляхом створення належних для цього умов та зниження негативних настроїв й соціального напруження. Окрім державної політики (функціонування офісів Уповноважених, консультаційних центрів, інтеграційних проектів та курсів, відомств для іноземців, проведення інформаційно–роз'яснювальної роботи), велику роль в інтеграції мігрантів до німецького суспільства відіграють громадські, благодійні та правозахисні організації.

Попри усю небезпеку, яку створює міграційна політика, у ФРН розуміють, що **біженці – це дешева робоча сила**, яка Європі потрібна, адже «свої» робітники все частіше висловлюють невдоволення рівнем заробітної платні та виступають за гідну оплату праці. На сьогодні в **Німеччині спостерігається старіння населення**, а тому молоді біженці є інструментом врегулювання демографічної ситуації в країні. Проте, приймаючи мігрантів без обмежень, ФРН стимулює водночас потік нових біженців, які прагнуть дістатися до Німеччини, адже вона продовжує їх приймати.

Таким чином, міграційна проблема стимулює внутрішні дискусії як на рівні ЄС, так і окремих країн– членів. Свідченням цього стала проблема з системою розподілу біженців в країнах ЄС: **Європейська комісія у травні 2015 року запропонувала СИСТЕМУ КВОТ**, яка включала наступні складові: чисельність населення країни-члена (40%), ВВП (40%), рівень безробіття (10%), кількість звернень за притулком на 1 млн. жителів країни в 2010–2014 рр. (10%). Модель реєстрації та перерозподілу біженців мала працювати як для ЄС в цілому, так і на рівні окремих держав.

Проте, ряд країн Центрально–Східної Європи виступили проти введення квот (Угорщина, Словаччина, Чехія, Польща – «Вишеградська четвірка», Румунія тощо). **ЄС шукає важелі впливу на країни, які відмовляються прийняти біженців.** Наприклад, **шляхом скорочення фінансової підтримки**, яку отримують країни ЦСЄ зі структурних фондів ЄС, що запропонував міністр внутрішніх справ ФРН Томас де Мазер в контексті ситуації з перерозподілом 120.000 біженців, яких східні країни–члени ЄС спочатку відмовлялися приймати, але зрештою вдалося дійти згоди під впливом Німеччини та Франції.

Підтримка Німеччиною російсько–американських зусиль щодо врегулювання сирійського конфлікту та **домовленість з Туреччиною**⁷⁵ з метою поділу тягаря міграційної відповідальності свідчить про стурбованість Німеччини проблематикою біженців та неможливість діяти самостійно з метою її вирішення.

Хоча офіційною Анкарою міграційне питання розглядається через призму заявки про членство Туреччини в ЄС та введення безвізового режиму для громадян Туреччини, однак шляхом вжиття спільних заходів європейські держави разом з Туреччиною змогли значно скоротити потік мігрантів до Європи шляхом Туреччина – Греція – Європа. Так, ЄС створив Фонд для біженців у Туреччині (займається наданням фінансової підтримки, охороною здоров'я, освітніми проектами тощо), на фінансування якого до кінця 2016 року планувалося виділити 2 млрд. євро.

Слід зазначити, що в умовах зниження рівня внутрішньої та зовнішньої безпеки міграційна криза є додатковим фактором, що призводить до збільшення оборонних витрат країн–членів ЄС, зокрема і ФРН. Очевидно, що ситуація з біженцями призвела до фрагментації союзної політики та стала наглядним доказом різнорівневої зацікавленості у вирішенні спільних проблем зі сторони країн–членів ЄС. Виникають протиріччя між наднаціональним та національним рівнем регулювання в рамках ЄС, при яких окремі держави–члени ЄС хочуть самостійно обрати для себе найоптимальніший варіант вирішення міграційної проблеми, виходячи з власного потенціалу можливостей та національних інтересів.

Отже, очевидним є те, що ФРН і країни–члени ЄС стоять перед необхідністю формування єдиної уніфікованої загальноєвропейської системи надання притулку та захисту зовнішніх кордонів ЄС, що повністю підтримується німецьким керівництвом.

Висновки. Ера Ангели Меркель завершується: її термін на посаді канцлера спливає. Передвиборча боротьба в країні визначається низкою важливих чинників. По-перше, ситуація в умовах пандемії коронавірусу вимагає від Євросоюзу спільного підходу до подолання сучасної кризи. Тож не слід очікувати різких змін ISSN 2664-1933. Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. 2021. Вип. 5 загальної політики Німеччини. До того ж, важливим компонентом політики країни є міграційна складова, яка стала випробуванням на міцність уряду Меркель у 2015 році і надалі впливатиме на вибір громадян. Спроможність ЄС відстояти свою геополітичну

---

⁷⁵ Після спроби військового перевороту в Туреччині в липні 2016 року та засудження європейськими державами подальших «демократичних перетворень» в країні, Туреччина погрозувала ЄС відмовою від домовленостей щодо питання біженців, вимагаючи скасування візового режиму між Туреччиною та ЄС. Однак, європейські держави і, зокрема, німецьке керівництво, наполягали на першочерговість виконання турецькою стороною необхідних умов лібералізації та скасування візового режиму.

суб'єктність від втручань США, Росії та Китаю у внутрішні процеси визначатиме подальший розвиток держав цього об'єднання.

Новий голова Християнсько-демократичного союзу **АРМІН ЛАШЕТ** був обраний 16 січня 2021 року на з'їзді ХДС, який вперше пройшов в цифровому форматі. Виступаючи за «врівноважений підхід і уникнення крайнощів», у зовнішній політиці Лашет засуджує принцип ізоляції, натомість висловлює підтримку союзницьким відносинам. Підкреслюючи чітку орієнтацію партії на Європейський Союз і США, він має намір наполягати на розширенні співпраці з США з питань клімату і торговельної політики; і закликає Євросоюз бути більш здатним до дій і посилення взаємодії між його членами.

Загалом, Федеративна Республіка Німеччина намагається шукати компроміси у вирішенні нагальних питань та поступово коригує свої методи розв'язання глобальних і регіональних проблем, що в свою чергу призводить до регулювання зовнішньополітичної парадигми відповідно до нових викликів.

Контрольні запитання

1. Поясніть, як змінилась зовнішня політика ФРН після об'єднання.
2. Проаналізуйте принципи зовнішньої політики та політики безпеки уряду Г. Коля.
3. Охарактеризуйте балканську політику Німеччини в 90-х рр. ХХ ст.
4. Охарактеризуйте принципи «політики розвитку» в зовнішньополітичній концепції Німеччини.
5. Визначте роль ФРН у врегулюванні міграційної кризи на європейському континенті.

ЛЕКЦІЯ 12. ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1. Країни центрально-східної Європи після закінчення «холодної війни». Вступ до НАТО.
2. Європейська інтеграція.
3. Глобалізація сучасної зовнішньої політики Вишеградської групи.
4. Оцінка стратегічного середовища на сучасному етапі.

12.1. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ». ВСТУП ДО НАТО.

У сучасній політичній та історичній науці **ПОНЯТТЯ ЦЕНТРАЛЬНА І СХІДНА ЄВРОПА** об'єднує європейські країни колишньої соціалістичної системи: власне Центрально-європейські, чи країни Вишеградської групи – **Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини**, країн Південно-Східної Європи – **Болгарію, югославські держави** (Сербію, Хорватію, Словенію, Македонію, Чорногорію, Боснію і Герцеговину), **Румунію**, три країни **Балтії, Росію (РФ), Україну та Білорусь**⁷⁶.

Країни регіону **об'єднує прагнення до інтеграції в європейські і трансатлантичні структури**, тобто поступовий перехід до Європи, остаточна ідентифікація в західному співтоваристві. ЦСЄ традиційно належить до ключових інтересів зовнішньої політики великих держав, що істотно впливає на стан безпеки в цьому регіоні.

У зовнішньополітичному плані ситуація в регіоні характеризується **відсутністю ефективних механізмів регіонального політичного та економічного співробітництва**. Практично всі країни ЦСЄ, що вже є членами Ради Європи, ЄС та НАТО, **часом вступали**

⁷⁶ У той же час найбільш актуальним стає питання про приналежність до регіону ЦСЄ європейських держав СНД.

в конкуренцію. Після закінчення холодної війни тут виникали **різні субрегіональні організації**, стала більш інтенсивною двостороння взаємодія між окремими державами. Країни ЦСЄ є учасницями Центрально-європейської ініціативи, ОЧЕС, Співробітництва карпатських регіонів. **БОЛГАРІЯ** проявляє ініціативу щодо налагодження регулярного діалогу держав Південно-Східної Європи. Власну політику субрегіонального співробітництва проводить **РУМУНІЯ**, яка вибудувала в **90-ті роки ХХ ст. складну систему «трикутників»** – взаємодоповнюючих **тристоронніх пактів співробітництва** (з Польщею та Україною, Болгарією та Туреччиною, Молдовою і Україною, Угорщиною та Австрією, Болгарією і Грецією). Тим не менш, участь в різних формах субрегіонального співробітництва найчастіше **розглядалася країнами ЦСЄ** або як тимчасовий варіант регулювання відносин з сусідніми державами на період до вступу в ЄС, або – в разі реалізації менш сприятливого сценарію – як запасний, хоч і не оптимальний варіант зовнішньополітичної стратегії. **Прикладом інтенсивної, але в підсумку малоефективної** субрегіональної взаємодії, що охоплювала відповідно з початковими планами **сфери економіки, зовнішньої політики та політики безпеки**, є взаємодія країн **Вишеградської групи**, на основі якої в **1993 р.** була створена **Центрально-європейська зона вільної торгівлі** (у 1995 р до неї увійшла Словенія). Однак вона не сприяла істотному поживленню регіональної торгівлі. У зв'язку з цим більшість країн ЦСЄ почали інтенсивну переорієнтацію зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних зв'язків на такі організації, як ЄС і НАТО.

На думку багатьох дослідників, існують в основному **ДВІ ТОЧКИ ЗОРУ на проблему європейської безпеки: ПЕРША** – забезпечення її на **базі блоку НАТО, ДРУГА** – передача її у блок питань **ОБСЄ і Ради Безпеки ООН.** За першу позицію виступають в основному прихильники Альянсу. За другу – офіційні представники Росії, ряду країн СНД, багато політичних і громадських організацій Заходу.

Прихильники Альянсу декларують про готовність трансформувати Альянс у політичну організацію, після чого передати європейську безпеку під патронат ОБСЄ і Ради Безпеки ООН. Блок НАТО, за певних умов, опинився в центрі системи безпеки в Європі. Існують **різні причини збереження військової організації Альянсу:** **1)** наростання загроз виникнення локальних війн і збройних конфліктів; **2)** небезпека поширення ядерної зброї, ракет і ракетної технології; **3)** можливість прихованого відродження в перспективі потужного військового потенціалу Німеччини; **4)** посилення згубної конкурентної боротьби між групами держав за контроль над енергоресурсами (нафта, газ). В умовах наявності такої багатоваріантної загрози НАТО може надати допомогу в забезпеченні європейської безпеки.

Тим часом існує **альтернатива** – мати нову систему безпеки на базі загальноєвропейського процесу (**ОБСЄ**). У ній беруть участь усі європейські країни на рівноправній основі. Новостворені держави можуть приєднатися до неї. ОБСЄ має відповідні колективні структури безпеки. Можливо вдосконалення зазначених механізмів і, якщо буде потрібно, створення нових. Таке бачення безпеки в Європейському регіоні породжувало боротьбу між державами-прихильниками різних концепцій, а саме США і Росією.

У **1991 р.** низка країн ЦСЄ ставили перед НАТО **питання** про надання їм статусу асоційованих членів союзу. У відповідь **20 грудня 1991 р.** НАТО разом з 9 державами Східної Європи заснували **РАДУ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (РПАС)** – **багатосторонній консультативний орган**, в рамках якого узгоджувалися програми співпраці між НАТО і колишніми членами ОВД. Після розпаду Радянського Союзу **учасниками РПАС стали країни колишнього СРСР**, а також **Албанія**. У роботі РПАС, як **спостерігачі**, брали участь Австрія, Фінляндія, Швейцарія та Швеція.

З **осені 1993 р.**, коли в країнах ЦСЄ і на Заході активізувалася дискусія про розширення НАТО на Схід, з **ініціативи США** була розроблена, та **офіційно прийнята** на сесії Ради Альянсу в **Брюсселі 10-11 січня 1994 р.**, **програма «ПАРТНЕРСТВО**

ЗАРАДИ МИРУ» (ПЗМ)⁷⁷. Зацікавлені держави могли підписати рамковий документ ПЗМ, у якому викладалися політичні цілі програми⁷⁸, а надалі, кожна держава могла розробити індивідуальну програму партнерства з НАТО.

Січневі рішення 1994 р. по суті відкрили двері НАТО для вступу нових членів з числа країн ЦСЄ. До вересня 1995 р. Альянс підготував «Дослідження з питання про розширення НАТО», де були сформульовані основні принципи і критерії цього процесу. 10 грудня 1996 р. сесією Ради НАТО було прийнято РІШЕННЯ про початок процесу розширення Альянсу. У 1996-1997 рр. група секретаріату НАТО провела переговори з дванадцятьма країнами ЦСЄ, які проявили інтерес до вступу в Альянс. За підсумками переговорів було складено доповідь, яка узагальнила військові, політичні та інші аспекти, пов'язані з прийомом нових членів з числа держав ЦСЄ.

У Мадриді 8 липня 1997 р. запрошення вступити до НАТО отримали три держави – УГОРЩИНА, ПОЛЬЩА та ЧЕСЬКА Республіка. Після коротких переговорів 16 грудня 1997 р. з ними були підписані протоколи про вступ до НАТО, а 12 березня 1999 р. процес ратифікації протоколів завершився вступом трьох країн до НАТО. У 2004 р. членами Альянсу стали Болгарія, Румунія, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, в 2009 р. – Албанія і Хорватія⁷⁹.

Початок військової операції США в Іраку 20 березня 2003 р. ознаменував новий етап світової політики. Довгострокові наслідки іракської кризи для всієї системи міжнародної та європейської безпеки вимагають глибокої оцінки, проте вже зараз очевидно, що Ірак серйозно загострив відносини між провідними світовими і європейськими державами. Найважливішим наслідком операції США з повалення режиму С. Хусейна став розкол між лідерами ЄС – Францією та Німеччиною і Сполученими Штатами. Країни Центральної та Східної Європи фактично виявилися «заручниками» конфлікту між Вашингтоном з одного боку, Берліном і Парижем – з іншого.

Політика країн ЦСЄ детермінована прагненням досягти «зовнішньополітичної рівноваги», своєрідної «рівнонаближеності» до США і лідерам ЄС. З одного боку, в ЦСЄ трансатлантичні зв'язки завжди розглядалися не тільки як головний гарант національного суверенітету, але і як основа європейської та регіональної безпеки. З іншого боку, було очевидно, що ЄС є головним економічним партнером, на якого припадає до 70% експорту країн ЦСЄ, більш того, необхідність вирішення стратегічного завдання – вступу до Європейського Союзу – також була визначальним фактором для зовнішньої політики цих країн.

У цьому випадку дотримання балансу інтересів є першорядним, але в той же час складним завданням. Політичні еліти країн ЦСЄ вважали, що немає необхідності вибирати між Європою – символом процвітання і злагоди між народами, і Сполученими Штатами, які є поряд з НАТО гарантом безпеки в усьому світі. Варто звернути увагу на той факт, що практично всі країни ЦСЄ чітко визначили межі своєї участі в

---

⁷⁷ Була запропонована всім учасникам НБСЄ. Навесні 1997 року міністри оборони та закордонних справ країн НАТО прийняли рішення про **модифікацію ПЗМ**, що отримала назву «**Розширена програма партнерства заради миру**». Мова йшла про розширення практики багатосторонніх та індивідуальних політичних консультацій між НАТО і державами-партнерами; про більшу орієнтацію індивідуальних програм партнерства на відпрацювання можливостей оперативної взаємодії збройних сил різних країн; про розширення можливостей участі держав-партнерів у процесі прийняття рішень НАТО і плануванні заходів у рамках ПЗМ.

⁷⁸ **Політичні цілі програми «Партнерство заради миру**»: забезпечення прозорості національного оборонного планування і оборонних бюджетів, демократичного контролю над збройними силами; підтримання здатності та готовності вносити вклад до миротворчих операцій під проводом ООН та/або під егідою ОБСЄ; спільне планування, навчання і проведення навчань.

⁷⁹ Одним з **найгостріших питань** продовжувало залишатися **розміщення ядерної зброї НАТО на території країн ЦСЄ**. Серйозна дискусія з цієї проблеми розпочалася влітку 1995 р. При цьому президенти Польщі і Чехії висловили однозначну згоду.

Іракському конфлікті: проявити солідарність з США, позначити свої національні інтереси, але не втягуватися в нього, тому що для цього у них не було ні економічних можливостей, ні підтримки населення.

Підтримку НАТО та США східноєвропейськими країнами, фахівці пояснюють декількома обставинами. **ПО-ПЕРШЕ**, в політичному мисленні лідерів ЦСЄ **проблема безпеки** (етнополітичні конфлікти, міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, міграція тощо), враховуючи їх історичний досвід, стоїть на **першому місці**. У цьому плані Сполучені Штати вважаються їм надійним гарантом, ніж ЄС. **ПО-ДРУГЕ**, багато керівників країн ЦСЄ хотіли б зберегти **американську присутність** (у тому числі і військову) в Європі **як противагу нестабільності пострадянського простору**. **ПО-ТРЕТЄ**, будівництво єдиної Європи йде за схемами, які розробляються її провідними державами, і відображають насамперед їх інтереси. **США вбачаються країнам ЦСЄ своєрідною противагою впливу цих великих європейських держав.**

З початком російської агресії проти України, країни ЦСЄ виступають за посилення присутності НАТО в цьому регіоні. Так, згідно інформації, розміщеної 4 листопада 2015 р., на сайті «Європейської правди», «лідери дев'яти країн Центральної та Східної Європи, а також Балтії, які є членами НАТО "глибоко занепокоєні агресивною поведінкою" Росії і **виступають за постійну військову присутність НАТО в регіоні**», та **глибшу співпрацю між НАТО і Європейським Союзом**. Про це йшлося спільній заяві за підсумками зустрічі представників країн у Бухаресті. У зустрічі взяли участь президенти Польщі, Румунії, Болгарії, Естонії, Угорщини, Латвії, Литви, Словаччини і глава нижньої палати парламенту Чехії⁸⁰.

12.2. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ.

У 1989–1991 рр. у східноєвропейських державах був здебільшого завершений демонтаж соціалістичної держави і права; закладено основи правової держави, політичного плюралізму та демократії; розпочато люстрацію у державному апараті, правоохоронних структурах, органах судочинства. Зазначимо, що західні країни активно підтримували ті демократичні зміни, які відбулися у державах регіону, що мало великий вплив на зміну ними зовнішньополітичного курсу.

Уже у **грудні 1989** р. була прийнята **програма допомоги – PHARE** (французька аббревіатура Програми допомоги Польщі та Угорщини з перебудови економіки), яка лягла в основу політики ЄС щодо держав ЦСЄ. **Програма передбачала надання прямих грантів**, що повинні були сприяти економічному розвитку та модернізації держав з перехідною економікою, особливо в аграрній сфері, екологічних питаннях, освіті, охороні здоров'я та розвитку приватного сектору економіки.

29 травня 1990 р. була підписана **Угода про заснування ЄВРОПЕЙСЬКОГО БАНКУ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ** – органу щодо здійснення соціально-економічної політики ЄС в державах ЦСЄ. Це сприяло демократичним реформам і фінансовій підтримці трансформаційних процесів у державах регіону з боку Співтовариства і певною мірою визначило зовнішньополітичну орієнтацію східноєвропейських держав.

В **Європейському співтоваристві можливість розширення на Схід** обговорювалася ще з **початку 1990-х** рр. Процес вступу в ЄС країн ЦСЄ був досить довгим і складним. Протягом ряду років після краху комуністичних режимів у Європі ЄС не займав чіткої позиції з цього питання, хоча вже на ранньому етапі їм була розроблена

---

⁸⁰ Як відомо, після анексії Криму і агресії Росії на Донбасі НАТО збільшило чисельність сил швидкого реагування до 40 тисяч. У 8 країнах на сході Європи мають бути створені логістичні центри. Американці теж мають намір розташувати важке озброєння у країнах Центральної Європи, у тому числі в Польщі.

стратегія більш тісного співробітництва з країнами ЦСЄ на **основі угод про асоціацію**, відомих як «**європейські угоди**».

У **1992 р. УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ** були укладені з **Угорщиною, Польщею, Румунією і Болгарією**, в **1993 р.** – з **Чехією та Словаччиною**, у **1995 р.** – з **Латвією, Литвою та Естонією** і в **1996 р.** – зі **Словенією**.

«**Європейські угоди**» **надали країнам статус асоційованих членів і припускали можливість їх вступу до ЄС**, регулювали політичні та економічні відносини з союзом, включаючи встановлення режиму вільної торгівлі. Угодами встановлювалися механізми підтримки постійного діалогу між сторонами, забезпечувався більш широкий доступ країн ЦСЄ до інформації про процес прийняття рішень в ЄС, визначалися механізми надання технічної та фінансової допомоги реформам. Однак саме по собі придбання статусу асоційованих членів не було гарантією вступу до Європейського союзу.

Одним з **ключових документів цього періоду** є доповідь Комісії «**ЄВРОПА І ПРОБЛЕМА РОЗШИРЕННЯ**», представлений на **саміті Європейської ради 26-27 червня 1992 року** в Лісабоні. У документі була **розглянута перспектива розширення ЄС за рахунок країн ЦСЄ**.

У поданій на **саміті 11–12 грудня 1992 р.** в Единбурзі новій доповіді «**На шляху до більш тісного асоційованого співробітництва з державами Центральної та Східної Європи**» ЄК рекомендувала ЄС прийняти ідею розширення на Схід й запровадити нові шляхи для посилення співробітництва з державами ЦСЄ. У документі були **окреслені ОСНОВИ РОЗШИРЕННЯ**: поглиблення та розширення повинні були відбуватися одночасно; розширення не повинно відбуватися за рахунок поглиблення інтеграції. Йшлося про те, що на черговому засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 р. будуть прийняті конкретні вимоги щодо вступу країн ЦСЄ.

Засідання Європейської Ради 21–22 червня 1993 р. у **КОПЕНГАГЕНІ** стало поворотним пунктом у відносинах між ЄС та державами ЦСЄ. Зокрема, було прийнято **принципове рішення** про те, що асоційовані країни ЦСЄ за наявності волевиявлення з їхнього боку, можуть стати членами Європейського Союзу, виконавши ряд «**копенгагенських критеріїв членства**». Ці **КРИТЕРІЇ ПЕРЕДБАЧАЮТЬ**: **1)** формування ринкової економіки, здатної витримати конкуренцію на загальноєвропейському ринку; **2)** стабільність демократичної держави, що гарантує правопорядок, дотримання прав людини і захист інтересів національних меншин; **3)** приведення національного законодавства в повну відповідність правовим нормам Євросоюзу, введених Маастрихтським договором; **4)** готовність прийняти на себе зобов'язання членства, включаючи прагнення стати членами Економічного і валютного союзу.

Після подання заявок держави ЦСЄ почали підготовку до вступу у ЄС, що визначалась «**копенгагенськими критеріями**» членства, які були програмою дій для урядів держав ЦСЄ. Згідно з даними критеріїв **відбувалась трансформація економічної й політичної систем**. Про виконання основних вимог щодо членства держави ЦСЄ регулярно **звітувалися перед ЄК** (Європейською Комісією), тобто відбувалось це під пильною увагою та контролем з боку ЄС.

У **травні 1997 р.** **Комісія підготувала аналіз виконання «копенгагенських критеріїв»** державами–кандидатами ЦСЄ, який визначав готовність Польщі, Чехії та Словаччини та інших асоційованих держав до початку переговорів про вступ до ЄС.

16 липня 1997 р. були **представлені офіційні рекомендації Комісії**, зафіксовані у «**ПОРЯДКУ ДЕННОМУ 2000**». Ці рекомендації фактично впроваджували стратегію «**вступу хвилями**», що ґрунтувалася на диференційованому підході до кандидатів із врахуванням об'єктивної оцінки їх готовності до вступу. **Рекомендації ЄК лягли в основу політичного рішення**, прийнятого, у **грудні 1997 р.**, на **засіданні Європейської Ради**, глав держав і урядів держав–членів ЄС у **Люксембурзі**, де було підтверджене політичне рішення про поетапне масштабне розширення Євросоюзу – «**розширення хвилями**».

Отже, 12-13 грудня 1997 р. у Люксембурзі відбувся саміт Європейської Ради, що увійшов в історію як «САМІТ РОЗШИРЕННЯ». Під час саміту було **вирішено додатково** до Європейських угод і «копенгагенських критеріїв» **підписати Партнерські угоди із вступу**. За основу були взяті загальні принципи та спільні пріоритети співробітництва з виконання критеріїв членства у ЄС.

Починаючи з **2004** р, Європейський Союз прийняв до своїх лав 13 нових членів, **11** з яких можна зарахувати до категорії «пост-комуністичних» країн, які отримали незалежність після розпаду СРСР і Югославії в проміжку між 1989 і 1991 рр. Це були **Чехія, Естонія, Угорщина, Литва, Латвія, Польща, Словаччина і Словенія**. У **2007** р до ЄС приєдналися **Болгарія та Румунія**, а в **2013** р – **Хорватія**. Зацікавленість Європейського Союзу зрозуміла, оскільки просуваючись на схід, ЄС помітно нарощує свій ресурсний потенціал – на 34% збільшить територію, на 29% – чисельність населення і перетвориться на один з найбільших в світі ринків із 450 млн. споживачів. Таким чином, розширення ЄС в сторону пост-радянського простору, а саме на країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) було амбіційним проектом, з точки зору територіальних і демографічних придбань, і тих соціально-економічних вимог, які ЄС висунув до країн, що бажали приєднатися.

До **ОСНОВНИХ ПОЗИТИВНИХ АСПЕКТІВ** розширення ЄС для населення країн Центральної та Східної Європи, які вступили до нього, можна **ВІДНЕСТИ**: вільне пересування громадян в межах ЄС, єдиний освітньо-культурний простір; підвищення якості товарів та послуг до стандартів ЄС; здешевлення банківських кредитів для населення та промисловості; підвищення рівня оплати праці для громадян; зменшення тіньового сектору, реалізація європейських правових норм; модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства тощо.

Проте, треба наголосити на існуванні **ПРОБЛЕМ**, що зазнають країни-учасниці та країни-кандидати ЦСЄ у рамках розширення ЄС. Такі труднощі постали у зв'язку із поетапною інтеграцією даних країн, які **суттєво відставали від соціальних стандартів ЄС**. У цьому зв'язку виникла загроза збільшення в Євросоюзі соціального демпінгу. **Конфлікт «старої» і «нової» Європи** полягає в тому, що робітники «старих» держав-членів зіткнулися з конкуренцією на ринку праці з боку робітників «нових» членів Союзу, які **погоджуються працювати за меншу заробітну платню**. Ця ситуація створила очевидні переваги для бізнесу «старих» членів ЄС, який отримав дешеву робочу силу, однак профспілковому руху цих же країн вона завдала нищівного удару. Соціальний демпінг легальних мігрантів з країн ЦСЄ викликав стурбованість не лише профспілок, але й місцевого населення, яке відчуло загрозу своєму високому рівню життя. Одним з шляхів вирішення проблеми є запровадження на рівні ЄС поетапних заходів із інтеграції ринків робочої сили нових держав-членів до загальноєвропейського ринку праці.

В процесі розширення ЄС, для країн, які прагнуть вступити до лав ЄС потрібно також **провести якісну реформу в сфері аграрної політики**, оскільки, більшість країн-кандидатів потребує глибокої перебудови аграрних секторів. У той же час ЄС не готовий розширити програми прямої підтримки доходів в сільському господарстві країн-кандидатів і продовжує розглядати програму боротьби з перевиробництвом як пріоритет сільськогосподарської політики.

Крім того, введення загальної аграрної політики неминуче викличе зростання споживчих цін в країнах, оскільки в даний час відмінності в цінах на сільгосппродукцію в ЦСЄ і ЄС досягають 10-50% не на користь країн-членів союзу. Зростання цін на продовольство супроводжуватиметься падінням споживчого попиту. Подолати цю негативну тенденцію вдасться тільки у разі значних інвестицій в модернізацію сільського господарства країн ЦСЄ. Цей процес триватиме декілька десятиріч і супроводжуватиметься зміною структури виробництва і споживання. При посилюванні вимог до охорони навколишнього середовища і захисту прав споживачів, у деяких

випадках необхідно буде удосконалювати технологію виробництва сільськогосподарської продукції.

В цілому ж, увійшовши до складу ЄС, держави Центральної та Східної Європи насамперед затвердили свою європейську ідентичність та отримали зовнішню гарантію свого демократичного розвитку. Зі вступом до ЄС у країн ЦСЄ в сучасних умовах з'явилася реальна перспектива подолання розколу Європи на міжцивілізаційній основі, а також країни регіону підійшли до вирішення важливого психологічного аспекту – історично сформованого стереотипу «Захід – Схід» і реально просунулися до ідеї «загальноєвропейського дому», що надає значний позитивний вплив на підтримання стабільності і збереження безпеки в регіоні.

12. 3. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.

Одним з наслідків ліквідації європейського соціалістичного табору на початку 90-х років минулого століття стала зовнішньополітична регіональна інтеграція центральноєвропейських країн, зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними ПРИЧИНАМИ: спільне історичне минуле і регіональні інтереси, єдине геополітичне розташування, сталі зовнішньополітичні, економічні та інші міждержавні зв'язки, об'єднаними можливостями та євроінтеграційними прагненнями.

ВИШЕГРАДСЬКА ГРУПА (Вишеградська четвірка) – угруповання чотирьох центральноєвропейських країн: **ПОЛЬЩІ, ЧЕХІЇ, УГОРЩИНИ** і **СЛОВАЧЧИНИ**. З'явилась унаслідок зустрічі президентів Польщі **Леха Валенси** і Чехословаччини **Вацлава Гавела** та прем'єра Угорщини **Йожефа Антала** 15 лютого 1991 року в угорському місті **Вишеград**, після ухвалення **ВИШЕГРАДСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ**⁸¹.

Базисні **ПРІОРИТЕТИ** схарактеризували **призначення** Вишеградського об'єднання держав-учасниць: **1)** відновлення державної незалежності, демократії й свободи; **2)** ліквідація тоталітарних режимів у всіх сферах суспільного життя; **3)** формування парламентської демократії й розбудова засад правової держави; **4)** реалізація й дотримання основних прав і свобод людини й особистості; **5)** створення сучасної ринкової економіки; **6)** повна інтеграція у європейську суспільно-політичну і правову системи.

Проте на початку свого існування **В4** зіштовхнулася з певною дихотомією концептуальних пріоритетів. **ПО-ПЕРШЕ**, необхідність визначення географічних кордонів Центральноєвропейського регіону з метою демонстрації економіко-політичних переваг об'єднання саме даної групи країн, її переваг стосовно інших регіонів Центральної та Східної Європи, насамперед, Балкан. **ПО-ДРУГЕ**, проведення інтеграції до **північноатлантичного та загальноєвропейського просторів**, намагаючись ідентифікуватися в них «особливою частиною». **ПО-ТРЕТЄ**, очевидне прагнення польського домінування, що з самого початку викликало певні суперечки серед країн-учасниць групи. Таким чином, на першому етапі існування **В4** імперативом зовнішньополітичного розвитку стає забезпечення міждержавної інтеграції з метою набуття статусу повноправних країн-членів євроатлантичних і загальноєвропейських структур.

---

⁸¹ Країни-засновники головують у **В4** протягом року, втілюючи в життя власну запропоновану програму і змінюючи один одного за принципом ротації. Діяльність групи базується виключно на підставі періодичних зустрічей представників держав-учасниць всіх рівнів, зустрічі прем'єр-міністрів відбуваються, зазвичай, щорічно. Група сформувала лише один інститут, який розподіляє гранти в межах культурно-наукових програм, освітніх проєктів, обміну молоддю, заохочення туризму і міжнародної співпраці. Відкрита архітектура Вишеградської четвірки надає членам можливість формувати певні тимчасові альянси, а також брати участь в їх роботі, не порушуючи принципів регіонального співробітництва.

На першому етапі існування об'єднання його засновники розглядали В4 як субрегіональну організацію, МЕТОЮ якої є створення особливого інституту, який допоможе їм у євроатлантичній інтеграції. Отже, фактично група набула ознак закритого клубу, видозмінюючи зовнішньополітичні пріоритети в залежності від підходів Північноатлантичного альянсу і Євросоюзу до набуття членства країнами-кандидатами.

Якісно новий період розвитку Вишеграду розпочався вже з 2004 року (приєднання країн-засновниць Вишеградської групи до Євросоюзу) – як випробування життєздатності системи багатостороннього міжнародного регіонального проекту у **новому форматі і за нової геополітичної ситуації**. Характерною, якщо не головною **особливістю цього періоду** є **узгодження інтересів** країн Вишеградської четвірки, **не тільки між собою** з метою досягнення визначених цілей, але й і у новому форматі взаємовідносин з ЄС і окремо з країнами-членами Євросоюзу. **По суті, з 2004 року** гранично звузився формат двосторонніх та багатосторонніх відносин країн Вишеграду із «зовнішнім світом», оскільки **зазначені країни вже делегують частину повноважень наддержавним інститутам ЄС**.

З огляду на винятковий геополітичний потенціал регіону Центрально-Східної Європи, у вирішення його історичної долі були втягнуті найбільші країни Європи та США. Так, аналізуючи успіхи країн регіону на шляху до НАТО та ЄС, американський політолог, радник президента США у справах Східної Європи **З. БЖЕЗИНСЬКИЙ** пояснював його виключно геополітичними розрахунками Сполучених Штатів Америки та країн-лідерів Європейського Союзу. В одній зі своїх праць він **писав**: «... щоб не втратити усі здобутки «холодної війни», НАТО і ЄС повинні розширюватися, навіть якщо зі вступом кожного нового члена втрачається політична єдність Євросоюзу і ускладнюється воєнно-оперативна взаємодія в рамках НАТО».

ЕТАПНОЮ ПОДІЄЮ сучасного розвитку Вишеградського об'єднання в рамках **ЄВРОСОЮЗУ** було підписання **12 травня 2004 року прем'єр-міністрами країн Вишеграду** нової Вишеградської декларації – **КРОМЕРІЗЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ**⁸², яка **визначила** на довготривалу перспективу **нові напрями, принципи, завдання співпраці** країн Вишеградської четвірки за умов їх повноправного членства в Європейському Союзі⁸³.

ТРАВНЕВА ДЕКЛАРАЦІЯ визначила **основні зовнішньополітичні пріоритети: співробітництво в межах організації** (політико-економічне, соціально-політичне, військово-промислове, гуманітарно-екологічне, протидія організованим злочинності й незаконній міграції), **співпраця** на загальноєвропейському та північноатлантичному просторі, кооперація із зацікавленими країнами-партнерами Центральної Європи, кандидатами на вступ до ЄС і НАТО, а також міжнародними організаціями (ООН, РЄ, ОБСЄ, ОЕСР). Задля реалізації даних пріоритетів об'єднання **передбачено** такі **МЕХАНІЗМИ: щорічна ротація** головуючого організації; **щорічний саміт** Прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ та інших міністрів у форматі В4 і В4+; **зустрічі Президентів і співробітництво Парламентів** країн-засновниць.

Успішне досягнення первинних цілей інтеграції, а також переконаність в тому, що було досягнуто більшість намірів, сформульованих у Вишеградській декларації, **порушило питання**, чи має сенс продовжувати співпрацю в рамках більш великих і значних інтеграційних угруповань, членами яких стали країни Вишеградської четвірки. **Крім того**, в рамках цих інтеграційних процесів кожна з Вишеградських країн прагнула знайти й інших партнерів, і свою власну роль. Як приклад можна назвати **участь Польщі у Веймарському трикутнику** або австрійську ініціативу **Регіональне партнерство**, де Польща, хоча і називалася культурним сусідом, сприймалася швидше як далекий родич.

⁸² Місто Кромеріж (Чеська Республіка).

⁸³ По суті, це була стратегія розвитку міжнародного регіонального об'єднання в рамках Європейського Союзу.

На початку діяльності в **МЕЖАХ ЄС** країни Вишеградської четвірки мали **певні переваги** як новітні держави-члени, невеликі за географічними розмірами з обмеженими економічними можливостями, що компенсувало їх внутрішні недоліки. З цієї метою **передбачалося** узгодження національних інтересів з провідними членами ЄС, насамперед з Німеччиною, Францією та Італією, вплив яких на європейському просторі є визначальним.

Особливо важливим вони вважали **взаємодію з Німеччиною** за такими пріоритетними напрямками, як **Східне партнерство й енергетика**. Проте ставлення **Німеччини до країн В4** як до регіонального об'єднання досить дуалістичне: **Бундестаг не надає особливого значення Вишеграду, надаючи перевагу співробітництву з державами-членами поодиночі**. Задля скорочення залежності європейських країн від поставок вуглеводнів з Росії, запропоновано розвивати альтернативну енергетику і будівництво нових газопроводів задля створення центральноєвропейського енергетичного коридору від Польщі до Хорватії.

Ще одним з пріоритетів зовнішньої політики Вишеградської групи є **розвиток Європейської ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА**, особливо її стратегічного **східного вектору**. Країни групи активно розвивають і беруть участь у програмі **Східного партнерства ЄС** у питаннях розподілення фінансових коштів, а також в розробці спільних європейських політико-економічних рішень.

Країни Вишеградської четвірки сприйняли ініціативу **СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА** з великим **ентузіазмом**, ніж більшість інших членів ЄС, розгорнувши через Міжнародний фонд об'єднання програми взаємодії зі своїми східними сусідами, насамперед, Україною і Молдовою, а також Білоруссю і країнами Закавказзя. За останні роки міністри закордонних справ держав Вишеградської групи провели декілька спільних засідань зі своїми колегами з країн-учасниць Східного партнерства.

Одним з **важливих пріоритетів** зовнішньої політики Вишеградської групи залишається **поглиблення регіонального співробітництва у СФЕРІ БЕЗПЕКИ**. Останнім часом він починає домінувати в діяльності В4, яка поступово набуває ознак військово-політичного об'єднання, що **розвивається у ДВОХ НАПРЯМКАХ**: **1) поглиблення військово-політичного співробітництва зі США та 2) розвиток регіональної військово-політичної кооперації країн Вишеградської групи**. З моменту створення групи **головним гарантом безпеки** його членів вважалось **НАТО** з домінуючою стратегічною роллю США у Європі.

За ініціативою Польщі була розроблена загальна позиція країн В4 з питань безпеки, яку навесні 2012 р. вони закріпили у спільній Декларації «**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СИЛЬНУ НАТО**», в якій **заявили** про власний непохитний **НАМІР** сприяти зміцненню обороноздатності Альянсу. Учасники четвірки висловили **ПІДТРИМКУ** планам адміністрації США по розміщенню елементів системи ПРО у Європі та **ВИСЛОВИЛИСЯ** за розширення Північноатлантичного альянсу коштом держав, чие членство сприятиме підвищенню його обороноздатності. Зокрема, **Вишеградська група ЗАКЛИКАЄ** інтенсифікувати співпрацю в рамках НАТО щодо проведення спільних навчань, в тому числі на території країн-учасниць. Засновниці Вишеградської групи **ПРОПОНУЮТЬ** Сполученим Штатам активізувати власну діяльність у сфері європейської безпеки, а партнерам по ЄС – **набути** рішучість у забезпеченні власних оборонних здібностей.

У той же час країни В4 активно беруть участь у **формуванні Спільної європейської політики** в сфері безпеки та оборони політики на **РІВНІ ЄВРОСОЮЗУ**. Питання загальноєвропейської безпеки в країнах Вишеградської групи розглядають як засоби поглиблення євроатлантичної єдності, а також оптимізації витрат на оборону в кризових умовах.

Країни Вишеградської групи **поставили на порядок денний питання про ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ**. Причинами активізації країн В4 у питаннях

безпеки, на думку аналітиків, є посилення зовнішньої політики Росії, певне розчарування в європейському проекті та фрагментація НАТО.

З метою розвитку військової кооперації учасники об'єднання домовилися також про регулярне проведення спільних бойових навчань і спільної закупівлі військової техніки. В умовах кризи, коли витрати на оборону зменшуються, і жодна з країн не в змозі забезпечити критерій НАТО (2 % ВВП), кооперація в оборонній сфері надає можливість розв'язати проблему (аналог Скандинавські країни).

Вишеградська четвірка досить активно виступає в обох політичних векторах – і НАТО, і ЄС, а також продовжує за посередництва **ВИШЕГРАДСЬКОГО ФОНДУ**⁸⁴ здійснювати так звану політику м'якої сили по сусідству: і в напрямі колишніх республік СРСР, і в напрямі Балкан, фінансуючи ряд освітніх проектів та програм підтримки громадянських суспільств, засобів масової інформації в цих країнах.

Аналіз діючих міжнародних нормативно-правових актів **МІЖ УКРАЇНОЮ І ВИШЕГРАДСЬКОЮ ГРУПОЮ** свідчить про те, що вони врегульовують переважно питання культурного і прикордонного міждержавного співробітництва. Отже, офіційний Київ не розглядає дане об'єднання як провідника національних інтересів у Євросоюзі, надаючи явну перевагу співробітництву з ЄС або, принаймні, з країнами-засновниками групи поодиночі, внаслідок чого більшість діючих зовнішньополітичних відносин з країнами В4 врегульовані міжнародними договорами між Євросоюзом і Україною.

Слід також зазначити, що протягом останніх років, незважаючи на певні розбіжності, «четвірка» виявилася здатною виробити консолідовану позицію щодо зовнішніх загроз. Упродовж 2013 р. саме центральноевропейські країни, а також держави Балтії, були найбільшими прихильниками безумовного укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а в період Євромайдану – медіаторами, поряд із лідерами США та ЄС, у відносинах між владою й опозицією в Києві. Вже навесні 2014 р. в умовах зміни влади в Україні В4 зайняли узгоджену позицію щодо потреби негайного підписання Угоди про асоціацію та якнайшвидшої ратифікації цього документа національними парламентами.

Тим часом реакція на посилення втручання Росії в українські справи продемонструвала неготовність політикуму, та й взагалі центральноевропейських суспільств, псувати відносини з Москвою через українців. Так, сусідні держави, реагуючи на анексію Криму Російською Федерацією, інтенсифікацію гібридної війни на Донбасі, публічно підтримали територіальну цілісність України. Водночас латентні етнополітичні конфлікти між нею й Угорщиною зумовили оприлюднення офіційним Будапештом заяв про необхідність розширення прав угорської меншини в Закарпатській області. Відмінними були й ОЦІНКИ причин конфлікту на сході України лідерами В4: від «агресії Росії» (Республіка Польща) — до «громадянської війни», однією зі сторін якої є «бандерівці» (Чеська Республіка). Можна, безперечно, шукати причини такої оцінки в ментальних особливостях чеського президента М. Земана. Однак буде відповідальніше визнати, що багато чехів, не маючи значних економічних та політичних зв'язків із Україною, бажають уникнути конфлікту, що розгортається на її кордонах із Росією.

Ще більше **РОЗДІЛИЛИСЯ** центральноевропейські держави у визначенні потреби й наслідків запровадження європейських санкцій проти Москви. До критики цього кроку Угорщиною, яка майже повністю залежить від поставок енергоносіїв із РФ, а також є позичальником її кредитів, приєдналися Словаччина, з огляду на енергетичний чинник, а також потужний інформаційний вплив Росії на політичну й соціальну сферу цієї країни,

---

⁸⁴ Міжнародний Вишеградський Фонд – створений відповідно до угоди, укладеної 9 червня 2000 р., в рамках проекту Вишеградської групи з фінансової підтримки міжнародних ініціатив. Угода була укладена між Республікою Польщею, Словацькою Республікою, Чеською Республікою та Угорщиною. Резиденція Фонду знаходиться в Братиславі.

та **Чеська Республіка**, для якої пріоритетні потреби власної економіки, що зумовлює появу заяв про необхідність забезпечення нейтрального статусу України. Ця **ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ** політичних позицій Вишеградських країн в українському питанні **пояснюється** також тим, що В4 перебуває в пошуку об'єднаних факторів, з огляду на розбіжність економічних та етнополітичних інтересів і відсутність чіткої інтеграційної платформи, зокрема на рівні суспільств. Саме це безсилля, а подекуди відсутність сенсу підтримки окремого формату співпраці стало ще однією причиною інертності центральноєвропейських столиць у формуванні позиції щодо української кризи.

Врешті-решт, чинник безпосереднього сусідства з Україною трьох представників «четвірки», тісні контакти, зокрема у сфері енергетики, торгівлі, логістики, **примусив** Вишеградську групу сформулювати своїм пріоритетом питання щодо сприяння безпеці східного сусіда. Окрім того, зважаючи на домінування країн «нормандського формату» і США у вирішенні військово-політичного аспекту української кризи, «четвірка» взяла на себе **зобов'язання надавати допомогу в проведенні галузевих реформ**, у чому зацікавлена Німеччина та інші лідери ЄС.

Незважаючи на те, що **В4 бракує внутрішньої єдності** (на зразок Бенілюксу), група має потенціал, щоб представляти об'єднану позицію всередині Європейського Союзу. У цьому контексті слід зазначити, що **відповідно до Лісабонського договору**, який унормовує інституційні процедури в ЄС, **Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина** отримали разом **46 голосів у Європейській Раді**. Протягом останніх років «четвірка» виявилася здатною **виробити консолідовану позицію щодо розширення ЄС на Балканах**, зокрема щодо **приєднання Хорватії**, початку переговорів з **Чорногорією** та надання статусу кандидата Сербії. Таким чином, незважаючи на зростання значення (в загальному порядку денному) інших питань – економічних, податково-бюджетних, інституційних – Вишеградські країни, як і раніше, чітко заявляють про свою підтримку розширення політики європейської інтеграції.

В **рамках зовнішньої політики** Вишеградська група **ФОКУСУЄТЬСЯ** на **поточних європейських справах**, тримаючи традицію говорити одним голосом в зоні ЄС. Вишеградська група **АКЦЕНТУЄ** свою увагу на таких питаннях, як майбутнє політики гуртування, стратегічне програмування і політика регіонального розвитку. Основне завдання полягає в тому, щоб сприяти потенціалу зростання ЄС, опрацьовуючи найбільш важливі ініціативи, такі, як завершення єдиного ринку або управління Економічним і валютним союзами. Таким чином, можна стверджувати про домінування консолідованої позиції центральноєвропейських країн вже за умов набуття ними повноправного членства в ЄС.

Аналіз діяльності Вишеградського об'єднання дозволяє **стверджувати** його **СПЕЦИФІЧНІСТЬ**: небажання створювати інституційні рамки співпраці та незмінне декларування пріоритетності європейської інтеграції над регіональною дає **змогу говорити про некласичний тип цього утворення**. Водночас можна дійти висновку, що **як форма регіонального співробітництва** Вишеградська четвірка **може ефективно функціонувати в межах ЄС** доти, доки доповнює **інші платформи для співробітництва** та **сприяє процесу поглиблення європейської інтеграції**. Із цією метою В4 запропонувала свою модель регіональної співпраці як приклад для країн Західних Балкан і Східної Європи.

Отже, Вишеградська група виявилася тим форматом регіонального співробітництва, завдяки конструктивній взаємодії у рамках якого Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина змогли досягти реалізації низки важливих завдань, у першу чергу вступити до НАТО та ЄС. Попри наявні прогнози, зі вступом до євроатлантичних та європейських структур Вишеградська четвірка не припинила своєї діяльності, а навпаки, отримала нові поштовхи до її продовження. Країни об'єднали зусилля для адаптації до нових умов, а також вироблення спільного курсу в рамках союзних інституцій. Новітні

геополітичні виклики, які останнім часом з'являються у Європі, змушують учасників Вишеграду спільно шукати адекватну відповідь на них.

12.4. ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

Всеосяжний процес європейської інтеграції став визначальним чинником політичного і соціально-економічного розвитку держав Центральної та Східної Європи в останні 25 років. Переживши болісні трансформації на шляху до членства в ЄС та наслідки світової фінансової кризи 2008-2012 років, регіон ЦСЄ демонструє **здатність постійно генерувати імпульси економічного зростання**. За прогнозами світових фінансових структур, економічна ситуація в країнах Центральної і Східної Європи у найближчій перспективі залишатиметься сприятливою, зберігаючи стабільний ріст ВВП на рівні 3% і вище. **КЛЮЧОВИМИ ЧИННИКАМИ ЗРОСТАННЯ** визначено сфери споживання, прямі іноземні інвестиції, цифрові трансформації, фонди ЄС; значний потенціал спостерігається у банківському секторі.

Разом з тим, необхідно зазначити **НЕРІВНОМІРНІСТЬ ТЕМПІВ** економічного розвитку та **різний ступінь залученості** країн регіону ЦСЄ до **процесів європейської інтеграції**. Рівень доходів у країнах регіону все ще відчутно нижчий середнього по ЄС, структури національних економік істотним чином відстають від західноєвропейських (велика частка переробної промисловості та АПК, значно нижчий відсоток наукоємного виробництва і високотехнологічних галузей).

ХАРАКТЕРНОЮ ОСОБЛИВІСТЮ ЕКОНОМІК країн регіону ЦСЄ є їхня орієнтація на зовнішні інвестиції та ринки, в першу чергу ЄС. Подібна **залежність робить** національні економіки надзвичайно чутливими перед загрозою нової хвилі фінансово-економічної кризи в Європі, **пов'язаної** з поглибленням торгових і політичних протиріч між ЄС та США, виходом Великої Британії з Євросоюзу, торгівельною війною між США та КНР тощо.

Стандартизовані підходи центральних органів ЄС не передбачали врахування цих відмінностей, чим сприяли появі національно-популістичних політичних сил, **орієнтованих** на активний захист **національно-державної моделі** політичного та економічного розвитку (**Польща, Угорщина, Чехія**). На тлі радикалізації настроїв всередині країн відбувається **наростання опору** національних урядів централізованій політиці керівництва Євросоюзу. **ПРИКЛАДОМ** є консолідований виступ країн Вишеградської групи **щодо міграційної політики ЄС**, зокрема проти введення обов'язкових квот прийому біженців з країн Північної Африки та Близького Сходу.

Російська агресія проти України актуалізувала **питання колективного захисту країн ЦСЄ**, виявивши одразу кілька **ПРОБЛЕМНИХ МОМЕНТІВ**:

1) **Країни ЦСЄ по-різному сприймають ЧИННИК РОСІЙСЬКОЇ ЗАГРОЗИ**. Для **країн Балтії** загроза з боку РФ є реальним фактом (мілітаризація Калінінградської області, військові маневри і навчання в прикордонні, дестабілізація внутрішньополітичної ситуації через використання російськомовної меншини тощо). РФ на даному етапі **визначена Польщею як найбільша зовнішня загроза** – через триваючий українсько-російський конфлікт, концентрацію військових потужностей поблизу польських кордонів. Інші держави регіону ЦСЄ перебувають в руслі політики Євросоюзу щодо російської агресії, хоча **Угорщина і Болгарія кон'юнктурно висловлюються за відміну європейських санкцій** проти РФ, акцентуючи на їх недовості і втратах для власних економік.

2) Незаконна анексія Криму та збройна агресія РФ проти України **засвідчили НЕДІСЗДАТНІСТЬ міжнародних ПРАВОВИХ ВАЖЕЛІВ**, порушивши питання як про актуальність гарантій безпеки, що їх надає країнам регіону ЦСЄ Північноатлантичний альянс, так і про можливість виникнення (відновлення) регіональних конфліктів і суперечностей, зокрема через взаємні національно-територіальні претензії.

3) Ініціативи лідерів ЄС, зокрема Франції, створити суто європейський оборонний проект з метою посилення автономії ЄС у **СПРАВІ КОЛЕКТИВНОЇ ОБОРОНИ не викликають підтримки у країн ЦСЄ**. Держави Балтії, Польща, Румунія традиційно політично орієнтовані на євроатлантичне союзництво у рамках НАТО і з упередженням ставляться до альтернативних ініціатив, що в перспективі мало б негативні наслідки у випадку реального просування європейської безпекової єдності.

4) **ЗРОСТАННЯ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ КНР** в регіоні Центральної і Східної Європи може стати ще одним чинником, що в перспективі загрожуватиме політичній єдності об'єднаної Європи. Програма фінансово-економічної взаємодії КНР з країнами ЦСЄ та Балкан («17+1»), що обіцяє багатомільярдні інвестиції в економіку найбільш бідного регіону ЄС, у політичному вимірі може стати загрозою консолідованій політиці ЄС як в межах об'єднання, так і на міжнародній арені. Прагнення китайського бізнесу увійти до стратегічних галузей європейської економіки (насамперед інфраструктурні проекти, залізниці, порти, автомагістралі тощо) піднімає питання безпекових перспектив Європейського континенту. І хоча поки основні інвестиції програми зосереджені на Балканах, намагання центральних органів Євросоюзу контролювати доступ китайського капіталу через інвестиційні стандарти ЄС викликають незадоволення національних урядів.

Проголошені **ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКИ США** щодо країн Центральної і Східної Європи традиційно **СФОРМУЛЬОВАНІ** як: 1) підтримка іміджу провідної світової демократії; 2) протидія геополітичним суперникам і очікування такої ж політики від європейських союзників, зокрема в енергетичній сфері (протидія «Північному потоку-2»); 3) непорушність принципу територіальної цілісності і суверенітету держав. Тим часом **політичні зрушення в ЄС**, в першу чергу, вихід Великої Британії з Євросоюзу, та схильність лідерів ЄС (Франції та Німеччини) до подальшої «суверенізації» та автономії Європи у сфері безпеки і оборони, дають **підстави** для посилення зв'язків США із державами ЦСЄ, насамперед Польщею, Румунією, країнами Балтії. Саме це **спонукало Брюссель погодитися** з підтримкою такої «сепаратної» ініціативи як «**ТРИМОР'Я**», проектів, пов'язаних із зміцненням енергетичної безпеки регіону при одночасній обережності до просування американського СПГ на європейський ринок.

У регіоні Центральної і Східної Європи діє декілька **МІЖДЕРЖАВНИХ ІНІЦІАТИВ**, які по суті є дискусійними форумами та платформами для обговорення проблем регіону.

Оновлений порядок денний **ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ (Польща, Словаччина, Угорщина та Чеська Республіка - V4)**, констатує необхідність продовження регіонального співробітництва, орієнтованого на конкретні проекти, пов'язані із енергетичною безпекою регіону, покращенням транспортної інфраструктури тощо. У політичному плані V4 одноставно підтримує надання європейської перспективи для країн-кандидатів, вбачаючи у подальшому розвитку процесів євроінтеграції запоруку стабільності і безпеки всього регіону ЦСЄ.

Демарш членів Вишеградської групи щодо міграційної політики керівництва ЄС 2018 року став **першим резонансним виступом групи**, що засвідчив серйозність намірів країн четвірки щодо відстоювання суверенітету в політично чутливих питаннях, що в перспективі може істотно ускладнити процес досягнення консенсусу в ЄС в цілому.

Формат «**БУХАРЕСТСЬКОЇ ДЕВ'ЯТКИ**» (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) оформився у 2014 році за ініціативи Румунії і Польщі з **МЕТОЮ** консолідації східного флангу НАТО та просування позицій країн в його межах. Зокрема, **прохання про додаткові заходи безпеки** у зв'язку із російською агресією в Україні були сприйняті керівництвом Альянсу, внаслідок чого на **саміті НАТО 2016 року** було прийнято **РІШЕННЯ** про розміщення додаткових військових контингентів у Польщі і країнах Балтії. Члени «дев'ятки» заявили про зобов'язання **збільшити видатки на оборону до 2024 року до 2 % ВВП**, а також про

підтримку європейських перспектив **України, Молдови, Грузії і Балканських** держав. Важливим моментом є те, що попри заяви окремих політиків, країни «Бухарестської дев'ятки» демонструють єдність поглядів в оцінці безпекової ситуації в Європі, зокрема щодо агресивних дій з боку РФ в Чорному і Азовському морях.

Формат регіональних консультацій з питань безпеки («Бухарестська дев'ятка») був використаний при створенні ініціативи **«ТРИМОР'Я»** («Three Seas Initiative - Intermarium»), розширеної за рахунок **Австрії, Словенії та Хорватії, і СПРЯМОВАНОЇ** на поглиблення співробітництва у сфері інфраструктури, транспорту, створення сприятливих умов для ведення бізнесу тощо. Оформлення і розвиток цих ініціатив дає підстави говорити про **поступове формування альтернативного простору політичної і ділової активності в межах ЄС**, який має власне бачення ролі керівних органів Євросоюзу, демонструє відданість принципам євроатлантичного партнерства та виявляє схильність до автономізації та навіть опору процесам посилення централізації в ЄС.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте основні тенденції зовнішньої політики держав Центральної та Східної Європи на межі ХХ – ХХІ століть.
2. Проаналізуйте еволюцію відносин держав ЦСЄ та НАТО.
3. Охарактеризуйте процес вступу країн ЦСЄ до ЄС.
4. Охарактеризуйте склад учасників та завдання Вишеградської групи.
5. Дайте характеристику стратегічного середовища регіону ЦСЄ на сучасному етапі.

ЛЕКЦІЯ 13. ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН БЕНІЛЮКСУ.

1. Зовнішньо-політична концепція держав Бельгії, Нідерландів та Люксембургу.
2. Участь країн в процесах європейської інтеграції.
3. Євроатлантизм і стратегія міжнародної безпеки.

13.1. ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВ БЕЛЬГІЇ, НІДЕРЛАНДІВ ТА ЛЮКСЕМБУРГУ.

БЕНІЛЮКС: ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

БЕНІЛЮКС (Benelux за першими літерами назв країн) – це **міжнародна політична, економічна й митна організація**, до якої належать **Бельгія, Нідерланди й Люксембург**. Формування Бенілюксу пов'язане з підписанням урядами згаданих держав **низки угод: ВАЛЮТНОЇ УГОДИ 1943 р. (мета: регулювання платіжних операцій та зміцнення економічних відносин), МИТНОЇ КОНВЕНЦІЇ 1944 р. та ДОГОВОРУ ПРО МИТНИЙ СОЮЗ 1947 р. 5 вересня 1944 року уряди трьох країн уклали в Лондоні доповнену Митну конвенцію, яка набула чинності з 1 січня 1948 року. З цієї дати торгівля між країнами Бенілюксу була звільнена від усіх мит, а щодо третіх країн був запроваджений єдиний, найнижчий у Західній Європі, зовнішній митний тариф.**

У **1953 р.** було підписано **ПРОТОКОЛ ПРО ТОРГОВУ ПОЛІТИКУ**, який передбачав спільну торгівельну політику з третіми країнами а у **1954 р. – УГОДУ ПРО ВІЛЬНИЙ РУХ КАПІТАЛУ**.

Кульмінацією процесу стало підписання у **1958 році в Гаазі ДОГОВОРУ про УТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ БЕНІЛЮКСУ (на 50 років)**. Основними **ЦІЛЯМИ** Союзу були: **1) вільне переміщення людей, товарів, капіталу та послуг; 2)**

координація економічної, фінансової та соціальної політики; **3)** спільна комерційна політика з третіми країнами.

Протягом наступних років, а тим більше після створення Європейського Союзу, фокус співробітництва Бенілюксу перемістився на розвиток інших сфер політики в умовах постійно мінливого міжнародного контексту.

17 червня 2008 року в ГААЗІ прем'єр-міністрами та міністрами закордонних справ Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, а також прем'єр-міністрами Фландрії, Валлонії, французької громади та німецькомовних країн було підписано **ОНОВЛЕНИЙ ДОГОВІР БЕНІЛЮКСУ** (набув чинності **1 січня 2012 року**) разом із двома іншими документами: Декларацією та **Протоколом про привілеї та імунітети Союзу Бенілюксу**. Оновлений договір укладався на **невизначений термін** та брав до уваги **нові аспекти співпраці Бенілюксу**, такі як **безпека**, та нову **федеративну державну структуру в Бельгії**. **РАМКОВА УГОДА** нараховує **40 статей**. Договором зафіксовано **ЗМІНУ НАЗВИ** з Економічного союзу Бенілюксу на **СОЮЗ БЕНІЛЮКСУ**.

Основними **ЦІЛЯМИ** Бенілюксу, відповідно договору, були: **1)** Продовження співробітництва країн Бенілюксу як полігону для випробувань для Європи; **2)** розширення транскордонного співробітництва. В той же час, було визначено і **СФЕРИ СПІВРОБІТНИЦТВА**: **1)** Внутрішній ринок та економічний союз; **2)** Сталий розвиток; **3)** Правосуддя та внутрішні справи.

Ці три теми розроблені в **ЧОТИРИРІЧНІЙ СПІЛЬНІЙ РОБОЧІЙ ПРОГРАМІ**, яка додатково конкретизується в **РІЧНИХ ПЛАНАХ** роботи **ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ** Бенілюксу в Брюсселі. Спільна робоча програма, **затверджена КОМІТЕТОМ МІНІСТРІВ БЕНІЛЮКСУ**, гарантує посилене політичне керівництво з боку трьох країн.

В **ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ** акцентується на можливості для країн Бенілюксу співпрацювати з іншими європейськими державами-членами або регіональними партнерами.

У новому Договорі було **скорочено кількість структур**. Залишилося **П'ЯТЬ УСТАНОВ** Бенілюксу:

1) КОМІТЕТ МІНІСТРІВ БЕНІЛЮКСУ. Комітет міністрів є **вищим органом**, що **приймає рішення** в Союзі Бенілюкс; визначає орієнтири та пріоритети співпраці в країнах Бенілюксу. Комітет міністрів **складається** щонайменше з одного представника на міністерському рівні від трьох країн. На засіданнях Комітету міністрів **по черзі головують** члени з Бельгії, Люксембургу та Нідерландів **протягом одного календарного року**.

2) РАДА БЕНІЛЮКСУ. Складається з вищих посадових осіб компетентних міністерств, і склад Ради може змінюватися відповідно до порядку денного. **Основною компетенцією** Ради є **підготовка файлів для міністрів**.

3) ПАРЛАМЕНТ БЕНІЛЮКСУ (Консультативна міжпарламентська рада). До складу парламенту Бенілюксу входять **49 депутатів від парламентів Бельгії, Нідерландів та Люксембургу**. Члени Консультативної міжпарламентської ради Бенілюксу **інформують та консультують свої уряди з усіх питань Бенілюксу**. У **2015 році** три країни також підписали **договір про модернізацію парламенту Бенілюксу**. Відтепер вона офіційно називається **МІЖПАРЛАМЕНТСЬКОЮ АСАМБЛЕЄЮ БЕНІЛЮКСУ**.

4) СУД БЕНІЛЮКСУ. Суд Бенілюксу є **міжнародним судом**. Його **місія** полягає в тому, щоб **сприяти рівності у застосуванні правил Бенілюксу**, наприклад, щодо інтелектуальної власності, штрафних платежів, стягнення податкових боргів, рівного податкового режиму. Якщо виникають сумніви щодо тлумачення загальної юридичної норми Бенілюксу, національні суди повинні запитати це пояснення до Суду Бенілюксу, який потім приймає обов'язкове рішення. **9 членів Суду Бенілюксу призначаються** з числа магістрів Касаційного суду Бельгії, Верховного суду Нідерландів та Верховного

суду Люксембургу. Їх призначення до Суду Бенілюксу не виключає подальшого виконання ними своїх національних функцій.

5) ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІАТ БЕНІЛЮКСУ: ініціює, підтримує та контролює співпрацю в сферах економіки, стійкості та безпеки.

Окрім цих п'яти інституцій, у цьому Договорі також згадується Організація інтелектуальної власності Бенілюксу.

Отже, **ТЕРМІН «БЕНІЛЮКС»** можна розглядати у **ДВОХ ЗНАЧЕННЯХ**: 1) Бенілюкс — це **економічний союз**; 2) це спільнота інтересів із геополітичними амбіціями, спрямованими на посилення міжнародного статусу невеликих держав.

ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВ БЕЛЬГІЇ, НІДЕРЛАНДІВ ТА ЛЮКСЕМБУРГУ.

БЕЛЬГІЯ.

На сьогодні Бельгія є важливим центром міжнародних контактів. Бельгія є **ЧЛЕНОМ** Ради Європи, Західно-Європейського Союзу та НАТО, Організації Економічного співробітництва та розвитку, а також ООН. Також **на території Бельгії** знаходяться **штаб-квартири** таких міжнародних організацій, як **ЄС, НАТО** та інших, а також **Бенілюкс**.

Значний **вплив на зовнішню політику Бельгії** справляють проблеми, яку існують в самій країні. Вони пов'язані з тим, що у країні живуть **дві великі общини** – **валлонці (франкомовне населення на півдні країни)** і **фламандці** (розмовляють на діалекті нідерландської та мешкають на півночі).

Основний текст **НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ** Бельгії, розроблення якого розпочалося ще в середині 80-х рр. ХХ ст., був **узгоджений у 1993 р.** Після затвердження обома палатами бельгійського парламенту він був **опублікований у лютому 1994 р.** Згідно з новим Основним законом країни Бельгія перетворилася на **ФЕДЕРАТИВНУ ДЕРЖАВУ**, в якій **регіони та спільноти федерації** (суб'єкти федерації) отримали повноваження здійснювати незалежну політику в низці сфер⁸⁵.

Відбулася **кардинальна зміна всього процесу прийняття рішень** офіційного Брюсселя на міжнародній арені, а члени федерації отримали можливість безпосередньо брати участь у цьому.

Усі уряди спільноті регіонів за новою Конституцією отримали **права та механізми діяти на міжнародній арені**. За таких обставин **Міністерство закордонних справ Бельгії** змушене **узгоджувати зовнішню політику з усіма членами федерації**. Одним із показових **прикладів** принципової позиції суб'єкта федерації у сфері зовнішніх відносин був **протест регіону Валлонія** проти підписання Угоди про вільну торгівлю ЄС із Канадою у **2016 р.**, що ледь не закінчився міжнародним скандалом⁸⁶.

Всі бельгійські уряди несуть відповідальність за прийняття зовнішньополітичних рішень. Якщо суб'єкти не в змозі сформулювати офіційну позицію шляхом консенсусу, то відповідно в Королівства Бельгія вона офіційно відсутня. Щоб уникнути подібних ситуацій, було **створено низку консультативних органів для вироблення спільної позиції** з питань зовнішньої політики.

---

⁸⁵ Юридично Бельгія є суверенною державою і федеральною конституційною монархією з парламентською системою. Її інституційна організація є складною і структурована як на регіональному, так і на мовному рівнях. Країна поділена на три регіони з високим рівнем автономії: Фламандський регіон на півночі, Валлонія на півдні та Брюссельський столичний регіон.

⁸⁶ Бельгійці виступали проти угоди, оскільки вбачали в ній загрозу для фермерів, через потік імпортової свинини та яловичини. Бельгійський уряд не міг проігнорувати рішення Валлонії, оскільки це було б порушенням конституції країни. Врешті решт, Парламент бельгійського франкомовного регіону Валлонії, 28 жовтня, проголосував за укладення угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Європейським Союзом та Канадою (СЕТА), таким чином знявши останню перешкоду для підписання документу.

Варто зазначити, що в законодавстві прописано низку обмежень щодо автономії суб'єктів федерації. Так, згідно з положенням Конституції, **Король** (тобто бельгійський федеральний уряд) **відповідає за зовнішню політику Бельгії**. Відповідно виникає **правова колізія** щодо свободи регіонів і спільнот у зовнішній сфері, з одного боку, і діяльності уряду – з іншого. Однак **фактично** суб'єкти федерації користуються автономією в зовнішніх відносинах, **доки це не несе загрози зовнішній політиці федерації**. Уряди спільнот і регіонів **зобов'язані** інформувати центральний уряд про власні наміри укласти договір (у сферах їх виключної компетенції) із третіми сторонами, а також повідомляти про кожен етап підготовки документа.

Наприкінці ХХ ст. БЕЛЬГІЯ активізувала свою зовнішньополітичну діяльність. Головна заслуга в цьому належала міністрові закордонних справ **ЕРІКУ ДЕРІКУ**, який, спираючись на підтримку прем'єр-міністра Ж.-Л. Дегане, у **1996-1997** рр. провів у МЗС Бельгії велику аналітичну роботу над новою зовнішньополітичною **ДОКТРИНОЮ** країни і почав успішно втілювати її в життя.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОКТРИНИ зводилися до наступного. Тверезо оцінюючи свої обмежені можливості самостійних дій на міжнародній арені, бельгійці, тим не менш, мали **намір** впливати на вирішення питань, які становлять для них практичний інтерес або «моральну цінність», **використовувати** перш за все **канали Євросоюзу і ООН**. З цією стратегічною установкою були пов'язані і головні зовнішньополітичні **ПРІОРИТЕТИ** країни на найближчу перспективу: сприяння зміцненню **міжнародного потенціалу «трансформованого» Євросоюзу** та реорганізації глобальних механізмів міжнародних відносин шляхом проведення кардинальної реформи ООН та її інститутів. При цьому, **підкреслювалася** і традиційну **пріоритетність своєї участі в НАТО і ЗЄС**.

Важливими у зовнішньополітичній стратегії Бельгії було визначено **ПИТАННЯ**: побудови нової європейської архітектури безпеки, Центральної і Південної Африки; організація Конвенції про заборону протипіхотних мін тощо. Так, будучи одним зі світових центрів торгівлі, транзиту і виробництва зброї, Бельгія (поряд із Канадою, Норвегією і Австрією), проте, стала **ініціатором** розробки **Міжнародної конвенції про заборону протипіхотних мін**.

Серед загальних міжнародних проблем **пріоритетною** для бельгійців є **реформа системи органів ООН і її головна складова – реформа Ради Безпеки**. Основну увагу при цьому вони приділяють **двом напрямкам** – збільшення чисельного складу РБ та протидії практиці використання права вето його постійними членами.

НІДЕРЛАНДИ.

Зовнішня політика Нідерландів традиційно відображає їх **інтереси як торгової нації**, саме тому міжнародна політика Нідерландів спрямована на забезпечення нідерландських інтересів і керується прагненням до миру, свободи, загального добробуту і міжнародного правопорядку.

Історично Нідерланди були нейтральною державою до Другої світової війни, але потім стали **ЧЛЕНОМ** значної кількості **МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**. Нідерланди стали одним із **засновників Євросоюзу** (через митний союз Бенілюкс). Голландці також були одними з основних архітекторів Маастрихтського та Амстердамського договорів (обидва підписані в Нідерландах) Нідерланди були **серед засновників НАТО в 1949** р. Збройні сили Нідерландів беруть участь у багатьох операціях НАТО. Нідерланди – важливий **центр міжнародного права**: у країні **базуються** Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд.

ОСНОВНИЙ НАПРЯМ міжнародної політики Нідерландів – **діяльність у рамках міжнародних організацій, таких як ООН, ЄС та НАТО**. Нідерланди беруть участь у проведених цими організаціями операціях з підтримання миру. **УЧАСТЬ У НАТО** є наріжним каменем нідерландської політики у сфері безпеки. Що стосується **ДВОСТОРОННІХ КОНТАКТІВ**, то тут Нідерланди прагнуть, в першу чергу, до підтримання добрих відносин із сусідніми країнами: із партнерами по **Бенілюксу** –

Бельгією та Люксембургом, з **Німеччиною** і **Францією**, з **Великобританією** та **скандинавськими країнами**, а також з **іншими партнерами по ЄС і НАТО**. Нідерланди прагнуть до посилення ролі ОБСЄ особливо у сфері запобігання конфліктам, підтримки миру і захисту прав людини. Велике значення для Нідерландів мають трансатлантичні зв'язки із США.

Крім того, Нідерланди з початком 1990-х рр. вели **активну політику в ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ**, підтримуючи здійснюваний у цих регіонах перехід до демократії та ринкової економіки, зокрема **ЧЕРЕЗ: 1) Програму соціальних перетворень** – MATRA (охоплює Польщу, Угорщину, Чеську Республіку, Словаччину, Естонію, Латвію, Литву, Словенію, Хорватію, Румунію, Болгарію, Російську Федерацію, Україну і Білорусь); **2) Програму східноєвропейського співробітництва**, суто економічного характеру, що містить у собі економічні інструменти (охоплює ті ж країни, що і MATRA); **3) Щорічний внесок у Європейський Банк Реконструкції та Розвитку**, за який відповідає Міністерство фінансів.

Деякі БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ (Боснія, Герцеговина, Македонія і Албанія), країни Закавказзя і Центральної Азії **включені в список країн, що розвиваються**. Цей список складається **Комітетом допомоги розвитку Організації Економічного Співробітництва та Розвитку**, тому за допомогу цим країнам відповідає міністр співробітництва. Ця **допомога може набувати форму** або окремого проекту, або макроекономічної підтримки, останнє, як правило, здійснюється в рамках багатосторонніх програм.

Значну роль країна відіграє у програмі ООН з **підтримки країн ТРЕТЬОГО СВІТУ** та, **разом із Данією** займають провідне місце в списку «найбільш дружніх» країн, що визначаються Центром Глобального Розвитку відповідно до критеріїв допомоги країнам, що розвиваються.

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ – складова частина зовнішньої політики Нідерландів. В її основі лежить **концепція сталого розвитку**, тобто така форма розвитку, яка задовольняє вимоги часу без шкоди для майбутніх поколінь.

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ спрямована на досягнення країнами, що розвиваються, економічної самодостатності і на боротьбу з убогістю в цих країнах. У політиці розвитку велику роль відіграють питання захисту навколишнього середовища.

Важливою частиною голландської зовнішньої політики є **КУЛЬТУРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО** із зарубіжними країнами, чому сприяють міжнародні культурні угоди та голландські культурні установи за кордоном. Крім того, важливу роль у цій сфері відіграє можливість встановлювати культурні зв'язки і брати участь у багатосторонньому культурному співробітництві в рамках таких міжнародних організацій, як Рада Європи та Європейський Союз.

13.2. УЧАСТЬ КРАЇН В ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.

Союз Бельгії, Люксембургу та Нідерландів був певним **каталізатором** для створення Співтовариства вугілля і сталі в 1950 році і, зрештою, Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) в 1957 році. З того часу **Бенілюкс** має особливий статус в ЄЕС (а потім і в Європейському Союзі) і **зіграв важливу роль у процесі європейської інтеграції**.

БЕЛЬГІЯ.

Процес інтенсифікації розвитку європейської інтеграції на рубежі 80-90-х років **збігся** з вирішенням у Бельгії великого внутрішньополітичного завдання – останньої фази конституційної реформи, яка викликала гостру кризу в провідних політичних партіях країни. У цих умовах бельгійський внесок у формування Європейського союзу був менш помітний, ніж на минулих стадіях формування ЄЕС. Важливим, однак, було те, що бельгійський істеблішмент досяг консенсусу щодо нового формату Євросоюзу. У липні

1992 р. Палата представників, а в листопаді того ж року Сенат, ратифікували Маастрихтський договір.

Брюссель ставав, по суті, головним містом Євросоюзу. Сьогодні в ньому **засідають** Єврокомісія, Рада ЄС, проходять поряд зі Страсбургом засідання Європарламенту. У Брюсселі знаходяться **штаб-квартири комітетів ЄС** – Економічного, Соціального, а також Комітету регіонів.

У липні-грудні 2001 р. Бельгія **ГОЛОВУВАЛА В ЄС**, який стояв перед вирішенням ряду великих **ПРОБЛЕМ**: **1)** пов'язаних з його **розширенням**, насамперед, за рахунок східноєвропейських країн; **2)** з **уведенням** з 1 січня 2002 р. в більшості держав-учасниць єдиної валюти **євро**; **3)** з **процесом прийняття** «на верхах» **тексту Європейської Конституції**. Не були зняті з порядку денного багато питань узгодження економічних, фінансових, соціальних проблем. Бельгійський уряд, очолюваний **Гі ВЕРХОФСТАДТОМ**, провів цілий ряд організаційних заходів, що дозволили створити свого роду «бельгійський штаб» із реалізації завдань, пов'язаних із піврічним верховенством країни в Раді міністрів ЄС, залучити до цієї роботи видатних експертів, політиків, учених.

За традицією, що склалася в період ротаційного головування в ЄС глав урядів, які отримували на півроку кермо влади, **Гі ВЕРХОФСТАДТ** виклав **ШІСТЬ ГОЛОВНИХ ЦІЛЕЙ** своєї місії: **1)** сприяння поглибленню дебатів щодо майбутнього Європи; **2)** важливі соціальні завдання – поліпшення якості роботи, що надається європейцям, створення рівних можливостей, боротьба з безробіттям і бідністю; **3)** сприяння сталому економічному зростанню і координації загальної економічної політики; **4)** створення європейського простору свободи, безпеки та справедливості; **5)** стимулювання сталого економічного розвитку та поліпшення якості життя, що належали, передусім, до країн Східної Європи, які нещодавно вступили на шлях ринкової економіки; **6)** розширення і зміцнення зовнішнього простору Європейського союзу, маючи на увазі питання, пов'язані як з кандидатами на вступ в осяжному майбутньому до цієї організації, так і з партнерами по діалогу в різних регіонах нашої планети. Щодо інших важливих тем свого головування Бельгія висловила прагнення активізувати процес ратифікації Кіотського протоколу.

У період свого головування в ЄС Бельгія виявилася одним з найбільш активних учасників досить гострої дискусії лідерів держав-членів Союзу за **ДВОМА ОСНОВНИМИ ТЕМАМИ**. Перша виникла ще в грудні 2000 р. в Брюсселі в процесі підписання так званого Ніццького договору, що визначав схему перерозподілу повноважень, якими наділена кожна країна в Раді міністрів ЄС та Європейському парламенті. **Йшлося**, зокрема, про процедуру прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів і можливість блокування їх меншістю партнерів. **З ініціативи Гі Верхофстадта** були **змінені кількісні показники**, що не дозволяло найбільшим країнам Союзу (Німеччині, Італії, Франції і Великобританії) користуватися правом вето без згоди на те з боку середніх і малих країн Європи.

На зустрічі в Брюсселі завдяки зусиллям Верхофстадта був досягнутий компроміс, який передбачав залежність права вето від числа країн-учасниць ЄС, визначаючи його розширення до 27 країн у 2007-2008 рр.

Гі Верхофстадт, відстоюючи принцип «рівного голосу» для **всіх членів ЄС**, захищав **інтереси «малих країн»** – учасниць цієї організації і використовував своє головування для **висунення концепції «федералізації» Євросоюзу**, зробивши **ставку** на зміну владних повноважень у його керівних органах. Зокрема, він **пропонував** відмовитися від призначення голови Єврокомісії країнами-членами, а обирати його загальним прямим голосуванням населення відповідних держав.

«Час чвар» у середовищі лідерів Євросоюзу не дозволив їм знайти точки дотику з цілою низкою проблем, позначених як пріоритетні в період бельгійського головування. **Ряд** заявлених Брюсселем **тем не отримали свого розвитку**. Зокрема, **на конференції в жовтні 2001 р.** в Бельгії з **проблем імміграції не вдалося знайти спільний знаменник**

для цієї не тільки загальноєвропейської, а й світової проблеми. Країни-члени ЄС керувалися у своїх позиціях не стільки загальноєвропейськими, скільки національними інтересами у сфері економічної та соціальної політики.

Наприкінці 2005 р. Гі Верхофстадт випустив у світ книгу **«СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ ЄВРОПИ»**, ставши, по суті, першим серед лідерів Євросоюзу, хто намагався вивести цю організацію зі стану шоку, в якому вона перебувала після провалів референдумів у Франції та Нідерландах. У своїй роботі Верхофстадт **розвивав** деякі з раніше висловлених ним ідей, зокрема, **концепцію «Європи двох швидкостей»**. **Тепер це виглядало як будівництво Європи «двох концентричних кіл»**, оскільки, на його думку, країни ЄС вже не являють собою єдиної групи, що йде в одному напрямку. У **«ШИРОКЕ КОЛО»** увійдуть країни, які не бажають заради економічних вигод поступитися своїм національним суверенітетом, хто бачить максимум можливого в економічному союзі та зонах вільної торгівлі. Вони утворюють **«Організацію європейських держав»**, вступ до якої буде відкрито і для сьогоднішніх членів ЄС. **ЗАВДАННЯМ** «широкого кола» повинна бути діяльність зі збереження стабільності і миру в Європі, недопущення військових конфліктів і напруженості у відносинах між державами.

Іншу організацію **«ВУЗЬКОГО КОЛА»** складуть ті, хто побажає вступити в наділені великими наднаціональними повноваженнями «Сполучені Штати Європи». Це буде **політичний союз, скріплений участю в зоні євро**. Верхофстадт вважав, що **«вузьке коло» повинно** прокладати шлях до соціально-економічної єдності Європи, зміцненню зони євро, спільну боротьбу з безробіттям та організованою злочинністю.

По суті, він відстоював ідею, протилежну поглядам багатьох політиків великих європейських країн-членів ЄС. Зокрема, він досить різко полемізував з тодішнім міністром внутрішніх справ і майбутнім президентом Франції Н. Саркозі.

Верхофстадт **розглядав процес будівництва єдиної Європи** не тільки як знаходження консенсусу на багатосторонніх зустрічах лідерів, а й **як розвиток і поглиблення контактів між окремими європейськими державами чи групами держав**. Серед останніх він, як і інші бельгійські політики, особливо **виділяв** систему співпраці **Бенілюкс**. Однак **на початку XXI ст. СОЮЗ ДАВ ТРИЩИНУ**.

ПЕРШОЮ її ознакою стали **РІЗНІ ПОЗИЦІЇ** Бельгії, з одного боку, і Нідерландів і Люксембургу, з іншого – щодо агресивної акції США проти Іраку. **ДРУГИМ питанням**, що розділило Бенілюкс, було ставлення до «британського чеку», коли Бельгія підтримала різку критику на адресу Великобританії з боку Люксембургу, а Нідерланди зайняли більш нейтральну позицію. Нарешті, **провал референдуму щодо Євроконституції в Нідерландах** викликав у Бельгії та Люксембурзі хвилю критики на адресу керівництва цієї країни.

Очевидно, що **криза існування Бенілюксу була пов'язана**, насамперед, з доцільністю внесення в текст договору, підписаного наприкінці 1940-х років, **поправок**, які впливають із нової редакції Конституції Бельгії (1994 р.), що визначали її федеративний устрій. **Необхідно було**, зокрема, по-новому визначити представництво Фландрії, Валлонії і Брюссельського столичного регіону в органах управління об'єднання. **«Бельгійські нюанси»** в процесі **переоформлення договору трьох держав** були **враховані** під час доопрацювання тексту угоди, парафованої в Гаазі в червні 2008 р. і яка вступила в силу в 2010 р.

Після набрання чинності Лісабонського договору на екстремому саміті співдружності європейських держав у Брюсселі **19 листопада 2009 р.** на **першого Голову Європейської Ради** було призначено представника Бельгії **ГЕРМАНА ВАН РОМПЕЯ**. Таким чином, перед Бельгією стоїть сьогодні триєдине завдання: не тільки виробити спільну з іншими європейськими партнерами по ЄС політичну та соціально-економічну платформу співпраці, не тільки відновити діяльність системи Бенілюкс, колишньої родоначальниці процесу європейської інтеграції, а й визначитися в питанні про

регіональне представництво своїх «частин» у структурах Євросоюзу. Поступове рішення або заморожування цих проблем, безумовно, важливе не тільки для самої Бельгії, а й для всієї Європи, яка інтегрується.

Такий курс не тільки сприяє збереженню впливу країн Бенілюксу на спільні європейські справи, а й допомагає Бельгії утримувати внутрішню єдність країни, попри гострі суперечності між валлонами й фламандцями.

НІДЕРЛАНДИ.

Якщо **вступ Нідерландів у НАТО було мотивовано**, насамперед, невдачею заявленого країною на початку Другої світової війни нейтралітету і реальністю нового зіткнення тепер вже ідеологічно полюсних блоків під егідою відповідно США і СРСР, то **економічні об'єднання в рамках західноєвропейських конструкцій** завжди представлялися королівству природним шляхом до національного добробуту. **Бенілюкс**, хоча був **географічно та політично обумовлений** традиційними господарськими зв'язками «**трійки**», проте не міг повністю задовольнити економічні потреби країни.

Уся еволюція ЄЕС до ЄС проходила за безпосередньої та **інтенсивної участі Нідерландів**. Її лідери активно захищали концепцію розвитку Союзу від суто економічного до економіко-політичного об'єднання, а на **рубежі 80-90-х років підтримували ідею** надання нової форми інтеграції певних рис суверенного оборонного співтовариства. Не випадково і те, що два основоположних договори, що визначили нові функції і новий формат Союзу – **Маастрихтський (1992 р.) і Амстердамський (1997 р.)** – були **підписані на нідерландській території**. Політичні лідери Нідерландів зіграли тут важливу роль. Саме під час головування Нідерландів у ЄЕС в 1991 р. **прем'єр-міністр країни Рууд Любберс і міністр закордонних справ Х. ван ден Брук** винесли на розгляд лідерів Співтовариства **проект загальноєвропейського договору**. Хоча багато його положень були піддані критиці лідерами провідних європейських держав, проте окремі сюжети нідерландської ініціативи все ж таки знайшли своє втілення на саміті Європейської Ради в Маастрихті (грудень 1991 р.) і в остаточному варіанті Договору про Європейський союз, підписаному там же в лютому 1992 р.

З липня по грудень 2004 р. припало **одинадцять за рахунок головування НІДЕРЛАНДІВ** у Раді Міністрів (Раді ЄС) Євросоюзу. **Перед ЄС**, в цей період, постало багато **ПРОБЛЕМ**: питання **розширення ЄС**; **находження спільного знаменника у фінансово-економічній політиці ЄС**, яка залежить не тільки від об'єктивних причин, пов'язаних із світогосподарською кон'юнктурою, але і від реалізації національного підходу держав-членів до виконання раніше взятих ними зобов'язань щодо бюджету Союзу; завершального етапу чекав процес створення і подальшої ратифікації державами ЄС **проекту загальноєвропейської Конституції**; не були зняті з порядку денного і **питання структурного розвитку інститутів ЄС**, насамперед Єврокомісії та Європарламенту.

НЕГАТИВНИМ ФОНОМ до початку ротаційного верховенства Гааги в ЄС **СТАЛИ** чергові прямі вибори до Європейського парламенту (9-12 червня), що **засвідчили найнижчий** із моменту заснування цієї процедури в 1979 р. **відсоток явки виборців**⁸⁷ та **майже повсюдна поразка правлячих партій**, що визначали долі євроінтеграції, значне **посилення партій і рухів «євроскептиків»**.

РЕАЛЬНИМ ДОСЯГНЕННЯМ Нідерландів у період **головування в ЄС у 2004 р.** стало **обнародування двох документів**, підготовлених головним чином нідерландськими експертами. **Доповідь «Перед обличчям виклику»**, так звана **ГАЗЬКА ПРОГРАМА**, створена в міністерстві юстиції та внутрішніх справ Нідерландів. У програмі були **позначені КОНТУРИ загальної стратегії внутрішньої безпеки для країн ЄС**. Хоча **пріоритет віддавався боротьбі з тероризмом**, у переліку **нагальних проблем** також

⁸⁷ У середньому явка виборців становила 44,2%.

значилася необхідність більш тісного співробітництва у **сфері правосуддя і прав людини**. Державам Євросоюзу пропонувалося створити до 2010 р. орган для контролю над системою надання політичного притулку, де рішення будуть прийматися голосуванням за принципом кваліфікованої більшості. **Пропонувалося** також заснувати Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів ЄС, свого роду допоміжні прикордонні сили. **Йшлося** також про заходи щодо боротьби з нелегальним перевезенням наркотиків.

Незрівнянно **більш складною проблемою**, ніж опублікування документів стратегічного характеру, стало вирішення питання про початок переговорів із **Туреччиною**. Проте тут **не було ніякої єдності в лавах країн-учасниць ЄС**. У результаті **було підписано угоду про асоціацію між Туреччиною і Євросоюзом** як проміжний етап до повного членства цієї країни.

2005 рік став початком процесу ратифікації в країнах-членах ЄС її **ОСНОВНОГО ЗАКОНУ**. Кожна з них обирала одну з двох форм волевиявлення. Більшість воліли вирішувати справу в рамках парламенту, деякі, в тому числі і **Нідерланди, пішли шляхом проведення референдумів**.

Підсумки нідерландського референдуму 1 червня 2005 р. не стали сенсаційними, бо вони лише підтвердили точність і об'єктивність соціологічних прогнозів. Дуже близькою і навіть дещо вищою, ніж передбачалося, була явка електорату – 61,5%. Такою ж була і цифра супротивників Конституції. **Лише 38,5%** висловилося «**ЗА**» європейський Основний закон.

Крах референдумів у Франції і в Нідерландах, провальний саміт у тому ж місяці в Брюсселі, що показав **неузгодженість позицій його учасників по бюджету на 2007-2013 рр.** Усе це свідчило про серйозні нестиківки як в горизонтальному (на рівні глав представництв), так і у вертикальному (уряд-народ) вимірі інтеграційного процесу. І хоча в наступний період деякі з окреслених дір вдалося с'як-так залатати, проте сама кризовість нової фази євробудівництва збереглася.

ЛЮКСЕМБУРГ.

Зовнішня політика країни спрямована на реалізацію одного з постулатів люксембурзької моделі. Люксембург вважає, що він має право на більш масштабне представництво в усіх органах ЄС, незважаючи на свої скромні розміри. **Перш за все тому**, що Велике Герцогство Люксембург виступало одним з ініціаторів створення об'єднання. Крім того, **країна з 1965 р.** є одним з трьох основних центрів управління ЄС.

По суті, Бенілюкс став прообразом майбутніх європейських інтеграційних союзів, а Люксембург – активним двигуном об'єднавчих процесів. **Країна першою підтримала заклик Р. Шумана** до створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), **виходячи** при цьому не тільки з притаманного їй пан'європеїзму, а й з цілком прагматичних міркувань, пов'язаних з потребами збуту продукції чорної металургії.

У **1957 р. Люксембург став одним із засновників ЄЕС**. Сьогодні місто Люксембург по праву є **однією зі столиць «об'єднаної Європи»**. На його території розташовані такі **ОРГАНИ ЄС**, як Генеральний секретаріат Європарламенту, Європейський суд, Євратом, Євростат (статистична організація Європейської комісії), Євроконтроль, Європейський інвестиційний банк, Бюро офіційних публікацій, Рахункова палата. Таким чином, країна отримує можливість чинити більший вплив на прийняття стратегічних рішень. Зовнішня політика Люксембургу значною мірою визначається її економікою, здавна тісно пов'язаною з сусідніми країнами.

На **1991 р.** припало чергове **ГОЛОВУВАННЯ Люксембургу в ЄС**. Це було цілком природно пов'язано із завершальною фазою підготовки Маастрихтського договору. **Функції голови ЄС** у цей час виконував прем'єр-міністр Люксембургу **Ж. САНТЕР**, з ім'ям якого пов'язані **багато ініціатив країни** в період важливої фази європейської інтеграції. **Ж. Сантер** був одним із найбільш кваліфікованих європейських спеціалістів у

галузі фінансів. Крім того, що він **суміщав посаду голови уряду Люксембургу** з керівництвом національним Міністерством фінансів, Сантер у **80-ті – на початку 90-х років був на визначних посадах у найбільших міжнародних об'єднаннях цього профілю**: Керуючий Світового банку, Керуючий Міжнародного валютного фонду, Керуючий Європейського банку реконструкції та розвитку. Не дивно, що лідери об'єднаної Європи у **1995 р.** визнали його придатною фігурою на пост **голови Єврокомісії**.

Перебуваючи на цій посаді у надзвичайно **важливий для ЄС період** поглиблення інтеграційних процесів, розширення кордонів Союзу на Схід Європи, залучення багатьох країн Союзу до збройного конфлікту на території колишньої Югославії, **Сантер** розкрив своє обдарування не лише досвідченого політика, дипломата і фінансового експерта, а й доброго організатора роботи ЄК. Уже в **березні 1996 р.** він після фундаментальної підготовки **провів Міжурядову конференцію держав-членів ЄС**. За його безпосередньої участі були **прийняті остаточні рішення** щодо меж створення Економічного і валютного союзу, введення євро, визначення кола держав — найближчих кандидатів на членство в ЄС, підготовки та підписання Амстердамського договору і т. д.

Після обрання Ж. Сантера на пост голови Єврокомісії **прем'єрський пост у Люксембурзі** зайняв **ЖАН КЛОД ЮНКЕР**, який, з **другої половини 1997 р.**, став на півроку головним адміністратором ЄС, керуючи **ГОЛОВУВАННЯМ ЛЮКСЕМБУРГУ** на відведеній йому ротаційний термін. Таким чином, протягом шести місяців у руках представників Люксембургу опинилися дві найважливіші посади Євросоюзу. Цілком природно, що Сантер і Ж.-К. Юнкер координували свої дії та плани, будували роботу керованих ними інстанцій за принципом синхронізації і взаємозв'язку в послідовному просуванні заявлених завдань.

Найбільш яскраво цей стиль представників Люксембургу проявився у **справі розширення кордонів ЄС на Схід**⁸⁸. Також досить **скоординовано** обидва люксембурзьких політики просували в цей період **тематику євро та формування Економічного та Валютного Союзу**. У **1997 р.** Люксембург відзначився і ще однією **ініціативою**, яка отримала назву «**Люксембурзький процес**», де йшлося про **комплекс заходів щодо більш ефективної політики зайнятості**, які **передбачали** координацію в цьому питанні національних програм подолання безробіття.

Люксембурзькі політики **прагнули** просунути процес «євробудівництва» і **через** організацію **Бенілюкс**. При їх безпосередній участі в **1997 р.** ця організація випустила **ОБ'ЄДНАНИЙ МЕМОРАНДУМ**, у якому були **позначені пріоритетні завдання Союзу**: якнайшвидше прийняття Європейської Конституції, перехід до прямих виборів голови Єврокомісії, низку заходів щодо поліпшення роботи цього органу і Європарламенту і т. д.

У **першій половині 2005 р.**, **Жан Клод ЮНКЕР** повторно очолив Раду міністрів ЄС. За погодженням з вищими інстанціями ЄС і лідерами держав-членів Союзу, Люксембург оголосив **ГОЛОВНИМ ЗАВДАННЯМ** свого **головування** просування в **ШЕСТИ НАПРЯМКАХ**. Трьома **ГОЛОВНИМИ** серед них **БУЛИ**: **дебати з Лісабонської стратегії 2000 р.**, спрямованої на перетворення до 2010 р. сукупної економіки ЄС в найефективнішу в світовому співтоваристві; **вирішення фінансових проблем Союзу в рамках Пакту стабільності та розвитку**; оформлення прийому до ЄС Болгарії та Румунії, а також обговорення кандидатур Хорватії і, можливо, Туреччини.

Іншими пріоритетними завданнями люксембурзького головування були: координація зовнішньополітичної діяльності ЄС; проблеми глобалізації економіки в

---

⁸⁸ У грудні 1997 р. Європейська Рада на своєму засіданні в Люксембурзі ухвалила рішення про переговори з країнами-кандидатами: Словенією, Польщею, Угорщиною, Чехією, Естонією та Кіпром. Тут же була визначена і друга група з шести країн (Мальта, Словаччина, Латвія, Литва, Румунія, Болгарія), які теж мали перспективи стати членами ЄС на початку 2000-х рр.

рамках СОР; розвиток правових норм у Союзі, виходячи з раніше схваленого документа «Гаазької програми».

Розширення ЄС у реальному або гіпотетичному форматі ставило перед Люксембургом як головуючою країною і **проблему нової зовнішньої та оборонної політики ЄС**. Ж.-К. Юнкер і його соратники по команді «тимчасового головування», не висуваючи як пріоритетне завдання розробки зовнішньої політики ЄС та її оборонної складової, тим не менш були **стурбовані** пошуком загального знаменника і в цьому питанні. Піклуючись про баланс міжнародного курсу нових і старих членів ЄС, Люксембург не знімав із порядку денного і проблему усунення розбіжностей між старожилами, що особливо яскраво **проявилось в період початку операції США проти Іраку**. Люксембург не тільки не прийняв участі у військовій операції проти режиму С. Хусейна, але й був в числі тих, хто **засудив військову акцію США**.

Політичному стилю Ж.-К. Юнкера, що проявилось в період його головування в ЄС, відповідало не тільки прагнення до пошуку компромісу з партнерами по переговорах, але й **освоєння нових для Союзу форм взаємодії із спорідненими йому організаціями**. Йому, зокрема, належала пальма першості в **справі встановлення координації між ЄС, ОБСЄ та Радою Європи** для створення нової структури, що дозволяє поліпшити співпрацю та взаємодію у сфері спільних інтересів і особливо прав людини, демократії та правових норм.

Прем'єр-міністр Люксембургу неодноразово **закликав** європейські країни зміцнювати зв'язки з третім світом як за допомогою активної миротворчості, так і шляхом посилення економічної та гуманітарної допомоги.

У ПРОГРАМІ СПІЛЬНОЇ РОБОТИ НА 2021-2024 роки, визначено головні **ЗАВДАННЯ** у сфері європейського співробітництва та євроінтеграції.

1) Подальший розвиток **ТРАНСКОРДОННОГО ТА МІЖТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**, зокрема, з **Північним Рейном-Вестфалією** (у сфері енергетичного переходу, спеціально зосередженого на переході на водень); вивчення нових можливостей для транскордонного співробітництва з **Францією** (наприклад, з точки зору врегулювання криз); співпраця з іншими **регіональними організаціями**, такими як **Північна рада та країни Балтії** (наприклад, у секторах цифровізації, циркулярної економіки та вищої освіти).

2) **ЗМІЦНЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ** між Союзом Бенілюксу та Європейським Союзом за допомогою додаткових дій, попередніх проектів та через постійних представників країн Бенілюкс: **посилення відносин** з постійними представництвами країн Бенілюксу при Європейському Союзі.

13.3. ЄВРОАТЛАНТИЗМ І СТРАТЕГІЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.

БЕЛЬГІЯ.

Належність Бельгії з її вступом у 1949 р. в НАТО до загальної оборонної стратегії Заходу спочатку не була адекватна тому, що раніше визначалося терміном «проамериканізм».

Бельгія завжди вважала себе, в першу чергу, європейською державою, прагнула організувати свою зовнішню та оборонну політику, **орієнтуючись на Європу**. І не випадково, що саме в **Брюсселі в 1948 р.** країни **Бенілюксу** разом із **Великобританією і Францією** уклали **договір строком на 50 років**, який отримав назву **БРЮССЕЛЬСЬКИЙ ПАКТ**, у якому були **об'єднані** як питання колективної оборони, так і проблеми економічного, соціального і культурного співробітництва. Згодом (**1954**) пакт був перетворений у **ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ**, хоча вже після створення НАТО він втратив свою роль координаційного органу в системі багатонаціональної безпеки.

У 90-і роки бельгійська зовнішня політика відповідала загальній лінії Євросоюзу, який прагнув, з одного боку, зберегти тісні партнерські відносини з США, з іншого – знайти власний європейський еквівалент НАТО. Бельгія взяла діяльну участь у процесі закріплення в Амстердамському договорі 1997 р. Концепції зовнішньої політики і політики безпеки. Незадовго до цього контингент її збройних сил брав участь у миротворчій операції в Боснії. Бельгія як член НАТО підтримала бомбардування території Югославії в 1999 р. І все ж певні висновки з акції НАТО проти Югославії були зроблені. Зокрема, бельгійці погодилися на свою військову присутність у Косово лише у складі миротворчого контингенту під егідою ЄС.

На початку XXI ст. стала очевидно і більш обмежена участь країни в діяльності НАТО. Декларативно підтримуючи стратегічний курс Північноатлантичного альянсу, Бельгія поряд із деякими іншими його учасниками не погодилася підвищувати свій військовий внесок у НАТО пропорційно зростанню ВВП.

Створення в ЄС власної оборонної структури підтримується більшістю політиків. Уже в грудні 2003 р. на брюссельській сесії міністрів ЄС з ініціативи Гі Верхофстадта, узгодженої з авторитетними політиками Союзу, був прийнятий документ про європейський рівень військового планування. Ця структура передбачається як автономна від НАТО, і її створення, крім Бельгії, підтримали Франція, Німеччина і Люксембург. У той же час лідери Італії, Нідерландів та Іспанії були більш скептичні, побоюючись «тихого підкопу» під усталені структури НАТО. Не знайшла повної підтримки ця ідея у нейтральних держав. У кінцевому підсумку на брюссельській сесії був досягнутий компроміс, знову-таки за активної ролі бельгійських дипломатів. ЄС погодився на обмін з НАТО групою офіцерів зв'язку, зі спільним плануванням усіх миротворчих операцій. ЄС також зобов'язався брати на себе керівництво тими операціями, у яких НАТО не вважає за потрібне брати участь.

У період свого прем'єрства Гі Верхофстадт активно займався організацією діалогу між ЄС і НАТО. У січні 2005 р. він висунув ідею проведення неформальних зустрічей міністрів закордонних справ НАТО за участю їхніх колег із країн, що входять лише до Євросоюзу. Цей формат діалогу пройшов апробацію вже в грудні того ж року, коли на зустрічі керівників МЗС згаданих структур вдалося послабити напруженість у європейсько-американських відносинах, що виникла навколо так званих секретних в'язниць ЦРУ в Європі.

Не менш важливим для Бельгії був і вже апробований формат у рамках ОБСЄ. Цю організацію, на думку Брюсселя, необхідно було реформувати, забезпечуючи проблемно-географічний баланс її діяльності. Бельгія вважала, що в рамках ОБСЄ повинні вирішуватися складні проблеми «невизнаних» держав, у тому числі і Косово. Вона не відмовлялася шукати компроміс із косовської проблеми і в рамках ООН, вважаючи, однак, що сама ця організація також потребує реформування. Перебудова ООН, на думку Брюсселя, повинна здійснюватися на основі відмови від концепції «однопольності» і переходу до багатопольності сучасного світу. Пропонувалося також створити при ООН аналоги Ради Безпеки стосовно тематики прав людини та світового соціально-економічного розвитку.

Зневага до ООН, виявлена США у зв'язку з американською інтервенцією в Іраку, стало однією з причин різко негативної реакції бельгійського уряду. Не плекаючи жодних ілюзій щодо режиму С. Хусейна, бельгійське керівництво засудило США за проведення без санкції РБ ООН вторгнення в Ірак. У цьому питанні Бельгія не приховувала і своє неприйняття співучасті НАТО в американській авантюрі.

Вважаючи прикриттям агресії США проти Іраку тезу про конкретну «боротьбу з тероризмом», Бельгія цілком серйозно ставилася до цієї проблеми, вважаючи тероризм серйозним фактором дестабілізації сучасних міжнародних відносин і обстановки в окремих країнах планети. Однак боротьба з цим злом, на думку високопоставлених бельгійських дипломатів і політиків, не повинна носити сепаратний характер, а повинна

здійснюватися за допомогою міжнародного співробітництва. Бельгія була серед перших країн, що підписали прийняту в 2005 р. Генеральною Асамблеєю ООН **Конвенцію по боротьбі з актами ядерного тероризму**. У тому ж році країна приєдналася і до конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Події початку ХХІ ст., що свідчили про зміну шкали пріоритетів Бельгії, яка прагнула винести проблеми безпеки не тільки за національні, а й за континентальні рамки, стали, по суті, новим етапом еволюції її зовнішньополітичного курсу. В умовах однополярного світу, коли атлантизм усе менше виглядав основою запобігання загрози національній безпеці, коли європейська альтернатива НАТО у вигляді ЗЄС ще не знайшла свого конкретного втілення, **акценти** все більше зміщувалися в бік **формування системи глобальної безпеки**. Бельгія, залишаючись у рядах НАТО, активно беручи участь у всіх формах «євроінтеграції», робить усе більшу **ставку на міжнародний інструментарій** боротьби з негативними явищами сучасності. **ООН – ЄС – НАТО** – у такому порядку можна сьогодні визначити пріоритети міжнародного курсу Бельгії, ступінь її зацікавленості в стабільному характері європейської та світової політики.

НІДЕРЛАНДИ.

На рубежі 80-90-х років Нідерланди одними з перших серед інших членів НАТО **виступили за зміну стратегічних напрямів у діяльності цього блоку**. Говорячи про нові функції НАТО в Європі, потрібно відзначити кілька важливих моментів **розбіжностей позиції Нідерландів** з думкою деяких інших членів цього блоку. **ПО-ПЕРШЕ**, висувається **КОНЦЕПЦІЯ «НОВОГО НАТО»**. У 90-і роки Нідерланди, цілком підтримуючи процес просування НАТО на Схід, вважали **важливим синхронізувати процес прийому** в організацію **нових членів із їх членством і в Євросоюзі**, вважаючи, що неодноразовість дій у цьому напрямку може створити складнощі економічного і політичного характеру. **ПО-ДРУГЕ**, нідерландці вважали, що «нове НАТО» має стати складовою частиною системи європейської безпеки в тісній взаємодії з Західноєвропейським союзом.

На початку ХХІ ст. в нідерландській концепції «нового НАТО» все більше **простежується** як тема зміцнення «європейського ядра» організації, так і тема налагодження системи постійних консультацій із США. **Антиіракська операція** Вашингтона ще більш спонукала Нідерланди до відмови від безумовного дотримання того, що розробляється по іншій бік Атлантики. На думку Нідерландів, спільним діям під егідою НАТО повинні передувати детально опрацьовані спільні рішення всіх членів цієї організації.

Досить **актуальною в нідерландській концепції безпеки є тема синхронізації дій НАТО з відповідними рішеннями в рамках ООН**. Хоча Нідерланди і підтримали акцію США в Іраку, прийнявши **обмежену участь** в інтервенційному контингенті НАТО, **однак голландці бачили правову слабкість цієї операції у відсутності відповідної резолюції Ради Безпеки ООН**. Більше того, Нідерланди вважають, що **надалі саме ООН повинна проявляти ініціативу**, наприклад, у боротьбі з міжнародним тероризмом і в справі миротворчості. Крім того, відповідальні політики країни вважають **важливим створення системи консультацій** між північноамериканськими та європейськими членами НАТО, залучаючи до них інші країни ЄС — не учасників військово-політичного блоку. У цьому зв'язку привертає на себе увагу **ініціатива МЗС Нідерландів на саміті НАТО у Вільнюсі (квітень 2005 р.) про створення «АВАНГАРДНИХ КОАЛІЦІЙ ДЕРЖАВ»**, які **формуються на тимчасовій основі** для вирішення тих чи інших завдань з активної миротворчості, посткризового врегулювання в різних регіонах світу.

У нідерландську доктрину національної безпеки органічним чином вбудовується і **НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ ООН**. Організаційна і структурна **кризи** цього вищого міжнародного форуму, які **наочно проявлялися** в найбільш гострих фазах югославської трагедії і також у зв'язку з операцією США в Іраку, вимагають суттєвого

поліпшення роботи ООН. **Реформування** має стосуватися, на думку Нідерландів, **таких напрямків**, як превентивна і постконфліктна миротворчість, боротьба з міжнародним тероризмом та організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, контроль за озброєннями. **Структурно реформування ООН** повинно торкнутися, в першу чергу, **РАДИ БЕЗПЕКИ**, склад якої, вважають нідерландці, не повною мірою відображає розклад сил у сучасному світі. У Гаазі вважають, що **в РБ недостатньо представлені ключові держави таких регіонів**, як Латинська Америка, Південно-Східна Азія, Африка. З іншого боку, **Нідерланди вважають потрібним** оцінювати і внесок малих країн, у тому числі і свій власний, у фінансове забезпечення ООН. За останніми могло б бути зарезервовано місце **непостійного члена РБ**. Крім того, **постійне членство в РБ** слід **закріпити в порядку ротації за провідними державами ЄС**. Першим серед кандидатів називається **Німеччина**. У той же час Нідерланди проти того, щоб **нові члени РБ ООН мали право вето**.

Важливим елементом діяльності ООН в XXI ст. Нідерланди вважають реалізацію програми **допомоги країнам, що розвиваються**. Крім того, Нідерланди підтримали ідею колишнього генсека ООН **К. АННАНА** про **списання боргів із найменш розвинених держав** за умови проведення ними збалансованої фінансової політики.

Як випливає із заяв офіційних діячів Нідерландів, ця **країна поділяє** висловлену в низці документів ООН **концепцію базових критеріїв легітимності застосування сили у проблемних районах земної кулі**. Вони солідарні з позицією, згідно з якою міжнародна спільнота має брати на себе захист громадян у державах, уряди яких не можуть або не хочуть забезпечувати таку.

У той же час Нідерланди вважають, що участь ООН у локалізації конфліктних ситуацій у країнах третього світу не повинна порушувати основоположних прав людини. Гаага привітала створення в структурі Об'єднаних націй **Ради з прав людини** і з травня 2006 р. стала її членом від західноєвропейського регіону.

Проблема прав людини розглядається Нідерландами як **основна** і в діяльності іншої, створеної при їхній особистій участі, організації – **РАДІ ЄВРОПИ** та **Парламентської Асамблеї – ПАРЄ** (у 2005 р. її головою був обраний нідерландець **Р. ван дер ЛНДЕН**).

Нідерланди звертають, також, особливу увагу на миротворчу роль в Європі **НБСЄ (ОБСЄ)**. У 2003 р. **Нідерланди ротаційно головували в ОБСЄ**. Одним із результатів цієї процедури стало **включення**, за ініціативою країни-голови, до **порядку денного засідань ОБСЄ проблеми торгівлі людьми**. Ця важлива тема була з ініціативи Нідерландів включена в тому ж 2003 р. до порядку денного Ради Європи.

Цілком очевидно, що в нідерландській концепції національної безпеки європейський напрям завжди був головним. При цьому Гаага вважала важливим для себе чітко визначати пріоритети не лише у військово-оборонній сфері в рамках НАТО і ЗЄС, не тільки в плані міжнародного співробітництва в структурах ООН, але і в лавах Європейського союзу, який багато в чому створювався за безпосередньої участі Нідерландів.

ПРОГРАМА СПІЛЬНОЇ РОБОТИ НА 2021-2024 роки визначає пріоритетні напрямки діяльності країн Бенілюксу в сфері **БЕЗПЕКИ**.

1) Тісна співпраця з питань: **поліції, кризи, правосуддя, притулку і міграції**.
2) Боротьба з транскордонним шахрайством і зловживаннями, зокрема у фіскальних, соціальних та продовольчих питаннях.

3) Безпека громадян забезпечується виконанням оновленого **Договору про поліцію Бенілюксу**. Його метою є активізація та розширення співробітництва для підтримки громадського порядку та громадської безпеки, а також для запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, **передбачається** низка нових можливостей щодо обміну інформацією, транскордонного судового переслідування та виконання дослідницьких дій на відповідній території країн Бенілюксу.

4) Поглиблення **транскордонного співробітництва у сфері юстиції**. Крім сфер торгівлі людьми та перевірки перед прийомом на роботу, будуть розвиватися спільні ініціативи у сфері виконання вироків.

5) Зміцнення стратегічного та оперативного співробітництва між партнерами у **разі криз і катастроф, що мають транскордонний вплив**. Крім того, Союз Бенілюксу продовжить свою роботу з аналізу національних методологій ризиків з метою виявлення транскордонних ризиків, метою яких є забезпечення більш ефективних дій з міркувань економії масштабу та взаємодоповнюваності, таких як бажано в європейському контексті.

6) Співпраця у сфері **надання притулку та міграції**, яка буде зосереджена на поверненні, міграційних потоках, а також на прийнятті спільних позицій в європейському контексті.

7) Спільна **робота над розробкою сценаріїв та їх регулярним оновленням**, щоб запобігти ризикам і, при необхідності, спільно впоратися з наслідками.

Контрольні запитання

1. Визначте місце Бельгії у процесах євроінтеграції.
2. Дайте характеристику стратегії міжнародної безпеки Бельгії.
3. Проаналізуйте доктрину національної безпеки Нідерландів.
4. Охарактеризуйте участь Нідерландів в таких міжнародних організаціях, як Рада Європи, ПАРЄ, ОБСЄ.
5. Охарактеризуйте діяльність Ж.-К. Юнкера на посту очільника Ради міністрів ЄС.

ЛЕКЦІЯ 14. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БАЛТІЙСЬКИХ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ ДЕРЖАВ

1. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії
2. Інтеграція країн Балтії до євроатлантичних структур безпеки
3. Взаємодія країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики
4. Оцінка стратегічного середовища держав Балтії та Скандинавії на сучасному етапі.

14. 1. ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН БАЛТІЇ

Після здобуття незалежності три балтійські країни – Естонія, Латвія та Литва, подібно до інших колишніх республік Радянського Союзу, змушені були **визначати стратегічні пріоритети у зовнішній політиці**. Відтак, **країни Балтії одразу заявили про свою чітку прозахідну орієнтацію**, головною **МЕТОЮ** якої стала інтеграція до Європейського Союзу (далі – ЄС) та НАТО, чого після тривалих і значних зусиль їм вдалося досягнути.

ЧИННИКИ, які вплинули на вибір інтеграції країн Балтії до НАТО та ЄС стосувалися **ідеологічних, історичних, військово-політичних та економічних аспектів**: безпекових питань, економічного сприяння, зростання та розвитку, соціального добробуту і участі у спільних європейських справах. В цьому контексті – повернення до Європи відбувалося через віддалення від Росії та наближення й закріплення своїх позицій на Заході.

Варто зазначити, що **НА ЗАХОДІ країни Балтії завжди сприймалися як частина Західної цивілізації**, яка постраждала внаслідок Другої світової війни та наступної агресії СРСР. Виходячи саме з цього, Захід будував свої відносини з країнами Балтії у 1990-ті роки.

Важливу роль в інтеграції балтійських країн до ЄС, відіграла НІМЕЧЧИНА. В нових умовах, які склалися після падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі та розпаду Радянського Союзу, Німеччина активізувала свої зусилля, спрямовані на нарощування свого економічного та політичного впливу у регіоні. Одним з пріоритетів її зовнішньої політики наприкінці 1990-х років стало **розширення ЄС на Схід.** Відтак, в **травні 2000** року міністр закордонних справ ФРН Й. **ФІШЕР** у своїй **берлінській промові** чітко висловив позицію Німеччини щодо включення країн Балтії до складу ЄС. Він заявив, що таке розширення ЄС є необхідним та закономірним процесом. **За його словами, Європа стоїть перед вибором – ерозія або інтеграція.** Таке лобювання інтересів зумовлено не лише зацікавленістю у економічному потенціалі країн Балтії (ще за радянських часів Німеччина була одним з головних торгових партнерів балтійських республік), а ще й їх стратегічним положенням, яке стає дедалі вагомим.

Таким чином, в **процесі приєднання Латвії, Литви та Естонії до ЄС** можна виділити **3 ЕТАПИ. ПЕРШИЙ** етап починається у **1991** році з моменту встановлення дипломатичних відносин країн Балтії з Європейськими Співтовариствами, і закінчується у **1995** році **підписанням угод про асоціацію**, які стали підґрунтям політичного діалогу та економічної співпраці на наступні роки. **Цей етап ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ** початком діалогу та включенням країн Балтії в орбіту економічної політики ЄС.

Важливою подією цього періоду було **засідання Європейської Ради в червні 1993** року в **Копенгагені**, на якому було прийнято **принципове політичне рішення** про можливість розширення на Схід та **сформульовано критерії** для держав-кандидатів, серед яких: стабільність демократичних інституцій, правова державність, дотримання прав людини, а також повага і захист прав меншин; економічними критеріями є ринкова економіка, здатність витримати напружену конкуренцію і тиск ринкових сил Євросоюзу. Не менш **вагомим** було **засідання Європейської Ради у Ессені в грудні 1994** року і схвалення нею **Загальної стратегії прийняття нових членів**, в якій було визначено основні напрямки та механізми набуття повноправного членства державами-кандидатами.

ДРУГИЙ ЕТАП у відносинах між країнами Балтії та ЄС починається з **червня 1995** року, а саме з **підписання Європейських угод про асоціацію** між ЄС і трьома балтійськими державами. **ЄВРОПЕЙСЬКІ УГОДИ** забезпечують **правову основу двосторонніх відносин** між відповідними державами та ЄС. Таким чином, **країнам Балтії була надана можливість** подальшої інтеграції своїх ринків до ЄС, участі в зустрічах Ради з іншими країнами Центральної та Східної Європи, а також змога зосередитися на досягненні відповідності правовим нормам ЄС у розвитку внутрішніх та регіональних ринків.

З цього часу відбувається **перехід до нового рівня відносин**, коли сторони вже чітко визначають цілі та завдання на шляху до інтеграції. **Наприкінці 1995** року країни Балтії подали **ЗАЯВКИ НА ВСТУП ДО ЄС** (Латвія – в жовтні, Естонія – в листопаді, Литва – в грудні). На **Єврокомісію** покладалось **завдання проаналізувати стан трансформаційних перетворень** у країнах-кандидатах для визначення групи держав для початку переговорів про майбутній вступ. **Успіхи країн Балтії** в цьому контексті були досить **неоднорідні.**

Так, якщо **політичні реформи** відбулися в усіх трьох балтійських країнах, то **економічні проблеми** змогла подолати **тільки Естонія.** Зважаючи на таке неоднакове просування на шляху до внутрішніх перетворень перехід до третього етапу у відносинах з ЄС, а саме до початку передвступних переговорів, для Естонії відбувся раніше, ніж для двох інших держав.

Завершальною подією третього етапу у відносинах країн Балтії з ЄС став **саміт ЄС у Афінах 16 квітня 2003** року, на якому були **підписані угоди** про їх **ВСТУП** до Європейського Союзу. Референдуми, проведені у країнах Балтії, продемонстрували високий рівень підтримки населенням євроінтеграції (в Литві – 90%, в Латвії та Естонії –

67%). Відтак, з **1 травня 2004** року держави Балтії стали повноправними членами Європейського Союзу.

Отже, політичні передумови прийому країн Балтії до ЄС полягають: по-перше, у самій ідеї об'єднання країн Європи у єдиний політичний простір, по-друге, вступ Латвії, Литви та Естонії до ЄС розцінюється як повернення цих країн до європейської спільноти. Одним з головних каталізаторів вступу країн Балтії з боку ЄС були політичні інтереси провідних держав Співтовариства – в першу чергу Німеччини. Дезінтеграція Радянського Союзу, відновлення незалежності Латвією, Естонією та її проголошення у Литві зумовили активізацію політичних сил, які почали пошуки зовнішньополітичної стратегії, та для більшості з них найбільш прийнятним був «європейський» вектор.

14.2. ІНТЕГРАЦІЯ КРАЇН БАЛТІЇ ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ СТРУКТУР БЕЗПЕКИ

Російська військова агресія проти України стала найбільшим викликом європейській безпеці з часів закінчення «холодної війни» і викликає велике занепокоєння як у держав Центрально-Східної Європи, так і у балтійських країн, які можуть стати потенційними об'єктами вторгнення. **Причиною** цього є те, що Литва, Латвія та Естонія є сферою особливих геополітичних інтересів Російської Федерації. У цьому зв'язку балтійські країни почали нарощувати озброєння і збільшувати витрати на оборону, використовуючи при цьому ресурсну базу НАТО. Окрім залучення політико-оборонних механізмів НАТО, балтійські країни є активними учасниками Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), **метою** якої є формування системи забезпечення європейської безпеки, зниження рівня загроз та конфліктності на європейському континенті.

При здійсненні цієї політики **проблемним є розподіл повноважень між ЄС і НАТО**, членами якого є більшість держав-членів.

Балтійські країни, будучи як членами НАТО, так і ЄС, а відповідно і учасниками Спільної політики безпеки та оборони, все ж **основним гарантом** своєї національної безпеки вважають **Сполучені Штати Америки**.

ОДНІЄЮ З ПРИЧИН цього є **сприйняття Росії як основного джерела нестабільності**. Так, литовський дослідник **Айваріс Странг** прямо пише у колективній роботі Литовського Інституту Міжнародних Відносин: «Бажання балтійських країн приєднатися до Альянсу безсумнівно продиктовано їх бажанням отримати строгі гарантії безпеки від можливих майбутніх загроз з боку Росії».

ІНШОЮ ПРИЧИНОЮ – є **відсутність довіри у здатності ЄПБО протистояти сучасним загрозам**. Військова потужність ЄС без військової підтримки США вважається практично безперспективною для них.

Разом з тим, **ВСЕРЕДИНІ** самого **АЛЬЯНСУ** щодо перспектив інтеграції країн Балтії в НАТО не було єдиного підходу. Так, **Німеччина і Франція** висловлювалися за **врахування думки Росії** в питаннях будівництва нової архітектури європейської безпеки і **розраховували переконати** партнерів по коаліції, насамперед США, в необхідності пошуку варіантів розширення НАТО, які виключали б які-небудь демарші з боку Росії. Зокрема, пропонувалося забезпечити необхідні країнам Балтії гарантії безпеки в ЄС.

СТРИМАНУ ПОЗИЦІЮ з питання інтеграції країн Балтії в НАТО займали країни південного флангу блоку: **Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Туреччина**. В той же час вони виступали проти надання Москві якихось компенсацій, якщо вступ країн Балтії до Альянсу все ж таки відбудеться. Твердими **ПРИХИЛЬНИКАМИ** прийому країн Балтії в НАТО були **Данія, Норвегія, Польща, Чехія та Угорщина**.

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ, в свою чергу, **побоюючись втратити свій вплив** на процес європейської інтеграції, воліла **не входити в протиріччя з підходом Парижа і Берліна і утримувалася від відкритої підтримки** прийому країн Балтії в НАТО. Крім того, **Лондон** неодноразово висловлював **занепокоєність** перспективою істотного зниження

керованості блоком у разі приєднання до нього колишніх республік СРСР. Разом з тим було зрозуміло, що англійці, будучи вірним союзником США, беззастережно погодяться з будь-яким висунутим американцями варіантом розширення альянсу.

ВАШИНГТОН ж утримувався від оголошення свого списку претендентів, але прагнув припинити дискусії на тему конкретизації складу «другої хвилі» розширення серед союзників. **Адміністрація США не мала наміру вносити додаткові подразники у відносини з Росією** до проведення комплексного аналізу всіх факторів, пов'язаних з вибудовуванням політичної лінії на російському напрямі. Так, **американський уряд досліджував** можливу реакцію Росії на ті чи інші кроки Сполучених Штатів в ключових областях двосторонньої взаємодії з тим, щоб зробити вибір між прагненням остаточно вивести країни Балтії з орбіти російського впливу і ризиком серйозного погіршення відносин з Росією. Однак поступово втілював в життя свої плани зі створення «санітарного кордону», безпосередньою частиною якого є країни Балтії.

Відтак, коли в **грудні 1994 року НАТО** була схвалена програма «**ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ**», **балтійські країни заявили**, що в практичному плані візьмуть найактивнішу участь у реалізації цієї програми. Незабаром почалося перестроювання їх збройних сил за натівськими стандартами. Було створено спеціальне військово-формування **БАЛТБАТ – Спільний миротворчий батальйон**. За Рекомендації Держдепартаменту США **1 жовтня 1994 року** був прийнятий меморандум військових міністрів **Великобританії, Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції**, за яким **північні країни взяли на себе озброєння та спорядження БАЛТБАТа**. З метою поглиблення **регіональної співпраці** країнами Балтії були також **засновані**: Спільний загін військово-морських сил країн Балтії **БАЛТРОН**, Єдина система нагляду за повітряним простором Балтії **БАЛТНЕТ** та Військовий коледж безпеки країн Балтії **БАЛТДЕФКОЛ**.

Вже в **1997 році** відбулися **вчення формування БАЛТБАТ**, на яких відпрацьовувалися операції, наближені до реальної ситуації в Боснії. В **рамках програми БАЛТДЕФКОЛ** відбувалося навчання і перепідготовка військовослужбовців балтійських країн на Заході, а в їхніх збройних силах працювали західні інструктори, насамперед американські.

З метою розвитку своїх збройних формувань в **1997 році** починають регулярно проводитися **спільні військові маневри** за участю збройних сил НАТО та країн Балтії.

В рамках внутрішніх військових реформ країни Балтії також досягнули значних успіхів. Так, військовий бюджет в трьох країнах зростав. Такі успіхи є значними, враховуючи той факт, що маленькі за своїми розмірами країни Балтії мали проводити військові реформи та будувати свій авторитет після отримання незалежності фактично з нуля. Більше того, економічні проблеми, з якими країни стикались в перші роки своєї незалежності, також не дозволяли державам формувати могутні збройні сили, які могли б бути протиставлені збройним формуванням більших та багатших учасників Альянсу.

Взявши курс на якнайшвидшу інтеграцію в НАТО та прагнучи сформуванню міжнародний імідж активних і надійних союзників Альянсу, **балтійські країни підтримали військово-політичні акції Альянсу**, в тому числі і дії **НАТО проти Югославії**. Всі три держави **брали участь у миротворчих операціях у Косово та Іраку**. У **2002 році** Естонія і Литва, а в **2003 році** і Латвія направили свої військові контингенти для участі в діючих під керівництвом НАТО Міжнародних силах сприяння безпеці в **Афганістані**.

Такі кроки не були залишені без уваги. **ОФІЦІЙНИМИ ЧЛЕНАМИ НАТО** країни Балтії стали в **2004 році** на **саміті в Стамбулі**.

В сучасних реаліях питання ефективності членства країн Балтії в євроатлантичних структурах стоїть дуже гостро, оскільки в умовах **РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ** проти України, розпочатої в 2014 році, національна безпека країн Балтії наразі знаходиться під загрозою.

На сьогоднішній день балтійські країни у тісній співпраці зі США та НАТО змушені нарощувати свої зусилля для протидії загрозам з боку Російської Федерації. Це, зокрема, стало однією з **центральної теми САМІТУ НАТО в УЕЛЬСІ у вересні 2014 року**, де було ухвалено **РІШЕННЯ** щодо посилення військової присутності США та НАТО в Литві, Латвії, Естонії та Польщі (розгортання в кожній з цих країн тактичних груп ротного рівня на ротаційній основі загальною чисельністю до 1 тис. військовослужбовців), а також активізації заходів оперативної та бойової підготовки Об'єднаних збройних сил (ОЗС) Альянсу в регіоні.

Провокаційні дії РФ у регіоні Балтійського моря та обережна позиція західних лідерів спонукала **балтійські країни ВЛАСНИМИ СИЛАМИ** подбати про посилення рівня безпеки, використовуючи при цьому ресурсну базу НАТО. В межах Балтійського регіону розпочалася **серія спільних військових навчань країн-членів НАТО**. Так, у період **3-15 листопада 2014 року** у ЛИТВІ відбулися міжнародні **навчання «ЗАЛІЗНИЙ МЕЧ-2014»** за участю щонайменше 2,5 тис. військовослужбовців Збройних сил США, ФРН, Канади, Великобританії, Чехії, Естонії, Литви, Люксембургу та Угорщини. **Опрацьовувались питання колективної оборони** на випадок зовнішньої військової агресії, включно з заходами з **передислокації військ НАТО** до балтійських країн та їх матеріально-технічного забезпечення.

Не менш важливе значення приділяється **налагодженню взаємодії і між балтійськими країнами у безпековій та оборонній сфері**. Наприклад, на початку листопада 2014 року головнокомандувачі збройних сил Литви, Латвії та Естонії **обговорили координацію** заходів з військового будівництва трьох країн в світлі рішень Уельського саміту НАТО. **Особлива увага** на цій зустрічі приділялась **поглибленню тристороннього співробітництва** в межах проектів розвитку та забезпечення діяльності ескадри ВМС Балтійських країн BALTRON, системи ППО та повітряного простору BALTNET, а також Балтійського батальйону (у 2016 році його делегують до складу Сил швидкого реагування НАТО).

Тому лише присутність військ НАТО може бути реальною гарантією суверенітету та територіальної цілісності для балтійських держав у випадку російської агресії. В **вересні 2015 року** видання **FOREIGN POLICY** зазначило, що Пентагон готує військові плани на випадок агресії Росії проти країн Балтії. Так, новий **військовий план** включає в себе **ДВА СЦЕНАРІЇ**.

ПЕРШИЙ варіант стосується дій США як учасника НАТО, **якщо Росія атакує** одного з членів Альянсу. **ДРУГИЙ** – розглядає дії США **поза НАТО**. Відзначається, що **обидва** даних **варіанта** розглядають країни Балтії як найбільш ймовірний об'єкт російської агресії. Проте **вдалість використання даних сценаріїв є дуже розмитою**, оскільки протягом декількох років після прийняття країн Балтії до складу НАТО, дії Альянсу щодо **зміцнення їх обороноздатності**, в основному **обмежувалися** патрулюванням та моніторингом їх повітряного простору, проведенням спільних навчань і поставками озброєнь і військової техніки для переоснащення національних збройних сил відповідно до натівських стандартів. **Розробка ж стратегічних планів оборони** їх території у разі військової загрози була **розпочата Альянсом лише в 2008 році** у відповідь на регулярні прохання Литви, Латвії та Естонії **після російсько-грузинського військового конфлікту**.

Однак, в будь-якому випадку, беручи до уваги всі зазначені фактори, можна впевнено стверджувати, що євроатлантичний курс був найбільш прийнятним для розвитку балтійських країн та формування їх військових доктрин. Саме євроатлантизм став основою для створення документальної бази та планів розвитку і функціонування збройних сил Латвії, Литви та Естонії, забезпечив їх захищеність на міжнародній арені.

Отже, балтійські країни реалізували загалом успішну, як з огляду на кінцевий результат, так і під кутом зору захисту національних інтересів, стратегію інтеграції до євроатлантичної спільноти. Успіхи країн Балтії в цьому контексті є наслідком виваженої

політики їхніх лідерів та національної згуртованості народів цих держав навколо ідеї повернення до європейської сім'ї народів. Хоча головну причину розвитку саме такого вектору зовнішньополітичної орієнтації лідери Естонії, Латвії та Литви офіційно вбачали у прагненні повернутися до Європи та приєднатися до її системи колективної безпеки, все ж таки найважливішим фактором слід об'єктивно вважати страх балтійців, хоча б на початковому етапі державотворчості, перед російською проімперською політикою.

14.3. ВЗАЄМОДІЯ КРАЇН СКАНДИНАВІЇ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Говорячи про країни Північної Європи, виділяють окремо **групу країн Скандинавії – ДАНО, НОРВЕГІЮ, ШВЕЦІЮ, ФІНЛЯНДІЮ та ІСЛАНДІЮ.**

Політичне оточення країн Північної Європи традиційно розглядається у вигляді «**ТРИКУТНИКА ТРЬОХ ЦЕНТРІВ СИЛИ**». Поняття «трикутника сили», що впливає на політику Скандинавських країн, **вживається з 1893 року** шведським професором Упсальського університету **РУДОЛЬФОМ ЧЕЛЛЕНОМ.**

На початку минулого століття цей трикутник становили **СРСР, ВЕЛИКОБРИТАНІЯ й НІМЕЧЧИНА, наприкінці століття – РОСІЯ, ЄВРОСОЮЗ і СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ.** У роки холодної війни через особливості свого геополітичного розташування Скандинавські країни займали різні позиції щодо центрів сили, які перебували в стані конфронтації: **Швеція** займала **тверду нейтральну позицію**, а **Фінляндія**, дотримуючись **нейтралітету**, підтримувала особливі відносини з Радянським Союзом. Це серйозно ускладнювало розвиток північного співробітництва, передусім, у сфері міжнародної безпеки.

Закінчення холодної війни привело до зміни геостратегічної ситуації в **Північній Європі**, що **спричинило трансформацію концептуальних основ політики міжнародної безпеки** країн регіону. Паралельно до розвитку старих були **створені нові інститути** регіонального й субрегіонального співробітництва, **з'явилися нові проблеми й виклики безпеці**, що вимагають нових підходів до їхнього рішення, **відбулася трансформація** самого поняття безпеки. Унаслідок Скандинавські країни постали перед проблемою перегляду тієї політики міжнародної безпеки, що була характерна для них у роки холодної війни, пошуку свого шляху розвитку у швидко мінливому й нестабільному сучасному світі.

Позиції Скандинавських країн з цілої низки питань зовнішньої політики й міжнародної безпеки **збігаються**, однак **базові установки** держав щодо гарантій військової безпеки й належності до військових блоків **залишаються різними**, і це встановлює певні межі для розвитку їх співробітництва в питаннях безпеки. Політика безпеки Скандинавських країн після закінчення холодної війни включає **елементи наступності: Фінляндія й Швеція займають позицію неприєднання до військових блоків** і прагнуть забезпечити обороноздатність країни власними силами.

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ скандинавських країн формується їхніми відносинами з **НАТО, ЄС, ООН та регіональними структурами безпеки Північної Європи. НАЙАКТИВНІШЕ** впливають на формування цього вектору зовнішньої політики країн Скандинавії **НАТО та ЄС.**

Однією з **країн – засновниць організації Північноатлантичного договору є ДАНІЯ.** Країна займає **важливе стратегічне положення**, яке визначається насамперед тим, що вона розташована в зоні протоки, що сполучає Балтійське та Північне море і забезпечує вихід держав Балтійського регіону в Атлантику. Під час **холодної війни НАТО** була наріжним каменем датської політики безпеки й оборони, хоча **Данія**, як і її сусідка **Норвегія**, не розміщувала на своїй території в мирний час військові бази та ядерну зброю. З **розпадом біполярної системи** міжнародних відносин безпекова політика

країни змінилась та стала **більш активною** і як члена НАТО, і як західного партнера східноєвропейських і балтійських країн.

Починаючи з **90-х рр. ХХ ст.** Данія бере участь у **військових операціях НАТО** (більше двадцяти), де були задіяні більше 44 тисяч датських військовослужбовців, які виконували завдання на **Балканах, в Іраку, Пакистані, Македонії, Афганістані, Грузії, Таджикистані, на Близькому Сході, Лівії.**

У зв'язку з подіями **2014 р.**, які пов'язані з агресивною політикою Росії, Данія **посилила** свою участь в Північноатлантичному альянсі. Вона **разом із Німеччиною та Польщею** заявила про **посилення корпусу НАТО «Північ – Схід»** в польському місті Щецин, що дасть можливість швидше планувати наземні операції та навчання НАТО.

Данія поряд з іншими північноєвропейськими державами **бере участь у реалізації проекту** зі створення **СКАНДИНАВСЬКОЇ МІНІ-НАТО**. Проект **ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО БЛОКУ**, який планується створити за зразком НАТО, а в перспективі підпорядкувати Північноатлантичному альянсу, **розглядався у 2009 р. у Норвегії. Передбачалось** створити військову та цивільну робочу групи з нестабільних регіонів, спільного десантного військового формування, підрозділи реагування в умовах катастроф і стихійних лих, морського підрозділу реагування на рівні сил берегової охорони, спільних систем кібернетичної оборони, спільної повітряної, морської і супутникової розвідки, налагодження співпраці з питань управління в Арктиці, а також формування підрозділу з розслідування військових злочинів.

НОРВЕГІЯ є країною – засновницею НАТО і вже понад півстоліття неухильно дотримується її основоположних принципів. З **1949 р.** оборонна політика Норвегії стала тісно пов'язуватися з курсом НАТО. Одночасно вона почала отримувати **істотну допомогу** на розвиток свого оборонного відомства. **Приблизно чверть військових витрат Норвегії** покривалися шляхом надання коштів від інших країн – учасниць альянсу (наприклад, для спорудження аеродромів, майданчиків для ракетних установок і складів боєприпасів Норвегія виділила лише 30% власних коштів).

З **початком 90-х рр. Норвегія взяла курс** на суттєве скорочення своїх збройних сил і асигнувань на військові потреби. **Викликане** це було **розпадом СРСР** (з ним Норвегія мала спільний сухопутний кордон, який десятиліттями сприймався як межа потенційної конфронтації). Керівництво країни вирішило, що загроза з північного сходу втратила свою гостроту.

Незважаючи на **відсутність іноземних баз** та інші аспекти безпекової політики країни, **на території Норвегії** нині розміщені радіонавігаційні станції та інші об'єкти, що обслуговують американські атомні підводні човни й літаки НАТО. У країні **регулярно проводяться маневри** об'єднаних збройних сил блоку. Інфраструктура Норвегії якнайкраще підготовлена до **прийому сил союзників** у кризових ситуаціях і має величезні енергетичні запаси (наприклад, вона може забезпечити близько 30% потреб країн – членів НАТО енергетичною сировиною, якщо в цьому виникне потреба). Також у **мирний час** сили НАТО можуть використовувати вісім авіаційних баз і склади для важкого озброєння.

Норвегія як одна з країн – учасниць НАТО **активно брала участь у військових операціях альянсу (Боснія, Косово, Афганістан, Лівія тощо).** **Норвезький парламент** без будь-яких вагань **схвалив** пропозицію уряду щодо **участі Норвегії у воєнних операціях НАТО на території Югославії.**

Важливим чинником **особливого становища Норвегії в НАТО** є її **сусідство з Росією.** Пріоритети зовнішньої політики не тільки Норвегії, а й усіх країн НАТО спрямовувались на дружній діалог із Росією. Територіальне сусідство Норвегії з Росією сприяло активній співпраці в питаннях транскордонного економічного, соціального і культурного співробітництва. Але **події 2014 р. в Україні** кардинально змінили погляди норвежців на добросусідство з РФ – Норвегія виступила з різкою критикою анексії Криму та втручання РФ на Донбасі.

Безпосередні скандинавські сусіди Норвегії – **ШВЕЦІЯ** і **ФІНЛЯНДІЯ** – відіграють важливу роль у стабілізації відносин на європейському континенті зокрема й у світі загалом. Маючи різні підходи до питань безпеки, **Швеція** і **Фінляндія НЕ Є ЧЛЕНАМИ НАТО**, однак обидві країни чудово співпрацюють із країнами альянсу (наприклад, **Швеція** є головним постачальником зброї до Норвегії). Зазначимо, що шведська і норвезька промисловість значною мірою взаємоінтегровані. З **2009** р. **Норвегія** почала тісніше співпрацювати з **Фінляндією** у військово-технологічній сфері, після закупівлі останньою норвезьких ракетно-зенітних систем.

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. контакти між ШВЕЦІЄЮ і НАТО стали зростати і в **1994** р. країна стала партнером альянсу, взявши участь у програмі «**ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ**», що визначило подальшу її долю у миротворчих місіях НАТО в Боснії та Герцеговині, а потім і в Косово шляхом надання організації збройних формувань Швеції. Будучи членом Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF), шведський контингент в Афганістані сприяв відновленню провінції Мазарі-Шаріф (з 2006 р.), будучи відповідальним разом з фінськими військовиками за чотири північні провінції Афганістану.

ШВЕЦІЯ має сусідство по балтійському регіону з Росією, яка в останній час заявляє себе як активний військово-політичний гравець (зважаючи на події в Сирії та Україні), тому не дивно, що політичні сили Швеції – як соціал-демократичний уряд (який традиційно виступає за дотримання і поглиблення шведського нейтралітету), так і правоцентристська опозиція (яка традиційно виступає за тіснішу співпрацю з НАТО) – вжили заходів для приєднання Швеції до Сил реагування НАТО (або NRF – це передовий загін альянсу, група швидкого реагування, здатна захистити будь-якого члена НАТО за будь-якої загрози).

ОБОРОННА ПОЛІТИКА ШВЕЦІЇ на цей момент широко й активно обговорюється в шведському суспільстві, викликаючи гарячі дебати громадськості. Ще у **2009** р. шведський уряд в односторонньому порядку видав **ДЕКЛАРАЦІЮ СОЛІДАРНОСТІ з північними сусідами і країнами ЄС**. У ній говорилось, що Швеція буде підтримувати ці країни в разі стихійного лиха чи збройного нападу і що Швеція в свою чергу очікує такої ж підтримки, якщо буде потерпати від стихійних лих або нападу.

Ще одна **НЕЙТРАЛЬНА** скандинавська країна **ФІНЛЯНДІЯ** також має тісні зв'язки з НАТО без членства в альянсі. З **1993** р. країна бере участь у невійськовій частині маневрів НАТО в Балтійському морі, що стосується відпрацювання міжнародної взаємодії в аварійно-рятувальних роботах. У **1994** р. був підписав рамковий документ про приєднання Фінляндії до програми НАТО «Партнерство заради миру», у якому співпраця країни з альянсом обмежується сферою миротворчої діяльності, проведенням пошукових, рятувальних та гуманітарних операцій, заходами щодо захисту навколишнього середовища.

У **2009** р. **Фінляндія** і Агентство НАТО з консультацій, командування і управління (НСЗА) підписали **МЕМОРАНДУМ ПРО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ** щодо взаємної співпраці в ключових галузях оборонних технологій. Угода сприяла співпраці в нових сферах, таких як технології, що підтримуються мережами і допомагають у виконанні операцій з підтримання миру XXI ст.

Дискусія про вступ Фінляндії в НАТО істотно активізувалася після **2014** р. Загалом аргументація тих, хто за вступ в НАТО, зводиться до того, що альянс зможе захистити Фінляндію від агресії з боку Росії. Противники вступу в НАТО говорять про те, що саме бажання вступити в альянс може привести до погіршення відносин з Росією і спровокувати агресію.

Щодо відносин **ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ** і скандинавських країн, то **НОРВЕГІЯ не є його членом** (на референдумі щодо вступу до ЄС у 1994 р. 52,4% виборців проголосували проти), а до кінця 90-х рр. тема ЄС в контексті проблем

безпеки та оборони практично була відсутня у зовнішньополітичній дискусії країни, де на першому плані були питання **відносин з НАТО**.

Відносини з ЄС вибудовувались в **основному навколо торгової політики**. Офіційні відносини з ЄС в галузі зовнішньої політики були обмеженими. **Політичний діалог із країнами ЄАВТ** (Європейська асоціація вільної торгівлі) зводилися до **зустрічей** (раз на півроку) на рівні міністрів закордонних справ і директорів політичних департаментів, контактів експертів із робочими групами, **зокрема з питань СПБО**.

Ідеї формування спільної зовнішньої безпекової та оборонної політики ЄС спочатку **зустріли в Норвегії** (яка багато в чому орієнтувалась на позицію Великобританії) з великим **скепсисом**. Лише поступово і без особливого бажання норвезька політична та воєнна еліти стали визнавати, що існує воєнно-політичний вимір ЄС і що його значення буде зростати, зокрема й для політики безпеки й оборони Норвегії.

Серйозним **викликом для Норвегії** як результат розвитку «воєнного виміру» ЄС стало створення **Європейського оборонного агентства**, де **Норвегія** (як Туреччина та Ісландія, які також не входять до ЄС) **може тільки брати участь** в проектах і програмах на умовах, які визначило правління ЄОА. **З боку ЄС було заявлено**, що, як із СПБО, **треті країни** можуть бути запрошені до участі в діяльності нового агентства, але це не повинно створювати прецеденту для автономності ЄС в прийнятті рішень. **На практиці це означає**, що **Норвегія не має права голосу й доступу** на стратегічному рівні до європейських організацій, які здійснюють кооперацію в галузі розвитку оборонних потенціалів, закупівель, виробництва озброєнь тощо (зазначимо, що Данія взагалі не входить до зазначеної структури, хоча є членом ЄС).

14.4. ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВ БАЛТІЇ ТА СКАНДИНАВІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

БАЛТІЙСЬКИЙ РЕГІОН складається з **трьох малих держав, об'єднаних спільним геополітичним середовищем**, які стикаються зі схожими безпековими загрозами та розвивають різноманітні формати регіональної співпраці. Чутливість до трансформацій у світовій кон'юнктурі змушує їх чітко визначати пріоритети зовнішньої політики, діяти точково та системно. Проте це не є перешкодою для розробки власної глобальної візії. **Будучи членами ЄС і НАТО**, та з урахуванням регіональної специфіки, всі три країни проводять послідовну політику соціальної та економічної стабільності, консолідуючи зусилля як на національному, так і на регіональному рівнях, що суттєво впливає на стан справ у Східній та Північній Європі в цілому, і в Україні зокрема.

Події 2014 року в Україні безпосередньо **відобразилися на безпековій ситуації в Естонії, Латвії та Литві**. Якщо до цього загроза, що походила від Росії сприймалась як умовна, то сьогодні вона розглядається як цілком реальна та така, що **змусила знову звернути увагу на питання захисту власної територіальної цілісності**. Подібна зміна призвела до **підвищення бюджетних витрат на оборону**. Таким чином видатки за цією статтею по відношенню до загального обсягу витрат перевищують середні показники в ЄС і досягають у Латвії – 5,5%, у Литві – 5,1% та в Естонії – 5,2%. Також, Балтійські країни **сумлінно виконують свої зобов'язання перед НАТО** щодо **виділення 2% ВВП на оборонні потреби**, покладаючись на безпекові гарантії, які їм надаються по праву членства в Альянсі. Відтак, **фізична присутність НАТО у регіоні теж посилюється**. Регулярні порушення балтійського повітряного простору Росією призвели до збільшення кількості патрульних авіамісій НАТО та створення другої Балтійської авіабази в естонському селищі Емарі (перша знаходиться у м. Шауляй, Литва).

ТРАНСАТЛАНТИЧНА БЕЗПЕКОВА КООПЕРАЦІЯ спирається на міцні відносини між США та регіональними державами. Так, у **2019 році** було підписано нові **двосторонні угоди**, що зосереджуються на покращенні функціональних можливостей у таких галузях, як **забезпечення ситуаційної обізнаності військово-морських сил**

(важливо у контексті інциденту в Керченські протоці у 2018 р.), **обмін розвіданими, участь у багатонаціональних операціях та кібербезпека**. Згідно із Законом щодо асигнувань на національну оборону (розрахованих на фінансовий 2020 р.), **США збільшили та розширили допомогу** Балтійським країнам на розбудову операційної сумісності та спроможності стримувати і протистояти зовнішній агресії. З іншої сторони, **існуючі розбіжності в пріоритетних задачах європейських союзників по НАТО** стали причиною поступової регіоналізації європейської безпеки. Це необов'язково матиме виключно негативні наслідки, а в перспективі може посприяти винайденню адресних рішень та нових форм взаємодії, в яких Україна може зайняти відповідне місце.

Окрім того, поступовий перегляд системи міжнародної безпеки призвів до **активізації співробітництва між балтійськими та скандинавськими державами**, як по лінії НАТО, так і цивільного спрямування.

Беручи до уваги той факт, що балтійські країни інтерпретують поняття національної безпеки достатньо широко та всесторонньо, **оцінка стратегічного оточення потребує** детального розгляду як аспектів жорсткої, так і м'якої безпеки. Тому, окрім питань нарощування військового потенціалу, **внутрішньополітичний дискурс визначається** проблемами російськомовних меншин у регіоні, дезінформаційними кампаніями російських медіа та економічним впливом санкцій, введених ЄС у 2014 році, і зворотніх заходів з боку Росії.

Сьогодні на **порядку денному** знаходиться питання **синхронізації електромереж** Естонії, Латвії та Литви між собою та іншими регіонами ЄС (наразі це Польща, Фінляндія та Швеція), які ще з радянських часів були під'єднані до єдиної енергосистеми разом з Росією та Білоруссю. Таким чином **балтійські країни прагнуть диверсифікувати та** забезпечити поставки електроенергії, розвиваючи при цьому власну модель енергосистеми та зменшуючи загальну залежність від зовнішніх ресурсів.

Впродовж **останніх десятиліть** процеси європейської інтеграції стимулюють високу динаміку **регіонального співробітництва між країнами Західної та Північної Європи**. Політико-економічна взаємодія держав регіону зумовлена їхнім членством в Європейському союзі. **Норвегія та Ісландія, які не входять до ЄС,** залишаються в єдиному економічному та правовому просторі Об'єднаної Європи завдяки участі у внутрішньому ринку Європейського Союзу та Шенгенській зоні.

Провідне становище в забезпеченні безпеки регіону належить Північноатлантичному Альянсу. Політика стримування РФ надала додатковий імпульс поглибленню оборонної взаємодії країн Західної та Північної Європи. Конвенційний компонент «відшліфовується» в межах **Об'єднаної оперативної групи підвищеної готовності НАТО та Сил швидкого реагування НАТО**. Понад те, підрозділи армій країн субрегіону забезпечують **присутність міжнародних батальйонів НАТО у Литві** (командування здійснює Німеччина, у складі військовослужбовці з Бельгії, Ісландії, Люксембургу, Норвегії, Нідерландів) та **Естонії** (підрозділ очолює Велика Британія, у складі військовослужбовці Данії та Естонії).

У нових реаліях не втрачає актуальності **ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБОРОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО (NORDEFCO)**. Невизначена позиція американської адміністрації в питаннях європейської безпеки, нездатність НАТО визначити чітку стратегію щодо Арктики, політика неприєднання Швеції та Фінляндії до військових союзів – всі ці фактори сьогодні **актуалізують взаємодію у рамках NORDEFCO**.

Спільні підходи до оборонної політики у Північній Європі суттєво змінились у **2014-2015** роках. Регіональним вектором конфронтації РФ та Заходу стало **суттєве зростання напруженості у Балтійському регіоні**. Погіршення безпекової ситуації **пожвавило дискусії в шведському та фінському суспільствах щодо членства у НАТО** з метою захисту від російського експансіонізму.

ОБОРОННІ ДОКТРИНИ Швеції та Фінляндії велику увагу приділяють розвитку територіальної оборони та цивільного захисту. Ключовим аспектом спільних

навчань Збройних сил Швеції та Фінляндії і союзників із Альянсу є **підвищення мобільності пересування з'єднань НАТО** по території обох країн відповідно до угоди про підтримку країни-господарки. Політики обох країн, де більшість не підтримує вступ до НАТО, не форсують «атлантичний порядок денний», але ставлення до Альянсу поволі поліпшується.

Країни субрегіону не зосереджуються на місцевому вимірі безпеки, про що **свідчить активна участь у миротворчих місіях ООН та цивільних місіях ЄС**. Також більшість з них долучилися до Коаліції європейських збройних сил, створеної за ініціативи президента Франції Макрона. Цей процес є свідченням того як вихід Великої Британії з Євросоюзу та суперечності між Берліном і Вашингтоном (зокрема щодо оборонних витрат) **стимулюють пошук нових форматів співробітництва в безпековій сфері**. Імпульс до **кооперації** в галузі оборонної промисловості країн Західної та Північної Європи надала **програма Постійне структурне співробітництво** (Permanent structured cooperation – **PESCO**).

Попри спільний географічний простір і виклики в площині безпеки, серед країн Західної та Північної Європи залишаються **РОЗБІЖНОСТІ у визначенні пріоритетів на міжнародній арені**. У фокусі **НОРВЕГІЇ та ДАНІ Ї**– регіон Крайньої Півночі, для **ШВЕЦІЇ та ФІНЛЯНДІЇ** основоположним каменем у конструкції зовнішньої політики залишається політика нейтралітету. **ЛОНДОН** стоїть на позиції посилення трансатлантичного партнерства як запоруки вирішення регіональних ризиків військового та енергетичного характеру. У **БЕРЛІНІ та столицях країн БЕНІЛЮКСУ** зосереджуються на реформі оборонної політики Європейського Союзу.

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ АКТОРІВ визначається насамперед такими чином: **СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ** зацікавлені у збереженні воєнно-політичного впливу у регіоні та стримуванні залежності від російського енергопостачання в країни Західної та Північної Європи. Водночас певний **елемент розладу у їхні відносини** вносить введення та підвищення ставок ввізного мита на низку товарів з ЄС, які запроваджують США. Також, як **елемент тиску** у питанні збільшення витрат на безпеку, американська адміністрація може застосувати скорочення фінансування Ініціативи забезпечення європейської безпеки (European Reassurance Initiative, ERI).

РФ намагається **посилити свій статус експортера енергоресурсів**, витіснивши США з європейського ринку. **Ключовим інструментом** для завоювання нових позицій на енергетичній мапі регіону є **газопровід «Північний потік – 2»**. Данія стала єдиною країною, яка до останнього не давала дозвіл на прокладку труб в її територіальних водах, але **змінити позицію у жовтні 2019**. Іншим **проблемним кейсом у датсько-російських відносинах є спір навколо континентального шельфу в Арктиці**.

Попри це, **інтерес до проблематики Арктики** обумовлює досить високу інтенсивність взаємодії країн Північної Європи з Росією на субрегіональному рівні, всупереч загальній атмосфері браку довіри та політики санкцій, якої дотримуються країни регіону.

Серед проектів, які активно розвиваються та в подальшому будуть впливати на політичний і економічний ландшафт регіону, слід відзначити також трубопровід Baltic Pipe, який з'єднає газотранспортні системи Данії і Польщі. За прогнозами, будівництво завершиться у 2022 році.

До **найбільш актуальних загроз** стабільності у **регіоні** слід віднести можливість ескалації ситуації у зв'язку з військовою активністю РФ в регіоні Арктики та в акваторії Балтійського моря. Зберігається **ймовірність воєнного інциденту** внаслідок порушення Росією повітряного або морського простору країни-члена НАТО та активізації розвідувальної діяльності підводних човнів. **Російська сторона гостро реагує на модернізацію та відновлення військової інфраструктури НАТО у Норвегії. Практика Північного флоту РФ** проводити навчання з бойовими стрільбами поблизу берегів

Норвегії, нагнітання атмосфери конфліктності навколо архіпелагу Шпіцберген⁸⁹ є **формою тиску на сусідню країну**. Останній фактор актуалізує **співпрацю США, Данії та Ісландії** щодо посилення контррозвідувальних спроможностей на Фареро-Ісландському рубежі.⁹⁰

В кіберпросторі РФ також відзначилась провокативними діями. Хакерські групи, афілійовані з Росією, причетні до зламу електронних поштових скриньок військових та державних службовців, фіксувались спроби крадіжки дипломатичного листування тощо.

Проблемним залишається і питання збереження санкційного режиму проти РФ. Де-факто послаблення економічних обмежень стосовно РФ стало даністю, враховуючи ріст інвестицій німецьких компаній в російську економіку. У першому кварталі 2019 року німецькі компанії інвестували в економіку Росії 1,8 мільярда євро, що на третину більше, ніж торік. Минулого року німецькі компанії інвестували в Росію 3,2 мільярда євро, рекордна сума за останні 10 років.

Щодо **ДАНІЇ**, то її позиція стосовно **воєнного співробітництва з Євросоюзом**, хоча вона є одним із найбільш активних його учасників, має **низку особливостей**, що відрізняє її політику в порівнянні з іншими скандинавськими країнами. **ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ДАНІЇ** ґрунтується на **визнанні провідної ролі США і НАТО** та **обмеженої участі ЄС у питаннях оборони Європи**. Основний страх пов'язаний із тим, що участь в оборонному співробітництві з ЄС може послабити трансатлантичні зв'язки країни з США й НАТО, які залишаються для Данії головними гарантами безпеки.

Проте з **середини 90-х рр.** уряд Данії став більш активно підтримувати розвиток спільної політики оборони Європи. У колах політичної еліти все частіше озвучувалася думка, що неучасть Данії в СПБО послаблює її роль в ЄС, її можливість впливати на європейські справи. Так, **Данія бере участь в цивільних аспектах СПБО** (наприклад, пов'язаних із поліцейськими і правовими питаннями), але **не бере участь у військових операціях з управління кризами**. Вказані вище застереження обмежують представництво Данії у всіх органах ЄС, які займаються питаннями СПБО.

ШВЕЦІЯ, яка є членом ЄС, вважає принцип одноголосної згоди в питаннях, що стосуються воєнних і оборонних аспектів, дуже важливим і **розглядає СПБО як сферу, де важливо мати повну підтримку всіх її учасників**. Шведи вважають, що більш глибоке політичне співробітництво, посилення можливостей ЄС в галузі політики безпеки й оборони як глобального фактору має центральне значення в укріпленні рівноправного трансатлантичного співробітництва.

Керівництво Швеції вважає, що, можливо, для **нейтральних країн** легше **виконувати задачі СПБО**, оскільки тоді не потрібно вступати в конфлікт між задачами НАТО і ЄС. Європейська стратегія безпеки та створення можливостей з управління кризами розглядаються Швецією як такі, що мають велике значення для продовження розвитку, коли ЄС може стати одним із головних факторів безпеки у світі. Підкреслювалася необхідність для ЄС взяти на себе більше відповідальності на глобальному рівні й підвищити свої можливості.

ВИСНОВКИ. Розглянувши партнерство скандинавських країн у сфері безпеки та оборони з НАТО та ЄС, можна зробити такі висновки:

– **НОРВЕГІЯ, ДАНІЯ ТА ІСЛАНДІЯ** є членами **НАТО** з моменту створення цієї організації й донині **трансатлантичний вектор** цих країн перебуває без змін, йдучи у фарватері з військово-політичними ініціативами альянсу. Особливого значення членству в

⁸⁹ **Шпіцберген** - значних розмірів острівний архіпелаг, що лежить на просторах західної частини Північного Льодовитого океану. Фактично землі належать королівському будинку Норвегії, проте свої поселення на архіпелазі має Росія. На островах дві офіційні мови - норвезька та російська, для відвідування архіпелагу громадянам Росії не потрібна віза.

⁹⁰ **Фареро-Ісландський рубіж** – лінія протичовнової оборони НАТО в північній Атлантиці між Гренландією, Ісландією та Великобританією.

НАТО надає Данія, вважаючи альянс єдиним реальним гарантом стабільності у регіоні трансатлантики;

– **НОРВЕГІЯ** та **ІСЛАНДІЯ**, які **не входять до ЄС**, практично не мають змоги брати участь у формуванні **СПБО ЄС** і **виступають в ролі спостерігачів**, маючи доволі розвинені відносини із цією організацією в економічній та соціальній сферах;

- **ДАНІЯ** займає особливу **позицію «відсторонення» в ЄС**, надаючи **перевагу** військовій структурі НАТО перед ЄС;

– скандинавські **нейтральні** країни – **ШВЕЦІЯ** та **ФІНЛЯНДІЯ** – традиційно дотримуються **політики не приєднання до військових блоків**, але співробітництво з **НАТО** у них має постійно високий рівень (інколи рівень партнерства нейтральних країн дорівнює рівню незадекларованого членства);

– **ШВЕЦІЯ** та **ФІНЛЯНДІЯ** беруть **активну участь у формуванні СПБО ЄС**, намагаючись надати більшої ваги військовим структурам Євросоюзу.

– **через події в Сирії та Україні** відбулась **активізація співробітництва скандинавських країн і з НАТО, і з ЄС в оборонній сфері**, але якщо НАТО дійсно є реальним геополітичним гравцем в регіоні, то ЄС не може похвалитись таким самим чітко структурованим військовим інструментом на європейському континенті.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте етапи приєднання балтійських країн до ЄС.
2. Поясніть, чому країни Балтії основним гарантом своєї національної безпеки вважають Сполучені Штати Америки.
3. Поясніть поняття «трикутник трьох центрів сили».
4. Охарактеризуйте сутність Проекту Північноєвропейського військового блоку.
5. Дайте характеристику стратегічного середовища держав Балтії та Скандинавії на сучасному етапі.

ЛЕКЦІЯ 15. ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ ПІВДЕННОЇ ЄВРОПИ ТА БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА.

1. Відносини з країнами-членами ЄС, США та державами Середземноморського басейну.
2. Югославська криза та її міжнародні наслідки.
3. Конфліктний потенціал та особливості проблем безпеки Балканського регіону.
4. Оцінка стратегічного середовища держав Південної Європи та Балканського півострова на сучасному етапі.

15.1. ВІДНОСИНИ З КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄС, США ТА ДЕРЖАВАМИ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО БАСЕЙНУ.

Після завершення серії військових конфліктів на постюгославському політичному просторі основним провідником забезпечення демократичного транзиту країн Західних **БАЛКАН** став **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ**, який через низку програм підтримки відкрив шлях до відновлення економіки та інтеграції в європейську спільноту. Більш успішними в плані євроінтеграції виявилися Словенія та Угорщина (2004), Болгарія та Румунія (2007), Хорватія (2013). Інші країни – Албанія, Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Сербія, Чорногорія, а також часткове визнане Косово перебувають на стадії подальшої модернізації політико-економічних систем та різних стадіях набуття членства. Вони мають низку невирішених територіальних проблем та відчувають етнічну напругу, яка в кожній країні має свої прояви.

Однак не тільки гальмування реформ з боку країн-претендентів, а й **внутрішні проблеми ЄС**, серед яких – популізм та євроскептицизм, формування валютного союзу, подолання міграційної кризи і, зрештою, Brexit, стали для багатьох підставою для тверджень про «втомленість від розширення». А у 2014 р. голова Єврокомісії Ж.-К. Юнкер на початку своєї каденції офіційно заявив про те, що найближчі п'ять років розширення ЄС не передбачається. Зазначені події завдали шкоди репутації ЄС на Балканах і стали для дослідників основою для висновків про те, що «підхід ЄС до регіону викликає дружню байдужість», а самі Балкани перетворилися на «напівзабутий регіон».

Активізація позарегіональних міжнародних гравців на Балканах, разом з іншими викликами міжнародній безпеці, **вплинули** на швидкий перегляд європейської політики стосовно країн регіону в 2017-2018 рр., коли дискурс про перспективи інтеграції було поновлено. **Нову стратегію Європейської Комісії щодо Західних Балкан** було представлено **6 лютого 2018 р.** В документі **перспективи членства регіону в ЄС** було віднесено до числа власних політико-економічних інтересів Союзу та названо «геостратегічною інвестицією» у об'єднану Європу. **Одним з ключових пріоритетів стратегії** стала **можливість вступу в ЄС Сербії та Чорногорії вже до 2025 р.**, що, вочевидь, мало надати стимулу для впровадження демократичних перетворень в інших країнах. Як у самій стратегії, так і у додатку до неї, чітко відображені наміри ЄС включити регіон у зовнішньополітичні, безпекові, економічні та транзитні зв'язки і процеси, забезпечити культурно-цивілізаційну єдність.

Прискорення курсу на євроінтеграцію Балкан викликало неабиякі **протиріччя у німецько-французькому тандемі**. «**Каменем спотикання**» стали **умови та терміни** початку переговорів про приєднання до Євросоюзу **Албанії та Північної Македонії**. Дане **питання** було заблоковано **Францією, Нідерландами та Данією**, викликало негативні оцінки багатьох західних політиків і спричинило навіть відставку македонського уряду за невиконання передвиборчих обіцянок з реалізації євроінтеграційного курсу.

Втім, для **Македонії** це не відкинуло іншої стратегічної мети – **членства** країни в **НАТО**, що стало можливим вже у **березні 2020 р.** за всебічної підтримки США. Зрештою, у тому ж місяці було **досягнуто згоди** й щодо початку переговорів про вступ **Албанії та Північної Македонії до ЄС**. **Компромісним рішенням** у даному питанні став перегляд Єврокомісією правил процесу розширення Союзу, на чому наполягав президент Е. Макрон. **ЄС отримав право** заморожувати переговори і перезапускати їх за окремими напрямками. Попри це, тема початку переговорів з Албанією та Північною Македонією **не знайшла відображення у декларації Загребського саміту ЄС – Західні Балкани** (6 травня 2020 р.). Хоча лідери ЄС і висловили однозначну підтримку європейській перспективі балканських країн.

Водночас, дана ситуація стала відображенням більш широкого дискурсу, який не знаходить відображення на офіційному рівні й **пов'язаний із побоюванням «християнського» Євросоюзу вступати в альянс з країнами зі значним мусульманським населенням**. Очевидно, що на тлі міграційної кризи 2015 р., коли Європу заповнили вихідці зі здебільшого ісламських країн Азії та Африки, перспективи вступу до ЄС Албанії, так само як і Косово та Боснії і Герцеговини, де переважає мусульманське населення, **плекають небезпідставні острахи з приводу трансформації культурно-цивілізаційної ідентичності Європи**. Те саме стосується Північної Македонії, де понад 25 % населення становлять етнічні албанці, а албанська мова з 15 січня 2019 р. є другою офіційною в країні.

Попри перешкоди та уповільнення інтеграції Західних Балкан в ЄС, **регіон щільно пов'язаний з європейськими та євроатлантичними структурами**. Так, більшість балканських країн вже є **членами НАТО: Болгарія (2004), Албанія (2009), Угорщина (1999), Хорватія (2009), Словенія (2004), Румунія (2004), Чорногорія (2017), Північна**

Македонія (2020). Частка ЄС в структурі зовнішньо-торгівельних зв'язків країн регіону становить 73%, а громадяни усіх країн, окрім Косово, користуються безвізовим режимом.

Для **ІТАЛІЇ** – однієї з **країн-засновниць ЄС** і **члена НАТО** – європейський проект та архітектура трансатлантичної безпеки є двома стовпами зовнішньої політики. Рим традиційно вибудовував свої зовнішньополітичні пріоритети за трьома географічними напрямками: Середземномор'я, Трансатлантичне партнерство та Європа. Ці національні пріоритети є незмінними і неминущими навіть в умовах політичної нестабільності.

На **сучасному етапі італійська політика спрямована** на розширення міжнародного співробітництва та інтеграції, зміцнення стабільності, миру і безпеки, вирішення глобальних проблем й надання допомоги країнам, які цього потребують. Для реалізації своїх фінансових інтересів **Італія співпрацює** з міжнародними інституціями та організаціями – такими як ЄС – і країнами, що розвиваються. За останні 15 років зовнішня політика Італійської Республіки характеризувалася значним посиленням міжнародної активності країни як у Європі, так і в усьому світі загалом.

На **формування нових засад італійської зовнішньої політики** зробили вирішальний вплив такі **ТРИ ФАКТОРИ**: 1) Процеси глобалізації та інтеграції. 2) Злам біполярної системи світу. 3) Взаємовпливи особливостей національної соціально-політичної та економіко-географічної специфіки Італії в нових умовах.

Італія – співзасновниця ЄС та член багатьох міжнародних організацій. У процесі реалізації своєї зовнішньої політики одночасно впливала й на інтеграційні процеси в Європі – є родоначальником створення та підписання багатьох нормативно-правових актів і документів ЄС. Завдяки тому, що Італія завжди проводила політику активної інтеграції до економічної та політичної сфер ЄС, на сьогодні ця країна є активним актором багатопольярного світу на арені міжнародних відносин.

Однак, після приходу до влади в Італії **євроскептиків** Рим поступово перетворився на альтернативний Німеччині та Франції полюс впливу в Євросоюзі, який **об'єднує країни**, що виступають за реформування інтеграційного утворення та зниження впливу наднаціональних органів.

Італія завжди вважала **актуальними** свої **ВІДНОСИНИ** з **США**, які, відповідно, впливали на її безпеку в регіоні широкого Середземномор'я. Цей регіон на початку 90-х належав до одного з найнеспокійніших, оскільки саме тут відбувалися збройні конфлікти та війни: громадянська війна в Алжирі, албанське повстання 1996 року, югославські війни, курдський сепаратизм. Саме тому **Італія вітала Стратегію НАТО 1999 року, яка мала на меті посилення ролі НАТО** щодо врегулювання криз і відновлення миру та стабільності тільки в тих випадках, коли безрезультатними були превентивні заходи. Виходячи з цього, **Італія взяла участь в усіх миротворчих операціях НАТО на Балканах.**

Отже, **європеїзм** (з італійським баченням проблем євроінтеграції) та **атлантизм** були та будуть присутніми в італійській зовнішній політиці. Хоча ці два вектори іноді й не були виразними через різноманітні внутрішні та зовнішні обставини, вони є основними двома векторами, якими керувалася італійська зовнішня політика після «холодної війни».

Рим має **традиційно партнерські відносини з МОСКВОЮ**, і в його ж інтересах сприяти нормалізації російсько-американських відносин. Загальний аналіз відносин Італії та Росії, **передусім – торговельно-економічних**, дозволяє констатувати той факт, що **співпраця на основі** механізму регулярних політичних консультацій, особистих зустрічей керівників двох держав, обміну посланнями, а також контактів зовнішньополітичних відомств двох країн створили досить високий ступінь довіри російсько-італійського політичного діалогу. На сучасному етапі сторони активно використовують ці можливості для розширення областей взаємодії, узгоджених єдиних позицій і підходів, все частіше приходять до прийняття спільних або паралельних зовнішньополітичних ініціатив як в європейському масштабі, так і на міжнародній арені загалом.

На думку аналітиків, **антисанкційна риторика Італії** та підтримка європейських лідерів-прибічників політики Кремля віддалили країну від традиційних європейських партнерів-важковаговиків – Франції та Німеччини.

У постбіполярному періоді велика увага надається Італією регіону **СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я**, де Італія є субрегіональним лідером. Поряд із Середземномор'ям Італія бере активну участь у регулюванні конфліктів на **БЛИЗЬКОМУ СХОДІ** та зміцненні безпеки у регіоні. Серед **ПРІОРИТЕТНИХ ЗАВДАНЬ** зовнішньої політики Італії у **регіоні Близького Сходу та Середземномор'я** можна назвати **ТАКІ**: **1)** посилення зняття напруженості в арабо-ізраїльському конфлікті, встановлення «холодного миру» між арабськими країнами та Ізраїлем; **2)** прискорення політичної, економічної та соціальної модернізації у країнах регіону; **3)** сприяння релігійно-культурному діалогу ісламського та західного світів; **4)** встановлення нового «нафтового порядку», що був би здатний забезпечити найбільш ефективний розподіл і споживання нафтових ресурсів та капіталу; **5)** залучення агентств країн південного Середземномор'я до економіки Євросоюзу.

Отже, Італія має безпосередню зацікавленість і можливість тією чи іншою мірою брати участь у контролі над ситуацією у регіоні Середземномор'я та Близького Сходу. Це **спричинено**, передовсім, тим, що будь-які конфлікти у цьому регіоні призведуть до вкрай небажаного для Італії збільшення міграційних потоків. Окрім того, **Італія зацікавлена в економічному розвитку середземноморських країн** й в поступовій їхній торговельно-фінансовій інтеграції з ЄС, оскільки зовнішня політика Італії традиційно має економічне спрямування – у ній переважає прагнення до відкритого торговельного та гуманітарного співробітництва з усіма можливими сторонами.

На початку XXI століття **Італія разом з Грецією, Словенією, Хорватією, Боснією і Герцеговиною, Албанією** взяла участь у висуванні нового **субрегіонального проекту – АДРІАТИЧНОЇ ТА ІОНІЧНОЇ ІНІЦІАТИВИ (АІІ)**. Конференція на рівні міністрів закордонних справ була проведена **20 травня 2000** року в італійському місті Анкона і відкрила для Італії нові канали впливу на Балкани. Також після створення АІІ Італія практично стала однією з головних західноєвропейських країн, здатних регулювати післякризовий розвиток на Балканах, що давало Італії можливість утвердитися в ролі одного з центрів тяжіння для країн Південно-Східної Європи.

Національні безпекові та оборонні інтереси **ІСПАНІЇ** задекларовані в **ДИРЕКТИВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ІСПАНІЇ 01/2008**, що була підписана головою уряду Х. Л. Родрігесом Сапато в **грудні 2008** р. Згідно цього документу до таких **ІНТЕРЕСІВ** класично відносяться: державний суверенітет, територіальна цілісність та конституційний устрій королівства. В зовнішньополітичному контексті іспанські національні безпекові й оборонні інтереси направлені на підтримку міжнародного порядку та стабільності, миру, безпеки, поваги до прав і свобод людини.

Дефініція поняття «**національна безпека**» вперше була визначена на державному рівні у **СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 2013** р. Ключовим завданням Стратегії є пріоритет захисту громадян та Конституції, підтримання іспанських національних цінностей, а також внесок Іспанії в підтримку миру і міжнародної безпеки.

Стратегія національної безпеки 2013 р. чітко визначає градацію стратегічної важливості **національних інтересів Іспанії** в геополітичному вимірі:

1) На першому місці йде **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ** – сфера життєвих інтересів Іспанії. На регіон припадає 22% від світового ВВП та 500 млн. жителів. Роль ЄС у світовому прогресі та ін. забезпеченні миру та безпеки є провідною, тому, Іспанія постає вигідним членом для Євросоюзу в силу свого геополітичного положення та географічної близькості до країн Магрибу та Субсахарської зони.

2) СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я – сфера життєвого простору Іспанії, в особливості країни Магрибу – Марокко, Лівія, Алжир. Безпека в цьому регіоні напряму впливає на добробут та стабільність в Іспанії. Найголовнішими завданнями у Середземномор'ї

постулюються: боротьба проти тероризму, наркотрафіку, нелегальної міжнародної міграції, та ін.

3) ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА – один з найбільш стратегічних регіонів для продукування національних інтересів Іспанії, що є історичною європейською матір'ю для латинських країн. Іспанія є найбільшим посередником між країнами Південної Америки та Карибського регіону та Європою та світом, їх поєднує багато організацій та форумів, заснованих іспанською стороною.

4) СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ та трансатлантичні відносини. Сучасний вплив США у світі підкріплюється історичною роллю Іспанії у відкритті Нового світу. Більшість американців та латиноамериканців, що проживають на континенті є етнічними іспанцями та носіями мови Королівства, що м'яко просуває іспанську присутність за океан. Проте, Сполучені Штати не менше зацікавлені у Іспанії, як Піренейському форпості у Середземномор'ї та союзнику між ЄС та Магрибом, між християнським та ісламським світом.

5) АФРИКА. Найбільша концентрація стратегічних інтересів Іспанії зосереджена в регіоні Субсахарської Африки, де іспанський вплив поділяється на три зони: Сахель, Африканський ріг та Гвінейська затока.

6) АЗІЯ цікава Іспанії новими зростаючими центрами сили, економічним співробітництвом та динамічними ринками, що швидко розвиваються: Китай, Індія, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань та ін. Також гострими точками, які деструктивно впливають на геостратегічні інтереси Іспанії у Стратегії 2013 р. декларують Афганістан, Пакистан, Північну Корею.

7) РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ. Роль цієї країни в зовнішній політиці Іспанії суттєво зменшилась і це є наочним документально. Якщо у попередній Стратегії 2011 р. Росія була на третьому місці за важливістю партнером і вже потім декларувались відносини з Азією, то зараз ми можемо бачити цю країну в кінці списку, вже навіть після діалогу та співробітництва з АТР. Стратегія 2013 р. приділяє їй всього невеликий абзац, що свідчить про те, що Росія втрачає свої позиції на міжнародній арені через її агресивну політику, непрозорість, корумпованість та бюрократію.

8) Участь Іспанії в ООН ТА БАГАТОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ. Національні інтереси Іспанії мають невпинний розвиток по всьому світу, цьому сприяє зважена інформаційна політика в епоху постіндустріального розвитку суспільства. Нові виклики постають у різних куточках земної кулі та Іспанія часто долучається до спільних зусиль країн світу від Японії до Гаїті. Просування іміджу Королівства, як надійного, дружнього та передбачуваного партнера є основним завданням дипломатії Іспанії.

В Стратегії національної безпеки 2013 р. задекларовано **ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ** та **ЗАГРОЗИ** національній безпеці Іспанії та засоби протистояння ним: **1) ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ** – вчасне реагування; активна повноцінна участь у інтеграційних союзах; підтримка ефективності національних збройних сил, ресурсів та інфраструктури; вдосконалення військової освіти та миротворчої діяльності. **2) ТЕРОРИЗМ** – запобігання причинам: у внутрішньополітичному вимірі – запобігання радикалізації, знаходження та викриття екстремістських груп, джерел їх фінансування, контролювання стратегічних об'єктів, скоординована антитерористична політика з усіма гілками влади на усіх рівнях; у зовнішньополітичному – контролювання кордонів, готовність дати адекватну відсіч, спільна, скоординована політика з союзниками та партнерами в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики.

3) КІБЕРАТАКИ – гарантія безпеки інформаційних систем та комунікативних мереж закріплена Законом про електронний доступ громадян до публічної інформації 11/2007 від 22.06.2007, згідно якого завчасне виявлення, посилення засобів мережевої безпеки, використання новітніх технологій, швидке реагування та співпраця з приватними структурами є частиною політики держави.

4) ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ – забезпечення необхідними ресурсами Національної поліції; боротьба з усіма видами корупції у правоохоронних органах; контроль над нелегальною міграцією; посилення засобів безпеки у нестабільних регіонах де Іспанія має пріоритетні інтереси.

5) ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ – стимулювання координаційних механізмів для підтримки розвитку економічної безпеки; лібералізація реформ для підвищення ефективності малого та середнього бізнесу; реалізація спільної політики по підтримці євро в рамках ЄС.

6) ЕНЕРГЕТИЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ - забезпечення надійної та безпечної системи транспортування енергетичних продуктів; посилення контролю над морськими та сухопутними енергетичними каналами та сполученнями. Також, Іспанія є одним з лідерів альтернативної енергетики в Європі, що в середньостроковій перспективі підвищить ефективність галузі.

7) РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ – зменшення ризиків та запобігання розповсюдженню ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї в рамках Національного плану біологічного збереження; укріплення системи нерозповсюдження заснованої на міжнародних договорах, в тому числі Резолюціях Ради Безпеки ООН, зокрема Резолюції 1540/2004, ініційованою Іспанією; поглиблення співпраці з нерозповсюдження в рамках ЄС, НАТО та Глобальної ініціативи по боротьбі з актами ядерного тероризму (IGTN), в якій Іспанія очолює Групу з оцінки та використання.

8) НЕРЕГУЛЬОВАНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ – ефективно регулювання легалізаційного процесу; контроль національних та європейських кордонів згідно Шенгенської конвенції; боротьба проти всіх видів дискримінації, особливо найменш захищених верств населення. 9) Шпіонаж – контррозвідка: стимулювання та укріплення спроможності національних органів зовнішньої розвідки, з метою ефективного функціонування усіх доступних ресурсів для відбиття загрози шпіонажу.

10) КАТАСТРОФИ ТА СТИХІЙНІ ЛИХА – укріплення національної мережі миттєвого реагування; запобігання екологічній перенасиченості; прогнозування стихійних лих; узгодженість національної політики з принципами міжнародних екологічних договорів. Іспанія також увійшла до трійки країн ЄС, що виробляють найменшу кількість викидів.

11) ПОРУШЕННЯ МОРСЬКИХ КОРДОНІВ – забезпечення підвищеного ступеню захисту морських стратегічних об'єктів, водного транспорту, морських баз; запобігання морським аваріям; координація дій з сусідніми державами на основі договорів міжнародного права та принципу непорушності кордонів.

12) ВРАЗЛИВІСТЬ СТРАТЕГІЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ – окрім усіх засобів гарантування найвищого рівня безпеки стратегічних об'єктів інфраструктури, не менш важливим є забезпечення високотехнологічної системи захисту, яка навіть в умовах істотного пошкодження не спричинить катастрофічних наслідків для населення, держави та оточуючого середовища.

15.2. ЮГОСЛАВСЬКА КРИЗА ТА ЇЇ МІЖНАРОДНІ НАСЛІДКИ.

Югославія після розриву з СРСР в 1948 р. відмовилася від радянської моделі розвитку і проголосила «самоврядний соціалізм». Він дозволив створити значний економічний потенціал і істотно підняти життєвий рівень населення країни. **Основою державного устрою Югославії була сильна централізована влада.** Фактично це означало владу бюрократичної системи, яка ґрунтувалася на **політичній монополії Союзу комуністів Югославії (СКЮ).** Разом з тим **Конституція 1974 р.** містила **принцип колективності і ротації (заміни) політичних лідерів** від шести республік на посту президента СФРЮ, що мало запобігти кризі в міжнаціональних відносинах.

Після смерті **Й. Броз Тіто** (1980 р.) стала посилюватися економічна і політична нестабільність. По суті криза кінця 80-х рр. підсилила прагнення всіх націй і народностей югославського суспільства до самовизначення.

Подальші **події в Югославії** розвивалися і під впливом міжнародних факторів: «Перебудова» в СРСР, «Оксамитові» революції 1989 р. у деяких країнах Центральної та Східної Європи, прискорили політичні процеси в Югославії, які розвивалися в тому ж напрямі, проте зростали наростанням національних протиріч. Початок розпаду **Союзу комуністів Югославії** поклав початок розпаду Югославії. **СКЮ розпався на незалежні республіканські організації**, внаслідок чого **почалися дезінтеграційні процеси в федерації**.

Переломним, в історії Югославії, став **1990 р.:** проведення виборів на багатопартійній основі у союзних республіках; початок діяльності знов обраних республіканських парламентів; виникнення нових політичних партій, переважно на національній основі; зростання національно-релігійної напруженості. Виявилася, також, непримиренність позицій сторін і **ЗРОСТАЮЧІ РОЗБІЖНОСТІ**: Сербія і Чорногорія прагнули зберегти федерацію, Македонія, Боснія і Герцеговина схилилися до конфедеративного пристрою, Словенія і Хорватія виступали за союз самостійних і суверенних держав.

У Хорватії різко загострилися хорватсько-сербські протиріччя. За конституцією 1990 р. Хорватія проголошувалась державою тільки хорватського народу. У відповідь у населеному переважно сербами Сербському Краї (центр – м. Кнін) була проголошена своя республіка і прийнята Декларація про суверенітет і автономію. Так виник **сербський рух у Хорватії**, який поставив за мету не допустити свого відриву від Сербії. **Кривавий сербсько-хорватський конфлікт** забрав 30 тис. життів. За сприяння ООН військові дії в Хорватії були припинені, однак питання про сербські землі в країні залишається невирішеним.

Після отримання незалежності Словенією і Хорватією (26 червня 1991 р., федеральна влада у Белграді оголосила ці акти незаконними і за допомогою введення військ на територію цих країн сподівалася не допустити відділення двох колишніх союзних республік), Македонією (отримала незалежність на основі референдуму у вересні 1992 р., уникнувши воєнної конфронтації), парламент Боснії і Герцеговини проголосив незалежність своєї країни. СФРЮ вже практично не існувало. У Белграді вирішили створити нову федерацію – Союзу Республіку Югославії (СРЮ), яка об'єднала Сербію і Чорногорію (квітень 1992 р.). Нову державу очолив лідер колишніх комуністів Сербії – С. Мілошевич, який став президентом СРЮ.

Найбільш тугий вузол протиріч, які на 3,5 роки став визначальним чинником всієї югославської кризи, виник в Боснії і Герцеговині, де етнічний сепаратизм, замішаний на національній нетолерантності і релігійному екстремізмі, привів до непримиренної ворожнечі між сербами (православними за віросповіданням), мусульманами (боснійськими слов'янами, які сповідують іслам) і хорватами (католиками), що проживають у республіці.

Як вже було зазначено, у жовтні 1991 р. парламент Боснії і Герцеговини проголосив незалежність і суверенітет єдиної держави. Боснійських сербів така перспектива явно не влаштовувала, адже їх метою було створення власного державного утворення з подальшою можливістю об'єднання з Сербією. 21 грудня 1991 р. боснійські серби провели референдум і проголосили на своїй території Республіку Сербську. Проголосили утворення своєї держави і боснійські хорвати. У лютому 1992 р. боснійські мусульмани та хорвати провели ПЛЕБІСЦИТ ПРО НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. Більшість, яка взяла в ньому участь, висловилося за незалежність цілісної Боснії і Герцеговини, а сербська громада не взяла в ньому участь. 6 квітня 1992 р. країни ЄС визнали незалежність Боснії і Герцеговини. Відразу ж після цього спочатку у Сараєво, а потім і в інших регіонах республіки розпочалися зіткнення збройних формувань етнічних

громад, які незабаром переросли в широкомасштабну громадянську війну. **Міжнародне співтовариство провину за ескалацію насильства поклало на сербську сторону.**

30 травня 1992 р. Рада Безпеки ООН ухвалила рішення про міжнародну політичну й економічну ізоляцію СРЮ.

Новим елементом боснійської драми стало **збройне протистояння в центральній Боснії між хорватами та мусульманами.** Цей конфлікт вдалося згасити тільки після створення мусульmano-хорватської федерації. Угода з цього питання за посередництвом США була підписана в березні 1994 р. у Вашингтоні.

Серйозним ударом для сербів у Боснії стало **бомбардування авіацією НАТО,** що було проведено в **серпні-вересні 1995 р.** з відома Ради Безпеки ООН, їхніх військових і промислових об'єктів.

За 3,5 роки бойових дій у Боснії і Герцеговині було вбито і поранено більше 250 тисяч, зруйновано сотні міст, населених пунктів, промислових і цивільних об'єктів. Число біженців і переміщених осіб перевищило три мільйони чоловік. Протиборчі сторони повсюдно і систематично порушували права людини, застосовували такі антигуманні методи, як «етнічні чистки», інтернування людей у табори, масові страти і розстріли мирного населення.

Найважливішим чинником у цій трагедії стало створення **МІЖНАРОДНОЇ КОНТАКТНОЇ ГРУПИ (КГ) з проблем Боснії і Герцеговини у СКЛАДІ** представників **Росії, США, ФРН, Франції і Великобританії.** В ході напружених консультацій КГ в липні 1994 р. був сформований мирний план. На його основі конфліктуючі сторони за підтримки країн-членів КГ у **листопаді 1995 р.** в американському місті **ДЕЙТОН** розробили **пакет мирних документів з боснійського врегулювання,** який і був **14 грудня 1995 р. підписаний в Парижі** Президентом Республіки Сербії С. Мілошевичем, Головою Президії Боснії і Герцеговини А. Ізетбеговичем і президентом Хорватії Ф. Туджманом. **Свої підписи** під цим документом як свідки поставили і **керівники країн-членів Контактної групи:** президенти **Б. Клінтон, Ж. Ширак,** прем'єр-міністри **Дж. Мейджор, В. Чорномірдин,** канцлер **Г. Коль.** **ЗГІДНО МИРНОЇ УГОДИ, Боснія і Герцеговина залишається єдиною державою** в її міжнародно визнаних кордонах, однак скрадатиметься з двох суб'єктів: **Мусульmano-хорватської федерації та Республіки Сербської.**

Таким чином була підведена риска під найбільш трагічним етапом багаторічної кризи, що виникла в колишній Югославії, створені реальні передумови для встановлення на цій багатостраждальній землі довгоочікуваного миру.

Наприкінці 90-х років однією з головних проблем на території колишньої Югославії була і залишається **ПРОБЛЕМА КОСОВО,** викликана **протистоянням тут сербів і албанців.** Косовські албанці в 1992 р. створили **армію визволення Косово (АОК)** і почали боротьбу проти сербів під гаслом «**Косово має стати незалежним**». На початку 1999 р. 30-тисячна армія косовських албанців контролювала до 40% території краю. Ні Захід, ні Росія до останнього часу не звертали особливої уваги на «проблему Косово». Але на початку 1999 р. ситуація в краї досягла піку – війна між косовськими албанцями і сербами загрожувала перерости в непередбачуваний міжнародний конфлікт. Невдача мирних переговорів у березні в Парижі привела до бомбардування натовської авіацією території Косово і Союзної Республіки Югославії.

До кінця червня 1999 р. втручання Росії поклало кінець бомбардувань і «проблема Косово» стала наближатися до свого вирішення. Захід наполіг на необхідності збереження військової присутності міжнародних миротворчих сил в Косово. Остаточне встановлення миру в колишній Югославії все ще видається справою майбутнього, тому що в світі, де дискримінація залишається широко розповсюдженою, на кожному континенті збройні конфлікти, такі, як конфлікт у Косово, продовжують забирати людські життя

15.3. КОНФЛІКТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ БАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ.

Балкани мають стратегічне значення для європейської безпеки. Перебування регіону в **центрі УМОВНОГО ТРИКУТНИКА: Європа – Близький Схід – Північна Африка**, перетворює півострів на своєрідний «Хартленд», контроль над яким має неабияке геостратегічне значення.

По закінченні «югославських війн» **ОСНОВОЮ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ** стабілізації регіону стала **європейська та євроатлантична інтеграція**. Протягом 1990-х – на початку 2000-х рр. чи неєдиними **геополітичними гравцями** на «шахівниці» Балкан стали **США та ЄС** або так званий «колективний» Захід.

Однак **із закінченням «епохи однополярності»** Західні Балкани знов опинилися у центрі суперництва основних учасників світової політики, **викликаного** загостренням відносин між Росією та Заходом, прагненням **Туреччини** відновити свій вплив у регіоні, економічною **експансією Китаю**, активністю **країн Перської затоки**. Анексія Криму Росією та підтриманий Москвою конфлікт на Сході України, а також сирійська кампанія Кремля стали **викликом** для міжнародного порядку та «спусковим курком» для чергового етапу геополітичного протистояння на Балканах, де **латентні конфлікти** почали набувати нових форм в контексті нових глобальних викликів. Нинішня активна зацікавленість міжнародних гравців у регіональних процесах, що відбуваються на Балканах, безпосередньо впливає на стабільність регіону та загрожує європейській безпеці в цілому, тому потребує з'ясування впливу зазначених акторів на основні параметри розвитку країн регіону.

Розглянемо **МІЖНАРОДНИХ «ГРАВЦІВ»**, які, найбільш активно впливають на ситуацію в регіоні.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (перспективи, проблеми та ризики європейської інтеграції балканських держав, сказано вище).

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ. **Першочерговим приводом** для стурбованості США щодо безпеки в Західних Балканах стала окупація українського Криму, збільшення присутності Москви в регіоні, загострення протистояння Росії та Заходу. В **аналітичній доповіді «ОЦІНКА ЗАГРОЗИ ЖИТТЄВИМ ІНТЕРЕСАМ США: РОСІЯ»**, чітко **зазначено**, що інтереси Росії на Західних Балканах «суперечать» прагненню США та ЄС встановити тісні зв'язки між регіоном та трансатлантичною спільнотою. **Кремль** небезпідставно **звинувачувалася** у постачанні озброєння Сербії, спробі державного перевороту напередодні вступу Чорногорії до НАТО, підживленні народного невдоволення у Македонії.

КЛЮЧОВІ ПРІОРИТЕТИ США з підтримки безпеки на Балканах були **сформульовані** у стратегії Атлантичної ради **«БАЛКАНИ, ВПЕРЕД: НОВА АМЕРИКАНСЬКА СТРАТЕГІЯ ДЛЯ РЕГІОНУ»**, презентованій у 2017 р. **ГОЛОВНІ МЕСЕДЖІ: 1)** збільшення американської військової присутності на Балканах; **2)** «історичне зближення» між США та Сербією; **3)** повернення репутації «чесного брокера», що слід розуміти як активізацію посередницької ролі Вашингтону у врегулюванні регіональних проблем (включаючи, питання міжнародного визнання Косово, що перешкоджає європейській інтеграції регіону). Для **реалізації цих пріоритетів** з боку Держдепартаменту та Білого дому у 2019 р. були **призначені спеціальні представники**, відповідальні за стабільність та інтеграцію регіону в західні інститути, якими стали М. Палмер та Р. Гренелл. До обов'язків останнього було віднесено нормалізацію відносин між Сербією і Косово, якої не зміг досягти ЄС.

Прагнення США наростити свою присутність в Західних Балканах знайшло безпосереднє втілення у **підтримці атлантичного курсу Чорногорії та Північної Македонії**, яка зовсім нещодавно стала 30-м членом Альянсу. У цьому ж контексті слід

розглядати і відкриття у 2019 р. повітряної бази НАТО в албанському місті Кучова, що сприяло укріпленню безпеки в регіоні.

РОСІЯ ніколи не приховувала свої геополітичні інтереси на Балканах, визначаючи їх сферою своїх стратегічних пріоритетів. На **початку XXI ст.** до традиційної для Росії **проблеми контролю над чорноморськими протоками** додалися забезпечення присутності флоту на **Адріатичному і Середземному морях**, а також **проблема контролю за маршрутами транспортування енергоресурсів** у країни Центрально-Східної та Західної Європи.

Стратегічна присутність Росії в регіоні зумовлена дією принаймні ТРЬОХ ЧИННИКІВ.

1. На дипломатичному рівні. Здатність виступати регулятором міжнародного порядку через участь у **Раді Безпеки ООН**, де Росія неодноразово застосовувала право вето під час голосування питання щодо незалежності Косово. Це стало наріжним каменем позиції Сербії щодо Косово і зумовило неабияку популярність Росії як захисниці сербського населення.

2. Культурно-історичні зв'язки з багатьма народами Південно-Східної Європи. Росія активно використовує культурну спадщину, прагнучи оживити історичну роль Російської імперії як захисниці південних слов'ян від утисків Османської імперії. Сьогодні Москва також «захищає» слов'янські народи від Заходу для чого звертається до актуалізації дискурсу слов'янської єдності і православної культури. Росія опосередковано впливає на політичне життя Боснії і Герцеговини, що стає можливим завдяки співпраці з Республікою Сербською, яка населена боснійськими сербами і є однією з субнаціональних структур у державі.

3. Економічний вплив. Росія – основний експортер енергоресурсів в регіон, важливий торгівельний партнер та інвестор. **Газопровід «Турецький потік»**, значно посилює гео економічний вплив Кремля в регіоні. З **початку 2020 р.** Росія вже почала постачання блакитного палива в **Болгарію, Грецію та Північну Македонію**. Попри те, що Росія не відіграє помітної ролі в економічному розвитку Західних Балкан, її активи зосереджені у стратегічно важливих галузях господарювання. Зокрема, на частку Росії у 2018 р. припадало тільки 6,6% прямих іноземних інвестицій.

4. Військово-технічне співробітництво. **Ключовим партнером** Росії на Західних Балканах завжди була **Сербія**. Сербія активно співпрацює як з НАТО, так і з очолюваним Москвою блоком **ОДКБ**⁹¹, у якому набула статусу спостерігача з 2013 р. Разом з тим, нарощування російсько-сербської військової співпраці неодноразово ставало приводом для критики з боку європейських країн.

ТУРЕЧЧИНА. Протягом століть Балкани перебували під владою Османської імперії, тому якщо Росія позиціонує себе в якості історичного захисника слов'ян, то **Туреччина традиційно підкреслювала свою роль захисника мусульманських народів.** У цьому сенсі **СФЕРАМИ ВПЛИВУ АНКАРИ** є, як правило, **Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово**, а також мусульманські спільноти в інших країнах. Водночас, **зв'язки Анкари активно розвиваються з усіма державами регіону.** На відміну від Росії, Туреччина не виступає проти євроатлантичних прагнень країн регіону.

Балкани цікавлять Туреччину не тільки з культурної або політико-економічної точки зору, а, передусім, з **геостратегічної.** **Економічна активність Туреччини** зосереджена в торгівлі, банківській справі, будівництві, телекомунікаціях і транспортній інфраструктурі. Неабияке значення Анкара приділяє **«м'якій силі»**, що здійснюється завдяки реалізації низки культурно-релігійних та освітніх проєктів, відновленню османської спадщини та ісламу в регіоні. Відповідне збільшення ролі Туреччини на

---

⁹¹ **Організація договору про колективну безпеку** (ОДКБ, Ташкентський договір) — військово-політична міжнародна організація, до якої **входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан.**

Балканах, що відбувалося протягом останніх десятиліть, стало приводом для **сприйняття Анкари як «конкурента Заходу на Балканах**, задуми якого є не завжди зрозумілими», а зовнішньополітичний курс отримав характеристику **«неоосманізму»**.

На тлі **погіршення відносин між Р. Ердоганом та Заходом**, Туреччина розширила свою присутність і у не мусульманських країнах Балкан, ключовою з яких стала **Сербія**. Разом з тим, виникає питання чи витримає «перевірку на міцність» стратегічний прагматизм Анкари на Балканах. Адже будь-яке загострення ситуації в регіоні неминуче викличе однозначну позицію Туреччини і розвінчає образ неупередженого посередника, якій надає перевагу балканським мусульманам. Очевидно також і те, що за такого сценарію це послугує каталізатором подальшої напруги у російсько-турецьких відносинах.

КИТАЙ. З історичної точки зору **Китай**, на відміну від Туреччини та Росії, не відіграв помітної ролі в житті Балкан. Ситуація почала стрімко змінюватися з початком реалізації глобальної ініціативи Пекіна **«ОДИН ПОЯС – ОДИН ШЛЯХ»**, що передбачає створення транскордонної транспортно-логістичної мережі, **спрямованої** на прискорення доставки китайських товарів у **країни Західної Європи**.

Цілком очевидно, що **стратегічний інтерес Пекіну** полягає не тільки у полегшенні транспортування товарів на ринки Європи. Виступаючи сьогодні **найбільшим інвестором на Західних Балканах**, Китай **розраховує** на очікуване включення країн регіону до Євросоюзу, що **створить сприятливі умови для виходу китайських компаній на ринки ЄС**. Для координації інвестиційними потоками в країнах Центральної та Південно-Східної Європи Піднебесною у **2012** р. було **розроблено стратегічну ініціативу співробітництва «16 + 1»** (16 європейських держав – з одного боку, і Пекін – з іншого). Протягом 2007-2017 рр. обсяг інвестицій Китаю у зазначений регіон сягнув 12 млрд. дол. США. Причому третину зазначеної суми було інвестовано у Сербію, яка стала ключовим партнером китайців у регіоні.

Розглядаючи Балкани як «вікно в Європу», **Китай зосередив свої зусилля** на покращенні транспортного сполучення, інвестиційні проекти в галузі енергетики, видобувній та важкій промисловості.

Укріплення позицій Китаю серед «периферійних» членів та кандидатів на вступ до ЄС отримало **неоднозначну оцінку з боку ЄС та США**. Своєрідною «червоною лінією» Заходу на проникнення Китаю на Балкани стала **МЮНХЕНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ З БЕЗПЕКИ 2019** р., під час якої в одній із публічних доповідей китайська політика отримала характеристику **«дипломатії боргової пастки»**. Стверджувалося, що Чорногорія заборгувала Китаю еквівалент 80% свого ВВП. На Китай припадає 20% зовнішнього боргу Македонії, для Боснії та Герцеговини цей показник становить 14%, а для Сербії – 12%.

Не зважаючи на це, привабливість китайських інвестицій та кредитів для напівдемократичних країн Балканського регіону **вигідно відрізняється від європейських ініціатив**, що **вимагають** дотримання прав людини, свободи ЗМІ, боротьби з корупцією та ін. демократичних принципів. В цьому сенсі Китай утвердився як важливий спонсор вирішення соціально-економічних проблем, який не висуває політичних вимог і пропонує співробітництво з кожною країною окремо, оминаючи наднаціональні організації.

Для ЄС та США, не зважаючи на декларовану КНР зацікавленість в інтеграції Західних Балкан у європейські структури, **головна загроза** полягає у поступовому створенні Пекіном регіону, який перебуватиме у неокolonіальній формі залежності від Піднебесної. Відповідно, це **посилить вплив Китаю в Європі та його конкурентні позиції** в боротьбі за ринки сировини та реалізації продукції, у тому числі, в контексті глобального торгівельного протистояння зі США.

Отже, в умовах стрімких змін глобального контексту світової політики Балканський регіон знов опинився на вістрі конфлікту інтересів світових центрів сили, до числа яких увійшли не тільки держави, а й транснаціональні структури. Відновлення

інтересу ЄС та США до Західних Балкан, зумовлене усвідомленням викликів дестабілізації, новими потоками біженців та радикалізацією донині світських політичних режимів в регіоні, має поза сумнівом позитивний характер.

Центральна ось геополітичного протистояння на Балканах пролягає сьогодні між ЄС та НАТО, з одного боку, та Росією – з іншого. Інші актори мають свій інтерес від можливості виходу на ринки ЄС та активної участі у європейських справах. **Посилення російської присутності в регіоні** також пояснюється не лише протидією розширенню НАТО (яке де-факто відбулося), а й можливістю впливати на європейську безпеку, у тому числі, завдяки великим енергетичним проектам.

На підтримку безпеки в регіоні будуть впливати **ГЛОБАЛЬНІ ЧИННИКИ**, які потребуватимуть подальшого дослідження та оцінки. Серед них: конфронтація Росії та Заходу, перегляд відносин між Америкою та Європою, посилення конкуренції між США та Китаєм, загострення міграційної кризи. Ще одним викликом для розширення ЄС може стати пандемія коронавірусу COVID-19, що може девальвувати ідеї європейської солідарності, спричинити посилення кордонів та ізоляційні настрої. Ці та інші чинники здатні відтермінувати розширення Євросоюзу на довгострокову перспективу та суттєво вплинути подальшу стабільність Західних Балкан.

15.4. ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩАМ ДЕРЖАВ ПІВДЕННОЇ ЄВРОПИ ТА БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

Попри традиційні уявлення, **субрегіон Балкан не є однорідним** ні за етнічно-релігійними факторами, ні за приналежністю до міжнародних організацій, ні за ставленням до основних процесів в Європі, світі та Україні. Більшість населення цих країн належить до різних релігійних конфесій, що першочергово має враховуватися під час визначення принципів релігійного та культурного співробітництва.

Усі країни Балканського регіону входили до «соціалістичного табору» в часи «холодної війни». На сьогодні більшість країн вже набули членство в ЄС (Словенія, Болгарія, Хорватія). Балканські країни, які ще не набули членства в ЄС, перебувають у процесі приєднання до Євросоюзу: **Чорногорія і Сербія** – розпочали переговори про вступ, щодо **Північної Македонії та Албанії** Єврокомісія рекомендувала розпочати переговори про вступ, **БіГ** має статус потенційного кандидата. Можна говорити про наявність політичної волі у Брюсселі щодо вступу держав регіону до ЄС, однак при цьому проблеми окремих балканських країн можуть уповільнити процес інтеграції.

До НАТО увійшли майже усі країни регіону (Словенія, Болгарія, Хорватія, Албанія, Чорногорія, Північна Македонія), за виключенням Сербії, яка офіційно дотримується статусу «воєнного нейтралітету», та БіГ, яка є аспірантом на вступ, але через жорстку протидію керівництва Республіки Сербської не має реальної можливості наблизитись до членства в Альянсі.

Процеси інтеграції країн до ЄС і НАТО визначають вплив обох організацій на розвиток ситуації в регіоні. Втім, історична близькість Сербії і частини БіГ (Республіки Сербської) до Росії та прагнення їхнього керівництва підтримувати партнерські стосунки з Москвою уповільнює рух цих двох країн до членства в ЄС та перешкоджає їхньому членству в НАТО.

Важливим питанням регіонального порядку денного є вирішення проблем, які залишились після розпаду Югославії і війни 1990-х років, перш за все, **пост-воєнне примирення**. З цією метою у регіоні була створена низка **ФОРМАТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ**, які дозволяють підтримувати діалог з різних питань з країнами регіону, шукати компромісні рішення та розвивати регіональну співпрацю: – Рада регіонального співробітництва, – Пакт стабільності, – Процес співробітництва у Південно-Східній Європі, – Адріатично-Іонічна ініціатива, – Центрально-Європейська ініціатива, – Процес

дунайського співробітництва, – Міжнародна комісія по річці Сава, – Південно-Східна європейська ініціатива співробітництва та деякі інші.

Однак ці формати не викоринили усіх **ПРОБЛЕМ** у двосторонніх відносинах, найбільш **КРИТИЧНИМИ** з яких є: **1)** незавершеність визначення кордонів; **2)** майнові права внутрішньо переселених осіб та питання реституції; **3)** невизнання Сербською православною церквою православних церков в інших екс-югославських країнах; **4)** взаємні позови до міжнародних судів щодо воєнних злочинів; **5)** визнання частиною країн регіону незалежності Косово. Таким чином, у **регіоні відсутній спільний підхід до зовнішньої і безпекової політики**, хоча ситуація може покращитись у разі вступу усіх країн регіону до ЄС і НАТО, але навряд чи це станеться у середньостроковій перспективі.

Найбільш нестабільним залишається **Косово** через неврегульованість косовського конфлікту та невизнання незалежності держави з боку Сербії. **БіГ** залишається джерелом регіональної нестабільності через **внутрішні етнічні протиріччя** між базовою нацією боснійців, етнічними хорватами та сербами (у складі Республіки Сербської).

КЛЮЧОВИМИ ЗАГРОЗАМИ РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ можна назвати: **1)** косовський конфлікт; **2)** збереження міжетнічної неприязні; незавершений процес визначення кордонів; **3)** деструктивна політика Росії в регіоні; **4)** майнові спори; **5)** енергетичну залежність від імпорту енергоресурсів; **6)** транскордонну організовану злочинність; **7)** через регіон проходить основний канал нелегальної міграції із Близького Сходу та Північної Африки, що суттєво впливає на європейську безпеку в цілому.

Регіон Європейського Середземномор'я, який складається з семи країн Європейського Союзу (Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Мальта, Португалія та Франція) перебуває в **епіцентрі перетину інтересів декількох глобальних та регіональних гравців**.

Насамперед, зберігається потужна **військова присутність США**: 6-й флот США в **Італії**, бази в **Іспанії, Португалії та Греції**. Одночасно, в останнє десятиліття зростає **активність Китаю** щодо придбання стратегічних підприємств та об'єктів інфраструктури в **Португалії, Греції та Італії** (у 2018 році Італія стала першим членом G7, яка приєдналася до ініціативи Пекіну «Один пояс - один шлях»).

РОСІЙСЬКА військова присутність у **Сирії** та підтримка Кремлем антиурядових сил у **Лівії** дозволяють Москві впливати на стабільність регіону, зокрема, міграційні потоки.

Важливу роль для Східного Середземномор'я також відіграє **ТУРЕЧЧИНА** (суперечка з Грецією, кіпрський конфлікт, війна у Сирії, історичний вплив у Північній Африці, суперечка навколо газових родовищ у Східному Середземномор'ї).

Провідну роль у субрегіоні намагається відігравати **ФРАНЦІЯ**, яка виступає за політико-безпекову консолідацію ЄС та створення автономних від НАТО європейських збройних сил. **Франція є прихильником обмеження** впливу США та Китаю в Європі, і **наполягає** на формуванні незалежного європейського центру сили.

ГОЛОВНІ ВИКЛИКИ безпеці країн Європейського Середземномор'я походять переважно з Африки та Близького Сходу. Серед **ТОП-ЗАГРОЗ**: **нелегальна міграція** (Греція, Мальта, Італія, Іспанія), **міжнародний тероризм** (Франція, Іспанія), **регіональний сепаратизм** (Іспанія, Франція, Італія) та **заморожені конфлікти** (Кіпр).

Держави Європейського Середземномор'я найбільше відчували на собі **вплив світової фінансової кризи 2008 року**. Найгірша економічна ситуація склалася в **Греції**, яка у 2009 році була змушена звернутися за допомогою до країн ЄС та МВФ. **Італійська** економіка, фактично, не зростає вже 20 років, і державний борг цієї країни складає 132 % від ВВП. На третьому місці за борговими показниками в Єврозоні знаходиться **Португалія** (118 % ВВП).

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте внесок НАТО, ЄС та США у вирішенні конфлікту на Балканах.
2. Назвіть основних міжнародних «гравців», які, найбільш активно впливають на ситуацію в регіоні.
3. Проаналізуйте безпекові проблеми Балканського регіону.
4. Назвіть чинники, які здійснюють вплив на формування нових засад італійської зовнішньої політики.
5. Проаналізуйте потенційні ризики та загрози національній безпеці Іспанії, задекларовані в Стратегії національної безпеки 2013 р.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Газін В. П., Копилов С. А. Г Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки): Навч. посібник. К.: Либідь, 2004. 624 с. URL: https://pidru4niki.com/158407207400/istoriya/novitnya_istoriya_krayin_yevropi_ta_ameriki
2. Європейська інтеграція: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; тза заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 464 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Posibnyk.pdf>
3. Європейський проект та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. К.: НІСД, 2012. 192 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/evrop-ea0b8.pdf>
4. Зовнішня політика країн Центральної та Східної Європи: Навчальний посібник для студентів / Кер. авт. колективу О.В. Крапівін. Донецьк, 2012. 274 с. URL: http://uchebnik-online.com/soderzhanie/ua_textbook_29.html
5. Зовнішня політика у постбіполярному світі (Аналіз. Проблеми. Прогнози): Монографія / Наукова редакція д.і.н., проф. С.С. Трояна. К., 2014. 189 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r733.pdf>
6. Кривцова В.М. Політика європейської інтеграції [Електронний ресурс]: конспект лекцій. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 74 с. URL: https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1aGI4qkjm3Gh5wZfZrMVEUV2_raJfvNAJ
7. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) : навч. посіб. / М. М. Кріль. 3-тє вид., виправл. і доповн. К.: Знання, 2013. 278 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk806640.pdf>
8. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. /М. П. Мальська, Н. В. Антонюк К.: «Центр учбової літератури», 2015. 320 с. URL: <https://my.zlibcdn2.com/book/3099196/509097>
9. Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / [Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін.]. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с. URL: <https://bit.ly/30voYQD>
10. Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/miltymediinyi-posibnyk/>
11. Муравйов В. І. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. І. Муравйова. К.: Ін Юре, 2015 Кн. третя: Право зовнішніх зносин Європейського союзу / В. І. Муравйов, М. М. Микієвич, І. Г. Білас та ін. К.: Ін Юре, 2015. 408 с. URL: https://pidru4niki.com/78713/pravo/yevropeyske_pravo_yevropeyskogo_soyuzu
12. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. - початок ХХІ ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Баран З. А., Кипаренко Г. М., Козицький А. М., Мовчан С. П., Сіромський Р. Б., Шпагуляк М. М.; за ред. М. М. Швагуляка. Львів, Київ: Тріада плюс, Алерта, 2011. 700 с, іл. URL:

- https://pidru4niki.com/1584072044096/istoriya/novitnya_istoriya_krayin_zahidnoyi_yevropi_ta_pivnichnoyi_ameriki
13. Пазізіна К.В., Уніят А.В. Світова та європейська інтеграція: навч. посібник. Тернопіль. 2013. 260 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19241/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1.%20.pdf>
  14. Палагнюк Ю.В. Зовнішня політика ЄС та перспективи подальшого розширення // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  15. Палагнюк Ю.В. Основні етапи європейської інтеграції. Єдиний економічний та валютний союз // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  16. Палагнюк Ю.В. Три розширення ЄС у 21 столітті // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  17. Політика європейської ітерації: конспект лекцій. / Укладачі А.Л. Помаза-Пономаренко, Т.О. Луценко. Х.: НУЦЗУ, 2016. 40 с. URL: <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-publichnoho-administruvannia-u-sferi-tsyvilnoho-zakhystu/Lekcii/lk6.pdf>
  18. Право Європейського Союзу: підручн. /за ред. О.К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с. URL: <https://ru.ua1lib.org/book/3519480/2d82c2>
  19. Прокопенко Л.Л. Інституційна система ЄС: навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с. URL: http://dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Instytutsiyna_systema_ES.pdf
  20. Рудько С. О. Зовнішня політика та політичні системи Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини : підручник із курсу / С. О. Рудько. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 298 с. URL: https://eprints.oa.edu.ua/6552/1/Rudko_pidruchnyk_web.pdf
  21. Рудько С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період: навчально-методичний посібник із курсу / С. О. Рудько. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 412 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Zovnishnia_polityka_krain_Zakhidnoi_Yevropy_v_postbipoliarnyi_period.pdf
  22. Сай Д. Органи та інститути європейського союзу: їх склад, повноваження та порядок функціонування // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://bit.ly/3kGtJOJ>
  23. Скічко І.А., Теміров Ю.Т. Пріоритети зовнішньої політики Франції за часів Е. Макрона //Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. Том 2 № 12 (2020). С. 124-129. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9248>
  24. Сорока С.В. Європейська Комісія: склад, функції та повноваження // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  25. Сорока С.В. Європейська Рада та Рада Європейського Союзу в структурі органів ЄС // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  26. Сорока С.В. Особливості функціонування Європейського парламенту // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>
  27. Сорока С.В. Суд Європейського Союзу як вища судова інстанція ЄС // Мультимедійний підручник «Управління в ЄС та політика європейської інтеграції». URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/>

Додаткова література

28. Aukus: UK, US and Australia launch pact to counter China // BBC News Services. URL: <https://www.bbc.com/news/world-58564837>

29. The United Kingdom and the United States are stepping up security cooperation on new threats. // GOV.UK (інформаційний веб-сайт громадського сектору Сполученого Королівства). URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-us-strengthen-security-cooperation-over-emerging-threats>
30. Авраменко В.В. Французька Республіка на міжнародній арені – від Н. Саркозі до Ф. Олланда. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2561/2270
31. Анакіна Т. М. Особливості політики Східного партнерства у контексті європейської інтеграції України. //Європейський Союз і Україна: особливості взаємовідносин на сучасному етапі. Х.: Оберіг, 2012. С. 48–61 URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1501?locale=uk>
32. Барановський Ф. Особливості розвитку та проблеми подальшого розширення ЄС в контексті успішної реалізації євроінтеграційного курсу України. Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2007. Вип. 36. С. 161-168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2007_36_18
33. Білоножко С. В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2015. Вип. 44(2). С. 130-135. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_44(2)_26)
34. Бірюкова О.О. Сучасні Балкани: внутрішньополітичні проблеми та зовнішньополітичні перспективи. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. «Питання політології». 2009. № 861, Вип. 15. С. 218-227. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46587305.pdf>
35. Брензович К. С., Лапа І.В. Роль Великобританії у політичній та економічній інтеграції Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10(1). С. 55-58. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_10\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_10(1)_14)
36. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності: іст. нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / Віднянський С. В., Мартинов А. Ю.; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. 375 с. URL: <https://ru.ua1lib.org/book/1141749/ca1afa>
37. Гаспарян А. Л. Вплив міграційних проблем на безпекову політику ФРН. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 112. С. 326-329. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_112_79
38. Гладиш М. Л., Краєвська О. А. Балтійський вимір Європейської політики безпеки та оборони. Грані. 2015. № 4. С. 80-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_4_16
39. Гнатюк М. М. Взаємозв'язок зовнішньополітичних компетенцій ЄС: горизонтальний та вертикальний рівні. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Політичні науки. 2016. № 1. С. 79-86. URL: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2016_1_15
40. Голуб В. Реформа сфери безпеки та оборони ЄС // Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_pereformatuvannia_ievropeiskoi_intehratsii.pdf
41. Грубінко А. Конфліктогенний потенціал брекзиту: національний, регіональний і глобальний виміри. Україна дипломатична: Науковий щорічник. Київ: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, 2020. С. 802-821. // http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/diplomatic_ukraine_20.pdf
42. Грубінко А. Американсько-британські відносини та участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу «Brexit». Американська історія та політика. 2017. № 4. С. 85-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2017_4_9
43. Грубінко А. Вплив великої Британії на формування механізмів європейської політичної інтеграції (40–80-і роки ХХ ст.). Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 121-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2016_17_14
44. Грубінко А. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом. Європейські історичні студії. 2015. № 1. С. 6-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_1_3

45. Грубінко А.В. Європейський Союз після Brexit: продовження історії Моногр. / А.В. Грубінко, А.Ю. Мартинов. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с. URL: <https://bit.ly/3qIInty>
46. Гуменюк А. Г. Міжнародні дипломатичні пошуки шляхів врегулювання Югославської кризи і роль ООН у втіленні в життя досягнутих угод. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 96(1). С. 123-128. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_96\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_96(1)_21)
47. Дирда А. Фінська політика нейтралітету: новий етап у зовнішній політиці чи еволюція. «Фінляндизації // Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки. 2017. № 14. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/3064/2752
48. Зовнішня політика у постбіполярному світі (Аналіз. Проблеми. Прогнози): Монографія / Наукова редакція д.і.н., проф. С.С. Трояна. К., 2014. 189 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r733.pdf>
49. Зуб С. Основні чинники внутрішньої та зовнішньої взаємодії країн Вишеградської групи / С. Зуб // Геополітика України: історія і сучасність. 2018. Вип. 1. С. 217-235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gpuis_2018_1_17
50. Іванов Д. І. Британська зовнішня політика кінця ХХ – початку ХХІ століття в дослідженнях українських вчених. Молодий вчений. 2017. № 10. С. 103-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_26
51. Каракуц А. М. Зовнішня політика Німеччини наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер: Історія. 2010. Т. 129, Вип. 116. С. 86-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2010_129_116_18
52. Кияниця Л. Л. Зовнішня політика Туреччини в контексті «Арабської весни»: від ізольованої держави до претендента на регіональну гегемонію. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2014. Т. 160. С. 49-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAp_2014_160_11
53. Клус В. В. Пріоритети зовнішньої політики ФРН (2013–2021) // Соціально-політичні студії: наук. Альманах. 2021. Вип. 5. С. 65-69. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/31703/1/65-69.pdf>
54. Коломієць О.В. Безпекова парадигма Скандинавського нейтралітету: на прикладі Фінляндії та Швеції. Проблеми міжнародних відносин. 2013. №6. С. 81-98. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk6/9.pdf>
55. Коломієць О. В. Глобалізаційні пріоритети сучасної зовнішньої політики Польщі. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2018. Вип. 21. С. 174-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2018_21_24
56. Коломієць О. В. Зовнішньополітичні імперативи сучасної Угорщини. Сучасне суспільство. 2018. Вип. 1. С. 75-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2018_1_9;
57. Коломієць О.В. Глобалізація сучасної зовнішньої політики Вишеградської групи // Сучасне суспільство. 2017, Випуск 2 (14). С. 88-102. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/656/0>
58. Коломієць О. В. Трансформація безпекової парадигми Румунії в контексті євроатлантичної та європейської інтеграції. Проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 7. С. 77-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2013_7_7
59. Концепція зовнішньої політики України: експертні рекомендації // під загальною редакцією Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест, 2020. 108 с. URL: http://www.fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Koncepcija_zovnishnoji_politiki_Ukrajini_05.1_0_1.pdf
60. Кочубей Л. О. Сучасні особливості зовнішньої політики Франції в умовах модернізації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. Вип. 1. С. 93-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2013_1_9
61. Краєвська О. Горизонтальні політики ЄС у системі спільних політик ЄС. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2017. Випуск 42. С. 75–83. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/7707/7695>
62. Краєвська О. Трансформація моделей формування спільних політик ЄС у компетенції ЄС за Лісабонським договором. Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2016. Вип. 38. С. 70–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2016_38_9
63. Кривоцюк П. Тенденції розвитку спільних горизонтальних політик європейського союзу в умовах сучасного етапу глобалізації: виклики для України. Теоретичні та прикладні

- питання державотворення. 2019. Вип. 24. С. 43-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2019_24_7
64. Лисак В. Ф., Юдіна А. А. Зовнішня політика Італійської Республіки в умовах сучасної міграційної кризи. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2017. Вип. 19. С. 201-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdiu_ip_2017_19_27
65. Логвиненко О. М. Трансформація оборонної та безпекової політики Євросоюзу. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія. 2012. Т. 171, Вип. 159. С. 57-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2012_171_159_14
66. Лясота А. Є. Політична система Європейського Союзу: особливості та основні центри прийняття політичних рішень // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 1. С. 119-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_1_19
67. Максак Г. (виконавчий директор РЗП «Українська призма»). Еволюція багатостороннього інституційного виміру СхП (2009-2019). // Українська призма. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф.Еберта, 22/03/2021. URL: <http://prismua.org/eap-multilateral/>
68. Малиновська Н. В. Зовнішньополітичні концепції Французької республіки. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 2. С. 155-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_2_21
69. Манасенко І. М. Динамізм розвитку країн Бенілюксу в умовах європейських трансформацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8(2). С. 9-12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8(2)_4)
70. Маркова М. О. Ідея «Єдиної Європи»: віхи розвитку від періоду Середньовіччя до початку ХХ століття. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. 2012. № 6(2). С. 83-88. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlui_2012_6\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlui_2012_6(2)_12)
71. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку. Європейські історичні студії. 2015. № 1. С. 43-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_1_6
72. Мартинов А. Зовнішньополітичні пріоритети християнсько-ліберальної коаліції Федеративної Республіки Німеччини (2009–2013 роки). Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія : Історія, міжнародні відносини. 2013. - Вип. 11. С. 161-168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_11_17
73. Мітрофанова О. О. Особливості реалізації зовнішньої політики та координація позицій провідних держав ЄС. Європейські історичні студії. 2018. №11. С. 54-78. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/oksana-mitrofanova-osoblyvosti-realizatsiyi-zovnishnoyi-polityky-ta-koordynatsiya-pozytsij-providnyh-derzhav-yes/>
74. Мітрофанова О. О. Стратегічне партнерство Великобританії зі США. Проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 8. С. 196-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2014_8_13
75. Мітрофанова О. О. Стратегічне партнерство зі США провідних європейських акторів. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 120 (1). С. 84-93. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_120\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_120(1)_10)
76. Мощенко О. М. Нова зовнішня політика Турецької Республіки в категоріях неоосманізму та неопантюркізму. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 90. С. 427-435. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_90_107
77. Нагорняк І. Ініціатива ЄС Східне партнерство: засади створення, розвитку та перспективи змін. Evropský politický a právní diskurz. 2018. Sv. 5, Vyd. 5. С. 20-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_5_5
78. Нагорняк І. М. Ініціатива ЄС «Східне партнерство». Інституційні основи, завдання та перспективи змін / І. М. Нагорняк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 2. С. 346-365. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2017_2_14
79. Небеська М. С. Особливості компетенції Європейського Союзу. розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. Альманах міжнародного права. 2017. Вип. 16. С. 70-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_16_10

80. Павленко О. Еволюція політики НАТО щодо проблеми Косово і Криму. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2017. Вип. 19. С. 247-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2017_19_28
81. Павленко О. Політика США щодо проблеми визначення статусу Косово (1990–2015 роки). Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 127-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2016_17_15
82. Павленко О. Проблема статусу Косово в політиці Європейського союзу (1998 – 2016 рр.). Східноєвропейський історичний вісник. 2017. Вип. 3. С. 107-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eehb_2017_3_16
83. Палагнюк Ю. В. Еволюція процесу розширення та інтеграції у Західній Європі. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Політологія. 2014. Т. 230, Вип. 218. С. 42-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_230_218_10
84. Палагнюк Ю. В. Процес інтеграції на європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти / Ю. В. Палагнюк. // Демократичне врядування. 2013. Вип. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_12_11
85. Палагнюк Ю. В. Процес інтеграції на європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти / Ю. В. Палагнюк. // Демократичне врядування. 2013. Вип. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_12_11
86. Парфіненко А.Ю. Балканський вимір європейської безпеки в світлі геостратегій ключових міжнародних гравців сходу та заходу. Філософія та політологія в контексті сучасної культури», 2020, Т. 12, Вип. 1(25). С. 222-232. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1026/1139>
87. Петренко К. А. Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини / К. А. Петренко // Історичні і політологічні дослідження. 2013. № 4. С. 312-319. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2013_4_38
88. Пістракевич О. В. Розширення Європейського Союзу як процес поглиблення європейської інтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 20. С. 137-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_20_31
89. Погорська І. "Східне партнерство" ЄС як форма міжнародної стратегічної взаємодії: імперативи й виклики / І. Погорська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2016. № 2. С. 32-36. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnum_2016_2_7
90. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії. Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 2. С. 24-29. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29864/05-Zavadskiy.pdf?sequence=1>
91. Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року. Моніторинговий звіт Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Вересень 2019 – вересень 2020 року. Збірка / За заг. ред. Геннадія Максака ; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. К. : 2020. 40 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/postup-ukraine_2020_site.pdf
92. Пошедін О. І. Реформування Європейської політики сусідства: орієнтири для України / О. І. Пошедін, М. Є. Чулаєвська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2016. № 2. С. 67-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2016_2_11
93. Приймак Б. І. Євроінтеграційна та євроатлантична політика України у контексті двосторонніх відносин з ФРН у період канцлерства Ангели Меркель // Науковий огляд. 2018. Том 8, № 51.
94. Прихненко М. Ідея «об'єднаної Європи» в сучасних реаліях функціонування європейського проекту. Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 1. С. 60-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2019_1_10
95. Пугачова Д. В. Специфіка взаємодії країн Скандинавії у сфері зовнішньої політики: безпековий вимір. S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал / редкол.: Д. В. Яковлев (голов. ред.), К. М. Вітман (заст. голов. ред.), Д. Ю. Дворніченко (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА». Одеса, 2017. Вип. 2. С. 89-93. URL: <https://bit.ly/3Fn6Ojq>

96. Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс]: підручник / [за ред. Віктора Чужикова]. К.: КНЕУ, 2016. 495 URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/evrointegracii/Pidruchnik_ERDM_2016.pdf
97. Романюк Н. «Східне партнерство» як вимір регіональної співпраці у Європі / Н. Романюк // Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи. 2013. Т. 2. С. 80-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UPmcp_2013_2_21
98. Скрипник О. США і політика Європейського Союзу «Східне партнерство». Європейські історичні студії. 2016. № 3. С. 33-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2016_3_5
99. Собоदार О. О. Трансформація зовнішньої політики Королівства Бельгія після конституційної реформи 1993 р. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2018. Т. 29(68), № 3. С. 81-85. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_istor_2018_29\(68\)_3_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_istor_2018_29(68)_3_16)
100. Соколова В. А. Європейський напрямок у зовнішній політиці Великої Британії через аналіз діяльності її лідерів у XXI столітті. Правова держава. 2018. № 29. С. 147-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2018_29_25
101. Сокур О. В. Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55. С. 50-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_55_8
102. Соловійова А. Європейська політика країн Бенілюксу (1945-2014): до історіографії питання. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2019. Вип. 28. С. 383-397. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2019_28_20
103. Толстов С. В. Процеси розширення ЄС в історичній ретроспективі. Європейські історичні студії. 2015. № 2. С. 118-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_2_9
104. Толстов С. В., Дікарев О. І. Європейський союз як суб'єкт міжнародних відносин. Наукові праці МАУП. 2013. Вип. 3. С. 60-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2013_3_10
105. Толстов С. Міжнародна система початку XXI століття. Зовнішні справи. 2013. № 10. С. 8-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zovvsp_2013_10_6
106. Турчин Я. Перспективи східного партнерства в умовах геополітичних та безпекових змін східноєвропейського регіону. Humanitarian vision. 2016. Vol. 2, Num. 1. С. 61-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2016_2_1_12
107. Федорова К. О. Ф-33 Зовнішня політика Іспанії на початку XXI століття. [Текст]: моногр. / К. О. Федорова. Warszawa: «Diamond trading tour», 2014. 100 стр. URL: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/.pdf>
108. Фоменко С. В. Спільна зовнішня і безпекова політика ЄС: від національних інтересів до спільних цінностей. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 1. С. 224-242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_19
109. Харлан Г. Політика Федеративної Республіки Німеччина щодо нових незалежних держав Центрально-Східної Європи в 1990-х роках. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2013. Вип. 22. С. 129-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2013_22_11
110. Харлан Г. Східноєвропейська політика Федеративної Республіки Німеччина в контексті розширення Європейського Союзу (1990–1998рр.). Український історичний збірник. 2013. Вип. 16. С. 229-237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uiz_2013_16_22
111. Храбан І. Особливості сучасної зовнішньої політики Італійської республіки. Зовнішні справи. 2020. № 7-8. С. 20-26. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-item/111>
112. Харлан Г.О. Зовнішньополітичні орієнтири ФРН у східноєвропейській політиці г. Шредера (1998–2005 рр.) // Український історичний збірник. 2014. Вип. 17. С. 235-243 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/101985/22-Kharlan.pdf?sequence=1>
113. Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході / А. О. Худолій // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки. 2017. № 2. С. 34-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2017_2_10
114. Чубрикова О. О. Нові підходи у реалізації зовнішньої політики Турецької Республіки: переваги багатовекторності. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2011. Вип. 17. С. 126-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2011_17_21

115. Шамраєва В.М. Політика безпеки та оборони ЄС: еволюція формування. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Право». №29, 2020. С. 369-377. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15636>
116. Шатун В. Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція / В. Т. Шатун // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер.: Політологія. 2014. Т. 230, Вип. 218. С. 60-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_230_218_13
117. Шатун В. Т. Становлення і розвиток оборонної та безпекової політики Європейського Союзу / В. Т. Шатун // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Політологія. 2014. Т. 228, Вип. 216. С. 56-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_228_216_14
118. Шевчук Б. М. Засади функціонування Європейського Союзу. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44(1). С. 21-28. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44(1)_4)
119. Юрчак М. Потенціал впливу Балканських держав на формування політики ЄС щодо України. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 13. С. 163-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2014_13_16
120. Яковюк І. В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: історія питання. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 10. X.: Право, 2005. С. 76-87. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2508/1/Yakovyuk_76.pdf

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/>
2. Міністерство закордонних справ України: офіційна сторінка. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>
3. Національний інститут стратегічних досліджень URL: <https://niss.gov.ua/>
4. Офіційний сайт країн Бенілюксу. URL: <https://www.benelux.int/fr>
5. Східне партнерство //Представництво України при Європейському Союзі: офіційна сторінка. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/shidne-partnerstvo>
6. Східне партнерство //Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>